Ioan Lupaș

Personalități ale Universității Babeș-Bolyai

Presa Universitară Clujeană

PERSONALITĂȚI
ALE UNIVERSITĂȚII BABEȘ-BOLYAI

X

IOAN LUPAȘ

PERSONALITĂȚI
ALE UNIVERSITĂȚII BABEȘ-BOLYAI

Colecție publicată în cadrul
Direcției Patrimoniu Cultural Universitar,
de Muzeul de Istorie a Universității

ISSN 2457-1350
ISSN-L 2457-1350

PERSONALITĂȚI ALE UNIVERSITĂȚII BABEȘ-BOLYAI

X

IOAN LUPAȘ

VOLUM COORDONAT DE

IOAN CHIRILĂ ȘI IULIU-MARIUS MORARIU

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2021

ISBN 978-606-37-1104-6

Tehnoredactare computerizată: Cristian-Marius Nuna

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruţa Săcelean
Str. Hasdeu, nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

Adresa Redacției:

Str. M. Kogălniceanu, nr. 4, parter
400084 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-591.471
E-mail:
colectia_ubb.personalitati@yahoo.com

Cuprins

Cuvânt înainte

Ioan Chirilă*

Modelul meditației istorice contemporane – acad. prot. dr. Ioan Lupaș

Trecutul istoric al neamului românesc este un trecut de lupte și de stăruințe întru dobândirea plinirii aspirațiilor legitime încătușate de veacuri. În aceste lupte soluțiile adoptate erau cele care îi mențineau cât mai aproape de țelul năzuințelor, de aceea în jurul vechilor cetăți colonizate, ocupate de străini, s-au edificat comunități românești prospere atât din punct de vedere economic, cât și cultural. Așa este zona Mărginimii Sibiului, o zonă neaoș românească din care au răsărit bărbați de seamă ai neamului românesc. Săliștea Sibiului se mândrește cu un bogat grup de intelectuali și de academicieni. Gândindu-ne la secolul XIX, aș aminti doar un nume ce s-a impus în zona publicistică, tipografică și bisericească: Dionisie Romano[1]. Dacă pășim în vremea acad. Ioan Lupaș, în secolul XX, aș aminti pe dr. Onisifor Ghibu[2], dr. D.D. Roșca[3] și pe episcopul Nicolae Ivan[4], originar din aceiași comună, episcop cu care a colaborat la Cluj, atât la construirea catedralei ortodoxe, cât și la organizarea Academiei Teologice[5], unde a și predat Istoria bisericească.

* Ioan Chirilă este preot și prof. univ. dr. la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca. Email: ioan.chirila@ubbcluj.ro

1 Dimitrie Romano (29 iul. 1806 – 18 ian. 1873) originar din Săliște, episcop al Buzăului (1864–1873), editor (împreună cu Gavriil Munteanu) a primului ziar bisericesc din Țara Românească: *Vestitorul Bisericesc* și a *Echo eclesiastic* cu suplimentul *Biblioteca religioasă-morală* și membru al Societății Academice Române (1868). Vezi detalii în Melchisedec Ștefănescu, *Biografia prea Sfântului Dionisie Romano, Episcopulu de Buzeu*, Bucure;ti, Tipografia Academiei Române, 1882.

2 Mare pedagog român, cu specializări în Budapesta, Strasbourg și Jena, organizator al învăță-mântului din Moldova, ctitor al Universității Daciei Superioare și primul profesor al ei epurat după 1945. Vezi detalii în Gal Teodor, *Onisifor Ghibu – pedagog și educator național – militant*, Cluj-Napoca, Ed. Napoca Star, 2002.

3 Celebrul filosof, traducător al lui G.W.F. Hegel.

4 Episcop al reînființatei Eparhii a Vadului, Feleacului și Clujului, originar din Aciliu, comuna Săliște, ctitor al Catedralei, al Institutului Teologic, al românirii Clujului. Vezi *Episcopul Nicolae Ivan: 1855–1936, ctitorul reînviatei episcopii a Vadului, Feleacului și Clujului. Studii și documente*, Cluj-Napoca, Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului, 1985.

5 Alexandru Moraru, *Activitatea istoricului Ioan Lupaș în cadrul Adunării Eparhiale Ortodoxe a Clujului între anii 1921–1945*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Orthodoxa”, 42 (1997), nr. 1–2, pp. 55–66. Vezi de același autor și *Învățământul Teologic Universitar Ortodox Român din Cluj-Napoca. Schiță istorică*, Cluj-Napoca, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2009.

Dar m-aș întoarce la această cetate a românismului, la Săliște și aș aminti descrierea lui N. Iorga: „La câteva ceasuri de Sibiu se află într-o frumoasă câmpie, în vederea munților, bogatul sat Săliște, cu desăvârșire românesc. E una din cele mai frumoase înfățișări ale vieții poporului nostru de la țară”[6] pentru a încerca să vă arăt că în mintea și în sufletul românului munții îi erau pază, scut și loc al libertății, dar și izvor al bogăției, de aceea zic că Săliștea e o cetate din veci română. Prof. N. Edroiu spunea că Săliștea făcea parte dintre „acele autonomii românești care se conduceau după vechi reguli, originate în dreptul consuetudinar ancestral, nescris, dar cu atât mai bine respectat, cu oameni foarte buni păzitori ai normelor de viață și a libertăților moștenite de la strămoși. Presiunea străină [...] nu i-au putut scoate pe silișteni din cutuma avută *ab antiquo*, denumită **legea românească**, prin care se înțelegea ansamblul de norme juridice și confesiunea lor ortodoxă”[7], poate de aceea tânărul Lupaș va găsi în podul Primăriei din Săliște două registre de judecată ale scaunului omonim și în textul cu scriere româno-cirilică a aflat numele lui Simion Lupaș, unul dintre strămoșii săi, deoarece Săliștea era scaun de judecată în ordinea legii românești[8].

Aceste autonomii românești pot fi legate și de faptul că românii și-au păstrat unele titluri de proprietate și aceasta, împreună cu permanenta comunicație cu „țara” au dezvoltat tradițiile de libertate ale unei țărănimi mândre de trecut și încrezătoare în viitor[9]. Din această vatră strămoșească au răsărit pedagogi, teologi, filosofi, oameni ce au slujit pururi pe altarul românismului nu din spirit romantic, ci din perspective științifice obiective, oameni care au preluat dezideratul educațional șagunian și care au fost la rându-le formatori de școală. Cetatea săliștenilor este locul din care răsar meditațiile lupașiene, iar pentru aceasta invoc o imagine dezvoltată în timp de mitropolitul Bartolomeu: satele mărginimii au o Culme a Dorului de pe care cei rămași acasă privesc orizontul, așteptând întoarcerea celor plecați, o culme a ipostazelor meditativ-contemplative, o anume formă a narațiunii istorice pe care Ioan Lupaș o va dezvolta în discursul său istoric.

Aici a crescut drept și fidel adevărului în formele sale integrale, iar pentru adevăr intră, împreună cu Goga, în conflict cu Tompa Árpád și va finaliza școala la colegiul șagunian din Brașov. Dar pentru a sluji adevărul vrea să pornească de la rădăcini, de aceea la Budapesta va studia istoria, filosofia și limba latină, însă tema care mi-a atras în chip special atenția este cea dedicată șovinismului confesional[10],

---

6 Nicolae Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, București, 1902, p. 118–119.

7 Ioan Lupaș, *Scrieri alese. I. Studii asupra Istoriei Evului Mediu și Istoriei Bisericești*, ediție îngrijită de Nicolae Edroiu, București, Ed. Academiei Române, 2006, p. X.

8 „O întâmplare norocoasă” – găsirea scrisorilor și testamentelor țărănești din secolele XVII–XVIII, încă un argument pentru lansarea studiilor de istorie rurală. *Ibidem.*

9 Ioan Lupaș, *Scrieri alese. I. Introducere*, ediție îngrijită, note și comentarii de Acad. Ștefan Pascu și Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1977, p. 8.

10 Ioan Lupaș, *Șovinismul confesional în istoriografia românească ardeleană. Studiu critic*, Sibiu, 1903, 39 p., publicat mai întâi în câteva numere din „Telegraful român”.

text extrem de util pentru vremile contemporane. Este un model de analiză echilibrată și echidistantă, nu doar a ortodocșilor și a greco-catolicilor, ci și celorlalte confesiuni și religii despre care vorbește[11].

Pe calea asumării și a mărturisirii adevărului vom putea remarca faptul că pentru adevăr a fost condamnat de două ori de tribunalele maghiare[12] și odată de tribunalul comunismului[13]. Dar la Szeged/ Szegedin a elaborat celebra monografie ***Andrei, baron de Șaguna,*** premiată de Academia Română, iar în închisorile comuniste nu a făcut niciun compromis. Astfel profesorul și protopopul Ioan Lupaș ne apare ca model de verticalitate, ca model de român care asumă ministeriate, funcții academice, responsabilități editoriale și publicistice care aveau toate un singur țel: consolidarea unității și dezvoltarea României Întregite. Ștefan Pascu observa că „s-a format într-o epocă dominată de criza dualismului și de afirmare puternică a tendințelor de unire"[14].

Model de dascăl–mărturisitor

Acad. Ioan Aurel Pop spunea cu prilejul aniversării din 1980 că „ Ioan Lupaș a fost înainte de toate dascăl – un mărturisitor, după accepțiunea dată acestui termen de un alt mare istoric român – începându-și cariera ca profesor la Seminarul Andreian din Sibiu și devenind, după scurte întreruperi ale muncii didactice, titularul catedrei de Istorie modernă a românilor și Istoria Transilvaniei la Universitatea Daciei Superioare"[15]. Academicianul N. Edroiu remarca „cursurile sale, cu celebrele lecții de deschidere, metoda de lucru în seminariile profesorului, direcțiile de cercetare

---

11 *Chestiunea minorităților confesionale din România Întregită*, în „Anuarul Liceului Ortodox A. Șaguna", LXXV (1924–1925), pp. 81–92. Aș remarca poziția acad. Camil Mureșanu: „într-o ordine de idei apropiată se situează poziția confesională exprimată de Ioan Lupaș. Nu e greu de văzut că el a militat constant pentru valorile ortodoxiei și că n-a agreat greco-catolicismul adoptat de o parte a românilor ardeleni, recunoscând însă serviciile aduse de mulți reprezentanți ai acestuia în lupta pentru progresul politic și cultural al națiunii lor". Vezi Ioan Lupaș, *Scrieri Alese. Vol. II. Studii privind istoria modernă*, ediție îngrijită de acad. Camil Mureșanu, București, Ed. Academiei Române, 2007, p. X.

12 Tribunalul regesc maghiar de la Cluj îl condamnă la trei luni de închisoare în 1907. Mircea-Gheorghe Abrudan, *Părintele Academician Ioan Lupaș – făuritor și istoric al Marii Uniri din 1918*, în „Arhivele Bistriței", 4 (2019), fascicula 1 (13), p. 70. A doua condamnare a avut loc în urma arestării sale din data de 15 august 1916. A fost încarcerat în Ruszt, Șopron și în Budapesta până în 6 aprilie 1917. Grigore Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului – temnițe și lagăre* –, vol. 2, București, Ed. Tipografia „Vreme", 1940, p. 267.

13 Detenția sa în timpul regimului comunist a fost de cinci ani (5/6 mai 1950 – 5 iulie 1955). A fost judecat de abia în 1954 și condamnat pentru activitate potrivnică clasei muncitoare. Mircea-Gheorghe Abrudan, *Viața, activitatea și opera*, în Ioan Lupaș, *Prăbușirea Monarhiei Autro-ungare și importanța istorică a zilei din 1 Decembrie 1918*, ediție critică de Mircea-Gheorghe Abrudan, Cluj-Napoca, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2018, p. 19.

14 Ioan Lupaș, *Scrieri alese. I. Introducere*, p. 8.

15 Ioan Aurel Pop, *Ioan Lupaș*, în „Napoca Universitară," nr. 5 din 1977, p. 12.

inaugurate în noul context aveau să dea roade științifice în deceniile care au urmat”[16]. Rămân remarcabile comunicările de deschidere despre ***Originile poporului român***, analize polemice fondate pe lucrări din mediul internațional menite să reafirme obiectivitatea istorică; ***Factorii istorici ai vieții naționale românești***, conferință inaugurală ce te poartă pe la Fustel de Coulanges, Albrecht Wirth, Pasquale Stanislao Mancini; ***Geneza poporului și a statului român***, cu incursiuni în istoriografia clasică, cu abordări a la Gunnarson, Anonymus, Schmeitzel; dar aș rămâne la un text drag mie intitulat ***Individualitatea istorică a Transilvaniei***[17], „oricât de mult s-a accentuat că Transilvania a fost parte din regatul Ungariei, adevărul istoric este că nu s-a contopit niciodată cu Ungaria în așa măsură, încât să-și piardă cu totul individualitatea sa istorică distinctă, să dispară caracterul ei de provincie, de țară deosebită, a cărei autonomie teritorială și administrativă a ieșit totdeauna la iveală în mod destul de pronunțat”.

Model de slujitor dăruit Bisericii

Ca protopop de Săliște a fost sprijin puternic al Bisericii, ca membru al Adunării eparhiale de la Cluj a fost susținător al edificării Catedralei și al dezvoltării Institutului Teologic Ortodox Român. A fost personalitatea care arată că în chipul slujitorului pot coexista atât preotul, cât și omul de știință dăruit cu înțelepciune și jertfelnicie.

În șirul lucrărilor ce promovează o cultură euharistică aducem la lumină acest op comemorativ la 140 de ani de la nașterea dascălului mărturisitor Ioan Lupaș – patronul Institutului nostru de studii teologice comparate, recunoștință și laudă. Un gând stăruitor ne revine celor care în 1995 am realizat primul volum la Cluj-Napoca dedicat acad. prot. Ioan Lupaș, gândul de a realiza în timp o amplă monografie analitică a istoriografiei sale pentru a reliefa rolul său de fondator de școală de istorie, de ctitor de instituții, de slujitor care promova deziderarul șagunian: prin cultură la Dumnezeu. Dar lui am adăuga pe Pușcariu, Racoviță, Ghibu, Prodan și alții care au fost și rămân modelele de dascăli mărturisitori ai culturii românești.

Volumul de față este segmentat în mai multe subunități tematice, el aduce în atenție diferite aspecte ale vieții, activității și moștenirii părintelui Ioan Lupaș, astfel prezentarea detaliată a reperelor bio-bibliografice este realizată cu minuțiozitate de către doamna Veronica Turcuș („Ioan Lupaș – repere biografice”) fiind urmată de textul domnului profesor Ioan Aurel Pop, președintele Academiei Române, care trece în revistă activitatea părintelui în calitate de istoric („Ioan Lupaș – în serviciul Cetății”). Activitatea sa ca protopop de Săliște, este reevaluată de către Daniela Deteșan și Mircea Gheorghe Abrudan („Activitatea lui Ioan Lupaș ca protopop de Săliște (1909–1919) în lumina unor izvoare inedite”), în timp ce relația sa cu instituția monarhică face obiectul cercetării lui Paul Ersilian Roșca („Ioan Lupaș și

[16] Ioan Lupaș, *Scrieri alese. I. Studii asupra Istoriei Evului Mediu*, p. XV.
[17] Idem, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. 1, București, 1927, pp. 49–72.

Monarhia. Momente regale în viața unui săliștean”). Regretatul academician Nicolae Edroiu („Ioan Lupaș – ctitor și codirector al Institutului de Istorie Națională din Cluj – 1920–1945”) prezintă aspectele privitoare la activitatea lui la Institutul de Istorie Națională din Cluj, iar Șerban Turcuș vorbește despre modul în care părintele Ioan Lupaș a abordat propaganda maghiară de la Congresul din Stockholm („Propaganda maghiară cu privire la Trianon la Congresul Ecumenic de la Stockholm din 1925 – reacția lui Ioan Lupaș”). Urmează apoi o cercetare dedicate legăturilor părintelui „Ioan Lupaș cu Școala Română de la Roma”, ce poartă semnătura doamnei Veronica Edroiu-Turcuș și un text ce trece în revistă modul în care s-a repercutat Marele Război asupra necrologurilor aparținând autorului investigat, prezentat de părintele Cătălin Varga („Protoiereul Academician Ioan Lupaș și necrologul în timp de război”). Mircea-Gheorghe Abrudan prezintă principalele aspecte ce au în centru încărcarea lui („De la amvon, universitate și academie în beciurile „Securității Poporului”: arestarea preotului profesor dr. Ioan Lupaș în „noaptea demnitarilor” – 5–6 mai 1950), iar Dacian-But Căpușan analizează modul în care se reflectă relațiile dintre românii transilvăneni și Reformă în opera sa („Românii ortodocși din Transilvania și Reforma în scrierile părintelui academician Ioan Lupaș”). Ultimele trei texte vizează particularități ale discursului istoriografice al părintelui Lupaș. Astfel, Mihai-Octavian Groza îl prezintă în paralel cu Sebastian Stanca („Ioan Lupaș și Sebastian Stanca, istorici ai episcopatului mogaian”), părintele Daniel Aron Alic de la Timișoara, analizează publicistica sa din presa bisericească bănățeană („Contribuțiile preotului academician Ioan Lupaș în presa bisericească din Banat”), iar tânărul părinte Maxim (Iuliu-Marius) Morariu aduce în atenție modul în care se reflectă imaginea voievodului martir Constantin Brâncoveanu în publicistica lui („Imaginea Sfântului Voievod Martir Constantin Brâncoveanu în viziunea istoricului ardelean Ioan Lupaș”).

Activitatea de militant pentru valorile românești și cultura neamului nostru este adusă în atenție, pe baza unor surse istoriografice de prim-rang de către domnul academician Ioan Aurel Pop, care vorbește despre contextul scrierii unor opere precum *Istoria Românilor* și multiplele valențe ale acesteia. Pe baza documentelor arhiviste, altminteri destul de parcimonioase în raport cu bogata pastorație desfășurată aici de către protoiereul Ioan Lupaș, cei doi tineri cercetători clujeni, Daniela Deteșan și Mircea Gheorghe Abrudan vin apoi să îl transpună pe cititor în atmosfera înfăptuirilor pastorale, culturale și edilitare ale zelosului preot, oferind o valoroasă contribuție istoriografică și scoțând la iveală un aspect insuficient valorificat cu privire la activitatea sa aici. Apoi, un alt clujean, Paul Ersilian Roșca, care s-a preocupat în ultimii ani cu analiza relațiilor dintre monarhia din spațiul românesc și Biserica Ortodoxă, vine să ofere cititorilor un aspect de nișă, tot pe baza unor surse arhivistice de prim rang, al activității istoricului ce se va statornici, înspre finele perioadei interbelice la Cluj, respectiv modul în care Casa Regală s-a regăsit în viața și scrierile sale. Investigația sa este, într-un fel, completată de cea a academicianului Nicolae

Edroiu, care vine să aducă în atenție modul în care Ioan Lupaș și-a depășit statutul de cercetător adâncit în ridicarea colbului uitării de pe istoria românilor, devenind un animator și un militant cultural, de al cărui nume se leagă atât fondarea unui important institut de cercetări, cât și dirijarea acestuia.

Șerban Turcuș este cel care deplasează discursul dinspre realitățile locale înspre un spațiu mai amplu, dătător de speranțe la acea vreme, respectiv cel ecumenic. Domnia sa aduce în atenție Congresul de la Stockholm din anul 1925, un eveniment relevant pentru întreaga lume creștină și ține să investigheze modul în care aspecte ale realităților politice vor infuza și acest areal. În același context mai larg, cu relevanță internațională poate fi plasată și cercetarea soției dânsului, doamna Veronica Edroiu Turcuș, care ține să prezinte în chip detaliat, tot pe baza informației inedite, modul în care a contribuit istoricul ardelean la strângerea relațiilor dintre istoriografia din acest spațiu și Școala Română de la Roma, sau la promovarea acesteia în spațiul românesc.

Cătălin Varga este cel care ne readuce în spațiul românesc, făcându-ne parcă să plonjăm în realitatea dură a primei conflagrații mondiale și invitându-ne să îl descoperim pe preotul Lupaș ce înfruntă realitățile dure ale războiului și mângâie, prin intermediul necrologului, pe cei cărora acesta le răpise suflete dragi. Aceeași notă de tensiune și durere străbate textul lui Mircea-Gheorghe Abrudan, care se oprește asupra perioadei de încarcerare a celui adus în atenție, descriind atât atmosfera încărcată a penitenciarului de la Sighet, cât și acțiunea, de-a dreptul draconică, de exterminare și persecutare a unei părți importante a elitei românești interbelice. Textul lui Dacian But-Căpușan ne reîntoarce la investigația teologică cu valențe istoriografice. Autorul se oprește asupra unui subiect cu puternice reverberații până în cotidian, prezentând modul în care relațiile dintre românii ortodocși și reformați se reflectă în scrisul părintelui adus în atenție. Mihai-Octavian Groza, de la Sebeș, propune o altfel de cercetare de nișă, focusată însă asupra realităților locale pe care le cunoaște și le investighează deja de mai mulți ani. El ține să readucă în atenție activitatea unui episcop nedreptățit de cercetători, respectiv Vasile Moga, antecesorul Sfântului Andrei Șaguna, plasându-l pe Ioan Lupaș alături de cel mai relevant cercetător al acestuia, respectiv preotul Sebastian Stanca.

Tot în sfera istoriei locale se înscrie și studiul părintelui profesor Daniel Aron Alic, autorul unei monumentale monografii dedicate episcopatului caransebeșean al lui Miron Cristea, al unei monografii a eparhiei Banatului Montan, dar și a altor lucrări de referință din același areal, care vine să aducă în atenție publicistica părintelui din Banat și relevanța ei pentru această zonă. La rândul lui, Iuliu-Marius Morariu (ieromonahul Maxim), se oprește asupra a ceea ce unii ar putea defini drept „o nișă a nișei”, investigând, pe baza textelor rămase de la Ioan Lupaș, modul în care a văzut și înțeles acesta rolul lui Constantin Brâncoveanu în istoria românilor, dar și contribuțiile pe care le-a adus acesta cu privire la redescoperirea domnitorului și a epocii pe care el a creat-o în cultura română.

Ioan Lupaș – repere biografice[1]

1880, august 9 – S-a născut la Săliște, județul Sibiu, într-o familie de țărani, cel care avea să devină profesorul și academicianul Ioan Lupaș. Satul Săliște, situat în renumita zonă masiv românească denumită Mărginimea Sibiului, ajunsese să fie cunoscut drept „Ierusalimul românesc", „Sionul românesc" sau „Mecca românească" pentru viața și tradițiile românești păstrate aici, în timp ce vechile autorități îl numeau „cap al răutăților" *(„caput malorum")* pentru spiritul de rezistență al locuitorilor în fața tendințelor de deznaționalizare.

1883, aprilie – Tatăl său, Toma Lupaș, moare lovit de trăsnet în hotarul Săliștei, fiind crescut de mama sa Marina, fiica lui Ioan Popa Comaniciu.

1886–1891 – Ioan Lupaș își face studiile primare în satul natal, unde funcționa o veche școală românească.

1891–1892 – Urmează suplimentar o clasă la Gimnaziul romano-catolic din Sibiu pentru a-și perfecționa cunoștințele de limbă germană și maghiară.

1892–1899 – Tânărul săliștean își face studiile secundare la Liceul de Stat din Sibiu, fiind premiantul clasei. În clasele superioare îl are ca profesor de istorie pe Tompa Árpád, recunoscut pentru șovinismul său și denaturarea adevărului istoric în privința românilor, la care se preta în timpul lecțiilor.

1899, octombrie – În urma conflictului cu numitul profesor de istorie, ale cărui aprecieri asupra istoriei poporului român nu sunt acceptate de tânărul elev, Ioan Lupaș și Octavian Goga , elevi în clasa a VIII-a a liceului sibian, sunt nevoiți să treacă la Liceul „Andrei Șaguna" din Brașov, unde urmează ultima clasă de liceu, având-u-i ca profesori pe Virgil Onițiu, Vasile Goldiș, Axente Banciu, Iosif Blaga.

1900, iunie – Își trece Examenul de Maturitate la liceul brașovean, clasificându-se primul în seria din acel an, dovedind multă înclinație pentru disciplinele umaniste.

– **toamna** – Ioan Lupaș se înscrie la Universitatea din Budapesta, pentru Facultatea de Litere și Filosofie, specialitatea Istorie și Limba Latină.

---

1 Text extras din: Nicolae Edroiu, Alexandru Moraru, Dorel Man, Veronica Turcuș, *Ioan Lupaș (1880–1967): Slujitor al științelor istorice, învățământului și bisericii*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2008, cu acordul doamnei Veronica Turcuș, căreia îi mulțumim pe această cale. Pentru o listă detaliată a publicațiilor și a referințelor critice dedicate părintelui, a se vedea paginile 102–188 din mai-sus pomenita lucrare.

1900–1904 – Urmează cursurile universității budapestane, la specialitatea menționată, beneficiind de o bursă acordată din „Fundația Gojdu", administrată de Mitropolia Ortodoxă a Ardealului.

1901–1904 – Activează în Societatea Academică „Petru Maior" a Studenților Români din Budapesta, în ședințele căreia prezintă, între altele, comunicările *Principiul dualistic în religie și filosofie* (23 noiembrie 1901), *Andrei Șaguna ca scriitor* (13 decembrie 1902).

– în iarna anului 1901–1902 – Profesorul Nicolae Iorga, care efectua cercetări în Arhivele Naționale Maghiare din Budapesta, ține conferințe pe teme istorice în fața membrilor Societății „Petru Maior", Ioan Lupaș exprimându-i mulțumirile studenților români din capitala Ungariei.

– În timpul studiilor universitare publică articole în „Tribuna" și „Telegraful Român" din Sibiu, iar după 1902 și în „Luceafărul" din Budapesta cu privire la activitatea lui Petru Maior, patronul Societății studențești budapestane, despre Matei Corvin sau trecutul comunei Săliște, despre viața școlară din Brașov.

1902 – Contribuie, alături de Octavian Goga, Alexandru Ciura, Aurel P. Bănuț, Octavian Tăslăuanu și alți „tineri universitari români din Budapesta", la întemeierea revistei „Luceafărul" din capitala ungară, publicație devenită în scurt timp tribună a luptei active politico-naționale românești .

1904 – Își susține la Universitatea din Budapesta teza de doctorat în filosofie și litere privitoare la *Biserica ortodoxă din Transilvania și unirea religioasă în cursul veacului al XVIII-lea*, elaborată sub îndrumarea profesorului Marczali Henrik și publicată în același an la Budapesta, în limba maghiară (Budapest, Tip. Barcza Jozsef, 1904, 75 p.).

1904–1905 – Beneficiind de o bursă acordată de „Societatea Transilvania" din București, își continuă, împreună cu Octavian Goga, pregătirea științifică la Universitatea din Berlin.

1905 – Efectuează o călătorie de studii în Bavaria, Tirol și Italia, în drumul de întoarcere spre țară.

– septembrie 1 – Este numit profesor de Istoria Bisericii Ortodoxe Române, Istoria patriei și Istoria universală la Seminarul Ortodox „Andreian" (denumit apoi Institutul Teologic-Pedagogic „Andreian") din Sibiu, prima lecție a cursului său referindu-se la *Originea românilor,* ea fiind publicată în „Telegraful Român".

– Se alătură grupării „tinerilor oțeliți", care era adepta intensificării luptei politico-naționale românești din Transilvania și Banat pe cale activă.

1906, octombrie 11 – Ioan Lupaș se cunună, la Săliște, cu Ana Dumitru Bloțiu (născută la 18 septembrie 1884), slujba fiind oficiată de preotul dr. Ioan Stroia, având ca nași pe Octavian Goga și soția Hortensia.

1907, aprilie 1 – Colaborează la revista „Țara Noastră" din Sibiu, în care publică la această dată (în nr. 14) articolul *„Toate plugurile umblă…"*, în care ia apărarea răsculaților de la 1907 din România, criticând atât moșierimea română, cât și pe cea ungară.

– **noiembrie** – În urma procesului ce i-a fost intentat, este condamnat de Tribunalul de Stat din Cluj „pentru delict de presă", la trei luni închisoare și 200 coroane amendă, sub acuzația de a fi „instigat clasa plugarilor la ură împotriva clasei proprietarilor de pământ".

1908 – Absolvă Institutul Teologic-Pedagogic „Andreian" din Sibiu, început în anul 1905 și urmat „pe cale particulară", îndeplinind astfel cerința de a fi absolvent de teologie, pentru a putea profesa într-un institut teologic de învățământ.

– **aprilie 26** – Se naște fiul său, Semproniu (decedat în 1983). Acesta a urmat studii juridice la Universitatea din Lille, pe care le-a absolvit în 1932, luându-și doctoratul la Paris (1936). A fost cadru didactic la Facultatea de Drept a Universității din Cluj și apoi profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj.

– **august–octombrie** – Ioan Lupaș își ispășește „pedeapsa" primită în închisoarea de la Seghedin, unde printre deținuți se găseau atunci mai mulți ziariști din Ardeal și Ungaria. Închisoarea din Seghedin era în acei ani „așa de covârșitor românească încât și paznicii temniței – niște unguri veritabili din Câmpia Tisei – începură a se deprinde cu limba română" își va aminti profesorul I. Lupaș mai târziu. În timpul detenției începe să scrie monografia istorică referitoare la viața și activitatea Mitropolitului Andrei Șaguna.

1909 – Publică la Sibiu monografia istorică despre *Mitropolitul Andrei Șaguna*, lucrare bine primită de istoriografia română.

– Este ales membru în Sinodul (Adunarea Eparhială) Arhiepiscopiei Sibiului și în Congresul Național Bisericesc al Mitropoliei Ardealului.

– **decembrie 2** – Se naște fiica sa Hortensia (decedată în 1996). Aceasta a absolvit Facultatea de Litere a Universității din Cluj, specializându-se în Arte și Arheologie la Paris. A lucrat la Institutul de Istorie Națională din Cluj, iar după 1950 în cinematografie.

1909, septembrie 1 – 1919, noiembrie 11 – Ioan Lupaș este silit de autoritățile politice ale vremii, în urma intervenției ministrului Instrucțiunii Publice din Budapesta, contele Apponyi Albert, pe lângă Mitropolitul Ardealului, Ioan Mețianu, să părăsească Sibiul, devenind preot, paroh și „administrator protopopesc" al tractului Săliște-Sibiu, în care calitate este preocupat de viața comunităților ortodoxe românești din protopopiatul său. La 1 noiembrie 1910 este ales și numit protopop de Săliște, având în subordine 16 parohii și 13 școli.

– Funcționează, în conformitate cu prevederile Statutului Organic șagunian, ca inspector școlar confesional, îndrumând procesul de învățământ ortodox românesc din protopopiat. În noiembrie 1909 deschide la Săliște conferințele tractuale ale învățătorilor, desfășurate trilunar până în 1919. Prin străduințele sale sunt salvate de urmările Legii școlare din 1907 a lui Apponyi școlile primare românești din protopopiatul său.

1910 – Academia Română îl distinge cu Premiul „Adamachi" pentru monografia istorică referitoare la Andrei Șaguna.

– Înființează Biblioteca Centrală Protopopială din Săliște, stăruind pentru sporirea fondului de carte a celor parohiale didactice și școlare, care în anul 1915 numărau 7000 de volume.

1912, aprilie 17 – Ioan Lupaș rostește, în sala festivă a Muzeului ASTRA din Sibiu, conferința *Misiunea episcopilor Gherasim Adamovici și Ioan Bob la Curtea din Viena în anul 1792,* în scopul ajutorării ziariștilor români din Transilvania și Ungaria aflați în detenție sub acuzația delictelor de presă sau în stare materială deplorabilă.

1913, mai 21 – Profesorul Ioan Lupaș prezintă în ședința Academiei Române comunicarea *Principele ardelean Acațiu Barcsai și mitropolitul Sava Brancovici (1658–1661).*

– **iulie 20** – S-a născut la Săliște (jud. Sibiu) Minerva-Marina, fiica istoricului Ioan Lupaș, căsătorită Vlasiu, care a îmbrățișat, deasemenea, disciplinele Istoriei (decedată în București în aprilie 1998). A urmat Facultatea de Litere a Universității din Cluj, fiind bursieră a Școlii Române din Roma (1936–1937) și din Paris (1937–1938), luându-și doctoratul în istorie în 1939. A lucrat ca cercetătoare la Institutul de Istorie Națională din Cluj, iar după al Doilea Război Mondial la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" din București.

1914, mai 14 – Academia Română îl alege pe Ioan Lupaș ca membru corespondent.

1915, mai 27 – Prezintă în ședința Academiei Române studiul întemeiat pe documente inedite despre *Episcopul Vasile Moga și profesorul Gheorghe Lazăr.*

1916, mai 17 – Academia Română, la propunerea lui Nicolae Iorga, îl trece pe istoricul Ioan Lupaș între membrii săi titulari.

1916, august 15 – 1917, martie – Este arestat și deportat în lagărul de la Ruszt, de lângă Sopron, pe malul lacului Fertö, din 13 octombrie 1916 având domiciliul obligatoriu la Budapesta (Ungaria), datorită atitudinii lui în contextul intrării României în război împotriva Monarhiei Austro-Ungare și a Germaniei pentru eliberarea Transilvaniei.

1918, decembrie 1 – Ioan Lupaș participă la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, fiind ales în Marele Sfat al Națiunii Române și a doua zi în Consiliul Dirigent

al Transilvaniei, în cadrul căruia a îndeplinit funcția de Secretar general al Resortului pentru Culte și Instrucțiune Publică (1 decembrie 1918–11 noiembrie 1919).

– Publică la Sibiu lucrarea *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, care se va bucura în perioada interbelică de interesul studenților în istorie și teologie.

1919 – cu prilejul vizitei generalului francez Henri Mathias Berthelot în Transilvania, la Săliște este întâmpinat de autoritățile locale, academicianul Ioan Lupaș rostind din partea acestora un discurs în limba latină.

– **septembrie 1** – Este numit, prin Decretul Consiliului Dirigent Român nr. 12158 din 1 IX 1919 profesor titular la Catedra de Istoria modernă a românilor și Istoria Transilvaniei la noua Universitate din Cluj (confirmat prin Decretul Regal nr. 242 din 29 ianuarie 1920).

– **noiembrie 11** – ține Lecția inaugurală a cursului de Istoria Transilvaniei la Universitatea din Cluj, privind *Factorii istorici ai vieții naționale românești.* Cu acest prilej subliniază necesitatea înființării la Cluj a unui institut de cercetări istorice pentru reconstituirea trecutului acestei provincii românești.

1920, februarie 1–2 – se desfășoară la Cluj festivitățile de inaugurare a noii universității, în prezența familiei regale, cu care prilej Regele Ferdinand I al României pune la dispoziția Universității Transilvaniei suma de 400.000 lei în scopul „înființării unui institut pentru studiul istoriei române, atât de vitreg tratată sub stăpânirea trecută”.

– **iunie 8** – Ioan Lupaș își prezintă Discursul de recepție la Academia Română privitor la *Nicolae Popea și Ioan Micu Moldovan*, al cărui fotoliu academic l-a ocupat, primind răspunsul academicianului Nicolae Iorga.

– Ioan Lupaș înființează, împreună cu Alexandru Lapedatu (ambii fiind codirectori ai acestuia între 1920–1938), Institutul de Istorie Națională, care a funcționat pe lângă Universitatea din Cluj până în anul 1945, Lupaș conducându-l de fapt timp de 25 de ani. Biblioteca Institutului, bogată și specializată, este cea mai veche bibliotecă de istorie din țară. Se îngrijește de apariția „Anuarului” Institutului timp de 25 de ani (10 numere).

– **26 august** – Rostește la Mănăstirea Dealu Cuvântul despre *Capul lui Mihai Viteazul*, la readucerea acestuia din refugiul ieșean determinat de ocupația germană a teritoriului românesc dintre Carpați și Dunăre.

– **9 octombrie** – Prezintă în Aula Universității din Cluj, cu prilejul deschiderii festive a cursurilor anului universitar 1921–1922, conferința despre *Revoluția lui Horea*.

– **21 octombrie** – Ține Lecția de introducere la cursul „Politica externă a Transilvaniei”, propus la Universitatea din Cluj în semestrul de iarnă al anului universitar 1920–1921, lecție intitulată *Individualitatea istorică a Transilvaniei.*

– Este ales deputat de Săliște în Primul Parlament al României Întregite.

1920–1941 – Ioan Lupaș este vicepreședinte al Secțiunii Istorice a ASTREI, la moartea președintelui T. V. Păcățianu, în 1941, devenind președintele acesteia.

1921 – Este ales membru în Adunarea Eparhială a Episcopiei Clujului și în Congresul Național Bisericesc din București.

1922, mai 31 – susține în ședința Academiei Române comunicarea privind *Dezbinarea bisericească a românilor ardeleni în lumina documentelor din întâia jumătate a veacului al XVIII-lea*, comentând informațiile istorice din anexele documentare conținute de primul volum al monografiei profesorului Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII.*

– **septembrie 20** – Cu prilejul excursiei pe care un grup de români ardeleni o face la Putna, la mormântul ctitorului eparhiei Vadului – domnitorul Moldovei, Ștefan cel Mare, profesorul Ioan Lupaș rostește un Cuvânt comemorativ.

1923, noiembrie 1 – Ioan Lupaș susține la Universitatea din Cluj lecția de deschidere privind *Sensul și scopul Istoriei.*

– **noiembrie 8** – Ține în Aula Universității din Cluj conferința despre *Activitatea literară-științifică a lui Dimitrie Cantemir.*

1924, martie 27 – Rostește în Aula Liceului „Andrei Șaguna" din Brașov, la invitația Despărțământului ASTREI, conferința *Problema confesională a României – temeiurile ei istorice.*

– **iunie 8** – Susține la Academia Română comunicarea *Avram Iancu*, la centenarul nașterii eroului român din Revoluția de la 1848–1849.

– **decembrie 22** – Ține la Aiud conferința despre *Politica lui Matei Basarab*, domnul Țării Românești.

1925, mai 29 – Ioan Lupaș susține la Academia Română comunicarea privitoare la *Activitatea ziaristică a lui Andrei Mureșanu.*

– **august 19–30** – participă la Congresul Bisericesc Ecumenic de la Stockholm, unde prezintă comunicarea *Manualele didactice de Istorie și Religie.*

1926, martie 30 – 1927 iunie 3 – Ioan Lupaș face parte din Guvernul României condus de Al. Averescu, fiind ministru al Sănătății și Ocrotirilor Sociale.

– Deputat în legislatura din acești ani a Parlamentului Romîniei.

1927, noiembrie 11 – Susține la Academia Română comunicarea *Doi umaniști români din secolul al XVI-lea*.[Nicolae Olahus și Mihail Csaki Valahul].

1928 – Apare la București primul volum din seria de lucrări ale profesorului Ioan Lupaș, intitulată *Studii istorice – Studii, conferințe și comunicări istorice* (451 p.).

– **octombrie–decembrie** – Și-a luat concediu de la Universitate pentru a efectua studii și cercetări în arhivele Vienei.

1929, mai 18 – Ioan Lupaș susține în ședința Academiei Române comunicarea *Chronicon Dubnicense despre Ștefan cel Mare.*

1930, mai 26 – Prezintă în ședința Academiei Române comunicarea *Documente istorice transilvane privitoare la moșiile brâncovenești din Transilvania și Oltenia.*

– La împlinirea a 600 de ani de la bătălia de la Posada rostește, la Caransebeș, în Adunarea Generală a ASTREI, conferința istorică aniversativă privind *Atacul regelui Carol Robert contra lui Basarab cel Mare. 1330.*

1932, decembrie 16 – Prezintă în ședința Academiei Române comunicarea *Începutul domniei lui Matei Basarab și relațiunile lui cu Transilvania,* în cadrul seriei de conferințe istorice inițiate de Academia Română la împlinirea a 300 de ani de la urcarea lui Matei Basarab pe tronul Țării Românești.

1932–1935 – Academicianul Ioan Lupaș este președintele Secțiunii Istorice a Academiei Române.

1933, mai 19 – Prezintă, în ședința Academiei Române, comunicarea despre *Corespondența lui Grigorie Ghica, domnul Moldovei, cu Felix von Schwarzenberg, ministru președinte al Austriei 1849–1850.*

– Publică la Craiova, în două volume, lucrarea *Cronicari și istorici români din Transilvania* (472 p.).

1934, mai 4 – Profesorul Ioan Lupaș susține la Universitatea din Praga conferința referitoare la *Istoriografia română transilvăneană din secolele XVII-XVIII.*

– **mai 11** – Profesorul Ioan Lupaș ține în Aula Universității Friedrich-Wilhelm din Berlin conferința despre *Originea și evoluția minorităților confesionale din România.*

– **1934–1939** – Ioan Lupaș funcționează ca profesor suplinitor la Academia Teologică Ortodoxă din Cluj, înființată în 1924, unde predă Istoria Bisericii Române.

1935–1936 – Susține la Universitatea din Cluj, la cursul de Istoria Transilvaniei din acest an universitar, lecția *Iancu de Hunedoara – „fortissimus athleta Christi"*.

1936, mai 20 – În ședința Secțiunii Istorice a Academiei Române prezintă comunicarea *Voievodatul Transilvaniei în sec. XII–XIII*, în care relua dezbaterea asupra acestei instituții românești de acolo unde o lăsase Ioan Bogdan în 1902, prin comunicarea sa despre *Originea voievodatului la români,* susținută, de asemenea, la Academia Română.

1937, iunie 13 – Se inaugurează noul local al Institutului de Istorie Națională din Cluj (astăzi pe str. Napoca, nr. 11), în prezența Regelui Carol al II-lea al României.

– Ioan Lupaș publică la București lucrarea *Istoria unirii românilor* (406 p.), o vastă panoramă istorică privind lupta pentru unitate națională a poporului român.

1937, decembrie 29 – 1938, februarie 10 – Îndeplinește funcția de ministru al Cultelor și Artelor în Guvernul României condus de Octavian Goga.

1938, mai 2 – Susține la Universitatea Komensky din Bratislava conferința istorică despre *Primul umanist de origine română, Nicolaus Olahus (1493–1568),* efectuând apoi o vizită la Trnavia, unde s-a înclinat la mormântul acestuia.

– **septembrie** – Participă la Cel de al VIII-lea Congres Internațional de Științe Istorice de la Zürich, unde prezintă – în 2 septembrie – comunicarea intitulată *Împăratul Iosif II și Răscoala din Transilvania,* criticând apoi ideile conținute în comunicarea lui Al. Domanovsky referitoare la *Statul național maghiar în evul mediu*.

– **decembrie** – Ioan Lupaș devine membru fondator al Frontului Renașterii Naționale, partid unic constituit din inițiativa regelui Carol al II-lea.

1939, ianuarie – este nominalizat în Consiliul Superior Național al Frontului Renașterii Naționale.

– **martie 3** – Susține la Academia Română comunicarea *Doctorul Ioan Piuariu-Molnar – viața și opera (1749–1815).*

– **mai 11** – Susține la Universitatea din Berlin comunicarea privind *Congresul de la Berlin și urmările lui pentru istoria românilor*.

– **mai 12** – Prezintă la Bratislava comunicarea privitoare la *Relațiile româno-slovace.*

1940 – Se tipărește la Cluj cel de al II-lea volum din seria Ioan Lupaș, *Studii istorice – Studii, conferințe și comunicări istorice* (320 p.).

– Îngrijește publicarea la Cluj a volumului de *Documente istorice transilvănene* (XVI + 522 p.), prin care preconiza deschiderea unei colecții de izvoare diplomatice asupra istoriei premoderne a Transilvaniei.

– **noiembrie 18** – Ține Lecția de deschidere a cursului de Istoria românilor la Universitatea din Cluj, aflată în refugiu la Sibiu, referitoare la *Probleme de istoriografie transilvană.*

1941 – Apare la Sibiu, unde s-a refugiat Universitatea din Cluj, volumul III din *Studii istorice – Studii, conferințe și comunicări istorice* (312 p.).

1942, noiembrie 29 – Rostește la Universitatea din Cluj-Sibiu, în cadrul ciclului „Conferințe religioase”, comunicarea *Mitropolitul Teodosie Veștemeanul (1688–1682 și 1679–1708),* în care înfățișa acțiunile ortodoxe românești comune, munteano-transilvănene, din perioada istorică respectivă.

1943, aprilie 12 – Ioan Lupaș susține la Universitatea din Cluj-Sibiu, cu prilejul inaugurării Cercului de Studii Istorice de la Facultatea de Litere și Filosofie, conferința

despre *Cuscrul maramureșan al lui Ștefan cel Mare – voievodul transilvan Bartolomeo Dragfi.*

– **aprilie 16 –** Prezintă în ședința publică a Academiei Române comunicarea privind *Sfârșitul suzeranității otomane și începutul regimului Habsburgilor în Transilvania.*

– **octombrie 29 –** Susține în ședință publică a Academiei Române comunicarea *Doi precursori ai lui Horea în audiență la Curtea împărătească din Viena.*

– Se tipărește la Sibiu volumul al IV-lea din *Studii, conferințe și comunicări istorice* (392 p.), conținând, între altele, studiul consistent în care aduce *Contribuțiuni documentare la istoria satelor transilvane.*

– Apare la București volumul *Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani. August 1940,* cu întârziere de trei ani, datorită împrejurărilor ce au urmat răpirii Transilvaniei de nord-est prin Dictatul de la Viena din 30 august 1940.

1945 – Sub îngrijirea profesorului și academicianului Ioan Lupaș apare volumul X din „Anuarul Institutului de Istorie Națională" din Cluj.

– Înainte de revenirea în Cluj a Universității românești din refugiul de la Sibiu, profesorul Ioan Lupaș, în vârstă de 65 de ani, se pensionează. Catedra sa de la Universitate și Direcțiunea Institutului de Istorie Națională sunt preluate de apropiatul său colaborator Ioan Moga (1902–1950).

– **octombrie 20** – Rostește la Reședința episcopală din Cluj *Cuvântarea* de revenire la Cluj, din refugiu, a membrilor Adunării Eparhiale.

1945–1946 – Apare la Sibiu-Cluj cel de al V-lea volum din *Studii, conferințe și comunicări istorice* (numai sub titlul *Studii istorice*), având 511 p.

1948 – Ioan Lupaș este înlăturat din Academia Română împreună cu alți 104 membri ai ei, între istorici numărându-se și foștii profesori ai universității clujene Alexandru Lapedatu, Silviu Dragomir, Constantin Marinescu, Nicolae Bănescu sau Ștefan Meteș.

1950 – Este arestat de autoritățile comuniste, în lotul foștilor miniștri din perioada interbelică și închis la Sighet, stând în celulă împreună cu Ștefan Meteș, fost director al Arhivelor Statului din Cluj, membru corespondent al Academiei Române până în 1948.

1950, mai – 1955, iulie – Ioan Lupaș s-a aflat în detenție în închisoarea de la Sighet, unde erau închiși și alți istorici, ca Gh. I. Brătianu, Al. Lapedatu, Silviu Dragomir, Ștefan Meteș. În închisoare a compus balada „Pohod na Sighet".

1955–1967 – După eliberarea din închisoarea comunistă de la Sighet își petrece ultimii ani ai vieții la Sibiu și la București, unde s-a mutat pentru a fi în preajma fiicei sale Marina, căsătorită Vlasiu, și a nepoatei Ioana Vlasiu, astăzi cercetător științific la Institutul de Istoria artei „George Oprescu" din București, al Academiei Române.

1967, iulie 3 – Se stinge din viață la București, în vârstă de 87 de ani, istoricul Ioan Lupaș, fiind înmormântat în Cimitirul Mănăstirii Cernica.

1990, iulie 3 – În Adunarea Generală a Academiei Române, Ioan Lupaș este repus în drepturi ca membru titular al Academiei Române.

Ioan Lupaș – în serviciul Cetății

Ioan Aurel Pop[*]

Ioan Lupaș este unul dintre părinții Universității românești și ai Institutului de istorie națională din Cluj, două instituții fundamentale ale culturii românești, ieșite la lumină în urmă cu circa un secol. Din povestea pe scurt a istoriei uneia din cărțile sale, se poate înțelege mai bine ce fel de om și de savant a profesorul preot Ioan Lupaș: „Prin scrisoarea din ziua de 4 Maiu 1934, cu numărul 1118, Direcția Fundației Culturale Regale „Principele Carol" îmi împărtășise că are de gând să tipărească o carte despre Unirea Românilor, adăugind că Majestatea Sa Regele și-a exprimat dorința ca ea să fie scrisă de mine. Dorința regală a fost înțeleasă, după cuviință, ca o poruncă ce se cerea neapărat împlinită. Dar, ivindu-se în trecutul Românilor mai multe întâmplări crestate la răbojul vremii cu numele de Unire, am fost nevoit să întreb despre care anume Unire mi se cere să scriu. „Despre toate!", a fost răspunsul". Episodul acesta se petrecea prin anii '30 ai secolului al XX-lea. Din relatarea de mai sus, se poate vedea concret cum au și cărțile soarta lor (*Habent sua fata libelli*). După venirea lui Hitler la putere (în 1933), tot mai multe voci revizioniste se făceau auzite prin preajma României. Astfel, „porunca" regească a rodit, iar profesorul Ioan Lupaș a scos la lumină în 1937 o carte despre unire („Istoria unirii românilor"), care putea sta în orice bibliotecă, inclusiv pe firidele de lemn negeluit din casele de la țară. Iată ce mai spune autorul despre această carte: „Am înaintat planul lucrării cu propunerea ca ea să cuprindă șase cărți: lămurind, cea dintâi, temeiurile Unirii românilor, a doua înfățișând pe scurt începuturile și creșterea Țărilor Române până în preajma celei dintâi Uniri, a treia arătând cum s-a făcut și pentru ce a dăinuit așa de puțină vreme întâia Unire a Țărilor Române, a patra spicuind în lumina aceleiași idei întâmplările mai de seamă de la întâia până la a doua Unire, a cincea stăruind cu de-amănuntul asupra împrejurărilor care au pregătit și înfiripat a doua Unire, deschizând totodată calea spre Unirea a treia și cea din urmă, a cărei înfăptuire să fie istorisită în cartea a șasea".Totul era plănuit, sistematic gândit, logic alcătuit, spre a fi pus în pagină cu știință și conștiință.

Părintele Ioan Lupaș s-a crezut inițial menit de Dumnezeu să fie un vrednic preot de țară, acolo unde istoria este mereu vie, în Mărginimea Sibiului și să ducă

[*] Ioan-Aurel Pop este istoric și președintele Academiei Române, dar și profesor universitar dr. în cadrul Facultății de Istorie și Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca. E-mail: i_a_pop@yahoo.com

mai departe mesajul atâtor generații de țărani și de păstori (de oi, dar și de suflete). Mesajul acesta răzbătea la suprafață din toată ființa sa și nu putea să nu-i dea curs. Soarta a fost însă altminteri hărăzită, încât Ioan Lupaș a ajuns un păstor al neamului său românesc. Au trecut mai bine de cinci decenii de la moartea lui Ioan Lupaș (1880–1967), istoric, artizan al Universității românești din Cluj, părinte al patriei și făuritor al României moderne și nu ar trebui să-i lăsăm amintirea estompată.

De numele părintelui profesor Ioan Lupaș am auzit întâia oară la Brașov, în anii petrecuți la Liceul Teoretic nr. 1 – azi Colegiul Național „Andrei Șaguna" –, când unii dintre profesori, formați în școli interbelice sau postbelice înalte, îi venerau pe marii bărbați ai neamului, pe făuritorii României moderne, pe creatorii de valori spirituale. Așa am aflat de faptul că elevul Ioan Lupaș (ca și Octavian Goga), intrat în conflict cu un profesor maghiar de istorie de la liceul din Sibiu – profesor care-i disprețuia și îi jignea pe români, minimalizând istoria lor –, a trebuit să facă ultimul an de dinainte de bacalaureat la școlile create (în 1850) de Andrei Șaguna la Brașov. Cu alte cuvinte, Goga și Lupaș, jigniți și supuși pe față procesului de deznaționalizare, au fost obligați să părăsească liceul de stat din Sibiu (care avea drept primă preocupare maghiarizarea românilor) și să treacă la liceul românesc brașovean, care, nefiind o școală de stat, putea desfășura educația în românește.

Foto 1. ***Ioan Lupaș în tinerețe***

De altfel, la același liceu de prestigiu avea să studieze și Lucian Blaga, pe urmele lui Titu Maiorescu și ale multor altora. Venit la Cluj apoi, la studii de specialitate în istorie, am avut șansa să am ca dascăli oameni de mare valoare, care-l cunoscuseră și apreciaseră pe Ioan Lupaș. Așa au fost Ștefan Pascu, Pompiliu Teodor sau Camil Mureșanu.Doi dintre ei, profesorii Ștefan Pascu și Pompiliu Teodor, aveau să scoată la lumină, chiar în anii studenției mele lucrarea „Scrieri alese", de Ioan Lupaș (Editura

Dacia, Cluj-Napoca, 1977, 260 de pagini), însumând un mănunchi de studii de istorie și istoriografie românească, nu doar transilvană. De la filosofia și teoria istoriei („Valoarea educativă a istoriei naționale", „Sensul și scopul istoriei", „Diferitele criterii pentru împărțirea istoriei românilor pe epoci") se ajunge inevitabil la chestiuni transilvane („Individualitatea istorică a Transilvaniei", „Probleme de istoriografie transilvană", „Din scrisul cronicarilor latini ai Transilvaniei", „Dezvoltarea istoriografiei române din Transilvania în sec. XV–XIX" etc.) și la adevărate portrete de cărturari români, precum Dimitrie Cantemir, Nicolae Bălcescu, Mihai Eminescu, Mihail Kogălniceanu (influențat de Leopold von Ranke), Ioan Bogdan, Teodor V. Păcățian. Așa l-am cunoscut la modul livresc pe istoricul Ioan Lupaș în anii comunismului, iar de la aceste studii am avut libertatea să mergem mai în adânc și să citim (sau consultăm) la bibliotecile clujene scrierile sale de istorie bisericească, monografiile și studiile despre mitropolitul Andrei Șaguna și familia acestuia, despre viețile episcopilor Gherasim Adamovici, Ioan Bob, Vasile Moga, despre „Cronicari și istorici români din Transilvania" (două volume, Craiova, 1933), despre „Realități istorice în Voievodatul Transilvaniei în secolele XII–XVI" (București, 1938), despre „Documente istorice transilvane" (serie începută în 1940) etc.

Am aflat din aceste asidue lecturi că Ioan Lupaș a fost nu numai preot și protopop de Săliște, nu numai un mare istoric, nu numai un mare profesor și academician, nu numai un important luptător pentru cauza națională românească și participant la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, la 1 Decembrie 1918, nu numai om politic și ministru, ci și un făuritor de instituții. Între acestea strălucește până azi Institutul de Istorie Națională din Cluj, creat la 1920. Pentru înființarea și funcționarea acestuia, profesorul a pus la dispoziția noii Universități românești a Daciei Superioare – devenite, din 1927, Universitatea „Regele Ferdinand I" – suma de 400.000 lei. Noului institut, creat după modelul celor din universitățile germane, i-a fost codirector (alături de la Alexandru Lapedatu) timp de circa două decenii. Ca dascăl, Ioan Lupaș avea verbul aurit și, dăruit cu o fenomenală memorie, știa să-și farmece auditoriul, să-i încânte pe studenți, să-i ghideze în mod măiestrit pe calea cercetării prin surse a trecutului. Cel mai fidel emul i-a fost, fără îndoială, istoricul Ștefan Pascu, care a preluat de la dascălul său aplecarea spre izvoarele istorice, cunoașterea limbilor izvoarelor, dar și predilecția pentru istoria Transilvaniei, pentru vorba meșteșugită, pentru patriotism și sentiment național curat. Amândoi, Ioan Lupaș și Ștefan Pascu, s-au lăsat antrenați și în politică, după împrejurările și vremurile în care au trăit („nu-s vremile supt oameni, ci oamenii supt vremi") – pe care nu și le-au ales ei înșiși – și după principiul sănătos că țara trebuie condusă de cei buni, nu de cei răi, de intelectuali dăruiți și nu de parveniți și demagogi.

Pornind din vechea tradiție, de la antecesori și de la surse, dar și de la propriile cunoștințe laborioase, istoricul Ioan Lupaș a trasat împreună cu unii contemporani de marcă (Alexandru Lapedatu, Silviu Dragomir, Ioan Moga, David Prodan, Francisc Pall), viziunea românească asupra Evului Mediu transilvan. A subliniat mai întâi

configurația geografică specială a Transilvaniei, înconjurate de „coroana munților", a acelei Transilvanii care a asigurat adăpostul daco-romanilor și apoi al neamului românesc, conservarea limbii și a tradițiilor noastre. S-a referit apoi la instituțiile de origine romană (latină), la ducii și juzii, dublați apoi (sub influența slavă) de voievozi, respectiv cnezi. A arătat valoarea de izvor istoric a „Cronicii Notarului Anonim", în care nu avea de ce să fie inventat un „duce al românilor", anume Gelou. O altă idee dragă lui Lupaș a fost statutul autonom al Transilvaniei care, din pricina configurației sale etnice românești, nu s-a confundat niciodată cu Regatul Ungariei. În cadrele acestei personalități speciale a Transilvaniei, credința răsăriteană a românilor ocupă un loc aparte, subliniat în analizele istorice ale acestui înnăscut investigator al prezentului oamenilor care au trăit în trecut. Mai mult, conform surselor, istoricul a subliniat faptul că și ungurii au primit mai întâi cuvântul Domnului în haină bizantină, de la Noua Romă (Constantinopol). Alt element identitar al Transilvaniei este voievodatul, conservat de nevoie de către noii stăpâni, încât forma de guvernare, deși schimbată în conținut, arămas în țara intracarpatică aidoma celei din Țara Românească și Moldova și singura de acest fel în cadrul Coroanei Ungariei. Tot Ioan Lupaș – într-un glas cu Aurel Decei – a subliniat și participarea românilor ca grup distinct în adunările de stări ale Transilvaniei, înainte ca aceștia să fie excluși ca „schismatici". Autonomia Transilvaniei este astfel probată mereu, prin cărți și studii, de la statutul de voievodat, de la răzvrătirile unor voievozi și de la instituțiile sale distincte până la prezența stărilor de tip etnic, la organizările distincte ale acestora, la legislația deosebită de a Ungariei și la marea masă românească dominată sub aspect numeric. Prezentând statutul de principat autonom și aproape independent al Transilvaniei de după 1541, Ioan Lupaș nu pierde din vedere nuanțele: în vreme ce rolul Transilvaniei elitiste a stărilor privilegiate, statuate prin „Uniunea frățească" de la 1437, se reduce drastic odată cu venirea austriecilor, după 1700 se afirmă mult Transilvania majoritară românească, trezită la viață prin mișcarea de emancipare națională.

Ioan Lupaș a înțeles Transilvania și unirea sa cu România prin toate fibrele ființei sale. Descins din Mărginimea Sibiului, acolo unde noțiunea de Țară Românească a avut mereu și un sens politic, datorită autorității puternice a voievodatului sud-carpatic, preotul și istoricul a conservat în minte și în suflet nu numai statutul de supuși al românilor transilvani, ci și mândria de a aparține unei națiuni puternice, stavilă în calea năvălitorilor și apărătoare a credinței creștine. Civilizația românească din sudul Transilvaniei, din Țara Bârsei, trecând prin Țara Oltului, prin Mărginime, prin Țara Hațegului și ajungând până în Banatul de deal și de munte, a avut un mare avantaj față de civilizația românilor din Câmpia Transilvaniei nordice, din Sătmar, din Crișana etc.: a păstrat mereu vii legăturile directe cu Țara Românească sau, simplu, cu Țara, cu instituțiile românești, cu domnia și mitropolia, cu boierii români, cu orașele de sub munte etc. Mulți transilvăneni din aceste regiuni sudice aveau proprietăți în Țara Românească, se înrudeau cu românii meridionali, treceau

cu turmele și cu negoțul înspre sud, unde se simțeau ca acasă. Domnii de la Argeș, Câmpulung, Târgoviște și București treceau adesea, cu trupe sau nu, înspre nord, pe Valea Buzăului, a Prahovei, a Oltului, fondau mănăstiri și biserici, aduceau bunuri, căutau adăpost și scut. Oamenii simpli de pe cei doi versanți treceau în mod curent munții, prin „vămile cucului", fără să țină seama de vremelnicele stăpâniri. Au fost lungi perioadele când, în sudul Transilvaniei, autoritatea domnească și bisericească munteană era mai puternică decât cea venită dinspre Apus. Ioan Lupaș s-a născut în această lume – care păstra încă puternică amintirea întregitorului Mihai Viteazul și a vrednicului domn Constantin Brâncoveanu –, adică într-un univers românesc autentic și demn. A simțit de copil, ca și Octavian Goga, jalea pe care o duceau Mureșul și „tustrele Crișuri", s-a împărtășit din apa „Oltului nost, bătrânul" și a perceput cu sete semnificația „codrilor verzi de brad și a câmpurilor de mătasă".

Ioan Lupaș a fost un istoric-luptător, ca acei barzi de odinioară care țineau într-o mână pana și în alta sabia. El a scris și a făcut istorie, aidoma tuturor marilor bărbați din generația sa. A trecut, spre a-și putea servi patria, printr-un *cursus honorum* impresionant, de la statutul de fiu de sătean până la acela de profesor, academician și ministru. Pentru binele făcut țării, a plătit, în anii dictaturii comuniste, cu libertatea, fiind închis la Sighet. A avut tăria să se întoarcă și să trăiască încă, gândind la deșertăciunea lumii acesteia, fără să înceteze vreodată să-și iubească națiunea și țara. Nu a pus niciodată la îndoială forța regeneratoare a poporului său românesc, pe care l-a servit până în ultima clipă de viață (în 1967), lăsând moștenire o zestre spirituală unică, un legat cultural de mare anvergură, un exemplu de dăruire pentru semeni.

Pentru Ioan Lupaș, Transilvania a însemnat România, în sensul pe care l-a avut cândva noțiunea de Țară Românească, sens pe care – cum zicea Nicolae Iorga – foarte mulți l-au uitat și unii nu l-au înțeles niciodată: tot pământul locuit etnograficește de români; toate ținuturile locuite de români se pierdeau pentru el în acest nume copleșitor de frumos, de Țară Românească. Țării Românești a Transilvaniei, aureolate de limba română, de obârșia romană și de credința noastră bizantină, marele istoric evocat aici i-a închinat toată viața un imn de glorie, ale cărui acorduri de aud încă puternic și armonios. Teologia ortodoxă clujeană și întreaga *Alma MaterNapocensis* îi datorează profesorului și părintelui Ioan Lupaș, azi, la un secol de învățământ superior românesc, binemeritata recunoștință și neîncetata amintire.

Bibliografie

Iancu, Liliana; Bârsu, Cristian; Bob, Ion; Brudașcu, Dan, *Clujeni ai secolului 20. Dicționar esențial*, Cluj-Napoca, Editura Casa cărții de Știință, 2000.

Lupaș, Ioan, *Din istoria Transilvaniei*, ediție îngrijită, note și comentarii de Marina Vlasiu, cuvânt înainte de Florin Constantiniu, București, Editura Eminescu,1988.

Idem, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, introducere, note și comentarii de Doru Radosav, ediția a III-a, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2011.

Idem, *Prăbușirea Monarhiei Austro-Ungare și importanța istorică a zilei de 1 Decembrie 1918*, (ediție, studiu introductiv, note și indice de Mircea-Gheorghe Abrudan), Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2018.
Idem, *Scrieri alese*, I, introducere, ediție îngrijită, note și comentarii de Ștefan Pascu și Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977.
Idem, *Scrieri alese, vol. I. Studii asupra istoriei evului mediu și istoriei bisericești,* ediție îngrijită de Nicolae Edroiu, București, Editura Academiei Române, 2006.
Idem, *Scrieri alese*, vol. II. *Studii privind istoria modernă*, ediție îngrijită de Camil Mureșanu, București, Editura Academiei Române, 2007.
Petcu, Adrian Nicolae, *Ioan Lupaș, istoricul mărturisitor*, în ziarul „Lumina" din 15 iunie 2010.
Păcurariu, Mircea, *Dicționarul teologilor români*, București, Editura Univers Enciclopedic,1996.
Pop, Ioan-Aurel, *Ioan Lupaș*, în „Napoca universitară", nr. 5, 1977.
Idem, *Ioan Lupaș și Transilvania,* în „Tabor", an XI, 2017, nr. 7.
Rusu, Dorina N., *Membrii Academiei Române 1866–2016. Dicționar*, ediția a V-a, Partea I (A-L), București, Editura Academiei Române, Editura Mega, 2016.

Abstract

In this research, the author presents the way how the Romanian historian Ioan Lupaș contributed to the development of Romanian historiographical research from Transylvania. It also realizes a brief overview of his life and activity, underlining his activity as a militant for the Romanian cause in difficult moments from our history. The research, intended to be a medallion, presents the way how the aforementioned personality contributed to the development of „George Barițiu" Institute of History from Cluj, but also speaks about the way how his life experiences determined the presented one to take a certain tipe of attitude in different moments of his life.

Keywords: Romanian Academy, „George Barițiu" Institute, Transylvania, historiography, Octavian Goga.

Cuvinte cheie: Academia Română, Institutul „George Barițiu", Transilvania, istoriografie, Octavian Goga.

Activitatea lui Ioan Lupaș ca protopop de Săliște (1909–1919) în lumina unor izvoare inedite[1]

Daniela Deteșan*, Mircea Gheorghe Abrudan**

Ioan Lupaș (9 august 1880 – 3 iulie 1967) a fost reținut în cartea de istorie a românilor ca sacerdot erudit, patriot implicat în mișcarea națională a românilor ardeleni și făuritor al Marii Uniri, istoric prolific, membru al Academiei Române, profesor al Universității Regele Ferdinand I din Cluj și cofondator al Institutului de Istorie Națională din cadrul Almei Mater Napocensis, deputat și ministru, victimă a regimului comunist dejist, instalat în România la finalul celui de-al doilea Război Mondial.

În studiul de față ne-am propus să prezentăm o dimensiune prea puțin frecventată în istoriografia și teologia românească a biografiei ilustrului istoric sacerdot, și anume activitatea desfășurată la Săliște de Ioan Lupaș în calitate de protopop ortodox al Mărginimii Sibiului între anii 1909–1919. Cercetarea noastră se bazează pe materialul inedit foarte bogat descoperit recent, în cursul derulării unor proiecte individuale de cercetare, în arhiva Protopopiatului Ortodox Român Săliște din incinta Muzeului Protopopiatului și Parohiei Săliște situate în centrul orașului omonim din județul Sibiu[2].

Ioan Lupaș s-a născut într-o veche familie de oieri înstăriți din Săliște, neamul său rodind bogat de-a lungul vremii[3]. Cu toate că încă din perioada adolescenței a plecat de acasă – locuind pe parcursul formării intelectuale mai mult în Sibiu, Brașov și Budapesta, iar în timpul activității profesorale din nou în Sibiu și, după Marea Unire, la Cluj și Sibiu, iar spre amurgul vieții în Sibiu și București –, profesorul

---

1 Această lucrare a fost realizată în cadrul programului de cercetare III/15 – *Mărginimea Sibiului – Istorie și patrimoniu cultural*, desfășurat în cadrul Institutului de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române.

* Daniela Deteșan – cercetător științific II dr. la Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române. Email: dete76@yahoo.com

** Mircea Gheorghe Abrudan – cercetător științific III dr. la Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române. E-mail: mirceapadre@yahoo.com

2 Adresăm mulțumiri pe această cale părinților protopopi Ioan Ciocan și Petru-Toader Damian pentru sprijinul acordat în activitatea de documentare.

3 Nicolae Stan Petruțiu (coord.), *Cronica neamului Lupaș*, Sibiu, Editura Imago, 2000.

Ioan Lupaș s-a simțit mereu legat de oamenii și de locurile natale, cultivând relații permanente mai ales cu intelectualii sălișteni, publicând adeseori editoriale în gazeta locală „Cuvântul Poporului” și fiind ales de sălișteni, în mai multe rânduri, deputat în Parlamentul României Mari[4]. Cu alte cuvinte Ioan Lupaș nu și-a uitat niciodată rădăcinile. De altfel chiar din perioada studenției budapestane, tânărul i-a dedicat Săliștei natale o „schiță monografică”, publicată în paginile revistei „Transilvania” și în extras în forma unei broșuri[5], rămasă multă vreme singura cercetare istorică serioasă care restituia file din trecutul acestei localități.

Revenit în Transilvania după finalizarea unui stagiu de specializare efectuat la Universitatea din Berlin, Ioan Lupaș a devenit cadru didactic al Institutului teologic-pedagogic Andreian din Sibiu. Între 1 august 1905 și 1 septembrie 1909 a onorat cu ecouri pozitive în rândul elevilor, dar cu reverberații periculoase în percepția autorităților maghiare, catedra de istorie bisericească și istoria românilor. Lecția inaugurală a fost dedicată originii românilor combătând teoria roesleriană, susținută oficial de istoriografia maghiară, și făcând o impresie deosebită asupra auditoriului. Vâlva stârnită de publicarea lecției inaugurale în paginile „Telegrafului Român” l-au determinat pe mitropolitul Ioan Mețianu (1828–1916)[6] să dispună sistarea publicării materialului. Atitudinea combativă și ofensivă a tânărului profesor în chestiunea națională, precum și pana sa activă, adeseori polemică în paginile presei românești și maghiare l-au transformat pe profesorul Lupaș într-un personaj incomod pentru autoritățile guvernamentale budapestane, extrem de sensibile și refractare la orice exaltare a sentimentelor naționale nemaghiare. Tocmai din cauza conduitei sale „naționaliste militante”, în toamna anului 1909, mitropolitul Ioan Mețianu a fost constrâns de autoritățile guvernamentale maghiare de la Budapesta să-i retragă sprijinul îndepărtându-l de la catedra seminarului[7]. Rodul cercetărilor istorice și suportul cursurilor susținute la catedra Institutului teologic sibian s-au materializat în volumul „Istoria bisericească a românilor ardeleni”, publicat la Sibiu în vara anului 1918[8].

Rămas fără catedră, Ioan Lupaș nu a fost abandonat de ai săi, fiind repede recuperat de administrația bisericească prin intermediul consătenilor săi, săliștenii

---

[4] Vasile Crișan, *Ioan Lupaș (1880–1967). Studiu monografic*, Sibiu, Editura Armanis, 2013, pp. 167–245, pp. 429–438; Dumitru Lăpădat, *Cartea de Aur a Școalelor-Secundare și Profesionale din Săliște*, Săliște, 1928–1930, manuscris păstrat în arhiva Liceului Tehnologic „Ioan Lupaș” din Săliște, neinventariat și nepaginat, conține o bogată corespondență între Dumitru Dădârlat și Ioan Lupaș din perioada 1919–1929. Îi mulțumim domnului director Marius Boromiz pentru punerea la dispoziție a acestui manuscris în format electronic.

[5] Ioan Lupaș, *Câteva pagini din trecutul comunei Săliște. Schiță monografică*, Sibiu, Tipografia Arhidiecezană, 1903, 20 p.

[6] Despre el vezi: Teodor V. Păcățian, *Mitropolitul Ioan Mețianu (1828–1916)*, ediție îngrijită și adăugită de Vasile Oltean și Nicolae Blaj, Sibiu, Editura Andreiana, 2015.

[7] Vasile Crișan, *op. cit.*, pp. 33–38.

[8] Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, Editura tipografiei arhidiecezane, 1918, 280 p.

alegându-l paroh al Bisericii Mari „Înălțarea Domnului" din Săliște și apoi administrator al protopopiatului ortodox al Săliștei în locul rămas vacant prin alegerea protopopului dr. Ioan Stroia pe postul de preot al Catedralei mitropolitane din Sibiu. Ales protopop în toamna anului 1910, mitropolitul Ioan Mețianu a semnat decizia de confirmare a preotului Ioan Lupaș în funcția de protopresbiter al protopopiatului Săliște în decembrie 1910, acesta preluând oficial noua sa slujire începând cu data de 27 decembrie 1910[9].

Foto 2. ***Ioan Lupaș – Protopop de Săliște, fotografie nedatată***

La Săliște a dus o activitate fructuoasă provocând „o adevărată revoluție" pe tărâm pastoral, școlar, cultural, istoriografic și social, implicându-se în toate sferele și domeniile vieții românilor din Mărginimea Sibiului, ceea ce a dus la „revitalizarea vieții eclesiale și sociale a Ortodoxiei din zonă", după cum subliniază în consistenta sa cercetare doctorală teologul evanghelic-luteran german Wolfgang Wünsch[10]. Protopopul Lupaș s-a dovedit un bun predicator și ardent susținător al dezvoltării

[9] Vasile Crișan, *op. cit*, p. 36.

[10] Wolfgang Wünsch, *Der Auftrag der Kulturorthodoxie. Ein Beitrag zum Wirken des Protopresbyters Dr. Ioan Lupaș*, [Seria *Academia Band II/ Vol. II Veröffentlichungen der Evangelischen Akademie Siebenbürgen/ Publicațiile Academiei Evanghelice Transilvania*, Hrsg/Ed.: Dietrich Galter, Jürgen Henkel, Hermann Pitters], București, Blueprint International, 2007; Wolfgang Wünsch, *Ioan Lupaș – Protopop de Săliște (1909–1919)*, în „Tabor", XI, 2017, nr. 7, 2017, pp. 72–84.

vieții românești prin școală, biserică, corporații comerciale, economice și asociații cu profiluri variate.

Ioan Lupaș a devenit protopop și inspector școlar confesional la vârsta de 30 ani. Tânărul profesor le urma în funcție unor personalități ale vieții bisericești ortodoxe transilvane din secolul XIX, toți asesori consistoriali sau profesori ai Seminarului teologic cu studii teologice, filosofice, pedagogice și juridice efectuate la diverse universități germane, precum Ilie Popovici (1804–1826), Ioan Popovici (1827–1829), Ioan Moga (1830–1853), dr. Grigorie Pantazi (1853–1854), Ioan Hania (1855–1878), Moise Toma (1879–1880), Moise Lazăr (1881–1884), dr. Nicolae Maier (1884–1898), Petru Iuga senior (1898–1901) și dr. Ioan Stroia (1901–1907).

În perioada păstoririi sale, protopopiatul Săliște a fost compus din următoarele 13 parohii: Aciliu, Alămor, Amnaș, Cacova, Galeș, Gura Râului, Mag, Săcel, Săliște, Sibiel, Tilișca, Topârcea și Vale[11]. Comparat cu celelalte protopopiate ale Arhidiecezei Ardealului[12], Săliștea era printre cele mai mici în ceea ce privește numărul parohiilor și al credincioșilor[13]. Cu excepția Amnașului, unde trei sferturi din populație erau sași evanghelici[14], românii ortodocși formau majoritatea celor aproape 20.000 de locuitori ai tractului, distribuiți pe o suprafață de 1.200 km^2.

Specificul regiunii, cunoscută drept Mărginimea Sibiului, consta în: a) concentrarea excepțională de oieri, crescători de vite, negustori, meșteșugari (cojocari, tăbăcari, curelari, opincari, dulgheri, fierari, rotari, zidari, măcelari, croitori de haine, împletitori de scaune și coșuri, lăcătuși, ceasornicari, pălărieri, pantofari, țesători, cârciumari); b) sate înfloritoare, cu străzi pavate cu piatră de râu și case bine zidite; c) comunități care dispun de medic, notar, farmacist, director de bancă, avocat, hotelier, pictor; d) familii înstărite care obțineau din oierit și negustorie venituri mulțumitoare și duceau un trai prosper; e) biserici falnice, din material solid, înzestrate cu veșminte preoțești, cărți de cult pentru serviciul divin, odoare bisericești, fonduri parohiale în bani și în bucate; f) școli confesionale românești corespunzătoare (școala din

---

11 *Șematismul bisericei ortodocse-orientale române din Ungaria și Transilvania pe anul 1885*, în „Calendariu pe anul comun de la Christos 1885”, XXXIV, 1885, pp. 74–75.

12 Detalii vezi la: Mircea-Gheorghe Abrudan, *Organizarea administrativă a Eparhiei Ardealului între anii 1766–1920*, în „Îndrumător Bisericesc pe anul de la Hristos 2016”, CLXIV, 2016, pp. 379–423.

13 17.716 locuitori (4.328 de familii) s-au consemnat în anul 1885 conform raportului nr. 522B/1885 către comitetul protopresbiterial despre starea protopopiatului Săliște. Vezi *Arhiva Protopopiatului Ortodox Săliște* (în continuare A.P.O.S.), 194/I/1885. Pe de altă parte, în *Șematismul bisericii ortodoxe române din Ungaria și Transilvania pe anul 1916*, Sibiu, 1915, p. 60–61, s-au înregistrat 18.983 locuitori.

14 La recensământul din 1850, în Amnaș s-au înregistrat 302 români ortodocși (23,1% din total), în 1880 erau 349 români ortodocși (24,1%), în 1890 erau 346 români ortodocși (23,2%), în 1900 erau 371 români ortodocși (21,8%) și în 1910 erau 477 români ortodocși (25,5%). Vezi Varga E. Árpád, *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. Népszámlálási adatok 1850–1992 között* [Ethnic and foreign status of people. Census data between 1850–2002]. Edit. Pro-Print, Miercurea Ciuc, http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm, accesat în 11.09.2019.

Săliște[15] avea în dotare microscop, termometru și barometru, harta Transilvaniei, Austro-Ungariei și a Palestinei[16]), cu dascăli zeloși și pricepuți; g) un număr ridicat de „știutori de carte" comparativ cu Valea Lăpugiului de exemplu, unde analfabeții erau peste 90%[17]; în plus, mai mult decât ilustrativă e constatarea că o școală din Săliște era de șase ori mai bogată decât una din comitatul Trei Scaune[18].

Așadar, din 30 august 1909, Ioan Lupaș a ajuns să poarte toiagul de păstorire al unuia dintre protopopiatele mici, dar bogate ale Arhidiecezei Ortodoxe a Ardealului. Tânărul profesor era căsătorit cu sălișteanca Ana Bloțiu Lupaș (1884–1979) și avea un băiat, Semproniu Toma (1908–1983), la Săliște urmând să i se mai nască două fete: Hortensia-Maria (3 decembrie 1909–1996) și Marina-Minerva (9 iulie 1913–1998). Dosarul de concurs pentru ocuparea postului de protopresbiter cuprindea un „anunț de concurs", publicat în „Telegraful Român" nr. 85/1910, „certificat de botez, atestat de maturitate, indice despre rezultatele eminente ale studiilor universitare ca ascultător la Budapesta, atestat despre cercetarea facultății din Berlin, absolutor teologic, atestat de calificațiune preoțească, atestat de serviciu despre activitatea ca profesor la seminarul andreian"[19]. Cheltuielile făcute de comisarul consistorial Nicolae Ivan (1855–1936)[20], fostul său catehet de la gimnaziul din Sibiu, încredințat cu alegerea de protopresbiter al tractului Săliște, s-au ridicat la suma de 51,55 coroane[21].

În perioada păstoririi la Săliște a fost ales membru corespondent (14 mai 1914) și apoi titular al Academiei Române (17 mai 1916), la propunerea lui Nicolae Iorga[22]. Odată cu intrarea României în război, socotit periculos de statul austro-ungar, este deportat la Ruszt, în lagărul de lângă lacul Fertő, comitatul Sopron (15/28 august 1916 – 13 octombrie 1916), și apoi mutat cu domiciliu forțat la Budapesta. A revenit la Săliște în ajunul praznicului Bunei Vestiri, în 24 martie/6 aprilie 1917[23].

---

15 Amănunte la Maria Hanzu, *Monografia școlilor din Săliște Sibiu*, Sibiu, Editura Honterus, 2009.

16 Inventar despre averea imobilă și mobilă a școlii din Săliște la finele anului 1883/4, în A.P.O.S., 343/1884.

17 *Raportul lui Romul Pop către protopopul Dobrei*, Lăpugiul Superior, 20 mai/2 iunie 1912, în A.P.O.S., nr. 77/1912: „La școala comunală confesională din Băcia (Bácsfalva), așezată într-o căscioară slabă, scundă, despodită și murdară ca un grajd, în trei-patru bănci ar trebui să încapă 62 de elevi, dar sunt prezenți numai 32, dintre care mai mulți trebuie să stea în picioare, pe lângă bănci". Vezi: *Raportul protopopului Ioan Lupaș despre inspecția școlară întreprinsă în tractul Ilia, Dobra și Deva*, în A.P.O.S., II/21/1911.

18 Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan, Violeta Pătrunjel, *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*, Miercurea-Ciuc, Editura Grai Românesc, 2003, p. 90.

19 *Protopopul Ioan Lupaș către Consistoriul arhidiecezan*, Săliște, 18 august 1910, în A.P.O.S., neinventariat.

20 Despre el vezi: Nicolae Vasiu, Ioan Bunea, *Episcopul Nicolae Ivan: 1855–1936, ctitorul reînviatei Eparhii a Vadului, Feleacului și Clujului. Studii și documente*, ediția a II-a îngrijită de pr. Iustin Tira, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2015.

21 A.P.O.S., nr. 12.717/1910.

22 Vezi Anexe, doc. nr. 1.

23 Sebastian Stanca, *Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916–1919)*, ediție, studiu introductiv, note și indici de Mihai-Octavian Groza și Mircea-Gheorghe Abrudan, Cluj-Napoca/Deva, Editura Argonaut/ Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2015, p. 92.

Ioan Lupaș a prezidat serbările religioase și naționale din toamna anului 1918 (26 octombrie – Sf. Dumitru, 8 noiembrie – Sf. Arhangheli Mihail și Gavril) și a participat, în fruntea unei delegații numeroase din Săliște, ca membru de drept la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. A fost ales membru în Marele Sfat al Națiunii Române, iar la începutul anului 1919 a intrat în serviciul Consiliului Dirigent ca secretar general al Resortului pentru Culte și Instrucțiune Publică, pe care l-a ocupat între 1 decembrie 1918 și 11 noiembrie 1919[24]. După primirea acestui post renunță mai întâi provizoriu, apoi definitiv, la conducerea protopopiatului Săliște. Suplinirea sa a fost asigurată de parohul dr. Dimitrie Borcea din Săliște. Consistoriul arhidiecezan i-a acordat lui Ioan Lupaș concediu inițial până la 1 septembrie 1919 și apoi prelungit până la sfârșitul anului, când Lupaș a solicitat ca postul de protopop să fie declarat vacant începând cu ziua de 1 ianuarie 1920[25].

Retragerea sa de la conducerea protopopiatului a coincis cu câteva evenimente de o mare însemnătate culturală, națională și politică pentru Transilvania și pentru Săliște în mod particular: 1) vizita la Săliște a generalului francez Henri Mathias Berthelot (20 decembrie 1918/2 ianuarie 1919), șeful misiunii militare franceze în România, când eruditul protopop Lupaș a rostit un cuvânt de bun venit în limba latină[26], a membrilor de frunte ai Consiliului Dirigent și a diferiți reprezentanți militari, politici și civili ai Franței, Angliei și Italiei; 2) serbările ocazionate de popasul la Săliște al suveranilor români, Ferdinand I și regina Maria la 1 iunie 1919, apoi a prințului moștenitor Carol la 11 iunie 1919, prilejuri în care Corul Reuniunii de Cântări din Săliște, înființat în 1883, a desfătat auzul tuturor cu imnul regal, imnul național și Marseilleza franceză cântată în traducere românească[27]; 3) înființarea unei tipografii intitulată *Tipografia și librăria* săteanului, în martie 1919, sub patronajul întreprinzătorului Ilie Măgeanu, cu ajutorul căreia putea apărea regulat colecția „Biblioteca Șaguna"; 4) vizita lui Nicolae Iorga, la 10 ianuarie 1920, onorat la Săliște în Sala festivă a Școlii din localitate printr-o serbare deschisă cu discursul profesorului Ioan Lupaș, care a evocat personalitatea savantului și omului politic român[28].

În toamna anului 1919, viața lui Ioan Lupaș a căpătat un făgaș nou, deoarece la 1 septembrie 1919 a fost numit, prin decretul nr. 12.158 al Consiliului Dirigent Român, profesor titular al catedrei de „Istoria nouă a românilor și Istoria Transilvaniei"

---

[24] Pe larg despre activitatea sa din preajma Marii Uniri vezi: *Preot acad. Ioan Lupaș, Prăbușirea Monarhiei Austro-Ungare și Importanța istorică a zilei de 1 Decembrie 1918*, ediție, studiu introductiv, note și indice de Mircea-Gheorghe Abrudan, Academia Română, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2018, pp. 21–24.

[25] *Ioan Lupaș către Consistoriul arhidiecezan*, adresa nr. 274/1919, în A.P.O.S., I/2/1919. Vezi Anexe, doc. nr. 4.

[26] Marius Boromiz, *Vizita Generalului Berthelot la Săliște din 2 ianuarie 1919*, în Silviu Tatu, Tiberiu Costăchescu, Silviu Borș, Laura Dumitru (coord.), *Franța. O inimă care a bătut pentru Marea Unire*, Sibiu/Cluj-Napoca, Editura Armanis & Mega, 2018, pp. 102–118. Vezi și Anexe, doc. nr. 4.

[27] Vezi Anexe, doc. nr. 4.

[28] Vasile Crișan, *op. cit*, p. 43.

la Facultatea de Litere și Filosofie din cadrul Universității Daciei Superioare de la Cluj. În 11 noiembrie 1919 a susținut lecția inaugurală a cursului de Istoria Transilvaniei privind „Factorii istorici ai vieții naționale românești", cu acel prilej subliniind necesitatea înființării unui institut de cercetări istorice pentru reconstituirea trecutului acestei provincii românești. Ideea a prins rapid o formă instituțională prin festivitățile de inaugurare a noii universități, derulate între 1 și 2 februarie 1920, în cadrul acesteia fiind înființat Institutul de Istorie Națională, al cărui dintâi codirector a fost profesorul Ioan Lupaș, alături de profesorul Alexandru Lapedatu între 1920 și 1938, și respectiv director plin între 1938–1945, când a fost pensionat[29].

*

Vreme de un deceniu părintele Ioan Lupaș a dat o organizare sănătoasă protopopiatului ortodox Săliște. În plan administrativ și-a îndeplinit cu zel și abnegație îndatoririle oficiale, duhovnicești, cât și pe cele social-culturale. Toate eforturile le-a canalizat pentru progresul vieții religioase, culturale și economice din protopopiat.

Foto 3. ***Ridicarea clopotelor la biserica mare din Săliște, (1915)***

În egală măsură s-a interesat de săliștenii așezați în Râmnic și București, pe care i-a vizitat în două rânduri. A știut să se înconjoare de stima și admirația credincioșilor,

[29] Amănunte despre activitatea istoriografică și bisericească a lui Lupaș vezi la Nicolae Edroiu, Alexandru Moraru, Dorel Man, Veronica Turcuș, *Ioan Lupaș (1880–1967) slujitor al științelor istorice, învățământului și Bisericii*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2008.

trezind prin prelegerile și predicile sale sentimente religioase și naționale dintre cele mai curate. Așa se explică faptul că, la îndemnul său, prin donații benevole, averea comunei bisericești Săliște a crescut într-un singur an cu peste 10.000 de coroane[30]. Săliștenii din Râmnic și București au dăruit pentru refacerea celor două biserici din Săliște, deteriorate de trecerea timpului, suma de 3.500 de lei.

În conformitate cu prevederile Statutului Organic, protopopul Ioan Lupaș a prezidat ședințele comitetului protopopesc și ale sinodului protopesc, a organizat alegerea deputaților pentru sinodul protopresbiterial[31]; a prezentat anual sinodului rapoarte protopopești detaliate în care a consemnat informații și date cu caracter bisericesc, administrativ, pastoral, cultural, școlar, demografic și epitropesc. Lupaș a sintetizat date statistice extrase din conspectele primite din fiecare parohie și fiecare școală de la nivelul protopopiatului, iar în timpul Primului Război Mondial a întocmit, pe baza rapoartelor preoților, liste generale cu bărbații mobilizați, pe care le-a înaintat consistoriului arhidiecezan sibian. Meticulozitatea de care a dat dovadă încă de la începutul mandatului protopopesc a trezit interesul și aprecierea Consistoriului arhidiecezan și a tânărului teolog Nicolae Bălan, care a publicat „Raportul general al oficiului protopopesc gr. or. român din Săliște despre afacerile și starea culturală a protopopiatului Săliște în cursul anului 1912”, încheiat de protopopul Lupaș în 23 februarie 1913, în paginile „Revistei Teologice”, oferindu-l în acest fel drept „model după care să se orienteze și alții”[32].

Documentele vremii ne descoperă că părintele dr. Ioan Lupaș își petrecea zilele de lucru, sărbătorile religioase și zilele de duminică în călătorii pastorale și de propagandă culturală și națională. A desfășurat vizitațiuni canonice, cercetând bisericile și activitatea preoților din protopopiat. A verificat dacă existau veșminte preoțești pentru serviciile divine, dacă bisericile erau curate, îngrijite și dotate cu toate cărțile bisericești necesare desfășurării cultului liturgic zilnic, duminical și praznical. Ocazional a prezidat șezători culturale și religioase, ținute în duminicile și sărbătorile din Postul Crăciunului. Protopopul se informa în permanență despre viața morală și socială a credincioșilor și urmărea constant să întărească sentimentul religios și respectul față de legi, prin povețe presărate cu citate din Sfânta Scriptură. A arătat un interes deosebit pentru soarta preoților ortodocși aflați în directa sa subordine, solicitându-le periodic rapoarte de activitate, prezentate de regulă în cadrul conferințelor preoțești. Alături de preoți oferea credincioșilor sfaturi despre alegerea de meserii, cultivarea pomilor, citirea de cărți sau abonarea la reviste și ziare[33].

---

30 *Raportul protopopului Ioan Lupaș către conferința preoțească organizată în 9 noiembrie 1911*, în A.P.O.S., I/49/1911.

31 *Adresa nr. 415/1914 din 29 decembrie 1914*, în A.P.O.S., I/4/1914.

32 *Din vieața bisericească*, în „Revista Teologică”, VII, 1913, nr. 6–7, 1913, pp. 195–208.

33 Ioan Lupaș, *Cuvânt de deschidere rostit la conferința a 2-a preoțească din Săliște, 5/18 noiembrie 1913*, în „Revista Teologică”, VIII, 1914, nr. 5–6, pp. 109–112.

Totodată a acordat o importanță deosebită autoeducației preoților și învățătorilor. Mereu i-a îndeamnat să susțină prelegeri și conferințe populare, din care se vor putea publica ulterior lucrări de popularizare. A dinamizat conferințele preoțești și cercurile religioase cu discuții științifice și de interes obștesc, toate sporind dimensiunea misiunii culturale și naționale a Bisericii, ceea ce a provocat intervenția statului maghiar și presiunea asupra consistoriului arhidiecezan de a sista aceste conferințe după izbucnirea primei conflagrații mondiale[34].

A susținut măsura luată de Consiliul Dirigent Român din Sibiu de extindere a adaosului familiar (800 coroane) asupra tuturor copiilor minori ai preoților români (guvernul maghiar îl dăduse numai pentru doi copii) și acordarea „ajutorului de veșminte", în valoare de o mie coroane pentru soția și pentru toți copiii fiecărui preot și capelan începând cu anul 1918.

Încă din anul alegerii sale la Săliște, Ioan Lupaș a înființat „Fondul Șaguna pentru scrieri populare" (1909), finanțat atât din vânzarea broșurilor apărute în colecția „Biblioteca Șaguna", cât și din donații benevole. Cărticelele din „Biblioteca Șaguna" au circulat printre locuitorii comunelor Mărginimii, inclusiv între copiii de vârstă școlară care știau scrie și citi. De asemenea a monitorizat „Fondul protopopesc", „Fondul Binefacerea" pentru construirea unui azil și tot la inițiativa sa, în 29 iulie 1916, a fost creat un fond pentru construirea unui monument închinat memoriei mitropolitului Andrei Șaguna.

Pe plan pastoral părintele Lupaș a ținut predici duminicale în toate bisericile din protopopiat. De pildă în anul 1915 a susținut 52 de predici și conferințe enumerate în *Calendarul arhidiecezan* pe anul 1915. De asemenea a susținut prelegeri populare despre puterea rugăciunii, despre însemnătatea înființării reuniunilor de femei, despre războiul balcanic, despre limba națională, despre valoarea morală a muncii și creșterea tineretului spre muncă, despre importanța Ardealului în cultura națională, majoritatea publicate în paginile „Telegrafului Român", ale „Revistei Teologice" și în colecția „Biblioteca Șaguna". Preotul Ioan Hanzu a prezentat două recenzii asupra lucrărilor „Viața unei mame credincioase" și „Temeliile traiului nostru" scrise de dr. Ioan Lupaș, subliniind că au fost redactate într-un stil popular, moralizator-instructiv, motiv pentru care se dorea a fi tipărite cu bani din „Fondul Șaguna" și distribuite în fiecare comună[35].

După izbucnirea Marelui Război a adresat un apel către preoțimea tractului Săliște pentru strângerea predicilor rostite de clerici în urma declansării conflagrației și tipărirea celor mai bune într-un volum. Au răspuns 14 preoți care au trimis 48 de predici dintre care au fost selectate 36 – 18 semnate de Ioan Lupaș – pentru tipar în volumul intitulat sugestiv „*Mângâiați poporul*", titlu extras dintr-un verset vetero-

[34] *Ordinul consistorial nr. 10314 din 13.10.1915*, în A.P.O.S. I/4/1916, p. 12, *Raport general despre afacerile bisericești, școlare și epitropești ale protopopiatului Săliște în cursul anului 1915*.

[35] *Protocolul conferinței preoțești desfășurată în sala școlii din Săliște la data de 9 noiembrie 1911*, în A.P.O.S., I/49/1911.

testamentar din cartea profetului Isaia, publicat la editura arhidiecezană în anul 1916[36]. Doi ani mai târziu, protopopul Lupaș a publicat un nou volum „Căzut-a cununa capului nostru", în care a strâns cuvântările funebrale rostite pe parcursul războiului în bisericile din localitatea și protopopiatul Săliște[37].

Pe parcursul activității sale protopopești Ioan Lupaș a subliniat importanța educației religioase și morale a poporului și a înregistrat cu atenție proporția știutorilor de carte. Conștient de rolul major al educației, protopopul a depus multă muncă pentru dezvoltarea școlilor, a supravegheat examenele de încheiere a anului școlar (la limba română, geografia și istoria patriei, religie) în calitatea sa de inspector școlar confesional și a atribuit calificative (foarte bine, bine, îndestulător, neîndestulător)[38].

Foto 4. ***Prima promoție de absolvenți ai Școlii Civile din Săliște, înființată de Ioan Lupaș***

O măsură de îmbunătățire a procesului educațional a constat în introducerea, în protopopiatul Săliște, a conferințelor învățătorești tri-lunare în cadrul cărora s-au discutat probleme legate de procesul de învățământ, cuprinsul manualelor școlare, derularea orelor, calificarea dascălilor, noile metodologii etc. De exemplu în „ședința trilunară" din 12/25 martie 1911, derulată în sala festivă a școlii din Săliște sub prezidiul protopopului Ioan Lupaș, au fost prezentate recenziile unor abecedare și „cărți de cetire" utilizate la clasele I–VI, recenzentul efectuând și o serie de incursiuni în cuprinsul vechilor manuale sibiene, ca de pildă „Cărticica moravurilor bune", publicată de profesorul Moise Fulea în 1820[39]. Atenția pe care a acordat-o școlilor și

---

[36] *„Mângăiați poporul!..." Cuvântări bisericești* de Dr. Ioan Lupaș și alți preoți din protopopiatul Săliștei, seria „Biblioteca Șaguna" Nr. 16–36, Sibiu, Tiparul tipografiei arhidiecezane, 1916, 324 p., volum reeditat recent sub același titlu la Sibiu, Editura Andreiana, 2019.

[37] Ioan Lupaș, *Căzut-a cununa capului nostru..., Cuvântări funebrale*, Arad, Tiparul tipografiei diecezane gr. or. române, 1918, 228 p. Volumul a fost reeditat de pr. Dorel Man la Editura Renașterea din Cluj-Napoca în anul 2006.

[38] A.P.O.S. II/10/1910.

[39] A.P.O.S., *Registru de procese verbale ale conferințelor învățătorești din Tractul Săliște 1910–1923*, neinventariat. Vezi și Maria Hanzu, *op. cit.*, pp. 94–96.

învățătorilor, reiese și din evidențele cadrelor didactice, inclusiv a învățătorilor de la nivelul protopopiatului mobilizați în Marele Război. Totodată a realizat o analiză atentă a salariilor primite de dascăli de la comunele bisericești, de la consistoriul arhidiecezan și de la autoritățile de stat.

Ioan Lupaș a urmărit cu atenție lucrările efectuate la bisericile din protopopiat, întocmind anumite notițe referitoare la sumele colectate de la enoriași și la costurile de ansamblu ale lucrărilor. Astfel aflăm că în anul 1910 s-a reînnoit biserica din Săcel cu 20.000 coroane; la biserica din Tilișca s-a construit un zid nou care a costat 1640,73 coroane; la școala din Vale s-au făcut bănci noi și padiment nou cu 800 coroane[40] (bănci pentru 4 elevi, cu lungimea de 1,95 cm, cu tălpile de lemn, din fag tare și vopsite de 3 ori galben, cu 2 găuri pentru glăjița cu cerneală, 1 bucată costă 23 coroane[41]; făcute de Gh. Ghenie măsar, proprietar al unui atelier de tâmplărie).

Alte domenii care s-au bucurat de atenția și implicarea sa au fost cele asociative, culturale, sociale și filantropice. Astfel protopopul Ioan Lupaș a susținut înființarea reuniunilor de femei și a promovat interesele tuturor societăților culturale și filantropice din protopopiat. A încurajat și sprijinit misiunea religioasă și culturală a preoților în scopul donării de bani prin fundații pentru ajutorarea săracilor (fundația lui Petru I. Comșa, 100.000 coroane; donația Anei Jițian de 30.000 coroane în „Fondul Binefacerea"; fundația lui Nicolae și Maria Lupaș 10.000 coroane; donația lui Bucur Comșa 10.000 coroane; donația lui Vasile Matei Iuga din Tilișca, 10.000 coroane; donația văduvei Comana lui Vasile Mosora pentru procurarea clopotelor la biserică de 3.310 coroane. A monitorizat donațiile individuale (Gligor Sauca din Săcel, 20.000 coroane în 1914 prin testament), a verificat lăsămintele lui Ioan Iosof (ianuarie 1914), decedat în București, care a testat 500 de lei pentru biserica din Galeș și 3000 de lei pentru cea din Tilișca. Banii fuseseră depuși la Tribunalul București, iar protopopul ardelean a intervenit pentru a fi transferați, inclusiv cu dobânda aferentă, la banca „Lumina" din Sibiu. În noiembrie 1914, Ioan Lupaș a propus ridicarea unor sume de bani (10.000 coroane) din „Casa de Păstrare" din Săliște (4.000 coroane) și din Fondul „Șaguna" (3.000 coroane), cu care Dumitru Stan Herța a fost însărcinat să cumpere porumb pentru locuitorii protopopiatului, cu maxim trei coroane pe ferdelă.

În plan cultural a inițiat o campanie anti-analfabetism prin organizarea de prelegeri populare, întâlniri și șezători literar-culturale. Este bine-cunoscut concertul corului bisericii Sf. Nicolae din Brașov desfășurat la Săliște în 8 mai 1910. Cuvântul de salut al protopopului Lupaș, care a întâmpinat corul bisericii Sf. Nicolae din Brașov condus de Gheorghe Dima, a atins corzile sufletești ale poporului, corespondentul „Gazetei Transilvaniei" precizând în acest sens că „era un orator de elită și era o fericire să îl poți asculta". Oaspete frecvent al Săliștei, unde a compus multe din măiastrele-i cântece, Gheorghe Dima a perceput întâlnirea dintre brașoveni și

40 A.P.O.S. I/6/1910.

41 A.P.O.S. II/9/1910.

sălișteni ca pe o revedere a unor frați, transformând acel „simpatic cuib de munte" într-un centru cultural românesc[42].

Protopopul Lupaș nu a uitat nici de societatea studențească din care a făcut parte pe parcursul studiilor universitare de la Budapesta. Astfel a participat la patru ședințe ale Societății studenților universitari *Petru Maior* din capitate Ungariei, a susținut o conferință liberă în 4 noiembrie 1915 despre filosofia istoriei și i-a îndemnat pe studenții români să întreprindă cercetări istorice. Tot în cadrul activității sale culturale se numără susținerea dotării bibliotecilor parohiale și școlare și inaugurarea *Muzeului de industrie casnică țărănească* într-una din sălile școlii din Săliște, cu prilejul Adunării generale a Societății femeilor ortodoxe române din Săliște, în 10 septembrie 1917.

În „satul femeilor frumoase și al țăranilor cu biblioteci" (Petre P. Panaitescu) s-a înființat în 1914 „Biblioteca Centrală Protopopească Săliște" din cărțile donate de Ioan Lupaș, din publicațiile literare și științifice dăruite de Academia Română, în valoare de 1.200 coroane, și din broșurile oferite de consistoriul arhidiecezan sibian. Scopul urmărit era de a pune la dispoziția credincioșilor din protopopiat mijloacele necesare pentru a-și lărgi și adânci cultura religioasă.

În paralel cu această dinamică activitate protopopească, Ioan Lupaș și-a continuat activitatea literară și publicistică. Neobosit condeier, Ioan Lupaș a desfășurat o activitate deosebit de fecundă. A publicat mai multe broșuri (despre viața și activitatea lui George Barițiu, despre principele Acațiu Barcsai și mitropolitul Sava Brancovici, despre Andrei Șaguna și ministrul Eötvös) și o serie întreagă de articole în revistele *Transilvania*, *Luceafărul* (1902, este printre întemeietori), *Convorbiri literare*, *Viața românească* din Iași, în *Analele Academiei Române*, în ziarele *Tribuna*, *Telegraful român*, *Țara noastră* și *Românul*, unde publică diverse documente istorice. Chestiuni școlare a publicat în *Revista generală a învățământului* din București și în *Vatra școlară* din Sibiu, iar articole de interes religios și bisericesc în *Biserica Ortodoxă Română* din București, revista oficială a Sfântului Sinod, și în *Revista teologică* din Sibiu. A semnat și sub pseudonimele „Mihna, Veril, Veridicus, I.P. Vasiliciu"[43] și a corespondat printre alții cu Sextil Pușcariu, Simion Mehedinți, Vasile Goldiș, generalul Radu Rosetti, Lucian Blaga, Ioan Bianu, Dimitrie Gusti, Andrei Oțetea, Gheorghe I. Brătianu, Ioan Moga, etc.

Între lucrările sale istorice biografia mitropolitului Andrei Șaguna s-a bucurat de cea mai mare audiență, fiind publicată în trei ediții, între care una sintetică pentru poporul de rând, ediția princeps din 1909 fiind recompensată de Academia Română în anul 1910 cu „Premiul Adamachi"[44].

---

[42] *D-l Dima la Săliște*, în „Gazeta Transilvaniei", LXXIII, 1910, nr. 92, p. 3.

[43] Gheorghe David, *Câteva date inedite despre viața și activitatea istoricului Ioan Lupaș*, în „Anuarul Institutului de Istorie și arheologie Cluj-Napoca", XXVIII, 1987–1988, pp. 557–561.

[44] A se vedea bibliografia sa în volumele Vasile Crișan, *op. cit.*, pp. 299–382; Nicolae Edroiu, Alexandru Moraru, Dorel Man, Veronica Turcuș, *Ioan Lupaș (1880–1967)*, pp. 102–202.

Talentul său literar dublat de dragostea pentru locurile natale reiese și din rapoartele anuale amănunțite ale vieții religioase, culturale, sociale, naționale și filantropice din protopopiatul Săliște, unele publicate în „Revista Teologică" de la Sibiu și în „Biserica și Școala"[45] de la Arad, altele rămase inedite. Între aceastea din urmă se numără și raportul anului 1919, practic darea de seamă de la sfârșitul mandatului său protopopesc, care depășește cu mult cadrele unui simplu raport administrativ bisericesc, constituind o veritabilă radiografie atât a evenimentelor naționale majore derulate la sfârșitul anului 1918, cât și a celor desfășurate în arealul parohiei și a protopopiatului Săliște între 1918 – vara lui 1919: revoluția, participarea săliștenilor la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, vizitele unor personalități ilustre ale vieții politice și militare în capitala Mărginimii etc[46].

La începutul anului 1920 săliștenii și-au luat rămas bun de la păstorul lor în mod oficial. Presa vremii dezvăluie că regretele erau amestecate cu mândrie pentru că ilustrul protopop devenise profesor universitar la Cluj. Un om al locului era de părere că „bine ar fi să rămână al nostru, dar nu cred că un sat să poată ținea pentru el bogăția unui neam"[47]. În 6 ianuarie 1920 *Reuniunea de Cântări* l-a omagiat printr-un concert de muzică bisericească, patriotică și națională, organizat în fața locuinței sale, protopopul Dumitru Borcea salutându-l în numele adunării. A doua zi, de sărbătoarea Soborului Sfântului Ioan Botezătorul, când profesorul Lupaș își serba onomastica, toate reuniunile săliștene au venit la Biserica Mare unde l-au ovaționat din nou. Seria acestor manifestări s-a încheiat în 22 ianuarie 1920 printr-o serbare de rămas bun organizată în sala festivă a școlii. Au fost rostite trei alocuțiuni de către preotul dr. Dumitru Borcea, succesorul său la conducerea protopopiatului Săliște, în numele preoțimii, de către primpretorul Vasile Pop, în numele administrației publice, și de către Dumitru Lăpădat, în numele corpului didactic[48].

În memoria săliștenilor Ioan Lupaș a fost reținut ca unul dintre fii cei mai aleși ai localității, intelectualii din Săliștea de astăzi aflând din gura antecesorilor lor cum protopopul academician a fost „petrecut" la gară de o mulțime numeroasă în momentul călătoriei sale spre Cluj în iarna anului 1920. Un tablou realizat de Dumitru Cabadaef în anul 1926, astăzi păstrat în Muzeul Parohial din Săliște, ilustrează ipostaza de lider și păstor prin care Ioan Lupaș a fost reținut în memoria colectivă a săliștenilor: îmbrăcat în veșminte sacerdotale, cu crucea în mâna dreaptă și Sfânta Evanghelie în cea stângă, cu tricolorul românesc în fundal, Ioan Lupaș le vorbește oamenilor care-l ascultă cu atenție.

---

45 Ioan Lupaș, *Împlinirea legii lui Șaguna*, în „Biserica și Școala", XL, 1916, nr. 34, pp. 273–275; *Ibidem*, nr. 35, pp. 282–284; *Ibidem*, nr. 36, pp. 287–288; *Ibidem*, nr. 38, p. 295; *Ibidem*, nr. 39, p. 300; *Ibidem*, nr. 40, p. 304; *Ibidem*, nr. 41, pp. 307–308.

46 A.P.O.S. 316/308/1919, f. 1–7, document reprodus integral în Anexa nr. 4.

47 *Cuvântul Poporului*, Anul II, nr. 3, Săliște, 1920, p. 3.

48 Vasile Crișan, *op. cit.*, p. 44.

ANEXE

Doc. nr. 1. *Protopopul Ioan Lupaș este informat că a fost ales membru corespondent al Academiei Române prin votul Adunării Generale desfășurate în 29 mai 1913*[49].

Academia Română, București

6 iunie 1914

Onorate Domn,

Avem deosebita bucurie a Vă aduce la cunoștință că Academia Română, apreciind activitatea și scrierile Domniei Voastre istorice, v-a ales la 29 mai trecut, Membru Corespondent al ei în Secțiunea istorică.

Comunicându-vă acest vot al Academiei, Vă rugăm să primiți, Domnule Coleg, încredințarea înaltei noastre considerațiuni.

Președintele

D[ul] C[onstantin] I. Istrati m[anu] p[ropria]

Domniei Sale,
Domnului Ioan Lupaș,
Protopop,
Membru corespondent al Academiei Române

Doc. nr. 2. *Ioan Lupaș informează oficiul protopopiatului Săliște că în parohiile din localitate a fost colectată suma de 30.597 coroane pentru construirea unui orfelinat la Sibiu*[50].

Prea onorat oficiu protopopesc!

În parohiile Săliștei s-a încasat din colecta pentru orfelinatul din Sibiu până azi suma de 30.597 coroane, din care o parte sunt plătite la epitropie și depuse la Casa de Păstrare într-un libel[51] separat, iar restul se va plăti în rate.

Săliște, 15. II. 1916

Dr. Ioan Lupaș, paroh

[49] A.P.O.S. nr. 1160/1914.
[50] A.P.O.S. nr. 41/1916.
[51] Libret de evidență a banilor.

Doc. nr. 3. *Protopopul Ioan Lupaș cere Consistoriul arhidiecezan să stipuleze în mod clar caracterul ortodox român al orfelinatului din Sibiu, urmând ca orfanii ortodocși români să aibă prioritate la primirea în instituție, cei de alte confesiuni putând fi primiți doar în măsura în care vor contribui financiar la susținerea orfelinatului respectivele instituții*[52].

Venerabil Consistor!

În legătură cu actul consist[orial] din 8/II/1916 nr. 840 plen. îmi iau voie a ruga Ven[eratul] Consistor, ca în punctele 1 și 2 ale Statutelor pentru înființarea orfelinatului să fie exprimat în mod precis caracterul ortodox-român al acestui orfelinat, precum și scopul lui de a ocroti în rândul prim pe *orfanii aparținători metropoliei ortodoxe-române din Ungaria și Transilvania*.

Iar după punctul 2 să fie intercalate încă următoarele puncte ca 3 și 4:

„3. Pe lângă orfanii aparținători metropoliei ortodoxe-române în orfelinatul din Sibiu vor fi primiți și orfani de altă confesiune în proporția sumelor cu care credincioșii respectivelor confesiuni vor contribui la înființarea și susținerea acestui așezământ umanitar, conform punctului 6 din Statute".

„4. Consistoriul arhidiecesan își dă învoirea ca fiecare orfan așezat în acest insitut să fie împărtășit de catehizație din partea preoților de confesiunea respectivă".

Motivarea acestor întregiri o voi face verbal sau în ședința plenară a Consist[oriului] sau în sinod, întrucât nu voi fi împiedecat a lua parte.

23 februarie 1916

I[oan] Lupaș m[anu] p[ropria]

Doc. nr. 4. *Raportul general al protopopului Ioan Lupaș prezentat sinodului protopesc despre evenimentele majore petrecute pe parcursul mandatului său și mai ales despre cele de la sfârșitul anului 1918, Săliște, 30 iulie 1919*[53].

Raportul general al oficiului protopopesc ortodox-român către sinodul protopopesc ordinar convocat pe ziua de 30 iulie 1919

De la ultima ședință ordinară a sinodului nostru protopopesc ținută la 29 martie 1918, s-au desfășurat sub ochii noștri evenimente atât de importante și s-au produs schimbări atât de binefăcătoare pentru națiunea și biserica noastră ortodoxă-română, încât e cu neputință a lăsa neamintite în cadrele acestui raport măcar câteva dintre ele, și adică pe acelea care în acest răstimp au atins mai de aproape neamul și biserica noastră din acest protopopiat.

52 A.P.O.S. I/2/1916.

53 A.P.O.S. 316/308/1919, f. 1–7.

Pe cât de întunecat era orizontul vieții noastre culturale în primăvara anului 1918 când furia dușmanilor noștri seculari pornise cu toată străduința campania de distrugere a modestelor noastre așezăminte de cultură religioasă și națională, pe atât de surprinzător a început a se însenina în toamna anului 1918, după ce năvala militarismului german asupra Parisului a fost înfrântă și contraofensiva gloriosului general Foch[54] a reușit să zdrobească trufia teutonă.

Izbucnirea revoluției în fosta monarhie austro-ungară a adus cu sine desrobirea numeroaselor popoare care au gemut de veacuri ca într-o temniță în cuprinsul acestei monarhii conduse de oameni pe cât de îngâmfați, pe atât de miopi și ignoranți.

În multe părți curentul revoluționar a dat prilej la zguduiri dureroase, la jafuri și devastațiuni nejustificabile. În protopopiatul nostru mulțumită spiritului cumpătat de chibzuială și înțelepciune a poporului nostru zilele de încercări grele ale revoluției[55] au trecut fără zguduiri și fără zdruncinări mai adânci. Iar ca victimă a revoluției e de înregistrat singur cazul lui Efrem Voicu din Săliște, care împlinindu-și datoria sa de ostaș al gardei naționale, a fost împușcat la gara din Săliște din partea jandarmilor unguri care treceau cu trenul prin gară.

Această revoluție a scos încă o dată la iveală importanța cea mare a preoțimii noastre ca factor de primul rang întru povățuirea și îndrumarea maselor populare. Pentru liniștirea spiritelor agitate din toate părțile se adresau glasuri de chemare către preoții noștri, în care nu numai poporul, ci și toți fruntașii mireni au dovedit că au toată încrederea. Și astfel din centrul protopopiatului nostru și din parohiile învecinate au pornit preoții într-o adevărată misiune pastorală și națională, reușind să domolească prin cuvântul Evangheliei toate patimile destructive și să îndemne poporul a se pregăti pentru ziua învierii naționale, și pentru munca constructivă ce avea să urmeze după ziua aceasta în scopul asigurării libertății și unității naționale a tuturor românilor. Pretutindeni s-au format garde naționale pentru susținerea ordinii și aceste garde sub flamura tricolorului nostru s-au înfățișat cu conducătorii lor înaintea Sfintelor Altare, ca prin rostul rugăciunilor preoțești să ceară binecuvântarea Tatălui Ceresc.

Vor rămânea în amintirea tuturor acele clipe sfinte, când răsunau din înălțimea amvoanelor călduroase îndemnuri duhovnicești ca să tacă toată patima, să se ascundă toată viclenia, să amuțească orice clevetire, să moară toată răutatea, să se zdrobească

---

54 Ferdinand Jean Marie Foch (1851–1929), mareșal francez. A deținut comanda trupelor Antantei ce acționau în Franța (inclusiv corpul expediționar american). La 11 noiembrie 1918 a dictat în numele aliaților condițiile de armistițiu impuse delegației germane.

55 Tulburările sociale survenite după disoluția Monarhiei Austro-Ungare au fost denumite de contemporani și de istoriografie drept „revoluție". Pentru detalii vezi: Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj, Ed. Revistei Societatea de Mâine, 1926; Elie Bufnea, *Revoluția de eliberare națională a Transilvaniei. Unirea 1914–1918*, Baia Mare, Editura Marist, 2010.

toată trufia, să piară toată pizma ca să ne iubim unii pe alții fără fățărnicie și într-un gând să mărturisim: „Vrem să fim pururea frați, vrem să trăim ca o națiune liberă, deplin stăpână asupra vieții sale, vrem să dăm lumii dovezi că suntem vrednici de a sta într-un rând cu toate națiunile libere și luminate din lume”. Și după aceste îndemnuri urma jurământul sărbătoresc pe crucea și evanghelia Mântuitorului nostru Isus Hristos și pe sfințenia steagului național, pe care toți se obligau să-l poarte cu vrednicie și glorie deplină, apărând cinstea, demnitatea și interesul bine priceput al națiunii române până la cea din urmă răsuflare. Aceste înălțătoare serbări religioase și naționale s-au succedat în parohiile protopopiatului Săliște din ziua Sf. Dumitru isvorâtorul de mir (26 oct.) și până în ziua Sf. Arhangheli Mihail și Gavril (8 nov. 1918). Iar cu 10 zile mai târziu, în Adunarea Națională din Alba Iulia ele și-au primit obștească încoronare prin alipirea Transilvaniei, Banatului și părților românești din fosta Ungarie la Țara-Mamă[56].

Anul 1918 a fost astfel, din milostivirea cea fără de sfârșit a Dumnezeului părinților noștri, anul secerișului celui mai bogat și mai binecuvântat de când viețuiește poporul nostru pe aceste plaiuri ale Daciei Traiane: la 24 ianuarie 1918 s-a declarat Basarabia independentă, iar la 27 martie s-a alipit patriei mame; la 15 noiembrie s-a alipit Bucovina, iar la 18 noiembrie 1918 prin hotărârile de la Alba-Iulia s-a desăvârșit unitatea noastră națională[57].

Binecuvântat să fie în veci numele Domnului care surpă pe cei îngâmfați și înalță pe cei smeriți! Laudă și mărire Tatălui Ceresc, care ne-a învrednicit să ajungem, după veacuri de întuneric și umilință aceste zile de lumină, de răsplată dreaptă și de isbăvire!

De-atunci încoace centrul protopopiatului nostru a devenit un loc de pelerinaj pentru cei mai iluștrii conducători ai neamului și pentru o mulțime de reprezentanți ai națiunilor luminate din lume, care în dorința de a cunoaște cum se manifestă viața poporului nostru român din Transilvania în toată curățenia și evlavia sa într-un loc, unde a fost ferit de influențe străine păgubitoare, n-au pregetat a cerceta în repetate rânduri comuna Săliște.

Astfel la 20 decembrie 1918[58] st[il] v[echi] poporul dreptcredincios din protopopiatul nostru a avut prilej a saluta pe marele prieten al românilor, pe generalul francez Berthelot[59], la 17/30 ianuarie 1919 pe adjutantul acestuia, generalul Petain[60],

---

[56] Pentru amănunte referitoare la contribuția săliștenilor și a românilor din Mărginimea Sibiului la unirea Transilvaniei cu România vezi: Marius Boromiz (coord.), *Mărginenii Sibiului pentru Marea Unire*, Sibiu, Editura Salgo, 2019.

[57] Liviu Maior, *De la Marele Război la România întregită*, București, Editura Rao, 2018.

[58] Despre vizita generalului Henri Mathias Berthelot însoțit de statul său major la Sibiu (1–2 ianuarie), Brașov (3 ianuarie), București (3 ianuarie), vezi: Ion Păun Otiman, Ioan Bolovan, Ioan David (ed.), *Pe urmele generalului Henri Mathias Berthelot în România*, Timișoara, Editura David Press Print, 2018.

[59] Henri Mathias Berthelot, comandantul armatei aliate. Vezi *Ordinul unui general francez*, în „Telegraful Român”, LXVI, 1918, nr. 129 p. 494. Despre vizita generalului Berthelot la Săliște,

mai târziu pe colonelul francez Trusson care a promis intervenția sa pentru întinderea liniei demarcaționale până la granițele etnice ale neamului nostru, promisiune care s-a și împlinit în scurt timp prin înaintarea deosebit de repede și glorioasă a armatei române; pe reprezentantul Angliei, Eduard Madge; pe trimișii ziariștilor francezi, italieni, englezi și americani conduși de d[om]nii Heriot și Verces, pe misiunea profesorilor universitari francezi de sub conducerea lui Lucien Poincaré, fratele președintelui republicii franceze.

Dar mai presus de toate aceste înalte vizite, a fost vizita alteței sale regale prințul moștenitor Carol în preajma Floriilor (vineri în 11 iunie 1919) și vizita regală a suveranilor noștri, a M[aiestăților] lor regele Ferdinand și regina Maria, duminică în 1 iunie 1919, cu care prilej au cercetat biserica și școala din Săliște, exprimându-și via mulțumire pentru cele văzute aici. Regele însuși a îngenuncheat cu suita întreagă în sf[ânta] noastră biserică la cetirea molitvei pentru domnitor, iar regina a rostit o scurtă rugăciune la mormântul de curând decedatei fecioare Ana Jițian[61], una dintre marile binefăcătoare a protopopiatului nostru.

Cu prilejul acestor îmbucurătoare vizite au alergat credincioșii din toate comunele cu mic cu mare la Săliște, corul Reuniunii de cântări a desfătat auzul tuturor cu cântecele noastre, cu imnul regal și imnul național, în câteva rânduri chiar și cu Marseilleza franceză cântată în traducere românească. Iar din cuvântările care s-au rostit a străbătut totdeauna un glas dulce de simpatie și solidaritate românească și panlatină, precum și expresiunea admirației față de acest popor, care prin viforul tuturor primejdiilor a reușit a-și păstra cu atâta statornicie credința, limba, datinile și toate însușirile frumoase ale sufletului traco-roman.

II. Afaceri bisericești

Urmând dispoziției cuprinse în canonul 17 al sinodului ecumenic IV (din Chalcedon) care zice că ordinea bisericească trebuie să se acomodeze ordinii civile și politicești P[rea] Sf[ințiții] noștrii arhierei Ioan Papp[62], episcopul Aradului, și dr. Miron Cristea[63],

vezi: *Glorificarea sorei ocrotitoare: Franța. Măreața întâmpinare a generalului francez Berthelot. Recepții. Excursia la Săliște. Revelarea sufletului românesc, conductul etnografic*, în „Telegraful Român", LXVI, 1918–1919, nr. 149–150, pp. 545–547.

60 Philippe Pétain (1856–1951), general de brigadă, considerat „salvatorul Verdunului", avansat mareșal (noiembrie 1918).

61 Ana Jițian (1859–1919), fiica economilor Ioan și Ana din Săliște a lăsat prin testament (29 iulie 1918) suma de 30.000 florini pentru ocrotirea bolnavilor și neputincioșilor. A fost înmormântată la 22 martie 1919 de un sobor de preoți conduși de Ioan Lupaș. Despre fundația Ana Jițian, vezi: Daniela Deteșan, *Fundații particulare din Mărginimea Sibiului pentru afirmarea națiunii române (sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX)*, în „Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca", Series Historica, LVIII, no. 58, 2019, pp. 125–139.

62 Ioan (Ignatie) Papp (1848–1925), episcop al Aradului (1903–1925), locțiitor de mitropolit al românilor ortodoși din Transilvania și Ungaria (1918–1920), co-președinte al Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia. Amănunte: Pavel Vesa, *Episcopul Marii Uniri: Ioan Ignatie Papp (1903–1925)*, ediție îngrijită de Gabriela Adina Marcu și Marcel Marcu, Arad, Editura Tiparnița, 2018.

episcopul Caransebeșului, întruniți în ședința Sf[ântului] Sinod au luat încă din toamna anului 1918 măsuri ca la săvârșirea serviciilor divine să se pomenească înalta noastră cârmuire națională, iar prin decisiunea Sf[ântului] Sinod nr. 67 din 23 aprilie 1919 au dispus ca în tot cuprinsul mitropoliei noastre să se pomenească „preaînălțatul și mult stăpânitorul Regele nostru Ferdinand I, slăvita sa soție Regina noastră Maria, Alteța Sa Regală, moștenitorul tronului, Carol, și întreagă augusta dinastie română", motivând acestă disposiție în chipul următor: „Un gând să străbată de acum înainte sufletele noastre: după cum în ceruri avem un Dumnezeu, iar aici pe pământ o credință și un botez, tot astfel de aici înainte vom avea și în viața noastră pământească, în fruntea României întregite, un domnitor glorios căruia îi datorăm și îi vom datori credința și alipirea cea mai sinceră și nestrămutată".

Schimbarea spre bine a timpurilor a readus din pribegie la căminul familiar și în fruntea parohiilor din Gura Râului pe parohii Ioan Manta sen[ior] și Ioan Manta jun[ior] la sfârșitul anului 1918, când administratorul parohial și înv[ățătorul] Ioan Isac s-a întors la postul său de înv[ățător] și capelan în Topârcea, parohul Valerie Popovici din Sibiel încă s-a întors a 2-a zi de Paști 1918 din internarea sa din Ruszt, comitatul Șopron; parohul Emilian Stoica din Aciliu a fost ales protopop la Cohalm în 6/19 iulie 1919, care alegere a obținut aprobarea consistorială; iar parohia Amnaș, după ce preotul ales Ambrosiu Suciu a renunțat la ea, a fost încredințată spre administrare la sf[ârșitul] anului 1918 învățătorului-preot de la școala din Săliște, Antonie Gherman.

Dintre preoții protopopiatului Săliște, parohul emerit Petru Iuga sen[ior] din Tilișca, fost doi ani și administrator protopopesc, a trecut la cele eterne și a fost înmormântat în 16/29 mai 1919 la ziua Înălțării Domnului, cu toată cinstea cuvenită unui vrednic și devotat slujitor al altarului. Binecuvântată să-i fie memoria între toți fiii săi duhovnicești!

Activitatea culturală și pastorală a preoțimii noastre, eliberată acum de cătușele grele ale robiei și ale vecinicelor suspiciuni și-a reluat firul desfășurării sale progresiste începute în anii care au precedat izbucnirea războiului.

În privința situației materiale și a retribuirii preoților de asemenea s-au inițiat demersurile necesare pentru înlăturarea restricțiunilor nedrepte și jignitoare pe care guvernele ungurești le-au știut fixa în legi de câte ori a fost vorba de preoțimea română. Astfel între cele dintâi măsuri luate de resortul de culte și instrucțiune publică al Consiliului Dirigent din Sibiu a fost extinderea adaosului familiar asupra

[63] Elie Miron Cristea (1868–1939), asesor consistorial al Arhidiecezei Ardealului, episcop al Caransebeșului (1909–1919), mitropolit primat al României (1919–1925) și primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (1925–1939). A jucat un rol esențial în toamna anului 1918, pentru detalii despre implicarea sa în mișcarea națională și contribuția sa la unirea Transilvaniei cu România, vezi: Adrian Ardeț, Ioan Bolovan (ed.), *Biserică și națiune la românii din Banat și Transilvania. Episcopul Elie Miron Cristea și Marea Unire*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018; Miron Cristea, *Cuvinte despre Marea Unire*, București, Editura Basilica, 2018.

tuturor copiilor minori ai preoților români începând cu anul 1918 (guv[ernul] ung[ar] îl dăduse numai pentru câte 2 copii), precum și acordarea ajutorului de veșminte atât soției, cât și tuturor copiilor fiecărui preot și capelan. A urmat apoi la începutul anului 1919 acordarea adaosului extraordinar de scumpete de câte 300 cor[oane] lunar fiecărui preot și capelan pe răstimpul 1 noiembrie 1918 – 30 iunie 1919 și nu ne îndoim că întrucât trebuința va cere ca acest adaos extraordinar să fie menținut și pentru alte categorii de slujbași publici, vor beneficia de al și în viitor preoții în egală măsură. Iar adaosul familiar s-a urcat începând cu 1 ian[uarie] 1919 la suma de câte 800 cor[oane] de soție și fiecare copil, rămânând și pentru a[nul]c[urent] ajutorul de veșminte fixat în suma de 1000 cor[oane] pentru fiecare preot și capelan, iar pentru soție și fiecare copil câte 400 cor[oane] anual. În sfârșit în ședința din 4 iulie 1919 Consiliul Dirigent a primit propunerea Resortului de culte de a se plăti în lei congrua preoților pe semestrul II al anului 1919.

Astfel față de suma de 18.602 cor[oane] 82 fil[eri] cât a fost mai-nainte congrua preoților din protopopiatul nostru, de la 1 iulie a[nul] c[urent] suma aceasta s-a urcat la 37.205 cor[oane] 64 fil[eri].

Congrua împreună cu cuincuenalele[64] și celelalte adause prezintă acum următorul tablou:

			Congrua	cuincu.	ad. fam.	ad. haine	laolaltă
1.	Aciliu	E[milian] Stoica	2515,78	400	2400	2200	7115,78+3600
2.	Alămor	S. Alămorean	1159,58	400	4800	3400	9759,58+3600
3.	Amnaș	?	1353,64	?	?	?	1353,64+3600
4.	Cacova	I. Hanzu	2053,40	600	800	1400	4835,40+3600
5.	Galeș	Ilie Iosof	1272	400		1000	2672+3600
		N. Răchițan	1200	?	2400	2200	5800+3600
6.	Gura Râului	Ioan Manta sen.	1502,16	800	2400	2200	6902,16+3600
		Ioan Manta jun.	1502,16	400	2400	2200	6502,16+3600
7.	Mag	Alexandru Vlad	1174,16	400	1600	1800	4974,16+3600
8.	Săcel	Aron Teucuș	2480	400	6400	4200	13480+3600
9.	Săliște	dr. Ioan Lupaș	2826,56	200	3200	2600	8826,56+3600
		dr. Dumitru Borcea	2828,28	200	1600	1800	6428,28+3600

[64] Legea XXVI din 1893 (legea cuincuenalelor) care reglementează salariile și veniturile învățătorilor din școlile confesionale, ale cărei norme de punere în practică au fost date prin ordinul ministrului nr 10.000/2 martie 1893.

			Congrua	cuincu.	ad. fam.	ad. haine	laolaltă
		Ioan Popa	2728,70	400	4800	3400	11228,70+3600
		Iacob Șteflea	2820,70	600	3200	2600	9220,70+3600
10.	Sibiel	Valer Popovici	2674	400	4000	3000	10074+3600
11.	Tilișca	Ioan Iosof	960	400	4800	3400	9160+3600
		Petru Iuga	2158,64	641,36	800	1400	5000+3600
12.	Topârcea	Nic. Isac	1277,80	400		1000	2677,80+3600
		Vasile Suciu	1277,80	400	3200	2600	7477,80+3600
13.	Vale	G. Ittu	2858,38	400	1600	1400	6258+3600

Deci, laolaltă socotind întregirea, cuincuenalele și toate adaosele, preoții din tractul Săliștei (19 inși) beneficiază anual de 215.747 cor[oane] 10 fil[eri] din visteria statului român, față de suma de 25.044 cor[oane] 18 fil[eri] cât s-a relatat în raportul general pe anul 1915 ca întregire și cuincuenal din partea statului ungar.

Deosebirile de la om la om și de la parohie la parohie sunt încă și acum foarte mari. Astfel maximul de beneficii din partea statului îl are în tractul nostru un preot cu șapte copii minori, în sumă totală de 17.080 coroane, iar minimul un preot văduv și fără copii minori în sumă de 6.272 coroane anual, începând cu 1 iulie 1919. Aceste deosebiri mari rezultă de o parte din natura atât de variată a venitelor preoțești, de alta din numărul mai mare sau mai mic al copiilor. Este de nădăjduit însă, că cu ajutorul datelor privitoare la o nouă conscriere, care s-a cerut în scopul modificării art[icolului] de lege XIV din 1898, XIII din 1909 și XXXVIII din 1913 eventual în scopul stabilirii unor norme nouă de salarizare preoțească, deosebirile acestea vor putea fi, dacă nu înlăturate, cel puțin reduse și micșorate în proporție dreaptă.

Bisericile de care s-a făcut amintire și în rapoartele anilor precedenți, că ar avea lipsă de reparațiuni mai radicale (Aciliu, Topârcea) și-au sporit în cursul timpului mijloacele financiare menite spre acest scop, dar din cauza slăbirilor excepționale create de război n-au putut proceda încă la înfăptuirea planurilor lucrate din partea arhitectului consistorial.

De la bisericile protopopiatului Săliștei s-au rechiziționat din partea fostei armate austro-ungare în 1916 și 1917 cu totul 28 de clopote în greutate de 1.879 kg. Suma atât de minimală acordată ca despăgubire pentru ele și anume 4 cor[oane] de kg. este depusă la Casa Consistoriului Arhidiecesan, care prin actul său din 25 august 1918 nr. 8.969 ne-a avizat că ea se cifrează cu 7.516 coroane și se fructifică cu 3%.

III. Afaceri administrative.

Comitetul protopopesc a ținut de la ultima întrunire a sinodului două ședințe și anume la 16/29 noiembrie 1918, când a luat dispozițiile necesare spre a fi reprezentat protopopiatul nostru cu toată demnitatea la înmormântarea binefăcătorului Petru I. Comșa, mare comerciant care a dăruit protopopiatului suma de 100.000 (una sută mii) coroane; și la 8/21 aprilie 1919, când a luat ca mulțumită act de donațiunea d[omnu]lui Nicolae Calefariu în sumă de 2.400 cor[oane] pentru „fondul Șaguna", precum și de testamentul fecioarei Ana J. Jițian, care și-a lăsat întreagă averea câștigată prin rugăciune creștinească stăruitoare, pentru ajutorarea săracilor și neputincioșilor în cadrele institutului „Binefacerea", proiectat de sinodul nostru protopopesc. Această avere se urcă aproximativ la cifra de 30.000 cor[oane]. Deci și în privința sporului fundațiunilor noastre filantropice, care denotă și un spor însemnat al evlaviei creștinești și al simțului de jertfă pe altarul iubirii de-aproapelui, anul din urmă a adus protopopiatului Săliște un spor atât de bogat. Rugăm pe milostivul Dumnezeu să răsplătească însutit și înmiit toată jertfa de bună voie izvorâtă din suflete curate creștinești; celor răposați să le facă parte de fericirea și lumina vieții de veci, iar celor rămași printre noi să le dăruiască sănătate și lungime de zile în deplină mulțămire sufletească.

Tot în ultima ședință a comitetului protopopesc s-a subscris la *împrumutul național al Transilvaniei* inițiat de către Consiliul nostru Dirigent din fondurile protopopiatului nostru următoarele sume: 1) din fundațiunea lui Nicolae și Maria Lupaș, 8400 cor.; 2) din fondul Șaguna, 5500 cor.; 3) din fondul Binefacerea, 3200 cor.; 4) din fondul N. Goșa, 1400 cor.; 5) din fondul dr. Lemeny, 400 cor.; 6) din fondul pentru monumentul Șaguna, 400 cor.; Laolaltă: 18.800 coroane.

În aceeași ședință s-a comunicat că fiind șeful tractual angajat la începutul anului 1919 în serviciul Consiliului Dirigent în calitate de secretar general al resortului de culte, a cerut P[rea] V[eneratului] Consistoriu Arhidiecezan, ca pentru timpul cât va fi reținut de la conducerea afacerilor protopresbiteriale, administrarea acestor afaceri s-o încredințeze părintelui dr. D[umi]tru Borcia. În urma acestei cereri consistoriul i-a acordat concediu până la 1 septembrie a[nul] c[urent], încredințând pe părintele dr. D[umi]tru Borcia să-l substituie în oficiul protopresbiterial.

Iar scaunul protopopesc a ținut ședință la 25 iunie 1918 când s-a ocupat și cu îndatoririle de ordin cultural pe care i le impun §§-ii 6 și 10 din literele fundaționale ale fondului „Andrei Șaguna" pentru răspândirea cărților religioase și educative și a decis a publica din venitele acestui fond 2 (două) premii: unul de 60 cor[oane] și altul de 40 cor[oane] pentru cele mai bune predici și prelegeri poporale, care se vor înainta la concursul pentru anul 1919.

Afacerile administrative în singuraticile parohii s-au desfășurat în mod normal cu puține schimbări de persoane, ca d[e] e[xemplu] în Gura Râului, unde în locul președintelui comit[etului] par[ohial] Nicolae Comaniciu, care a părăsit comuna, a fost ales președinte al comitetului parohial țăranul Ioan Demian, sau în Săliște unde

președintele dr. Nicolae Comșa absentând timp mai îndelungat din comună a fost și este substituit prin vice-președintele dr. Nicolae Petra.

IV. Chestiuni școlare

Prin cele mai grele zbuciumări au avut să treacă corporațiunile noastre administrative bisericești-școlare, dimpreună cu învățătorii confesionali în cursul anului 1918, fiind foarte întețită lupta pentru statificarea școalelor noastre[65]. Această luptă nu a putut fi purtată cu demnitatea cuvenită din cauza lipsei totale de îndrumări categorice din partea conducerii centrale a arhidiecezei. Astfel învățătorimea noastră a rămas ca o oaste, al cărei stat major s-a predat chiar de la începutul luptei. Îndeosebi două întrelăsări grave ale acestui stat major nu pot fi trecute cu vederea din partea celor ce vor vrea să aibă toate elementele necesare spre a fi informați deplin și spre a putea judeca obiectiv în această cauză.

Întâi faptul că, consistoriul arhidiecezan deși avea cunoștință că fostul comisar al guvernului maghiar [Emil] Petrichevich Horváth[66] a luat direct contact cu comitetele parohiale și a trimis acestora protocoale tipărite în limba maghiară și română – traducerea românească o făcuse diaconul dr. G[rigorie] Comșa[67] în biroul consist[orial] metr[opolitan] – totuși n-a încercat să ia absolut nicio dispoziție pentru împiedecarea acestei grave jigniri a autonomiei noastre bisericești.

---

[65] Este vorba despre instituirea „graniței culturale” de către guvernul maghiar prin naționalizarea a 250 de școli confesionale românești de pe raza graniței Austro-Ungariei cu România, de la Orșova până la Bistrița. Amănunte vezi la Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului 1867–1918*, Sibiu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1986, pp. 164–178.

[66] Emil Petrichevich Horváth, baron, comite al comitatului Târnava Mare, comisarul guvernului maghiar în chestiunea școlilor românești confesionale din comitatele mărginașe. A fost însărcinat de Albert Apponyi, ministrul de culte și instrucțiune publică, să exercite dreptul de supremă inspecție al monarhului pe lângă sinodul arhidiecezan de la Sibiu. A ținut un curs de 6 săptămâni pentru dascălii români. Preconizează înființarea a 800 de școli noi cu 1200 de învățători în Ardeal. Capii bisericii greco-catolice Demetriu Radu, episcop de Oradea, Traian Frențiu, episcop de Lugoj, Iuliu Hossu, episcop de Gherla, Vasile Suciu, vicar metropolitan, Ioan Negruțiu, directorul preprandiei de la Blaj, reuniți la Oradea într-o conferință, protestează cu toată hotărârea împotriva luării cu sila a edificiilor școlare din toate comunele de pe teritoriul provinciei mitropolitane greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș, unde guvernul a hotărât să deschidă școli primare de stat. Emil Horváth s-a pensionat la cerere în 1918. Vezi „Biserica și școala”, Anul XLII, nr. 52 din 23 decembrie 1918 (5 ianuarie 1919), p. 6; *Ibidem*, LXII, 1918, nr. 40, p. 3; Iosif Uilăcan, *Despre biserică și școală în anul Marii Uniri*, în „Revista Bistriței”, XXXII, 2018, p. 192.

[67] Gheorghe Grigorie Comșa (1889–1935), diacon celib (1915–1920), redactor al „Telegrafului Român” (1918), secretar de resort la Președinția Consiliului Dirigent (1918–1919), subdirector general în Ministerul Cultelor și Artelor (1920–1925), deputat în primul Parlament al României Mari, episcop al Aradului (1925–1935), membru de onoare al Academiei Române, al Societății Scriitorilor Români și al Sindicatului ziariștilor din Banat. Detalii la Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, Sibiu, Editura Andreiana, 2014, pp. 163–164.

Iar în al doilea fapt este că n-a luat nicio dispoziție și n-a dat nicio îndrumare învățătorilor cum să procedeze față de amenințările inspectorilor regești, care începuseră a-i chema la birourile lor și a-i îndupleca prin felurite mijloace de presiune și amenințare ca să ceară a fi numiți învățători de stat.

Când s-a ivit această pornire destructivă, oficiul nostru protopopesc și-a ținut de datorie a o semnala imediat consistoriului, rugându-l să binevoiască a lua dispozițiile necesare în această cauză, la care rugare din 26 martie 1918 nr. 118 n-a urmat însă niciun răspuns din partea Consistoriului.

Dar și în lipsa acestor îndrumări din partea superiorității câteva din comitetele noastre parohiale și-au îndeplinit totuși cu demnitate datoria. Astfel, comitetul parohial din Săliște n-a îngăduit învățătorilor să intre în contact imediat cu inspectorul școlar regesc din Sibiu, ci la telegrama acestuia a răspuns că în calitatea sa de autoritate școlară locală se simte dator a avea cunoștință prealabilă de orice pas al învățătorilor aplicați la școala de sub supravegherea sa. Iar pe învățătorii care erau intimidați în diferite chipuri din partea organelor administrației civile i-a asigurat că orice s-ar întâmpla, biserica și poporul din Săliște îi va ști apăra și nu-i va lăsa să sufere niciun fel de pagubă de ordin moral sau material. Iar în ședința sa din 20 iunie 1918, când i s-a făcut cererea formală de a ceda statului școala sa, comitetul parohial din Săliște a răspuns că *nu se află niciun motiv legal sau admisibil pentru sistarea școalei confesionale*. De asemenea și-a știut apăra școala, comitetul parohial din Sibiel, cel din Aciliu și cel din Gura Râului, care în ședința din 3/15 sept[embrie] 1918 pentru salvarea școalei sale a decis și încasarea unui impozit familiar de câte 5, 10, 15 și 20 cor[oane] anual de la credincioși începând cu 1 ian[uarie] 1918.

În celelalte comune bisericești însă comitetele parohiale sub vădita presiune a factorilor de administrație civilă s-au învoit să decidă sistarea școalei confesionale și închirierea edificiilor pentru școalele de stat proiectate a se înființa în respectivele comune. Astfel pentru școala din Amnaș s-a cerut chiria de 2.100 cor[oane], pentru cea din Cacova 2.000 cor[oane], pentru cea din Galeș 1.000 cor[oane], pentru cea din Mag 2.000 cor[oane], pentru cea din Tilișca 3.000 cor[oane] și pentru cea din Vale 3.500 cor[oane]. Pentru a învedera ce impresie adâncă a produs această nenorocită acțiune în sufletul poporului nostru aflu de potrivit a descoperi aici următorul amănunt:

În ziua Sf[inților] Mucenici (9 martie 1918) s-a înfățișat la oficiul protopopesc parohiana din Săcel Ana Constantin Dicu însoțită de o fetiță a ei și s-a tânguit cu lacrimi în ochi, că de când a hotărât comitetul parohial din Săcel să vânză statului edificiul școlar, familia lor nu mai poate avea liniște în sat, căci poporul întreg îi blastămă, până și copiii cei mici strigă după ei pe stradă că au vândut limba și legea la unguri. E adevărat că bărbatul ei cu alți trei inși din primărie cari sunt și membrii ai comitetului parohial a votat pentru vânzarea școalei, iar alți patru inși în frunte cu bătrânul Ghiță Macrea au votat să nu se vânză. Ar fi votat și bărbatul ei ca Ghiță Macrea, dar s-a temut că va fi chemat iarăși la război, de unde abia a scăpat după multe rugări. Și notarul satului l-a sfătuit să nu se împotrivească poruncilor mai

înalte căci o poate păţi: doi feciori ai lui sunt în război, pe el îl poate chema iară şi aşa va rămânea toată greutatea casei şi a economiei numai în sarcina soţiei sale, care nu va putea lupta singură cu atâtea necazuri. A primit deci sfatul notarului, cum l-a primit şi primarul Irimie Macrea şi ceilalţi doi care au votat pentru vânzare. Întreabă, oare adevărat să fie că prin votul acesta bărbatul ei şi-a vândut limba şi legea, căci dacă ar fi adevărat, ea n-ar mai îndrăzni să iasă în lume de ruşine, nici linişte nu şi-ar mai putea găsi nicăieri pe faţa pământului. Mai bine l-ar îndemna să-şi tragă iscălitura îndărăpt, dacă s-o mai putea; apoi păţească ce va vrea Dumnezeu, căci ea decât să-l vadă pe bărbatul ei într-un rând cu învăţătorul P. despre care ştie tot satul că s-a vândut de multă vreme ungurilor – mai bine să-l ştie în mormânt. Spunând aceste cuvinte, lacrimile îi curgeau părău.

Cred că această mişcătoare jelanie a unei femei din popor este o dovadă foarte elocventă despre legătura cea strânsă între şcoala confesională şi între sufletul poporului nostru!

Un motiv însemnat care a contribuit la decisiunile de a ceda şcoala a fost şi lipsa de mijloace băneşti a bisericilor şi a poporului, căci prin legile şcolare de la 1907 şi 1913[68] în multe părţi s-a obicinuit şi poporul şi învăţătorimea să-şi pună toată nădejdea în întregirea lefilor de la stat, dând uitării frumoasa povaţă creştinească „Ajută-te însuţi şi Dumnezeu te va ajuta!". Servească şi experienţa aceasta atât de amară ca un îndemn pentru viitor să nu lăsăm niciodată poporul nostru a se bizui prea mult în ajutorul statului, ci să ţinem pururea treaz în sufletul lui interesul pentru aşezămintele noastre culturale, precum şi spiritul de iniţiativă şi jertfă pentru susţinerea şi dezvoltarea lor.

Unele dintre comitetele parohiale îşi rezervaseră dreptul de a-şi înfiinţa iarăşi şcoala lor confesională, când vor fi în stare s-o susţină din mijloace proprii (Amnaş, Cacova, Tilişca), iar altele ca Galeşul, Magul, Săcelul, Valea n-au cutezat să inducă în protocol rezerva aceasta, deşi d[e] e[xemplu] Galeşul ar fi putut s-o facă cu uşurinţă fiindcă nu avea niciun fel de ajutor din partea statului.

Dar mai târziu consistoriul, redobândindu-şi încâtva echilibrul şi dându-şi seama de situaţia imposibilă ce i s-a creat prin decizia sa din 28 iunie 1918 nr. 7069 scol[astic] a anulat toate concluzele comitetelor parohiale privitoare la vânzarea sau închirierea edificiilor şcolare şi a îndrumat pretutindeni comitetele parohiale a decide susţinerea şi mai departe a şcoalei confesionale arătând câte posturi îmvăţătoreşti vor fi în stare să plătească din mijloace proprii.

Această măsură tardivă n-a fost însă luată în considerare din partea regimului politic, care şi-a continuat acţiunea numind pe cei mai mulţi dintre foştii învăţători confesionali învăţători de stat la nişte şcoale care nu existau decât în idee şi concen-

---

[68] Se face trimitere la articolul de lege XXVII din 1907, cunoscut şi ca „legea şcolară a lui Apponyi", şi la articolul de lege XXXVII din 1913, care au reprezentat apogeul politicii de maghiarizare prin şcoală a guvernului de la Budapesta. Detalii la Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar…*, pp. 152–164.

trându-i la cursuri de vară în Cluj spre a încerca să făurească din ei unelte docile și potrivite pentru opera de deznaționalizare a tinerelor generațiuni.

Astfel în septembrie 1918 chestiunea școalelor confesionale române din plănuita „zonă culturală" ajunsese într-un haos fără pereche. Consistoriul prin decisiunea sa din 6 sept. 1918 nr. 9302 școl[ar] a declarat demisionați din posturile lor pe învățătorii trecuți la stat, a îndrumat organele parohiale să îndeplinească aceste posturi, iar pe preoți i-a îndatorat să facă înscrierile și să provadă instrucțiunea școlară acolo unde nu va fi cu putință instituirea vreunui învățător în mod definitiv sau provizor.

Astfel au ajuns și școalele noastre din Amnaș, Cacova, Mag, Săcel, Tilișca, Topârcea și Vale într-o situație din cele mai încurcate. Învățătorii trecuți la stat sosiseră de la cursurile din Cluj, de la inspectoratul școlar regesc au primit însă cu data 30 aug[ust] 1918 nr. 1346 îndrumarea de a nu începe instrucția până la 15 octombrie fiindcă nici nu ar fi avut unde s-o înceapă neexistând școale de stat în numitele comune. Dar răstimpul acesta li se părea că este necesar spre a smulge școalele noastre prin încercarea de expropriere forțată, plan a cărui înfăptuire s-a zădărnicit prin înfrângerea armatelor germano-ungare pe frontul apusean.

În această situație, nevoind foștii învățători să-și continue munca în școalele noastre, am propus Consistoriului să instituie în mod provizoriu la școala din Tilișca pe Andrei Floaș + D[umi]tru Floaș; în Mag pe Ioachim Sas înv[ățător] cu diplomă; în Săcel pe Ioan Platoș elev în c[ursul] III ped[agogic]; în Topârcea pe Ioan Isac elev în c[ursul] III ped[agogic]; în Vale pe Aurel Ittu, abs[olvent] de teologie.

Dintre aceștia numai Andrei Floaș, D[umi]tru Floaș și Ioachim Sas și-au ocupat postul, cei trei din urmă nu, căci izbucnind revoluția s-au simțit deslegați de cătușele lor învățătorii trecuți la stat nu li-au reocupat posturile avute mai-nainte la școalele noastre. În această reocupare a posturilor unii dintre ei au întâmpinat piedici din partea poporului, care s-a putut simți îndemnat la împotrivire și prin cele cuprinse în aliniatul ultim al circularei consistoriale din 25. X. 1918 nr. 10.880 școl[ar] în care se zicea că dacă unul sau altul s-ar fi făcut imposibil înaintea poporului, din cauza trecerii la stat, pentru evitarea împărecherilor și dușmăniilor regretabile să-și caute altă stațiune vacantă. Astfel de cazuri s-au întâmplat la școlile din protopopiatul nostru numai în două locuri: Amnaș și Topârcea, dar și aici s-a domolit cu timpul împotrivirea poporului și învățătorii au putut să-și continue activitatea.

În cursul revoluției a fost deteriorat edificiul școlar din Topârcea, unde făptuitori necunoscuți au stricat ușile și dulapurile, au înstrăinat cronici, protocoale, cărți din biblioteca școlară și rechisite de învățământ, din care cauză a suferit și instrucția, neputându-se începe decât cu mare întârziere. Pentru pedepsirea celor vinovați s-a cerut intervenția jandarmeriei din Sibiu.

V. Date statistice școlare

În anul școlar 1917/1918 au fost în protopopiatul Săliștei 13 școli poporale ortodoxe române și o școală froebeliană. Numărul celor obligați a cerceta școala a fost 2.374 (1911 băieți și 563 fetițe, cu 231 mai puțini decât în 1916/1917). Au cercetat de fapt școala 2.038 (1.699 băieți și 339 fetițe), sau 85 și 84%. Școlile primare străine au cercetat 91 (70 băieți și 21 fetițe) iar școlile secundare 32 (22 băieți și 10 fetițe). Iar școala froebeliană din Săliște a fost cercetată de 48 elevi și 58 eleve.

Numărul total al [cadrelor] didactice a fost 29; edificii școlare 13, cu 38 săli de învățământ corespunzătoare.

Suma totală a salariilor învățătorești a fost 67.358 cor[oane] cu 9.320 cor[oane] mai mult decât în 1916/1917, din suma aceasta s-a plătit de la biserică 46.928 cor[oane], de la stat ca subvenție 19.310 coroane.

Spre a învedera felul cum s-au urcat lefile învățătorești în ultimii 10 ani, las să urmeze aici un tablou sumar:

nr. crt.	în anul școlar	lefi înv.	de la biserică	de la stat
1)	1908/1909	36.805 coroane	35.861 coroane	1.092 coroane
2)	1909/1910	43.715 cor.	38.703 cor.	3.912 cor.
3)	1910/1911	45.080 cor.	36.010 cor.	7.596 cor.
4)	1911/1912	46.840 cor.	37.556 cor.	9.136 cor.
5)	1912/1913	47.270 cor.	37.986 cor.	8.536 cor.
6)	1913/1914	59142,92 cor.	41738,92 cor.	15.766 cor.
7)	1914/1915	59.828 cor.	42.874 cor.	17.272 cor.
8)	1915/1916	59.198 cor.	40.664 cor.	18.484 cor.
9)	1916/1917	58.038 cor.	39.044 cor.	19.294 cor.
10)	1917/1918	67.358 cor.	46.928 cor.	19.310 cor.
		523274,92 cor.	397364,92 cor.	120.398 cor.

Deci, comunele noastre bisericești au fost în stare să jertfească în cursul celor 10 ani amintiți din propriile lor mijloace, deci din contribuțiile poporului nostru dreptcredincios considerabila sumă de 397.364 cor[oane] 92 fil[eri] pentru instrucția școlară a elevilor și elevelor care s-au perindat prin școlile confesionale ortodoxe române din protopopiatul Săliștei în acest deceniu. Lângă suma aceasta mai trebuie menționată și fundațiunea de 200.000 cor[oane] făcută la 1907 de comuna politică Săliște în favorul bisericii pentru scopuri școlare și care fundațiune a trecut în anul acesta în administrația epitropiei parohiale din Săliște.

VI. Examene școlare și catehizarea ucenicilor de la meserii

Examenele de capacitate cu elevii absolvenți de 6 clase primare s-au ținut în zilele de 15, 16 și 17 mai 1918 st[il] n[ou] sub conducerea protopresbiterului tractual și pe lângă asistența directorului școlii elementare din Sibiu, Daniel Tiszooszky, ca emis al fostului guvern ungar din Budapesta. De astă dată s-au prezentat foarte puțini elevi parcă ar fi presimțit că în curând se vor surpa toate măsurile menite anume a șicana și schingiui tineretul din școlile noastre. Cu totul 23 de inși au făcut acest examen și anume: din Săliște: 6; din Tilișca: 6; din Sibiel: 4; din Topârcea: 3; din Cacova: 2; din Săcel: 2.

Iar examenele finale s-au ținut cu toți elevii în următoarea ordine: la școala din Topârcea în 10/23 mai 1918; la școala din Gura Râului în 12/25 mai 1918; la școala din Aciliu în 13/26 mai 1918; la școala din Săcel în 16/29 mai 1918; la școala din Mag în 16/29 mai 1918; la școala din Cacova în 17/30 mai 1918; la școala din Sibiel în 17/30 mai 1918; la școala din Galeș în 19 mai/1 iunie 1918; la școala din Tilișca în 20 mai/2 iunie 1918; la școala din Săliște în 2/15 și 3/16 iunie 1918; la școala din Vale în 7/20 iunie 1918.

Elevii au obținut la sfârșitul anului următoarele note de clasificațiune:

Localitate	eminent	foarte bine	bine	îndestulător	neîndestulător	neclasificat
Aciliu	11	9	23	47	15	8
Cacova	-	6	21	42	11	21
Galeș	-	15	8	14	12	9
Gura Râului	3	9	29	33	6	3
Mag	-	13	26	41	5	-
Săcel	-	24	24	44	3	-
Săliște	42	41	82	116	40	40
Sibiel	5	32	54	28	4	3
Tilișca	31	38	64	91	18	7
Topârcea	12	23	59	76	31	47
Vale	-	6	31	23	6	5
Laolaltă	104	216	463	555	151	143

Școlile din Alămor și din Amnaș în lipsa de învățători n-au putut funcționa, iar la școala din Gura Râului, unde în semestrul II a funcționat singur înv[ățătorul]-capelan Ioan Isac, care a îndeplinit și funcțiunile preoțești în 2 parohii, învățământul a întâmpinat de asemenea greutăți foarte mari, iar prin deciziunea consist[oriului]

arhid[iecezan] nr. 9373 școl[ar] – 27 din 9.IX.1918 a fost instituit ca înv[ățător] provizoriu la școala din Gura Râului și înv[ățător] deplin calificat Nicolae Stancu din Roman.

Școala primară de stat din Săliște a fost cercetată de 35 elevi ortodocși cărora li s-a împărtășit învățământul religios în 27 ore de catehizație, iar la sfârșitul anului au fost examinați din studiul religiunii 3 cu eminent, 15 cu foarte bine, 14 cu bine, 2 cu îndestulător și 1 a rămas neclasificat fiindcă a repășit.

Iar școala de meserii din Săliște a fost cercetată de 29 ucenici, care din religie au fost examinați 8 cu eminent, 11 cu bine și 10 cu îndestulător.

Pe lângă orele de religie s-a ținut acestora în duminicile păresimilor[69] din 1918 exhortațiuni în legătură cu Evanghelia zilei, seara după serviciul utreniei și anume în 18.II.1918 d[omnul] Lupaș a tălmăcit textul Evangheliei „Doamne fă-mă ca pe unul dintre argații tăi" în 25.II.1918 d[omnul] dr. Borcea în legătură cu Ev[anghelia] zilei a vorbit despre judecata din urmă, în 3.III.1918 Ioan Popa despre însemnătatea postului, în 11.III.1918 Iacob Șteflea despre cinstirea icoanelor, în 18.III.1918 d[omnul] dr. Lupaș „Scoală-te, ia-ți patul și mergi la casa ta!", în 25.III.1918 Ioan Popa despre Buna Vestire, în 1.IV.1918 dr. Lupaș „Cred Doamne, ajută necredinței mele" (Marcu, IX, 40), în 8.IV.1918 dr. Lupaș „Cine avea să fie mai mare între voi, să fie tuturor slugă" (Marcu, IX, 33), iar în 15.IV.1918 la liturghie dr. Lupaș despre puterea cuvântului d[umne]zeiesc primăvara și I. Popa la vecernie despre intrarea în Ierusalim.

De mare însemnătate va fi pentru viitorul protopopiatului nostru ca planul înființării unei școale medii cu care s-a ocupat sinodul nostru protopopesc în ședința ordinară 16/29 febr[uarie] 1912 este aproape de realizare, cu ajutorul Consiliului Dirigent, care a pus bisericii din Săliște la dispoziție și edificiul școlii de stat nr. 5019 și mijloacele financiare de trebuință, școala aceasta își va putea începe în curând activitatea sa binefăcătoare.

În 16/29 iunie 1919 s-au deschis în Săliște cursurile de vară pentru pregătirea viitorilor înv[ățători] ai școlilor primare și prin aceasta școala conf[esională] ortodoxă română din Săliște s-a ridicat la rangul unui centru școlar de importanță deosebită.

VII. Chestiuni culturale

În urma stărilor excepționale create prin război activitatea culturală a suferit o dureroasă întrerupere: bibliotecile parohiale și școlare n-au mai putut fi cercetate, îngrijite și sporite ca în anii care au precedat războiul, iar biblioteca centrală protopopească a fost în parte risipită de soldații bavarezi care în toamna anului 1916 au invadat ținutul nostru; o parte abia a putut fi ascunsă prin pivnițele casei protopopești, unde însă în cursul din 1916/1917 s-au putrezit mai multe cărți. Acum și activitatea culturală își va putea relua cursul normal, având un bun mijloc auxiliar și în noua tipografie care s-a înființat aici în centrul protopopiatului nostru cu numirea

[69] Perioada Postului Mare sau Postul Paștilor care durează șapte săptămâni.

Tipografia și librăria săteanului. Cu ajutorul acesteia va putea să apară mai regulat și „Biblioteca Șaguna”, pe care preoții și învățătorii noștri o vor ști răspândi tot mai mult în strat[uri]le cele mai largi ale poporului de la sate. Din „Biblioteca Șaguna” a apărut încă o broșură (nr. 37–38) cu titlul *Constituție și autonomie*, prelegere poporală de d[omnul] I[oan] Lupaș[70]. Această broșură s-a tipărit în 8.000 exemplare în tipografia săteanului din Săliște al cărui proprietar Ilie Măgeanu s-a angajat a purta dânsul cheltuielile de tipar cu condiția ca ½ din câștig să rămână dânsului, iar ½ să administreze „Fondul Șaguna”.

Reuniunile de femei (Aciliu, Cacova, Gura Râului, Mag, Săliște, Tilișca, Topârcea) și-au continuat activitatea în cadrele din trecut prin colecte ocazionale pentru ajutorarea săracilor, prin îngrijirea obiectelor adunate în muzeul de industrie casnică înființat într-o sală a școlii din Săliște, prin darurile prețioase pe care le-a făcut cu prilejul înaltelor vizite, cum a fost costumul săliștenesc dăruit de Societatea femeilor ortodoxe-române din Săliște M[aiestății] Sale, Reginei și alte țesături frumoase. La adunarea generală a Societății ortodoxe-naționale a femeilor din România, ținută în București la Rusalii (26 și 27 mai 1919) a fost reprezentată și Soc[ietatea] femeilor din Săliște prin două inse dintre membrele sale: Ana I. Lupaș și Maria Iordache Roșca. Cu acest prilej au putut să culeagă o sumă de experiențe și îndemnuri care vor putea servi ca stimulente de activitate și pentru societățile femeilor noastre, deși în cadre mai restrânse și cu mijloace materiale deocamdată prea modeste.

VIII. Donațiuni

Deși greutățile ultimului deceniu au fost atât de mari și încercările prin care au trecut credincioșii bisericii noastre în acest răstimp au fost fără precedent, cu toate că lupta înverșunată pornită de foștii cârmuitori contra școalelor noastre ne-a cerut tuturora pe lângă jertfa energiilor sufletești și contribuții de sute de mii de coroane, spre a putea plăti lefile învățătorilor – s-au făcut totuși și pentru alte scopuri bisericești, culturale și filantropice donațiuni deosebit de mari în acest deceniu astfel încât în privința aceasta spiritul de jertfă al credincioșilor noștri s-a manifestat într-o măsură surprinzătoare și într-un mod care este vrednic de toată lauda. Căutând îndemnul lăuntric din care a izvorât acest îmbucurător fenomen în viața sufletească a poporului nostru, ne reamintim cuvântul apostolului Pavel: „rugați-vă ca cuvântul lui Dumnezeu să curgă și să se mărească” (Tesaloniceni III, 1). Aceste rugăciuni n-au lipsit din rostul preoților și credincioșilor noștri. Și cu cât a curs mai cu îmbelșugare și s-a mărit cu tot mai multă înțelegere cuvântul lui Dumnezeu prin bisericile noastre, cu atât au sporit din an în an în mod tot mai îmbucurător donațiunile pe care le-au făcut de bunăvoie credincioșii noștri pentru scopuri religioase, culturale, filantropice.

[70] Ioan Lupaș, *Constituție și autonomie. Prelegere poporală*, seria „Biblioteca Șaguna”, nr. 37–38, Săliște, Tipografia Săteanului, 1919, 32 p.

Diferitele colecte întreprinse la credincioșii din protopopiatul nostru au dat totdeauna rezultate mulțumitoare. Astfel, la colecta pentru cei răniți în război (1915) au contribuit cu 27.512 cor[oane] 3 fil[eri]; la colecta pentru orfelinatul din Sibiu (1916) cu 50.000 cor[oane]; la colecta pentru rezidirea Seminarului andreian din Sibiu[71] (1914) au contribuit preoții și învățătorii protopopiatului nostru cu suma 3.470 cor[oane]. Tot din colecte benevole s-a format fondul pentru restaurarea Bisericii Mari din Săliște, care din 1911 și până în timpul de față s-a urcat la suma de 45.000 cor[oane], iar fondul pentru zidirea bisericii din Aciliu de la 38.000 cor[oane] la 70.000 cor[oane].

Partea cea mai însemnată a fondurilor și fundațiunilor noastre protopopești și parohiale au sporit de asemenea din darurile de bunăvoie ale credincioșilor, care din an în an s-au îndemnat cu râvnă tot mai lăudabilă spre astfel de jertfe bine plăcute lui Dumnezeu și mult folositoare așezămintelor noastre religioase și culturale. Vom aminti aici numele câtorva donatori mai însemnați cu observarea că se pregătesc consemnări speciale, în care se va tipări numele tuturora și urmând unei hotărâri luate în conferințele preoțești ale tractului nostru aceste consemnări vor fi citite an de an cu prilejul hramului bisericii și al școlii.

La protopopiat: Nicolae și Maria Lupaș, 10.000 cor[oane]; Petru și Maria Comșa, 100.000 cor[oane]; Ana J. Jițian, 30.000 cor[oane]; dr. N[icolae] Calefariu, 2.400 cor[oane]; Procuratura militară din Sibiu, 2.800 cor[oane]; Ioan Chirca, 2.000 cor[oane]; Comana Vule, 500 cor[oane].

În singuraticele parohii: 1) Aciliu: Nicolae și Ana Oțoiu, 1.000 cor[oane] (1918); Vasile Mețoiu, 500 cor[oane] (1919). 2) Alămor: Maria Barac (1917), 1.000 cor[oane]. 3) Amnaș: Ioan Predovici (1917), 100 cor[oane]. 4) Cacova: Alexandru Lebu (1918), 30.000 cor[oane]. 5) Galeș: Ioan Iosof (1917), 600 cor[oane]; Elena D. Tâmpănariu (1918), 2.800 cor[oane]. 6) Gura Râului: Ilie Măcelariu (1917), 2.000 cor[oane]. 7) Mag: D[umi]tru Pavel (Săliște), 200 cor[oane]; Maria T. Moga, 200 cor[oane]; Nie Tarcea Vințu, 100 cor[oane]. 8) Săcel: frații Daucu (1911), 22.000 cor[oane]; Gligor Daucu (1914), 60.000 cor[oane]; Ioan Dicu (1916), 1.000 cor[oane]; George și Ana Macrea (1917), 2.275,48 cor[oane]; Ioan Morariu (1917), 300 cor[oane]. 9) Săliște: văd[uva] Comana V. Mosora (1917), 3.310 cor[oane]; Ilie Mărtie (1917), 2.000 cor[oane]; Ilie și Ana Popa (1917), 2.000 cor[oane]; N. Țintea, 2.150 cor[oane]; D[umi]tru Pavel, 2.000 cor[oane]; Nicolae Simian Rîmnic, 1.150 cor[oane]; Ionel Lăpădat, 450 cor[oane]; Ioan Popa, 500 cor[oane]; Iordache Roșca, 2.000 cor[oane]; Ioan St. Herția, 1.100 cor[oane]; Mărioara O. Popa, 500 cor[oane]; Daniil Tipuriță, 400 cor[oane]; Maria L. Bloțiu, 504,19 cor[oane]; Ioan Criștiu, 420 cor[oane]; Maria N. Chirca, 520 cor[oane]; Stan N. Daucu, 1.100 cor[oane]; Petru Stireciu, 600 cor[oane]; Cornelia Cupu, 1.780 cor[oane]; Ana Ilie Topârcean, 800 cor[oane]; Petru I. Comșa, 4.000 cor[oane]; Ioan

[71] Detalii despre istoria acestei instituții, despre clădirile și profesorii ei, vezi la Pr. Acad. Mircea Păcurariu, *230 de ani de învățământ teologic la Sibiu 1786–2016, ediție întregită și adăugită*, Sibiu, Editura Andreiana, 2016, 510 p.

Chirca (pt. Nicolae și Maria), 2.000 cor[oane]; Comana Vule, 600 cor[oane]; Ana Salomie, 400 cor[oane]; Paraschiva Dădârlat n[ăscută] Ghibu, 400 cor[oane]; Vasile Mateiu Iuga (1917), 1.000 cor[oane]; Petru Iuga sen[ior], 600 cor[oane]. De altfel, neputând înșira numele tuturor donatorilor sălișteni, următorul tablou va arăta în rezumat cum a crescut spiritul de jertfă în ultimii 10 ani: în 1908 suma tuturor donațiunilor a fost 832 cor[oane]; în 1909 suma tuturor donațiunilor a fost 820 cor[oane]; în 1910 suma tuturor donațiunilor a fost 855 cor[oane]; în 1911 suma tuturor donațiunilor a fost 1.326,86 cor[oane]; în 1912 suma tuturor donațiunilor a fost 874,69 cor[oane]; în 1913 suma tuturor donațiunilor a fost 1.450 cor[oane]; în 1914 suma tuturor donațiunilor a fost 2.395 cor[oane]; în 1915 suma tuturor donațiunilor a fost 3.165 cor[oane]; în 1916 suma tuturor donațiunilor a fost 2.043,34 cor[oane]; în 1917 suma tuturor donațiunilor a fost 7.320,16 cor[oane]; în 1918 suma tuturor donațiunilor a fost 14.733,39 cor[oane] adică în total 35.815,44 coroane. 10) Sibiel; 11) Tilișca; 12) Topârcea; 13) Vale.

De sine înțeles că pe lângă motivele de ordin religios-moral amintite mai sus a contribuit în mod însemnat la sporirea atât de îmbucurătoare a donațiunilor și administrațiunea epitropească conștiincioasă și dezinteresată, care și-a câștigat în măsură deplină încrederea poporului nostru, precum și faptul că însuși poporul a putut și poate exercita în sinoadele parohiale ordinare de la începutul fiecărui an un control legal care, pe de o parte, îi umple inima de mulțumire, pe de alta, sădește în sufletul lui puternicul îndemn de emulațiune spre jertfă și dărnicie creștinească.

IX. Date statistice demografice

Pe baza conspectărilor statistice înaintate de singuraticele oficii parohiale se poate construi despre mișcarea poporațiunii ortodoxe române din protopopiatul Săliște în cursul anului 1918 următorul tablou:

Numărul total al familiilor a fost de 4.150, cu 25 mai puține decât în 1917, iar numărul sufletelor 18.112 (8.927 bărbați și 9.183 femei), cu 370 mai puțini decât în 1917. Din numărul total al locuitorilor știu scrie și citi 13.792 (bărbați 7.310 și femei 6.482), cu 66 mai puțini decât în 1917. În toate parohiile protopopiatului s-au încheiat în anul 1918, 41 căsătorii, cu 27 mai multe ca în 1917. Nașteri legiuite au fost 164 (dintre care 99 băieți și 65 fete), cu 6 mai multe ca în anul 1917. Nelegiuite au fost 7 față cu 5 din 1917. Conviețuiri ilegale 23 față cu 19 din 1917.

Cazuri de moarte 545 și anume 250 bărbați și 295 femei; față de anul 1917 mai mult cu 209 cazuri de moarte. Acest număr înspăimântător se datorește îngrozitoarei epidemii gripa spaniolă care a secerat în mod de tot îngrozitor în toate comunele tractului, mai ales între oamenii vârstnici. Cazurile cele mai multe de moarte le înregistrează comunele Aciliu cu 40 morți față de 15 nașteri, Galeș cu 32 morți față de 4 nașteri, Săliște cu 84 cazuri de moarte față de 25 nașteri, Tilișca cu 47 morți față de 11 nașteri, Topârcea cu 60 morți față de 25 nașteri, Vale cu 30 morți față de 2 nașteri.

Cazuri de moarte silnică au fost după rapoartele primite numai 4, privitor la iscate încă nu sunt date destul de sigure deoarece [despre cazul] multor dispăruți încă nu se știe oficios nimica.

Pentru ca în viitor să se poată împiedica mortalitatea în așa măsură mare, Cons[iliul] Dir[igent] Res[ortul] Ocrot[irii] Soc[iale] a luat dispoziții salutare de a se înființa școale pentru surori de ocrotire care să steie poporului în ajutor cu sfatul și fapta în combaterea bolilor, apoi pentru înființarea de leagăne de copii de la 2 ani în jos și pentru azile de copii mai mari și care n-au îngrijire necesară în casele părintești unde sub îngrijirea medicului de plasă din comune și a surorilor de ocrotire, dânduli-se o hrană sănătoasă și corespunzătoare să poată fi mai bine pentru folosul societății. Aceste instrucțiuni folositoare sperăm că vor lua ființă încă în toamna anului acesta. Noi preoțimea vom da tot sprijinul nostru la crearea și bunul mers al acestora.

X. Afaceri epitropești

Anul 1918 a fost și în privința afacerilor epitropești un an de spor și de rezultate deosebit de îmbucurătoare. În toate parohiile protopopiatului nostru au luat proporțiuni aproape neașteptate donațiile pentru biserică, pentru școală și pentru celelalte așezăminte culturale și filantropice.

Din cauza dificultăților ce s-au ivit însă în mersul administrației civile, sumele care s-au încasat în anii precedenți cu destulă regularitate din partea primăriilor comunale în favorul fondului protopopesc sub titlul imposit familiar, au rămas neîncasate în 1918. Numai primăria comunală din Săliște a administrat în cursul anului în două rânduri suma de 1.710 cor[oane], 90 fil[eri] sub acest titlu, iar restanța din celelalte parohii se cifrează cu 1.473 cor[oane] 90 fil[eri], care să sperăm că se va putea încasa la sfârșitul anului 1919 dimpreună cu sumele acestui an.

Averea protopopiatului Săliște la încheierea socotelilor pe anul 1918 se prezintă în următorul mod: 1) Casa, curtea și grădina protop[opească] 28.044 cor[oane]; 2) Fondul prot[opopesc] depunere 5.267,49 cor[oane]; 15 obl[igațiuni] de stat ung[urești] 1.500 cor[oane]; rest de casă 3,75 cor[oane]; 3) Fondul Binefacerea depunere 5322,02 cor; 26 obl. de stat ung. 2.400 cor.; obl. din împr. național 3.200 cor.; 4) Fondul Șaguna pentru cărți, depunere 182,35 cor.; 34 obl. de stat ung. 3.400 cor.; obl. din împr. național 5.500 cor.; 5) Fondul pentru monument, 75,83 cor.; obl. din împr. național 400 cor.; 6) Donațiunea N. Goșa pentru Binefacerea, depunere 127,05 cor.; obl. din împr. național 1.400 cor.; 7) Donațiunea dr. Lemeny pentru Binefacerea, depunere 102,81 cor.; obl. din împr. național 400 cor.; 8) Fundațiunea Nicolae și Maria Lupaș, dep. 80,43 cor.; 2 obl. de stat ung. 2.000 cor.; obl. din împr. național 8.400 cor.; rest 3,72 cor.; 9) Fundațiunea Petru și Maria Comșa, b. de tezaur împr. naț. 100.000 cor.; interese depunere 2.500 cor.; 10) Fundațiunea Ana J. Jițian, dep. 377 cor.; acții la C[asa] de păstrare Săliște 30.000 cor.; 11) Biblioteca Centrală Protopopească 2.855 cor.; 12) Mobilierul cancelariei protopop. 458,24 cor.; 1918: 204222,87 cor.; 1917: 61044,95 cor.; deci față de anul 1917 avem un spor de 143177,92 coroane.

În comparație cu starea averii protopopiatului nostru la 1910 care era atunci de 25.402 cor[oane] 26 fil[eri] putem înregistra acum un spor de 178,820 cor[oane] 61 fil[eri]. Iar în averea singuraticelor parohii din protopopiatul nostru sporul în acest răstimp s-a urcat de la 1.051,629 cor[oane] 55 fil[eri] la 1.354,731 cor[oane] 80 fil[eri], deci un plus de 303,102 cor[oane] 25 fil[eri]. Astfel sporul total în averea protopopiatului și a singuraticelor parohii este în acești din urmă 10 ani de 481,922 cor[oane] 86 fil[eri].

Terminând acest raport general, rog Onor[atul] Sinod protopopesc să binevoiască:

1) A lua raportul general la cunoștință;

2) A exprima condoleanțe pentru decedarea părintelui P[etru] Iuga sen[ior] din Tilișca, precum și a fundatorilor Petru I. Comșa și Ana I. Jițian;

3) A examina socotelile fondurilor protopresb[iterale] pro 1918 și a vota absolutor comitetului și epitropiei protopresbiteriale;

4) A aproba bugetul pe [anul] 1919;

5) A decide înființarea școlii civile tractuale și a stabili modalitățile pentru conducerea ei administrativă;

6) A aproba literele fundaționale ale fundațiunii Petru și Maria Comșa din Săliște;

7) A se pronunța în meritul propunerilor făcute în sensul §48 din Statutul Organic.

Săliște, în 29 august 1919

Dr Ioan Lupaș, protopop m[anu] p[ropria]

Bibliografie

Arhiva Protopopiatului Ortodox Săliște, fond neinventariat, doc. din anii 1884–1919.

Abrudan, Mircea-Gheorghe, *Organizarea administrativă a Eparhiei Ardealului între anii 1766–1920*, în „Îndrumător Bisericesc pe anul de la Hristos 2016”, CLXIV, 2016.

Ardeț, Adrian; Bolovan, Ioan (ed.), *Biserică și națiune la românii din Banat și Transilvania. Episcopul Elie Miron Cristea și Marea Unire*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018.

„Biserica și școala”, LXII, 1918, nr. 40.

„Biserica și școala”, XLII, 1918, nr. 52.

Boromiz, Marius (coord.), *Mărginenii Sibiului pentru Marea Unire*, Sibiu, Editura Salgo, 2019.

Bufnea, Elie, *Revoluția de eliberare națională a Transilvaniei. Unirea 1914–1918*, Baia Mare, Editura Marist, 2010.

Calendariu pe anul comun de la Christos 1885, XXXIV, 1884.

Calendariu pe anul comun de la Christos 1916, Sibiu, Editura și tiparul tipografiei arhidiecezane, 1915.

Clopoțel, Ion, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj, Editura Revistei Societatea de Mâine, 1926.

Cristea, Miron, *Cuvinte despre Marea Unire*, București, Editura Basilica, 2018.

Crișan, Vasile, *Ioan Lupaș (1880–1967). Studiu monografic*, Sibiu, Editura Armanis, 2013.

„Cuvântul Poporului”, II, 1920, nr. 3.

David, Gheorghe, *Câteva date inedite despre viața și activitatea istoricului Ioan Lupaș*, în „Anuarul Institutului de Istorie și arheologie Cluj-Napoca”, XXVIII, 1987–1988, pp. 557–562.

Deteșan, Daniela, *Fundații particulare din Mărginimea Sibiului pentru afirmarea națiunii române (sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX)*, în „Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca”, Series Historica, LVIII, no. 58, 2019, pp. 125–139.

Edroiu, Nicolae; Moraru, Alexandru; Man, Dorel; Turcuș, Veronica, *Ioan Lupaș (1880–1967) slujitor al științelor istorice, învățământului și Bisericii*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2008.

„Gazeta Transilvaniei”, LXXIII, 1910, nr. 92.

Hanzu, Maria, *Monografia școlilor din Săliște Sibiu*, Sibiu, Editura Honterus, 2009.

Lăcătușu, Ioan; Lechințan, Vasile; Pătrunjel, Violeta, *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*, Miercurea-Ciuc, Editura Grai Românesc, 2003.

Lăpădat, Dumitru, *Cartea de Aur a Școalelor-Secundare și Profesionale din Săliște*, Săliște, 1928–1930, manuscris, Arhiva Liceului Tehnologic Ioan Lupaș din Săliște.

Lupaș, Ioan et alii, *„Mângăiați poporul!...” Cuvântări bisericești*, seria „Biblioteca Șaguna” Nr. 16–36, Sibiu, Tiparul tipografiei arhidiecezane, Sibiu, 1916.

Lupaș, Ioan, *Cuvânt de deschidere rostit la conferința a 2-a preoțească din Săliște, 5/18 noiembrie 1913*, în „Revista Teologică”, VIII, 1914, nr. 5–6.

Idem, *Căzut-a cununa capului nostru..., Cuvântări funebrale*, Arad, Tiparul tipografiei diecezane gr. or. române, Arad, 1918.

Idem, *Câteva pagini din trecutul comunei Săliște. Schiță monografică*, Sibiu, Tipografia Arhidiecezană, 1903.

Idem, *Constituție și autonomie. Prelegere poporală*, seria „Biblioteca Șaguna” nr. 37–38, Săliște, Tipografia Săteanului, 1919.

Idem, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, Editura tipografiei arhidiecezane, 1918.

Idem, *Împlinirea legii lui Șaguna*, în „Biserica și Școala”, XL, 1916, nr. 34–41.

Idem, *Prăbușirea Monarhiei Austro-Ungare și Importanța istorică a zilei de 1 Decembrie 1918*, (ediție, studiu introductiv, note și indice de Mircea-Gheorghe Abrudan), Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2018.

Maior, Liviu, *De la Marele Război la România întregită*, Editura Rao, București, 2018.

Otiman-Păun, Ion; Bolovan, Ioan; David, Ioan (eds.), *Pe urmele generalului Henri Mathias Berthelot în România*, Timișoara, Editura David Press Print, 2018.

Păcățian, Teodor, *Mitropolitul Ioan Mețianu (1828–1916)*, ediție îngrijită și adăugită de Vasile Oltean și Nicolae Blaj, Sibiu, Editura Andreiana, 2015.

Păcurariu, Mircea, *230 de ani de învățământ teologic la Sibiu 1786–2016, ediție întregită și adăugită*, Sibiu, Editura Andreiana, 2016.

Idem, *Dicționarul teologilor români*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, Sibiu, Editura Andreiana, 2014.

Idem, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului 1867–1918*, Sibiu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1986.

„Revista Teologică”, VII, 1913, nr. 6–7.

Stanca, Sebastian, *Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916–1919)*, ediție, studiu introductiv, note și indici de Mihai-Octavian Groza și Mircea-Gheorghe Abrudan, Cluj-Napoca/Deva, Editura Argonaut/ Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2015.

Stan-Petruțiu, Nicolae (coord.), *Cronica neamului Lupaș*, Sibiu, Editura Imago, 2000.

Tatu, Silviu; Costăchescu, Tiberiu; Borș, Silviu; Dumitru, Laura (coord.), *Franța. O inimă care a bătut pentru Marea Unire*, Sibiu/Cluj-Napoca, Editura Armanis & Mega, 2018.

„Telegraful Român", LXVI, 1918, nr. 129.

„Telegraful Român", LXVI, 1919, nr. 149–150.

Uilăcan, Iosif, *Despre biserică și școală în anul Marii Uniri*, în „Revista Bistriței", XXXII, 2018.

Varga, E. Árpád, *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. Népszámlálási adatok 1850–1992 között* [Ethnic and foreign status of people. Census data between 1850–2002]. Miercurea Ciuc, Edit. Pro-Print, Miercurea Ciuc, http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm, accesat 12. 03. 2020.

Vasiu, Nicolae; Bunea, Ioan, *Episcopul Nicolae Ivan: 1855–1936, ctitorul reînviatei Eparhii a Vadului, Feleacului și Clujului. Studii și documente*, ediția a II-a îngrijită de pr. Iustin Tira, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2015.

Vesa, Pavel, *Episcopul Marii Uniri: Ioan Ignatie Papp (1903–1925)*, ediție îngrijită de Gabriela Adina Marcu și Marcel Marcu, Arad, Editura Tiparnița, 2018.

Wünsch, Wolfgang, *Ioan Lupaș – Protopop de Săliște (1909–1919)*, în „Tabor", XI, 2017, nr. 7.

Wünsch, Wolfgang, *Der Auftrag der Kulturorthodoxie. Ein Beitrag zum Wirken des Protopresbyters Dr. Ioan Lupaș*, [Seria Academia Band II/ Vol. II Veröffentlichungen der Evangelischen Akademie Siebenbürgen/Publicațiile Academiei Evanghelice Transilvania, Hrsg/Ed.: Dietrich Galter, Jürgen Henkel, Hermann Pitters], București, Blueprint International, 2007.

Abstract

Ioan Lupaș is a well-known figure in Romanian historiography and culture from the first half of the 20th century. His historiographical work drew the attention of Romanian researchers, but his church activity as archpriest of Săliște is less known in the Romanian theological and historical world. Our study presents a new light on the biography of the illustrious historical priest between 1909–1919, when Ioan Lupaș served as parish priest of Săliștei and archpriest of the Border of Sibiu. Our research is based on very rich original material recently discovered, during individual research projects, in the archives of the Romanian Orthodox Archdiocese Săliște, preserved inside the Museum of the Archdiocese and Săliște Parish, located in the center of Săliște in Sibiu County.

Keywords: Transylvania, Orthodox Church, administration, culture, school, fundations.

Cuvinte cheie: Transilvania, Biserica Ortodoxă, administrație, cultură, școală, fundații.

Ioan Lupaș și Monarhia. Momente Regale în viața unui Săliștean[1]

Paul Ersilian Roșca*

Ioan Lupaș a fost, fără doar și poate, o personalitate complexă, un erudit istoric[2], academician și profesor universitar[3], un înfocat patriot român și distins om politic[4] și, un lucru prea puțin menționat în mediile non-teologice, un vrednic și plin de vocație preot, protopop și profesor de istorie bisericească[5]. O asemenea personalitate este dificil a fi surprinsă în doar câteva cuvinte, aspectele multiple care-i privesc biografia meritând a fi analizate individual. Un astfel de demers analitic ajută într-o mai mare măsură la înțelegerea unei vieți exemplare, o existență care nu a fost scutită nici de aurul și marmura palatelor regale, dar nici de mucegaiul și șobolanii temnițelor comuniste.

Lucrarea noastră dezvoltă în următoarele pagini un subiect inedit, neabordat încă în istoriografia românească, cel al legăturii dintre Ioan Lupaș și monarhie. Am ales să folosim termenul de monarhie, în sensul generic, deoarece Ioan Lupaș a cunoscut și a trăit în două perioade istorice diferite, în două țări diferite, sub două monarhii diferite, existând însă elementele care diferențiază fundamental poziționarea sa față de monarhia austro-ungară și cea românească.

Născut la Săliște, județul Sibiu, în data de 9 august 1880[6], Ioan Lupaș era cetățean al Imperiului Austro-Ungar și, implicit, „supus credincios" al Casei de Habsburg.

---

[1] Text publicat anterior în „Tabor", anul XI, nr. 7, iulie-2017, Cluj-Napoca, pp. 117–126.

* Paul Ersilian Roșca este istoric și teolog, doctor în teologie al Facultății de Teologie Ortodoxă a Universității Babeș-Bolyai. Este director al Muzeului Mitropoliei Ortodoxe a Clujului, Maramureșului și Sălajului. E-mail: paul_rosca_1986@yahoo.com

[2] Multiplele aspecte vizând activitatea vastă în domeniul istoriei și istoriografiei românești, desfășurată de Ioan Lupaș, pot fi regăsite la Radu Ardelean, *Istoricul Ioan Lupaș* (teză de doctorat), 1999, lucrare aflată în fondurile BCU Cluj-Napoca.

[3] Pentru mai multe detalii legate de activitatea sa științifică și universitară a se vedea: Ștefan Ștefănescu (coord.), *Enciclopedia Istoriografiei Românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 202 și Nicolae Edroiu, *Ioan Lupaș (1880–1967) – Istoric al Evului Mediu și al Bisericii*, în Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 2006, pp. VII–XXXI.

[4] O lucrare amplă dedicată lui Ioan Lupaș și activității acestuia: Vasile Crișan, *Ioan Lupaș: 1880–1967: studiu monografic*, Sibiu, Editura Armanis, Sibiu, 2013.

[5] Activitatea sa pe tărâm bisericesc este reflectată foarte bine în volumul: Nicolae Edroiu, Alexandru Moraru, Dorel Man, Veronica Turcuș, *Ioan Lupaș (1880–1967): Slujitor al științelor istorice, învățământului și bisericii*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2008.

[6] Emanuel Pavel Tăvală, *Ioan Lupaș, academicianul misionar*, în „Ziarul Lumina" (ediție electronică), 10 august 2010, consultat în 12 iunie 2017.

Pe toată perioada copilăriei, a studiilor și a primilor ani de activitate culturală și pastorală, chipul împăratului Franz Joseph i-a fost cea mai cunoscută expresie a monarhiei, imaginea reprezentativă a suveranului, chiar dacă un monarh de altă naționalitate decât a sa. Pentru Ioan Lupaș raportarea față de persoana împăratului și față de coroană s-a făcut doar din perspectiva interesului național, chiar dacă mai târziu, ca preot, nu a putut să nu se roage și să nu-l pomenească pe monarh. Fiind un eminent istoric și un fin cunoscător al realităților transilvănene, Ioan Lupaș a înțeles faptul că monarhia austriacă și-a urmărit în permanență interesele, situația românilor fluctuând ca urmare a disponibilităților și scopurilor Vienei[7].

Activitatea pro-românească, publicistica militantă și susținută pe care le practica Ioan Lupaș i-au adus un prestigiu extraordinar în rândul românilor din Transilvania și chiar a celor de peste munți, această vizibilitate conducând însă și spre reversul medaliei, atenția sporită și represiunea autorităților maghiare. Astfel, tânărul profesor de istorie, mai târziu preot și protopop, a fost în două rânduri arestat, anchetat, închis și deportat[8] pentru atitudinea sa anti-maghiară și pentru „lipsa de fidelitate" de care dădea dovadă.

În acest context, poate părea surprinzătoare predica sa din 5/18 august 1915[9], rostită în biserica mare din Săliște cu ocazia împlinirii de către împăratul Franz Joseph

---

7 A se vedea studiul alcătuit de Ioan Lupaș, *Dualismul Austro-Ungar. Consecințele lui pentru Croația și Transilvania*, în Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 2007, pp. 385–399.

8 O primă arestare survine în anul 1907, pe fondul publicării unui articol în care compara cauzele răscoalei țărănești din 1907 cu situația foarte delicată și cu potențial inflamator din Ungaria. A fost condamnat la 3 luni de închisoare la Seghedin. La intrarea României în Primul Război Mondial, aflat pe „lista neagră" cu persoane indezirabile și periculoase, vădit neloial Austro-Ungariei, Ioan Lupaș a fost arestat și deportat la Ruszt (15 aug. – 13 oct. 1916), mai apoi cu domiciliul forțat la Budapesta (13 oct. 1916 – 6 aprilie 1917). Vezi Ioan Lupaș, *Corespondență*, vol. I, Sibiu, Casa de Presă și Editura Tribuna Sibiu, 2003, pp. 10–13.

9 În cuvântul adresat credincioșilor săi, Părintele Ioan Lupaș susținea: *„Astăzi, când preaînălțatul nostru împărat și rege Francisc Iosif I împlinește vârsta frumoasă de 85 de ani, preoții și credincioșii Bisericii noastre, ascultând de mai marii lor, care priveghează și cârmuiesc viața sufletească, au înălțat rugăciuni evlavioase către Tatăl Ceresc ca să dăruiască atotprealuminatului nostru stăpânitor buna sporire a lui Moise, vitejia lui David și înțelepciunea lui Solomon, să-l arate vrăjmașilor biruitor, făcătorilor de rele înfricoșat, celor buni, milostiv și cu bună nădejde, să-i încălzească inima spre căutarea săracilor, spre primirea străinilor și spre scutirea celor asupriți, să îndrepte pe calea adevărului și a dreptății dregătoriile supuse lui și popoarele încredințate stăpânirii lui să le țină în credință ca un părinte, care se veselește de fii săi.*
După rânduiala Bisericii noastre, în fiecare rugăciune se cuprind, zi de zi și cereri deosebite pentru capul încoronat al țării, pentru curtea și ostașii lui și pentru ca Dumnezeu să-i ajute să supună picioarelor lui pe tot dușmanul și tot potrivnicul. Pe lângă alte împrejurări, de bună seamă și rugăciunile neîntrerupte din sfintele noastre Biserici au contribuit, în mod însemnat, ca să se înrădăcineze în sufletul poporului nostru cinstea cea mai înaltă, alipirea cea mai neclintită, supunerea creștinească și hotărârea bărbătească de a aduce orice jertfe pentru apărarea tronului, de câte ori s-ar afla în primejdie. [...] Și fiind vorba de Maiestatea Sa, monarhul nostru Francisc Iosif I, pentru noi, ca și credincioși ai Bisericii Ortodoxe Române, este cu neputință să nu ne aducem aminte de stăruința cea nepregetată a marelui nostru mitropolit

a vârstei de 85 de ani. În această predică, rostită într-un context în care România păstra neutralitatea și nu izbucnise încă războiul direct cu Austro-Ungaria, Ioan Lupaș își îndemna credincioșii să se roage pentru împăratul Franz Joseph și să fie fideli tronului, invocând atât argumente de natură scripturistică, dar mai ales istorice. Nu a uitat să amintească buna înțelegere care guvernase legătura dintre Împărat și Andrei Șaguna, ortodocșii transilvăneni trebuind, prin respectarea tuturor îndatoririlor, să păstreze astfel vie moștenirea ilustrului mitropolit. Ne putem întreba astăzi, retoric, dacă tonul și mesajul predicii ar fi fost aceleași în contextul intrării în război a României pentru Transilvania? Cu siguranță că nu, Ioan Lupaș fiind influențat mult în mesaj și atitudine de situația generală, un exemplu concludent reprezentând-l tema unirii unei părți a Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania cu Roma în secolul al XVIII-lea, tonul abordat înăsprindu-se mult după 1918. Și în ceea ce privește atitudinea sa față de maghiari putem sesiza o retorică mult mai acidă începând cu 1919, Ioan Lupaș fiind adeptul românizării Transilvaniei[10] și întăririi elementului național în toate centrele tradițional maghiare.

Fidelitatea lui Ioan Lupaș față de tronul de la Viena era condiționată în mare parte de speranța unei atitudini binevoitoare a Împăratului față de români, manifestată uneori în timpul domniei, un astfel de moment fiind reprezentat de recunoașterea Mitropoliei lui Șaguna. Presiunile și piedicile tot mai puternice din partea maghiarilor, inactivitatea și complicitatea împăratului cu tabăra Budapestei l-au făcut pe Ioan Lupaș să piardă, cu timpul, orice așteptare de mai bine, tot ceea ce a rămas fiind

---

Andrei, baron de Șaguna, care cu vreme și fără vreme, cu cuvântul și cu fapta a ostenit, cu legăturile sufletești de alipire și de credință statornică a poporului nostru față de casa domnitoare să aibă temeiuri cât mai trainice și rezultate cât mai folositoare pentru așezămintele noastre religioase și culturale. Este adevărat că osanalele lui au fost însoțite și de jertfele însemnate ale poporului nostru. Dar au fost și încoronate de roade mângâietoare.

Când a urcat monarhul nostru, în vârstă de 18 ani, la sfârșitul anului 1848, tronul glorios al înaintașilor săi, erau vremuri de vijelie, de răzmeriță și de tulburări în cuprinsul țărilor a căror cârmă ajunsese atât de timpuriu în mâinile sale tinere, dar destoinice. Poporul nostru spunea atunci cu glas mare că va asculta <numai de porunca împăratului, dată prin Șaguna>. Și ceea ce a spus cu cuvântul, a îndeplinit cu fapta: prin jertfa cea mai scumpă, prin sânge a pecetluit din nou credința străveche și alipirea față de sceptrul Habsburgilor.[...]Și în ziua de azi dovedim ascultare și îndeplinire a datoriei, înălțând rugăciuni la tronul Tatălui Ceresc, pentru mila, viața, pacea, sănătatea, mântuirea și glorioasa stăpânire a înălțatului nostru împărat și rege Francisc Iosif I, pentru toată curtea și ostașii lui, ca să poată birui greutățile acestui război cu ajutorul lui Dumnezeu". Ioan Lupaș, *Cuvântări bisericești*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2007, pp. 49–53.

[10] Referindu-se la Cluj, în particular, Ioan Lupaș afirma: „*Clujul dinainte de 1918 este deci încărcat de grele păcate săvârșite contra neamului românesc. Cu toate acestea noi, ca buni creștini, urmând povața Scripturii, nu voim moartea păcătosului, ci așteptăm să se îndrepte și să fie viu! Această îndreptare nu e posibilă altfel decât prin împărtășire cu cuminecătură a culturii și a vieții naționale românești. Iată pentruce Clujul, care s-a împotrivit mai îndelungat și mai îndârjit oricărei tendințe de pătrundere a elementului românesc într-însul, trebuie să se naționalizeze și să devină centru de viață românească mai curând decât alte orașe ardelene... Și va deveni!*" Ioan Lupaș, *Cum a pornit Clujul pe calea românizării*, în „Societatea de Mâine", an I, 1924, nr. 8, p. 176.

loialitatea datorată unui uns al lui Dumnezeu. Preotul Ioan Lupaș se ruga pentru victoria Împăratului, dar istoricul, patriotul și românul Ioan Lupaș își dorea o dezrobire a tuturor românilor și o unire a Transilvaniei cu România. Peste ani, atunci când a scris și conferențiat mult despre românii din Transilvania, despre Unirea din 1918 și premisele realizării ei, Academicianul Ioan Lupaș nu se sfia să sublinieze rolul jucat de Al. I. Cuza[11] în proiectarea visului Unirii și să-l considere pe Carol I *adevăratul Monarh*[12], Regele de facto al tuturor românilor în perioada anterioară Unirii.

Activitatea sa prodigioasă și lucrările istorice temeinice privitoare la istoria Transilvaniei i-au adus un prestigiu deloc de neglijat, însuși Nicolae Iorga considerându-l ca fiind „cel mai bun scriitor istoric din tânăra generație ardeleană"[13]. Aceaste aprecieri unanime au contribuit la alegerea sa ca membru corespondent al Academiei Române în cadrul sesiunii generale din 29 mai 1914[14], cel care a făcut propunerea fiind Ioan Bogdan. Abia în anul următor, la 23 mai 1915, Ioan Lupaș, devenit cel mai tânăr membru al Academiei Române, a putut să ajungă la București pentru a susține discursul de recepție, fiind în același timp și singurul reprezentant al Transilvaniei la ședința generală din acel an. Cu mare greutate reușise să ascundă vameșilor maghiari textul discursului său: *Episcopul Vasile Moga și profesorul Gheorghe Lazăr* și un manuscris pe care l-a înaintat spre publicare: *Contribuțiuni la istoria românilor ardeleni, 1780–1792, cu 84 de acte și documente inedite.* Discursul, rostit liber

---

[11] Într-o comunicare susținută în 18 mai 1946, Academicianul Ioan Lupaș a abordat tema Transilvaniei în timpul lui Al. I. Cuza și a Regelui Carol I, în expunerea sa identificând toate etapele, momentele și personalitățile care au fost reprezentative în nașterea unui context necesar Unirii. Cu privire la Al. I. Cuza, Ioan Lupaș afirma că acesta nu era străin de ideea unirii, conștient fiind de preponderența elementului românesc în Transilvania și simțind poate, în plan personal, o dorință de a vedea înfăptuit acest act. Dar *„în astfel de împrejurări, dându-și seama că pentru realizarea proiectelor uriașe ale Daco-României nu sosise încă momentul istoric, Cuza a refuzat să se arunce în aventuri, dar a rămas ferm hotărât să privegheze necontenit spre a putea fi ferit de vreo primejduire oricare element ce poartă numele de Român*". Ioan Lupaș, *Problema transilvană în timpul lui Cuza și Carol I*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1946, p. 10.

[12] Referindu-se la Carol I și la rolul acestuia în împlinirea unui act istoric fundamental, Unirea din 1 decembrie 1918, Ioan Lupaș identifică trei etape majore în raportarea monarhului la „problema transilvană". Dacă primele două etape stau sub spiritul înțelegerii firescului act al unirii, încă nerealizabil din considerente politice și sociale, *„în sfârșit în faza a treia, în cei din urmă 15–20 de ani de domnie, interesul adevăratului Monarh al tuturor Românilor față de problema transilvană fiind în continuă creștere, el nu stă la îndoială să intervină, prudent și discret, cu sfaturile sale menite a contribui la îmbunătățirea sorții Românilor de sub cârmuire străină, luând contact personal cu unii dintre fruntașii lor și îmbărbătându-i prin cuvinte atât de concludente ca cele dedicate lui Teodor Mihali: răbdare și încredere! Prin ele făcea Regele Carol apel la mult încercatele virtuți strămoșești ale neamului românesc, căruia nu i-a lipsit nici în cele mai înviforate clipe ale vieții sale eroismul răbdării și al încrederii, după cum nici din atitudinea personală a acestui adevărat Monarh nu a lipsit*". Ioan Lupaș, *Regele Carol I și Transilvania: „Adevăratul Monarh"*, Cluj, Tipografia Cartea Românească, 1939, p. 20.

[13] Vasile Crișan, *op. cit.*, p. 97.

[14] Dorina N. Rusu, *Dicționarul Membrilor Academiei Române. 1866–2010*, București, Editura Enciclopedică, 2010, p. 593.

și cu elocință, a stârnit o vie și reală admirație, primul care l-a felicitat fiind Titu Maiorescu[15]. Dar, pentru Ioan Lupaș, bucuria a fost una cu mult mai mare, această primire în Academie oferindu-i ocazia de a-l cunoaște personal pe Regele Ferdinand, legătura creată acum având să-i marcheze viața într-un mod hotărâtor.

Foto 5. ***Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Lupaș***

Despre acest episod, Ioan Lupaș își amintea următoarele: „Cea dintâi ocazie de a vorbi cu răposatul Rege Ferdinand mi s-a oferit în luna Maiu 1915. Academia Română mă alesese în sesiunea generală din 1914 membru corespondent. În această calitate am ținut să-mi împlinesc cu prilejul sesiunii generale din anul următor, o firească datorie, aceea de a mă prezenta cu oarecari manuscrise gata de tipar, ca să poată fi publicate în *Analele Academiei Române*. [...] Fiindcă materialul inedit, ce prezentasem în amândouă lucrările, trezise interesul Academicienilor, iar cel relativ la G. Lazăr pe-al multor profesori din București, îmi reamintesc că ședința, în care am vorbit, era cercetată de un număr neașteptat de mare de auditori. Unii mi-au mărturisit ulterior, că au venit împinși mai mult de curiozitatea să afle ce poate spune *nou* un preot de la sate, care a avut curajul să se strecoare prin vama ungurească spre București, în zile așa de critice. [...] Către sfârșitul sesiunii generale s-a ținut o sesiune festivă, prezidată de însuș Regele Ferdinand, în calitate de președinte de onoare. Venise însoțit de Regina și de prințul moștenitor. La sfârșitul ședinței a ținut să strângă mâna fiecărui academician, adresându-i câteva cuvinte. Ajuns în dreptul meu, după ce m-a prezentat răposatul președinte Dr. Istrati, a stat un moment pe gânduri apoi m-a întrebat, unde am găsit materialul nou despre G. Lazăr. I-am răspuns că în arhivele din Viena și din Budapesta. Se vede că era informat din ziare

[15] Vasile Crișan, *op. cit.*, p. 96.

despre cuprinsul comunicării, pe care o făcusem înainte cu câteva zile în ședința publică a Academiei. Înainte de a trece mai departe, mi-a adresat întrebarea: Ce e în Ardeal? – Jale, Maiestate – am răspuns – sufletul poporului nostru se sbate între teamă și speranță. – Să nu-și piardă speranța, mi-a reflectat, zâmbind și a trecut la vecinul meu”[16].

Acest moment, extrem de important avea să-i rămână întipărit în memorie toată viața, onoarea acelor clipe fiind dublată anul următor, la 17 mai 1916, de alegerea sa ca membru activ al Academiei Române la propunerea lui Nicolae Iorga. Din pricina intrării României în război, Ioan Lupaș nu a putut merge la București pentru a susține discursul de recepție, abia în 8 iunie 1920 reușind să-și îndeplinească această datorie. În paralel, bucuria fățișă manifestată la intrarea României în război pentru eliberarea Transilvaniei avea să-i aducă reținerea și deportarea.

Eliberat din domiciliul forțat, Ioan Lupaș s-a întors la credincioșii săi din Săliște, aici evitând să creeze noi probleme dar, în același timp, nedorind să semneze nici un act de loialitate față de autorități și patrie. În toamna anului 1918, în contextul în care perspectivele înfrângerii Puterilor Centrale deveniseră o realitate, românii transilvăneni au început să desfășoare o intensă activitate de organizare politică în vederea realizării visului de unire. Extrem de iubit și de respectat, Ioan Lupaș a demarat constituirea filialei Săliște a Consiliului Național Român și a celei pe plasă. A fost numit președinte al acestora și ales de asemenea în C.N.R. comitatens. Fiind protopop, a fost membru de drept al Adunării Naționale de la Alba Iulia unde, în fruntea unei delegații de 11 sălișteni mandatați și a altor sute de țărani din zonă, a participat la toate manifestările Unirii fiind ales în Marele Sfat Național și desemnat secretar general al Resortului de Culte și Instrucțiune din Consiliul Dirigent[17].

Momentul alegerii sale în noile demnități avea să-i ofere oportunitatea de a intra într-un contact mult mai strâns și direct cu mediul politic românesc și cu Casa Regală Română. Prestigiul de care se bucura a determinat numeroase personalități să viziteze Săliștea în cursul anului 1919 și la începutul anului următor, aici remarcându-se vizita Generalului H. Berthelot[18], a lui Nicolae Iorga și în special a Familiei Regale Române[19].

Acest episod, corelat cu vizita monarhilor în zona Sibiului, este relatat cu deosebită căldură de către Ioan Lupaș, fiind a doua sa întâlnire cu Regele și Regina României: „La sfârșitul lui Maiu 1919, în localul prezidenției, strada Schervis, actualmente Carmen Sylva, era întrunită acolo mulțime mare de intelectuali ardeleni, membri ai

---

[16] Ioan Lupaș, *Câteva amintiri despre Regele Ferdinand*, în „Transilvania”, 59, 1927, nr. 7, pp. 267–268.

[17] Ioan Lupaș, *Corespondență*, vol. I, Sibiu, Casa de Presă și Editura Tribuna Sibiu, 2003, p. 13.

[18] La Săliște, Generalul H. Berthelot este întâmpinat de autorități și de protopopul Ioan Lupaș, cel din urmă adresându-i un discurs de bun venit oaspetelui, în limba latină, dovadă a latinității poporului român și a legăturii dintre Franța și România. Vezi: Nicolae Edroiu, Alexandru Moraru, Dorel Man, Veronica Turcuș, *Ioan Lupaș (1880–1967). Slujitor al științelor istorice, învățământului și bisericii*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2008, p. 16.

[19] Nicolae Dădârlat, *Prezențe regale în Mărginimea Sibiului*, în „Magazin Istoric”, XLVI, 2012, nr. 8(545), p. 37.

Consiliului Dirigent, prefecți ș.a. Printre ei și câțiva țărani chipeși din comunele fruntașe ale județului Sibiu. În sala de recepție stăteam de vorbă cu acești țărani vrednici, când iată Regele Ferdinand se apropie, îmi strânge mâna și-mi spune: mi-a plăcut foarte mult ieri, când te-am văzut defilând în fruntea poporului. Așa de frumos tablou, cu preoții în frunte. –Așa e obiceiul poporului nostru, Maiestate: preoții cu crucea în frunte la toate actele importante! –Foarte bine, foarte bine – reflectă Regele. Iar un țăran de lângă mine, Dumitru Stan Herția, rosti cu îndrăzneală: ne-am bucurat foarte mult că v-am putut vedea pe Maiestatea Voastră și pe Regina aici în Sibiu, dar ne-am bucura și mai mult, dacă ne-ați face cinstea să osteniți și până la noi, la Săliște, că nu-i departe. – Regele a râs cu poftă și a răspuns imediat: viu, să știți că viu, chiar mâine. A dat apoi ordin să se schimbe itinerariul și a doua zi, la 1 Iunie 1919, a pornit cu întreagă suita Sa la Săliște. A fost o zi, care va rămânea neștearsă din analele Săliștei. Cât e de mare piața din centru comunei, era plină de țărani și țărance, în curatul lor costum, așa de impresionant prin seriositate și simplicitate. Regele stătea de vorbă cu țăranii, iar Regina Maria cu țărancele, de la care primeau răspunsuri precise și cuviincioase la fiecare întrebare. Din piață am trecut la biserică și la școală. Intrând în biserica cea mare, tocmai în momentul când se citea, din ușa altarului, rugăciunea de mulțumită și de cerere pentru îndelungata stăpânire a Regelui nostru, eu am îngenunchiat, Regele Ferdinand a stat un moment în strana cea mare din dreapta, apoi s-a pogorât și a îngenunchiat alături de mine, exemplul Lui fiind urmat numai decât de întreagă suita regală și de toată suflarea, ceeace a impresionat mulțimea poporului"[20].

Devenit membru activ al Academiei Române, beneficiind de simpatia și aprecierea Casei Regale și conștient de valoarea morală și intelectuală a lui Ioan Lupaș, Consiliul Dirigent îl numește profesor titular al catedrei de Istoria modernă a românilor și Istoria Transilvaniei la nou înființata Universitate din Cluj. Această nouă poziție a coincis cu plecarea sa de la Săliște, credincioșii sibieni regretând mult această despărțire. La 11 noiembrie 1919, în lecția inaugurală a cursului de Istoria Transilvaniei, Ioan Lupaș evocă necesitatea înființării la Cluj, a unui Institut de Istorie Națională, acest proiect, gândit împreună cu prietenul și colegul său Al. Lapedatu, prinzând formă în anul următor[21]. Atunci, Regele Ferdinand, prezent între 1–2 februarie 1920 pentru a inaugura noua universitate românească, a oferit suma de 400.000 de lei pentru Institut, devenind astfel ctitor al acestuia. A fost o mare bucurie pentru Ioan Lupaș, peste decenii, despre această vizită amintindu-și și fiica acestuia, D-na. Profesor Marina Vlasiu-Lupaș[22]. Câteva luni mai târziu, la

---

[20] Ioan Lupaș, *Câteva amintiri despre Regele Ferdinand*, în „Transilvania", 59, 1927, nr. 7, pp. 269–270.

[21] Vasile Netea, *Profesorul Ioan Lupaș – la împlinirea a șase decenii de vieață*, Arad, Editura revistei „Școala Vremii", 1940, p. 20.

[22] Episodul vizitei, privit prin ochii unui copil, a fost evocat într-un interviu realizat de către Toader Buculei în anul 1997 cu fiica lui Ioan Lupaș, D-na. Marina Vlasiu-Lupaș, aceasta rememorând întâmplările acelor zile: *„Îmi amintesc de plecarea la Cluj în 1919, de prima vizită făcută acolo de*

începutul lui mai 1920, Ioan Lupaș, Al. Lapedatu și Sextil Pușcariu sunt primiți în audiență de Rege, ei venind să mulțumească în numele Universității din Cluj pentru suma generoasă oferită în vederea constituirii Institutului de Istorie. Vizita a avut loc la Cotroceni, Regele Ferdinand întrebându-l pe Profesorul Lupaș, la finalul întrevederii: „Ce mai fac Săliștenii, ai mai fost pe la Săliște?"[23]

Foto 6. ***Sextil Pușcariu și Ioan Lupaș***

În vara anului 1920 întâlnirile lui Ioan Lupaș cu Regele Ferdinand continuă în alte două ocazii. Primul eveniment a coincis cu discursul de recepție rostit, la 8 iunie, de Academicianul Ioan Lupaș în calitate de membru activ al Academiei Române. Titlul discursului a fost *Nicolae Popea și Ioan Micu Moldovanu*[24], Ioan Lupaș ocupând scaunul vacant rămas după moartea celui din urmă, Ioan Micu Moldovan (Moldovănuț). La ședința solemnă a asistat și Regele, acesta „de îndată ce a terminat d. Iorga cu citirea răspunsului, ridicând ședința, a venit la locul unde stăteam eu, m-a felicitat și mi-a spus că a cunoscut pe Popea și pe Moldovănuț, crede că în locurile lor de

Regele Ferdinand și Regina Maria care m-a luat în brațe și m-a sărutat, mulțumindu-mi astfel pentru florile pe care i le-am oferit". Toader Buculei, *Destinul profesorului de istorie bisericească Ioan Lupaș în epoca totalitarismului comunist*, interviu disponibil pe site-ul: www.fericiticeiprigoniti.net, consultat în 12 iunie 2017.

[23] Ioan Lupaș, *Câteva amintiri despre Regele Ferdinand*, în „Transilvania", 59, 1927, nr. 7, p. 271.

[24] Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 593.

viață veșnică pot fi mulțumiți de felul cum am vorbit despre ei; își reamintea că luase parte împreună cu Regele Carol, chiar la ședința în care răposatul Popea își rostise discursul de recepțiune despre Șaguna, nu-și reamintea însă dacă a asistat și la al lui Moldovănuț, care de fapt, nici nu-l ținuse"[25].

A doua ocazie a fost prilejuită de aducerea la Mănăstirea Dealu, din refugiul ieșean pricinuit de război, a capului lui Mihai Viteazu. Cu această ocazie, Ioan Lupaș a rostit un discurs ca reprezentant al Universității din Cluj[26]. Pe drumul de întoarcere spre București, își amintea Ioan Lupaș, „d. general Angelescu – actualul ministru de răsboiu, – îmi spune că sunt invitat în vagonul M. Sale Regelui, spre a prânzi acolo. În tot cursul mesei, Regele a fost vioiu și comunicativ: îndeosebi conversațiile cu d. Iorga, la masă, îl animau; îmi pot reaminti din această conversație opiniile foarte favorabile, ce s-au rostit la acea masă regală despre mitropolitul primat, actualul Patriarh și Regent Cristea"[27].

Activitatea didactică și pastorală a fost dublată, începând cu 1919, și de o activitate politică deloc de neglijat, Ioan Lupaș fiind ales în succesive legislaturi ca deputat[28]. Această implicare politică i-a oferit ocazia de a participa la evenimentele Încoronării de la Alba Iulia din 15 octombrie 1922. După doar două săptămâni de la evenimente, în 26 octombrie 1922, împreună cu Al. Lapedatu, colegul său și proaspăt deputal liberal, au fost invitați la Pelișor la un prânz, subiectul oficial al discuțiilor reprezentându-l proaspătul număr al *Anuarului Institutului de Istorie Națională*. După terminarea prânzului și după ce în prealabil Regele Ferdinand i-a felicitat pe cei doi oaspeți pentru activitatea desfășurată, suveranul a dorit să aibă o discuție particulară cu Ioan Lupaș. Despre cele discutate, profesorul povestea următoarele: „După terminarea prânzului, se apropie de mine împreună cu Regina și o întreabă: Îți mai aduci aminte Mary de d-l Lupaș de la Săliște? Regina răspunse afirmativ, apoi Regele continuă cu mine o lungă conversație, în cursul căreia am rămas surprins de vastele cunoștințe ce avea în domeniul dreptului bisericesc – era tocmai la ordinea zilei proiectul de lege al unificării bisericești. Mi-a vorbit despre profesorii săi de la universitatea din Tübingen, apoi și-a exprimat mâhnirea pentru cei ce au înscenat demonstrația prin absență de la încoronarea din Alba Iulia"[29].

Era evident faptul că Regele Ferdinand îi simpatizează și apreciază pe cei doi profesori clujeni, Al. Lapedatu devenind anul următor, la 30 octombrie 1923, Ministrul Cultelor și Artelor, iar Ioan Lupaș primit în toamna aceluiași an, alături de Episcopul Nicolae Ivan al Clujului, pentru a expune proiectul noii Catedrale ortodoxe din Cluj[30].

---

25 Ioan Lupaș, *Câteva amintiri despre Regele Ferdinand*, pp. 271–272.

26 Nicolae Edroiu, Alexandru Moraru, Dorel Man, Veronica Turcuș, *op. cit.*, p. 17.

27 Ioan Lupaș, *Câteva amintiri despre Regele Ferdinand*, în „Transilvania", 59, 1927, nr. 7, p. 272.

28 Vasile Netea, *Profesorul Ioan Lupaș – la împlinirea a șase decenii de vieață*, Arad, Editura revistei „Școala Vremii", 1940, p. 18.

29 Ioan Lupaș, *Câteva amintiri despre Regele Ferdinand*, p. 272.

30 O lucrare amplă dedicată istoriei Catedralei ortodoxe din Cluj-Napoca este: Alexandru Moraru, *Catedrala Arhiepiscopiei Ortodoxe a Vadului, Feleacului și Clujului*, Cluj, Editura Arhidiecezană, 1998.

În 30 martie 1926[31], ca urmare a demisiei guvernului liberal, Regele l-a însărcinat pe Mareșalul Alexandru Averescu cu alcătuirea unui nou cabinet. Printre cei nominalizați s-a aflat și Ioan Lupaș, dar surprinzător, acesta nu a ocupat scaunul lăsat liber de colegul său Al. Lapedatu la Culte, ci a primit portofoliul Sănătății și Ocrotirii Sociale. De acum, în fiecare vineri, avea o întrevedere cu Regele, abordând de multe ori și alte subiecte decât cele legate de sarcinile ministriale. Cu multă emoție și-a amintit Ioan Lupaș, peste ani, de momentul depunerii jurământului. Manifestându-și bucuria și satisfacția de a vedea mulți transilvăneni în noul guvern, Regele Ferdinand nu l-a uitat nici pe profesorul săliștean: „Ajuns lângă mine îmi spuse: mă bucur că la ministerul ocrotirilor sociale vine un preot-profesor; știu că d-ta te-ai interesat totdeauna de soarta celor obijduiți și vei munci serios aici. I-am răspuns: îmi voi da toată silința, Maiestate, să traduc în fapte de ordin social măcar o parte cât de mică din preceptele de caritate creștină, dacă îmi vor îngădui împrejurările. Când m-am întors, după sărbătorile Paștilor, în capitală și am comunicat Regelui că la ziua Învierii, servind liturghia și predicând în biserica mare din Săliște, la sfârșitul predicii mele, întreaga mulțime din biserică, în mod spontan, a început să cânte imnul regal, m-a ascultat vădit mișcat, reflectând: da, da, bună educație ați dat poporului din Săliște; să continuați!”[32].

În primăvara anului 1927 a avut loc și ultima audiență la Rege, acesta îmbolnăvindu-se și nemaiprimind vizitele miniștrilor săi. La 3 iunie 1927 Ioan Lupaș demisionează, alături de cabinetul Averescu, moartea Regelui Ferdinand, survenită la 20 Iulie, producându-i o mare tristețe, istoricul transilvănean înțelegând, mai bine decât ceilalți, cât a însemnat monarhul pentru istoria României și a poporului român[33]. În anii care au urmat, deși a fost în continuare parlamentar, s-a dedicat în special activității științifice și didactice, dovadă stând numărul foarte mare de volume, studii și articole publicate[34]. A fost președinte între 1932 și 1935 al Secțiunii Istorice a Academiei Române și, din 1934, profesor al Academiei Teologice Ortodoxe din

---

[31] Vasile Crișan, *op. cit.*, pp. 230–235.

[32] Ioan Lupaș, *Câteva amintiri despre Regele Ferdinand*, p. 274.

[33] Într-o lucrare intitulată simplu: *Regele Ferdinand*, apărută în 1929, Ioan Lupaș face o sinteză a domniei Regelui Unirii, subliniind, pe lângă reperele strict biografice, rolul pe care l-a jucat monarhul în ridicarea școlii clujene, în dezvoltarea și afirmarea Academiei Române, a ASTREI și a tuturor instituțiilor de cultură. Nu a trecut cu vederea nici implicarea Regelui în problemele bisericești, construirea Catedralei Neamului fiind o temă la fel de actuală ca și astăzi, 90 de ani mai târziu. Într-o frază cuprinzătoare, Ioan Lupaș conchide că: *„În acest înțeles poate fi considerat Regele Ferdinand – și istoria, sperăm, că nu va întârzia să-l eternizeze astfel – ca un spirit clar văzător, ca o expresiune credincioasă a timpului în care a trăit și în serviciul căruia s-a pus fără preget. Inaugurându-și domnia tocmai la plinirea vremii aspirațiunilor noastre de unitate națională politică, Regele Ferdinand apare la conducerea neamului și statului românesc într-unul din cele mai hotărâtoare momente ale istoriei noastre naționale*”. Ioan Lupaș, *Regele Ferdinand*, Cluj, Tipografia Foii „Lumea și Țara”, 1929, p. 6.

[34] Bibliografia completă a operei lui Ioan Lupaș poate fi găsită în Nicolae Edroiu, Alexandru Moraru, Dorel Man, Veronica Turcuș, *op. cit.*, 102–188.

Cluj[35]. În acest context, vizitele sale la București s-au împuținat, ocaziile de a interacționa cu Regele Carol al II-lea suprapunându-se doar ședințelor Academiei și Adunărilor generale ale ASTREI[36]. Dar Regele nu l-a uitat. Ducând o politică națională tot mai autoritară și punând accentul pe naționalism în programul său de domnie, Carol al II-lea avea nevoie de cât mai multe elemente care să-i susțină viziunea națională. În acest context, Istoria României devenea parte crucială a educării noii generații, lucrări ample de istorie și istoriografie fiind necesare. Și Academicianului Ioan Lupaș i-a revenit un rol în acest proiect.

După cum el însuși mărturisește în cuvântul introductiv la *Istoria unirii românilor*, datat 25 martie 1937, „Prin scrisoarea din ziua de 4 Maiu 1934, cu numărul 1118, Direcția Fundației Culturale Regale *Principele Carol* îmi împărtășise că are de gând să tipărească o carte *Despre Unirea Românilor* adăugând că *Majestatea Sa Regele și-a exprimat dorința* ca ea să fie scrisă de mine. Dorința regală a fost înțeleasă – după cum se cuvenea – ca o poruncă ce se cerea neapărat împlinită. Dar, ivindu-se în trecutul Românilor mai multe întâmplări crestate pe răbojul vremii cu numele de *Unire*, am fost nevoit să întreb: despre care *Unire* mi se cere să scriu? Despre toate – a fost răspunsul"[37].

Activitatea politică, trecută pe plan secund, a consemnat însă câteva elemente interesante, factori care au condus în cele din urmă spre al doilea mandat ministerial. Astfel, dacă la început a făcut parte din P.N.R, ca urmare a fuziunii acestuia cu Partidul Țărănesc al lui Mihalache, în anul 1927 Ioan Lupaș merge alături de Alexandru Averescu, în Partidul Poporului. Câțiva ani mai târziu, în 1932, Ioan Lupaș se află printre membri fondatori ai Partidului Național Agrar, condus de Octavian Goga[38]. În 1935, P.N.A fuzionează cu Liga Apărării Naționale Creștine, rezultând Partidul Național Creștin. În toate aceste partide, Ioan Lupaș a deținut poziții importante, fapt care a condus în cele din urmă la numirea sa ca Ministru al Cultelor și Artelor în timpul guvernului Goga-Cuza. După căderea guvernului condus de bunul său prieten, în „august 1940 a fost invitat să facă parte din guvernul Gigurtu, în calitate de ministru al Instrucției Publice, dar a refuzat postul, pe motiv că nu dorea să facă parte dintr-un guvern de dictatură („am refuzat categoric să primesc oferta ce mi s-a

[35] Mai multe detalii despre perioada petrecută la Academia Teologică din Cluj se pot găsi în: Alexandru Moraru, *Învățământul teologic universitar ortodox din Cluj (1924–1952)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1996.

[36] În 1930, la Adunarea general ASTRA de la Caransebeș, Ioan Lupaș a vorbit despre *Importanța luptei de la Posada*, în acel an aniversându-se 600 de ani de la bătălie. La prezidiu se afla și „primul auditor", „Regele culturii" Carol al II-lea, proclamat cu această ocazie președinte de onoare a Asociațiunii. Vezi activitatea astristă a lui Ioan Lupaș în: Radu Ardelean, *Istoricul Ioan Lupaș* (Teză de Doctorat), 1999, pp. 216–256.

[37] Ioan Lupaș, *Istoria Unirii Românilor*, București, Fundația Culturală Regală „Principele Carol", 1938, p. 3.

[38] Prietenia cu Octavian Goga a fost una extrem de cunoscută și strânsă și dura încă de pe băncile gimnaziului, cei doi fiind colegi de bancă, luptând amândoi pentru drepturile românilor. Mai târziu au devenit și rude, Octavian Goga fiindu-i naș de cununie lui Ioan Lupaș. Tocmai de aceea nu este surprinzător faptul că Ioan Lupaș l-a urmat oriunde pe Goga în plan politic, implicându-se în toate proiectele și construcțiile politice ale acestuia.

făcut de a primi sarcina conducerii Ministerului de Instrucție Publică, motivându-mi răspunsul cu voința hotărâtă de a nu participa la o guvernare dictatorială")"[39]. Destul de târziu a înțeles faptul că Regele își instaurase un regim autoritar, dictatorial pe alocuri. A fost o schimbare de atitudine radicală dacă ne gândim la faptul că, la venirea lui Carol al II-lea pe tron, Ioan Lupaș, Octavian Goga, Alexandru Averescu, Vasile Goldiș salutaseră călduros evenimentul printr-un manifest antiguvernamental, în care cereau „cârmuitori noi la domnie nouă"[40].

După Dictatul de la Viena și pierderea Transilvaniei de Nord, Ioan Lupaș s-a mutat la Sibiu, urmând aici Universitatea din Cluj. Au fost ani dificili pentru toată lumea, Academicianul Lupaș resimțind puternic drama perderii unei părți a Transilvaniei pe care o iubea și pentru care luptase atâția ani. Și în activitatea Academiei au survenit modificări, abia în 29 octombrie 1943 putându-se organiza o ședință festivă la aniversarea a 60 de ani de viață a profesorului Lupaș. Cu acestă ocazie, la Sinaia, Regele Mihai îl primește pe distinsul Profesor Ioan Lupaș, într-o audiență particulară, decorându-l pentru întreaga activitate, carieră și dăruire cu Ordinul „Coroana României"[41], o recunoaștere a unei vieți dedicate luptei naționale, promovării și afirmării istoriei naționale. A fost o întâlnire emoționantă pentru Ioan Lupaș, acesta cunoscându-l de mic pe Rege și aflându-se în preajma lui în numeroase ocazii festive, așa cum a fost și sfințirea Catedralei ortodoxe din Cluj[42], atunci când Mihai, Mare Voievod de Alba Iulia, își însoțise tatăl.

Instalarea regimului comunist a reprezentat pentru Ioan Lupaș un moment de răscruce, fiind înlăturat din toate funcțiile universitare deținute. A fost pensionat forțat și scos din Universitate și din Institutul pe care-l patronase. Mai târziu, a fost exclus din Academie fiind repus în drepturi ca membru titular abia în 3 iulie 1990[43], postmortem. Retras la Sibiu, pentru o perioadă a scăpat supravegherii Securității, extinsă asupra multora dintre colegii săi de Universitate și Institut[44], dar în cele din urmă a fost arestat în noaptea de 5/6 mai 1950[45]. Fiind fost ministru în perioada monarhiei, a fost închis la Sighet alături de alți colegi de Universitate, Academie și Guvern, printre care-i putem aminti pe Silviu Dragomir, Al. Lapedatu, Ion Nistor, Emil Hațieganu, Ștefan Meteș etc. A fost încadrat în decizia MAI nr. 334/1951, ulterior pedeapsa fiindu-i mărită cu 60 de luni prin decizia MAI nr. 559/1953[46]. În

---

[39] Liviu Pleșa, *Istoricul Ioan Lupaș în timpul regimului comunist*, în „Caietele CNSAS", 2, 2008, p. 171.

[40] Vasile Crișan, *op. cit.*, p. 239.

[41] *Ibidem*, p. 47.

[42] Paul Ersilian Roșca, *Pagini memorabile de istorie transilvană. Discursurile prilejuite de sfințirea Catedralei Episcopale din Cluj, ctitorie a Episcopului Nicolae Ivan*, în „Tabor", X, 2016, nr. 2, pp. 107–118.

[43] Dorina N. Rusu, *op. cit.*, București, Editura Enciclopedică, 2010, p. 593.

[44] A se vedea articolul realizat de Liviu Pleșa, *Istorici clujeni urmăriți de Securitate (1945–1965)"*, în *„Historia"* (ediție electronică), consultat în 12 iunie 2017.

[45] Un studiu extins asupra arestării, anchetării și detenției: Liviu Pleșa, *Istoricul Ioan Lupaș în timpul regimului comunist*, în „Caietele CNSAS", 2, 2008, pp. 165–198.

[46] Romulus Rusan, *Elitele Unirii exterminate în închisori*, în „Revista 22" (ediție electronică), 25 noiembrie 2008, consultat în 12 iunie 2017.

cele din urmă, la 5 mai 1955 a fost amnistiat. Și-a petrecut ultimii ani retras, studiind și scriind în continuare, afectat de tot ceea ce i s-a întâmplat și de suferința pricinuită indirect familiei sale[47]. S-a stins din viață la 3 iulie 1967[48], fiind înmormântat în cimitirul Mănăstirii Cernica.

Ca o concluzie a celor prezentate în paginile acestui studiu, putem afirma că cei mai frumoși și rodnici ani ai activității Profesorului Ioan Lupaș s-au consumat în timpul monarhiei române. Au fost anii în care a fost admirat, respectat, valorizat, în care a putut să-și pună în practică proiectele și visele, beneficiind de sprijinul autorităților și al Casei Regale. Dacă ne gândim doar la două proiecte dragi lui, Institutul de Istorie și construirea Catedralei ortodoxe din Cluj, aceste două reușite se leagă într-o mare măsură de sprijinul Regilor Ferdinand și Carol al II-lea. Ioan Lupaș a cunoscut aprecierea activității pastorale, universitare și academice, fiind în două rânduri ministru al Regatului României. Aceste aspecte ale biografiei sale, strânsa și calda legătură pe care a avut-o cu Coroana, reprezintă o pagină inedită din viața unei personalități exemplare.

Bibliografie

Ardelean, Radu, *Istoricul Ioan Lupaș* (Teză de Doctorat), 1999.

Buculei, Toader, *Destinul profesorului de istorie bisericească Ioan Lupaș în epoca totalitarismului comunist*, pe site-ul: www.fericiticeiprigoniti.net, consultat în 12 iunie 2017.

Crișan, Vasile, *Ioan Lupaș: 1880–1967: studiu monografic,* Sibiu, Editura Armanis, Sibiu, 2013.

Dădârlat, Nicolae, *Prezențe regale în Mărginimea Sibiului*, în „Magazin Istoric", XLVI, 2012, nr. 8 (545).

Edroiu, Nicolae, *Ioan Lupaș (1880–1967) – Istoric al Evului Mediu și al Bisericii*, în Ioan Lupșa, *Scrieri alese*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 2006.

Edroiu, Nicolae; Moraru, Alexandru; Man, Dorel; Turcuș, Veronica, *Ioan Lupaș (1880–1967): Slujitor al științelor istorice, învățământului și bisericii*, Cluj-Napoca Editura Renașterea, 2008.

Lupaș, Ioan, *Câteva amintiri despre Regele Ferdinand*, în „Transilvania", 59, 1927, nr. 7.

Idem, *Corespondență*, vol. I, Sibiu, Casa de Presă și Editura Tribuna Sibiu, 2003.

Idem, *Dualismul Austro-Ungar. Consecințele lui pentru Croația și Transilvania*, în Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 2007.

Idem, *Cum a pornit Clujul pe calea romanizării*, în „Societatea de Mâine", an I, 1924, nr. 8.

Idem, *Istoria Unirii Românilor*, București, Fundația Culturală Regală „Principele Carol", 1938.

Idem, *Problema transilvană în timpul lui Cuza și Carol I*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1946.

---

[47] Soția sa a suferit un atac cerebral rămânând paralizată timp de 21 de ani și fiica Marina, reținută, anchetată, trimisă la muncă silnică. Vezi interviul: Toader Buculei, *Destinul profesorului de istorie bisericească Ioan Lupaș în epoca totalitarismului comunist*, pe site-ul: www.fericiticeiprigoniti.net, consultat în 12 iunie 2017.

[48] Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români,* Sibiu, Editura Andreiana, 2014, p. 342.

Idem, *Regele Carol I și Transilvania: „Adevăratul Monarh"*, Cluj, Tipografia Cartea Românească, 1939.

Idem, *Regele Ferdinand*, Cluj, Tipografia Foii „Lumea și Țara", 1929.

Moraru, Alexandru, *Catedrala Arhiepiscopiei Ortodoxe a Vadului, Feleacului și Clujului*, Cluj, Editura Arhidiecezană, 1998.

Idem, *Învățământul teologic universitar ortodox din Cluj (1924–1952)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1996.

Netea, Vasile, *Profesorul Ioan Lupaș – la împlinirea a șase decenii de vieață*, Arad, Editura revistei „Școala Vremii", 1940.

Păcurariu, Mircea, *Dicționarul teologilor români*, Sibiu, Editura Andreiana, 2014.

Pleșa, Liviu, *Istorici clujeni urmăriți de Securitate (1945–1965)"*, în „Historia" (ediție electronică), consultat în 12 iunie 2017.

Pleșa, Liviu, *Istoricul Ioan Lupaș în timpul regimului comunist*, în „Caietele CNSAS", 2, 2008.

Roșca, Paul Ersilian, *Pagini memorabile de istorie transilvană. Discursurile prilejuite de sfințirea Catedralei Episcopale din Cluj, ctitorie a Episcopului Nicolae Ivan*, în „Tabor", X, 2016, nr. 2.

Rusu, Dorina N., *Dicționarul Membrilor Academiei Române. 1866–2010*, București, Editura Enciclopedică, 2010.

Rusan, Romulus, *Elitele Unirii exterminate în închisori*, în „Revista 22" (ediție electronică), 25 noiembrie 2008, consultat în 12 iunie 2017.

Ștefănescu, Ștefan (coord.), *Enciclopedia Istoriografiei Românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978.

Tăvală, Emanuel Pavel, *Ioan Lupaș, academicianul misionar*, în „Ziarul Lumina" (ediție electronică), 10 august 2010, consultat în 12 iunie 2017.

www.fericiticeiprigoniti.net, consultat în 12 iunie 2017.

Abstract

When speaking and writing about Ioan Lupaș, the main aspects of his biography are those related to his academic, university and pastoral activity. A unique page of his life, almost not studied at all, is his connection with the monarchy. If, in the case of the Austro-Hungarian monarchy, the reporting is made from the perspective of the Romanian historian and patriot, his relationship with the Royal House of Romania is direct, warm and full of reciprocal joy. Appreciated and loved by King Ferdinand, Ioan Lupaș was twice minister in royal Romania, the establishment of the communist regime bringing him severe suffering because of this luminous episode of his life.

***Keywords**:* Monarchy, Ferdinand I, Carol II, National History Institute, Romanian Academy.

Cuvinte cheie: monarhie, Ferdinand I, Carol II, Institutul de Istorie Națională, Academia Română

Ioan Lupaș – ctitor și codirector al Institutului de Istorie Națională din Cluj (1920–1945)[1]

Nicolae Edroiu*

Marea Unire a românilor din anul 1918 a avut drept urmări crearea – în perioada imediat următoare – de instituții noi, românești, în spațiul Transilvaniei, intrată acum în marele corp politic al Statului Român. Pentru românii transilvăneni, care în secolele anterioare au avut doar două ierarhii, acestea bisericești: Biserica Ortodoxă Română cu sediul mitropolitan la Sibiu și Biserica Română Unită (cu Roma), având sediul mitropolitan la Blaj și respectiv o asociație culturală: ASTRA, cu sediul la Sibiu, fiind lipsiți de posibilitatea afirmării lor în spațiul politic, cultural-artistic, științific, al învățământului superior, unirea lor și a teritoriului pe care îl locuiau cu Regatul României cu aproape un secol în urmă a adus consecințe dintre cele mai favorabile pentru constituirea unui nou cadru instituțional – politic și cultural – care să le permită o dezvoltare benefică în viitor.

Pe de altă parte, trebuia „recuperat" decalajul științific, cel din domeniul Istoriografiei mai ales, unde reprezentanții celorlalte etnii-națiuni ale Transilvaniei s-au afirmat la sfârșitul Evului Mediu și în Epoca Modernă, până în 1918 deci.

În noul context, sunt reformate instituțiile mai vechi și respectiv create și înființate altele noi, românești, corespunzătoare cerințelor de dezvoltare viitoare a românilor din interiorul arcului carpatic. Caracterul acestora era unul accentuat democratic, ele fiind întemeiate pe fundamentul solid al majorității absolute românești din vechea provincie intracarpatică, al aspirațiilor și programelor elaborate în timp de elitele românești, cele bisericești și apoi cele politice, care toate ținteau la progresul general al societății.

Astfel, în toamna anului 1919 este reorganizată Universitatea din Cluj, care își deschide de acum porțile pentru toți tinerii dornici să-și desăvârșească studiile superioare, iau ființă Teatrul Național și Opera Română. Este așezat tot aici Scaunul

---

[1] Text publicat inițial în „Tabor", anul XI, nr. 7, iulie-2017, Cluj-Napoca, pp. 21–28.

* Nicolae Edroiu (1939–2018) a fost un istoric român, membru al Academiei Române, profesor la Facultatea de Istorie și Filosofie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca și director al Institutului „George Barițiu" al Academiei Române din Cluj-Napoca (2007–2018). Autor a numeroase cărți, studii și articole de relevanță pentru istoria românilor.

Episcopal Ortodox românesc și se deschide Seminarul Ortodox. Un muzeu Etnografic al Transilvaniei, cu Secția în aer liber de la Hoia – prima de acest fel din țară – este amenajat în scopul reamplasării în spațiul ei a edificiilor bisericești și a celor aparținând gospodăriilor țărănești reprezentative din diferite părți ale Ardealului, în scopul salvării lor și al oferirii posibilității de studiere de către specialiști și vizitării lor de un public mai larg, precum și de către vizitatori și cercetători din străinătate, interesați, în noul context istoric european, de vechile valori autentice românești.

În cadrul noii Universități românești sunt înființate institute de cercetare științifică speciale, în domenii ca Filologia-Lingvistica, primul rector al ei, profesorul academician Sextil Pușcariu întemeind aici, la Cluj, Muzeul Limbii Române, care s-a însărcinat să continue elaborarea *Dicționarului (tezaur) al Limbii Române*; savantul biolog Emil Racoviță, ale cărui merite științifice erau încă atunci recunoscute pe plan mondial, a înființat la Cluj Institutul de Speologie, primul de acest fel din lume; prin străduințele lui Vasile Pârvan era întemeiat Institutul de Studii Clasice, ale cărui rosturi științifice era propulsarea cercetărilor în domeniul Clasicității Antice.

Erau, deasemenea înființate institute noi în domeniul Științelor Istorice, precum Institutul de Istorie Națională și cel de Istorie Universală.

Institutul de Istorie Națională din Cluj este opera de ctitorire a profesorului Ioan Lupaș (1880 – 1967), care, după studii superioare strălucite și un doctorat acordat de Universitatea din Budapesta în 1904 privind *Biserica Ortodoxă din Transilvania și unirea religioasă în cursul veacului al XVIII-lea* (tipărită în limba maghiară la Budapesta, 1904, 75 p.), profesează la Institutul „Andreian" din Sibiu, fiind nevoit apoi, din cauza regimului politic al vremii, să slujească drept preot – avea două licențe, în Istorie și alta în Teologie – și să împlinească funcția de protopop de Săliște (Sibiu).

În toamna anului 1919 Ioan Lupaș era chemat ca profesor de istorie la noua Universitate a Clujului, fiindu-i astfel recunoscute contribuțiile incontestabile la reconstituirea trecutului Transilvaniei.

Observând că istoria românilor ardeleni fusese prea puțin tratată în trecut, de ea ocupându-se doar dascălii școlilor Blajului și ale Sibiului, profesorul Ioan Lupaș, pe atunci membru al Academiei Române, întocmește proiectul pentru înființarea unui institut care să cerceteze istoria națională și îndeosebi trecutul provinciei românești intracarpatice. Asemenea institut este creat, prin voință regală, cu prilejul serbărilor deschiderii solemne a Universității românești a Clujului, desfășurate între 1–2 februarie 1920, când Regele Ferdinand I al României, prezent în vechea provincie românească a Transilvaniei, oferă fondurile necesare întemeierii și funcționării acestuia.

Ioan Lupaș devine, alături de Alexandru Lapedatu, membru al Academiei Române și deopotrivă profesor la noua Universitate a Clujului începând din toamna anului 1919, ctitor și codirector al Institutului de Istorie Națională, în care calitate ia asupra sa, în fapt, conducerea Institutului și sarcina alcătuirii și publicării periodicului propriu, „Anuarul Institutului de Istorie Națională". Era primul institut din țară specializat

din domeniul cercetărilor istorice, care s-a afirmat impetuos în planul istoriografiei românești interbelice.

Pe durata celor 25 de ani de direcțiune ai săi – 1920–1945 – au apărut 10 volume din „Anuar", în paginile lui fiind reflectate preocupările activității membrilor Institutului, principalele rezultate ale cercetărilor științifice ale acestora.

Foto 7. ***Ioan Lupaș și colegii de la Institutul de Istorie Națională din Cluj***

Profesorul Ioan Lupaș s-a îngrijit deopotrivă de dotarea Institutului de Istorie Națională cu o bibliotecă, în care să fie depozitate principalele lucrări, mai vechi și mai noi, cele în curs de apariție, referitoare la istoria Transilvaniei și a României. Principalele colecții de documente și periodicele științifice ale începutului de secol XX și cele în curs de apariție în perioada interbelică nu puteau lipsi de pe masa cercetătorilor, încât biblioteca Institutului a adunat, în scurt timp, un număr relativ mare de volume, necesare deopotrivă studenților de la Secția de Istorie a noii Universități clujene.

Mai era nevoie de un local propriu, în care să poată funcționa, atât Institutul, cât și biblioteca acestuia. Profesorul Ioan Lupaș întreprinde demersurile necesare, colectează fonduri din subvenți și donații, reușind să cumpere, între anii 1931 – 1932, imobilul de pe strada Napoca nr. 11 de astăzi, asigurând, astfel, condiții optime de cercetare membrilor lui și deopotrivă studenților în istorie ai Universității clujene, care îi frecventau deasemenea biblioteca.

Opera științifică a Profesorului-Academician Ioan Lupaș s-a îndreptat înspre mai multe direcții, în care a produs studii valoroase, consultate și astăzi de cercetători pentru temeinicia documentării lor și concluziilor la care s-a ajuns.

A investigat istoria Evului Mediu și a Epocii Moderne românești, cu deosebire a Transilvaniei în respectivele răstimpuri istorice. Instituțiile românești, cum era voievodatul transilvănean, preluat după cucerirea ei de către Regatul Ungariei pentru a constitui forma ei de organizare, apoi cnezatele provinciei și dregătorii din fruntea lor sunt temele de cercetare ale Istoricului Ioan Lupaș.

În privința acestor instituții ale Transilvaniei academicianul Ioan Lupaș a dat o direcție de cercetare școlii istorice pe care a creat-o în perioada interbelică la Cluj, în jurul Universității și al Institutului, discipolii săi continuând cercetările în domeniu până în zilele noastre.

Alt domeniu de investigație l-a constituit demografia istorică. Masivitatea românilor transilvăneni, care de-a lungul secolelor au purtat principalele sarcini productive și de apărare, ei alcătuind majoritatea absolută în tabloul etno-demografic al provinciei, se cerea pusă în valoare și reconstituit rolul pe care ei l-au avut în progresul general al societății. Documentația istorică pentru asemenea cercetări se găsea în arhivele din țară și mai ales în cele din străinătate, de la Budapesta și Viena, încât istoricul sondează posibilitățile de investigare a lor, trimițând chiar tineri studioși pentru a pătrunde în aceste neprețuite fonduri documentare pentru istoria națională.

Istoria socială a Transilvaniei fusese și ea mult neglijată în perioada anterioară de către reprezentanții istoriografiilor maghiare și săsești, care s-au preocupat mai mult de trecutul nobilimii și de succesiunea genealogică din interiorul acesteia, respectiv de evoluția patriciatului din orașele transilvănene.

Noua generație de istorici din perioada interbelică creată în cadrul școlii clujene de istorie prin eforturile profesorului și istoricului Ioan Lupaș avea să continue cercetările în domeniile demografiei istorice și a vieții sociale din Transilvania Evului Mediu și a Epocii Moderne, putând astfel fi reliefată contribuția românilor transilvăneni la susținerea materială a provinciei.

Istoria iobăgiei din Transilvania va constitui temă de investigație pentru David Prodan, precum și Răscoala lui Horea, puternică afirmare a elementului românesc transilvănean la sfârșitul celui de al XVIII-lea secol. Răscoala țărănească din toamna anului 1784 rămâne una din temele frecventate și astăzi de istoricii clujeni, colecția de izvoare istorice privind acest moment însemnat din istoria națională, din care au fost tipărite până acum la Editura Academiei Române 17 volume, fiind în derulare.

Să menționăm, în alt rând, eforturile istoricilor interbelici și postbelici de a investiga mișcarea națională a românilor transilvăneni, din vremea *Supplex*-ului și a Revoluției de la 1848–1849, precum și din timpul dualismului austro-ungar. La îndemnurile profesorului Ioan Lupaș istorici ca Zenovie Pâclișanu, Ștefan Meteș, David Prodan, Aurel Decei, Ștefan Pascu au cercetat documentația istorică adunată la Arhivele Statului din Cluj, instituție întemeiată deopotrivă prin eforturile lui Ioan Lupaș.

Istoria bisericească a reprezentat o preocupare principală a Istoricului, de la primele studii publicate și de la teza de doctorat până la ultimele studii elaborate și

publicate la vârsta senectuții, reconstituind momentele cele mai însemnate ale evoluției istorice a societății românești. În timpul cât a stat în închisoarea de a Seghedin (1908), Ioan Lupaș începe să scrie monografia sa istorică asupra vieții și activității Mitropolitului Andrei Șaguna, pe care o va publica la Sibiu în anul următor. Pentru valoarea științifică a acestei lucrări istorice Academia Română i-a conferit, în anul 1910, Premiul „Adamachi".

Profesorul Ioan Lupaș a fost, în realitate, un adevărat deschizător de drumuri în domeniul științelor istorice românești, prin activitatea sa de cercetare științifică, de organizare a cercetării ca atare, de pregătire a unei noi generații de cercetători în domeniul științei istorice, a celei referitoare la Transilvania mai ales. Seminariile sale de Istoria românilor erau mult apreciate de tinerii învățăcei. A acordat atenție deosebită Științelor auxiliare ale Istoriei, paleografiilor latină, româno-chirilică, germană și maghiară, fără de care nu se putea intra în baza documentar-istorică, în fondurile arhivistice ca atare. S-a străduit să doteze Seminarul universitar și Biblioteca Institutului cu lucrările de referință în domeniu, asigurând astfel baza bibliografică pentru formarea și activitatea tinerilor cercetători.

Discipolii săi, care l-au cunoscut îndeaproape și sub îndrumarea căruia s-au format ca istorici, au relatat despre capacitățile extraordinare ale Profesorului de a îndruma și forma tânăra generație, menită să-și desfășoare ulterior activitatea în câmpul istoriografiei române, cu deosebită referire la trecutul Transilvaniei. În sălile de seminar din clădirea Institutului de pe str. Napoca 11, dar și la Arhivele Statului, apoi în anii refugiului la Sibiu (1940 – 1945), Ioan Lupaș a desfășurat o activitate de îndrumare și formare în scopul cercetării istoriografice deosebit de benefică pentru generația de cercetători ce a urmat.

A inițiat, pentru Transilvania, chiar o colecție documentară, dată fiind necesitatea ca cercetările istorice să se întemeieze pe documenul istoric. Astfel, a proiectat și publicat el însuși o colecție documentar-istorică din care primul volum a apărut la Cluj în anul 1940, anume cea intitulată semnificativ *Documente istorice transilvane* (XVI + 522 p.), care aduna la un loc textul documentelor fundamentale pentru studierea secolului al XVII-lea.

*

Ioan Lupaș și-a început cariera profesorală la Seminarul „Andreian" din Sibiu în toamna anului 1905, imediat după revenirea de la studiile universitare din străinătate. Anii săi de profesorat de la Catedra de Istorie a românilor a Institutului teologic sibian – 1905–1909 – i-au fost deosebit de utili pentru formarea științifică și didactică, dat fiind faptul că activitatea de la catedra universitară te obligă la ordonarea materiei, la structurarea problematicii aferente. Cursul propus studenților teologi din Sibiu i-a impus sistematizarea unei materii de învățământ absentă altundeva în școlile din Ardealul de atunci. Studiile teologice, făcute în paralel la instituția unde profesa, i-au lărgit cunoștințele în privința istoriei bisericești. Deceniul preoției și al

protopopiatului săliștean (1909–1919) i-au dat răgazul de timp solicitat de aprofundarea științelor istorice, în principal științe de acumulare, bazate pe intense cercetări științifice. Atunci I. Lupaș a elaborat studii istorice bine primite la Academia Română, care l-a și consacrat, de altfel, în anii Primului Război Mondial, când cel mai înalt for științific și cultural al țării l-a primit în rândurile lui.

După Unirea din 1918 preotul academician Ioan Lupaș era chemat la Catedra universitară de Istorie a românilor și de Istorie a Transilvaniei de la noua Univesitate a Clujului. Un comiliton al său, de altfel și consătean, care îl cunoștea foarte bine din anii copilăriei, studiilor primare și gimnaziale, Onisifor Ghibu, avea să observe trei decenii după aceea că „după cum, la 1909, el prefăcu amvonul colbuit al bisericii din satul său în catedră răspânditoare de lumină, așa prefăcu el acum catedra universitară și tribuna politică într-un amvon, de la care cu o nezguduită convingere și consecvență propovăduiește adevărul și moralitatea”[2].

De altfel, rolul fixat de societate noii universități românești din Transilvania era pe de-a întregul reliefat în *Raportul* după primul an de existență al celui întâi Rector al acesteia, academicianul Sextil Pușcariu, în 1920:

> „Când se va scrie odată istoria vremurilor mari ai căror contemporani suntem, se va releva, desigur, ca o faptă de mare importanță înființarea Universității românești din Cluj în chiar primul an al stăpânirii noastre în ținuturile strămoșești...
> Trebuie doar clădită chiar de la început înalta instituție culturală cerută cu atâta stăruință de generațiile trecute, în care să se dea pregătire temeinică celor ce sânt meniți să ridice și să întărească frumoasa noastră țară, câștigată cu atâtea jertfe sfinte de sânge”[3].

Este, în acest sens, programatică *Lecția de deschidere* a cursului de Istoria Transilvaniei pe care profesorul Ioan Lupaș o rostea în toamna anului 1919, în care insista, în fața studenților săi, asupra necesității unor intense eforturi intelectuale pentru recuperarea fenomenelor istorice ocolite de istoriografia de până atunci. Imaginea trecutului provinciei intracarpatine se cerea a fi corectată în urma unor profunde și profesioniste cercetări, pe care istoriografia maghiară și săsească nu le-a tratat fiindcă nu priveau direct comunitățile ale căror reprezentanți erau istoricii respectivi. Asemenea domenii și problematici veneau dinspre istoria vechilor instituții românești, demografiei istorice, a istoriei economico-sociale, istoriei țărănimii, a celei confesionale, prin care se putea reconstitui trecutul populației majoritare a provinciei. Lecția ca atare s-a referit la *Factorii istorici ai vieții naționale românești*, în care subliniase însă în preambul cerințele ce stăteau în fața istoriografiei române ardelene, îndemnându-și studenții, în noul context politic, la muncă încordată în câmpul științei și culturii pentru dezvoltarea României Întregite.

---

[2] Onisifor Ghibu, *Amintiri despre Ioan Lupaș*, în *Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani, august 1940*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1943, p. 284.

[3] „Anuarul Universității din Cluj. 1919–1920”, I, 1920.

Prelegerile sale universitare aveau informația adusă la zi, prezentată critic, cu trimitere nu numai la concluzia istorică, ci și la izvorul istoric din care autorii ultimelor cercetări științifice își extrăgeau informația istorică. Verigile prin care erau trecute prelegerile sale se înlănțuiau firesc, după o logică ușor de fixat de auditoriu. La temeinicia argumentării științifice se alătura întotdeauna ritmul expunerii, lecțiile sale captivând întotdeauna auditoriul. Avea o mare grijă pentru cuvânt, pentru exprimarea șlefuită și exactă, deprinsă în timpul studiilor sale în străinătate, a profesoratului de la Sibiu, dar și în vremea deceniului preoției sale din Săliște, când a trebuit să se adreseze deopotrivă sufletului uman.

La urma urmei, totul se întemeia pe solida sa pregătire de specialitate, pe travaliul științific intens, fără de care nu se poate profesa în Universitate. „În discuțiile noastre despre profesorii noștri eram unanimi în a recunoaște în profesorul Lupaș pe cel mai bun cunoscător român al istoriei române și maghiare și pe cel mai competent specialist în domeniul istoriei transilvane” – avea să se confeseze un fost student al său[4].

Studenților de la Secțiune a II-a Istorică a Facultății de Litere din Universitatea clujeană interbelică le-au rămas vii în memorie prelegerile de Istoria românilor și de Istoria Transilvaniei ținute de pofesorul Ioan Lupaș, deschise prin acele Lecții inaugurale care constituiau un adevărat program științific și didactic, precum și cursurile de metodă și tehnică istorică, preseminariile și ședințele seminariale conduse de Savant. „Iar dacă vom fi avut vreun regret – mărturisea unul dintre ei – desigur va fi fost acela că numărul interesantelor prelegeri nu a putut fi mai mare”[5].

Lecțiile de deschidere ale cursurilor propuse de Ioan Lupaș erau adevărate evenimente ale cetății universitare. Cea dintâi rostită de Profesor la noua Universitate a Clujului este din 11 noiembrie 1919 la cursul de Istoria Transilvaniei, ea urmând marii expuneri din 3 noiembrie ținută de Vasile Pârvan în Aula Magna, în care Savantul român meditase asupra *Datoriei vieții noastre* și Lecției de deschidere la cursul de Istoria românilor susținută de Alexandru Lapedatu în 9 noiembrie în același an privind *Noile împrejurări de dezvoltare ale istoriografiei naționale.*

După cum s-a putut vedea, această lecție era dedicată factorilor istorici ai vieții naționale românești, în care Profesorul, plecând de la schema italiană, expusă de Mancini în 1851, prezenta succesiv elementele pe care le considera drept factori istorici constitutivi ai națiunii: cel geografic, etnografic, religios/confesional, rațional (limba), tradițional, juridic și cel moral. Le-a dezvoltat pe toate, aplicând și dezvoltând schema italiană la cazul românesc, aducând pentru aceasta mai multe fapte în discuție[6].

---

[4] Mihail P. Dan, *Amintirile unui fost elev despre profesorul Lupaș*, în *Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani, august 1940*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1943, p. 209.

[5] *Ibidem*, p. 206.

[6] I. Lupaș, *Factorii istorici ai vieții naționale românești*, în I. Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, I, București, 1927, p. 3.

În anul universitar următor, 1920–1921, profesorul Ioan Lupaș a ținut, la disciplina de Istoria Transilvaniei, cursul privind „Politica externă a Transilvaniei”, Lecția de deschidere (rostită în 21 octombrie 1920) abordând *Individualitatea istorică a Transilvaniei*. Profesorul Universității clujene pornea dezbaterea de la vechile forme de organizare socio-politică și juridică-instituțională ale populației de baștină, acele judecii (scaune de judecată) și cnezatele, ducatele sau voievodatele teritoriale românești, care au condus la constituirea voievodatului transilvănean. Studenților le-a expus clar, în concluzia prelegerii: „oricât de mult s-ar accentua că Transilvania a făcut parte din regatul Ungariei, adevărul istoric este că nu s-a contopit niciodată cu Ungaria în așa măsură încât să-și piardă cu totul individualitatea sa istorică distinctă, să dispară caracterul ei de provincie, de țară deosebită, a cărei autonomie teritorială și administrativă a ieșit totdeauna la iveală în mod destul de pronunțat[7]. Această realitate istorică era odată mai mult dezvelită prin faptul că după dezastrul de la Mohács din 1526 Regatul Ungariei s-a dezmembrat, Voievodatul Transilvaniei, autonom până atunci, s-a constituit în Principat de sine stătător, cu dietă și conducere proprii[8].

Profesorul Ioan Lupaș avea apoi prilejul, la începutul anului universitar 1921–1922, să rostească chiar Conferința de deschidere festivă a cursurilor pe întreaga Universitate, în Aula acesteia vorbind despre *Revoluția lui Horia*, cu multe accente de îmbărbătare contrase din pilda jertfei țărănești de la 1784[9]. Despre o altă răscoală țărănească transilvană, cea de la Bobâlna din 1437–1438 va ține Lecția de deschidere a Cursului de Istoria Transilvaniei în anul universitar 1937–1938, omagiind astfel, la 500 de ani de la derularea ei, acțiunea decisă a țăranilor din părțile Clujului, Dejului și Bistriței pentru a opri procesul de aservire și reglementa obligațiile acestora față de nobilime[10].

Altădată, Lecțiile de deschidere priveau probleme de filosofia istoriei, cum era cea din 1 noiembie 1923, care aborda *Sensul și scopul istoriei*, sau de istoria culturii: *Activitatea literară-științifică a lui Dimitrie Cantemir* (Aula Magna a Universității, 8 noiembrie 1934). Subiectele acestor lecții și conferințe universitare erau selectate cu mare grijă și interes științific și educativ-formativ pentru tinerii studioși, fiind izvor de multiple învățăminte pentru aceștia.

De reținut faptul că lecțiile anuale de deschidere a cursurilor universitare ale profesorului Ioan Lupaș constituiau totodată prilejul prezentării cadrului general al materiei ce urma să fie propusă studenților, reprezentând întotdeuna – ca întregul curs de altfel – o direcție de cercetare istorică, pe care unii dintre tinerii auditori o vor avea în vedere în activitatea lor științifică de viitor.

---

[7] Idem, *Individualitatea istorică a Transilvaniei*, în I. Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, I, București, 1927, p. 51.

[8] *Ibidem*, p. 71.

[9] Idem, *Revoluția lui Horia*. Conferință rostită în Aula Universității din Cluj la 9 octombrie 1921 cu prilejul deschiderii festive a cursurilor anului 1921–1922, București, 1924, 19 p.

[10] Idem, *Răscoala țăranilor transilvani din 1437–1438*. Lecție de deschidere a Cursului de Istoria Transilvaniei în anul 1937–1938, în I. Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, II, Cluj, 1940, p. 67–78.

De cea mai mare utilitate pentru pregătirea viitorilor istorici erau cursurile de metodică și tehnică istorică, în care erau date orientările fundamentale pentru studiul istoriei, pătrunderii și înțelegerii trecutului societății umane, reconstituirii lui. La ședințele de Paleografie chirilică activitatea de seminar se baza pe exerciții practice și interpretarea textelor odată descifrate, un adevărat laborator de pregătire a viitorilor cercetători în perimetrul izvoarelor istorice. Dezbaterile seminariale îndrumate de Profesor reușeau să canalizeze atenția studenților înspre domenii prioritare ale cercetării istoriografice din perioada respectivă, să le formeze deprinderea de a investiga ei înșiși izvoarele istorice din care să extragă informația necesară reconstituirii trecutului. Era aceasta o modalitate eficientă de a forma concepția istorică la tinerii studioși, de a le dezvolta capacitatea și deprinderea de a analiza izvoarele istorice și literatura de specialitate, de a-i pregăti ca cercetători științifici.

Profesorul Ioan Lupaș s-a antrenat apoi în activitățile Extensiunii Universitare, prin care Universitatea din Cluj realiza expuneri și conferințe pe diverse teme cultural-științifice și de interes general în orașele de provincie. Lipsa universităților și a ateneelor populare din târgurile și orașele transilvănene impunea această formă de acțiune a profesorilor de la Cluj, temele expunerilor stârnind întotdeauna interes și un auditoriu larg. Extensiunea Universitară, gândită și ca modalitate de contact a Almei Mater Napocensis cu foștii săi studenți, deveniți intelectuali ai provinciei, își propunea totodată să-i incite pe aceștia la meditație asupra problemelor curente ale profesiunii lor, asupra evoluției generale a societății românești.

În perioada interbelică, pe durata profesoratului său de la Cluj, profesorul Ioan Lupaș a susținut mai multe conferințe și expuneri la Universități europene. La 4 mai 1934 conferenția la Universitatea din Praga despre *Istoriografia română transilvăneană din secolele XVII-XVIII*, iar o săptămână mai târziu, la 11 mai, în Aula Universității Friedrich-Wilhelm din Berlin – unde urmase cursuri în istorie pe parcursul anului universitar 1904–1905 – cu privire la *Originea și evoluția minorităților confesionale din România.* În 2 mai 1937 vorbea la Universitatea Komensky din Bratislava despre *Primul umanist de origine română: Nicolaus Olahus (1493–1568),* după care s-a înclinat înaintea mormântului acestuia din Trnava.

*

S-au împlinit peste cinci decenii de la trecerea la Domnul a profesorului academician Ioan Lupaș: s-a stins din viață la București, în ziua de 3 iulie 1967, la vârsta de 87 de ani, fiind aici coborât în mormânt, în cimitirul Mănăstirii Cernica, unde și-a petrecut ultimele sale zile.

Pentru întreaga sa viață și luptă puse în slujba Științei și Învățământului, a Bisericii și Culturii, în serviciul Națiunii române, Ioan Lupaș binemerită acum întreaga considerație și adâncul omagiu al instituțiilor pe care le-a creat și onorat cu activitatea sa prestigioasă, precum și al istoricilor care continuă să se împărtășească din vasta sa operă științifică.

Bibliografie

„Anuarul Universității din Cluj. 1919–1920”, I, 1920.

Dan, Mihail P., *Amintirile unui fost elev despre profesorul Lupaș*, în în *Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani, august 1940*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1943.

Ghibu, Onisifor, *Amintiri despre Ioan Lupaș*, în *Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani, august 1940*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1943.

Lupaș, Ioan, *Factorii istorici ai vieții naționale românești*, în Ioan Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, I, București, 1927.

Idem, *Individualitatea istorică a Transilvaniei*, în Ioan Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, I, București, 1927.

Idem, *Revoluția lui Horia*. Conferință rostită în Aula Universității din Cluj la 9 octombrie 1921 cu prilejul deschiderii festive a cursurilor anului 1921–1922, București, 1924,.

Idem, *Răscoala țăranilor transilvani din 1437–1438*. Lecție de deschidere a Cursului de Istoria Transilvaniei în anul 1937–1938, în Ioan Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, II, Cluj, 1940.

Abstract

In this article, the author, Professor Nicolae Edroiu speaks about the way how Ioan Lupaș contributed to the foundation of the Institute of National History from Cluj (today „George Barițiu” Historical Institute of Romanian Academy, that he was leading at that moment). Using historiographical information, he presents the way how the Romanian historian managed not only the foundation of the aforementioned institution, but also to give it a precise direction of research.

Keywords: Romanian Academy, George Barițiu Institute, Transylvania, historical research.

Cuvinte cheie: Academia Română, Institutul George Barițiu, Transilvania, cercetare istorică.

Propaganda maghiară cu privire la Trianon la Congresul ecumenic de la Stockholm din1925 – reacția lui Ioan Lupaș

Șerban Turcuș*

Ioan Lupaș este un Istoric a cărui operă a fost intens publicizată în perioada interbelică și în cea postbelică (mai puțin în primele două decenii ale regimului comunist). Se poate spune cu destulă siguranță că albia în care protopopul și profesorul Lupaș a stabilizat istoria Transilvaniei, a rămas clasică pentru istoriografia națională, ceea ce ne îndrituiește să considerăm că activitatea sa de editor de texte și istoric al medievalității și modernității ardelene a fost apreciată și verificată în durată medie și lungă. Ioan Lupaș este mai intâi de toate însă un exemplu elocvent al împletirii vocațiilor profesorală și sacerdotală, pe ambele onorându-le cu egală competență și dedicație. Dar această împlinire și-a găsit deplina validare în servirea națiunii căreia i-a aparținut. A fost cu adevărat dedicat ideii naționale și recunoașterea acestei lupte este învederată și de faptul că, de fiecare dată când părți din țara noastră, sau România în întregime, au fost sub ocupant străin, Ioan Lupaș a fost încarcerat și supus privațiunilor tipice deținuților de drept comun pentru singura vină de a-și fi onorat națiunea al cărei mădular era și de care era orgolios cu măsură și smerenie.

Pornită pe calea modernizării și a ajustării instituționale la standardele contemporaneității, România, țară majoritar ortodoxă, se străduia să participe la viața internațională cu potențialitățile ei și noul ei statut de după Conferința de pace de la Paris/Versailles. Avea însă de suportat toate neajunsurile și înjoncțiunile provocate de țările nemulțumite de rezultatele Conferinței de pace, mai cu seamă ale Ungariei, care, imediat după Trianon, a ridicat pretenții cu caracter revizionist obligând țara noastră la un mecanism de contraofensivă diplomatică și științifică. Una dintre ocaziile oferite de contextul internațional ecclesial, pentru o prezentare a punctului de vedere românesc, a fost Congresul ecumenic pentru creștinismul practic convocat la Stockholm în vara lui 1925. Anul 1925 este o bornă hotărâtoare în destinul instituțional al Bisericii Ortodoxe Române. În ziua de 4 februarie a respectivului an Sfântul Sinod a hotărât

* Șerban Turcuș este conf. univ. habil. dr. la Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Email: serbanturcus@yahoo.it

sa înființeze Patriarhia Ortodoxă Română. Mitropolitul primat, titularul scaunului Ungrovlahiei, a fost ridicat la treapta de patriarh. Legea pentru înființarea Patriarhiei a fost promulgată la 25 februarie 1925, iar la 1 noiembrie 1925 a avut loc înscăunarea lui Miron Cristea ca primul patriarh al României întregite. Astfel, la scară ecclesială internațională, ortodoxia românească primea o altă calificare, atât publică cât și ecclesiologică, putând foarte bine sluji potențialitatea României în plan spiritual și ideatic, dacă nu și politic.

În acest context ecclesial au fost considerate drept binevenite recunoașterile internaționale imediate ale noii dimensiuni instituționale a Ortodoxiei românești. Una dintre aceste prime recunoașteri a fost invitația pe care Biserica Ortodoxă Română a primit-o de a participa la Congresul ecumenic pentru creștinismul practic, adunare ținută la Stockholm, în august 1925, în prezența a 680 de delegați ai 37 de țări din Europa, Asia, Africa și America de Nord. Invitația i-a fost transmisă liderului ortodoxiei românești, Miron Cristea, care însă a încredințat responsabilitatea reprezentării către o delegație compusă din ierarhi, arhimandriți, preoți de mir și laici[1]. Componența delegației a fost următoarea: Nicolae Bălan, arhiepiscop de Alba-Iulia și Sibiu și mitropolit al Ardealului, Nectarie Cotlarciuc, arhiepiscop de Cernăuți și mitropolit al Bucovinei, Vartolomeu Stănescu, episcopul Râmnicului, arhimandritul mitrofor Iuliu Scriban, protopopul și profesorul universitar Ioan Lupaș, preotul Cicerone Iordăchescu, director al Seminarului din Iași, profesorul Romulus Cândea de la Universitatea din Cernăuți și Vasile Gheorghe Ispir, secretarul general al Ministerului Cultelor. Delegația a fost întocmită în așa manieră încât să fie și reprezentativă pentru provinciile istorice românești, să fie compusă și din clerici și din mireni și să aibă competențe lingvistice congruente cu limbile de lucru ale congresului: engleză (Ispir), germană (Bălan, Cotlarciuc, Lupaș) și franceză (Stănescu, Scriban)[2].

Mișcarea ecumenică era în acel moment încă la primii pași, oficial ea debutând doar cu 15 ani înainte ca efect al unei propensiuni speciale a denominațiunlor protestante de a solicita misionarilor din bisericile lor de a predica Evanghelia și a nu insista pe diviziunile marilor confesiuni istorice. Acest punct de vedere a fost apoi oficializat cu ocazia Conferinței mondiale a societăților misionare protestante și anglicane din arealul anglo-american și din cuprinsul Imperiului britanic care a avut

---

1 *„S-a constituit o Comisie de teologi români care să examineze programul și temele Congresului. Comisia a constat faptul că Mișcarea „Life and Work" nu va studia chestiunile de doctrină și organizare eclesiastică, urmărind doar aplicarea ideii și spiritului creștin la marile probleme morale și sociale ale timpului, tinzând la unirea tuturor creștinilor pe această latură practică. Conferința oferea o „oportunitate unică de a mișca mintea și conștiința creștinătății pentru a câștiga o mai clară viziune asupra datoriilor noastre creștine față de lumea de astăzi și că din punctul de vedere român ortodox nu poate să fie decât un câștig ca o delegație a Sfântului Sinod să participe la acest act mare de o manifestare mondială".* http://ecum.ro/wp-content/uploads/2016/12/Misiunea-Bisericii-si-Ecumenismul.pdf, accesat 12. 03. 2020.

2 Pentru o precedentă discuție de-a noastră pe această temă a se vedea Șerban Turcuș, *Ioan Lupaș la Congresul ecumenic de la Stockholm –1925. Documente inedite*, în „Tabor", X, 2017, nr. 7, pp. 55–61.

loc la Edinburgh în 1910. Amorsată atunci, această propensiune a fost activată doar după Primul Război Mondial prin intermediul a două filoane, unul de inspirație luterană care punea accentul pe creștinismul practic – *Life and Work*, celălalt de sorginte anglicană, axat pe principiul credință și ordine – *Faith and Order*. Cel dintâi filon a făcut posibilă participarea delegației ortodoxiei românești la Stockholm fiind animat de arhiepiscopul luteran de Uppsala, Nathan Söderblom[3]. Cunoscut ca pionier al mișcării de apropiere între Bisericile creștine de pe mapamond, arhiepiscopul suedez a dorit o apropiere față de Bisericile Ortodoxe, mai cu seamă față de cele din Europa Centrală și Orientală, conștient de valoarea nu doar istorică, ci mai ales spirituală și mărturisitoare a acestora[4]. Aceasta în condițiile în care în Occidentul european și lumea anglo-americană exista o cunoaștere superficială a valorilor ortodoxe și conștiinței ortodoxiei. Iar ortodoxia românească era la acel moment istoric cea mai puternică din Europa (având în vedere ceea ce se întâmpla în Rusia sovietică, emigrația rusă în Europa occidentală era vădit insuficient organizată), fiind fundamental ca prezența și cuvântul ei să fie cuprinse în programul de la Stockholm[5].

Congresul ecumenic pentru creștinismul practic se dorea a fi un moment de întâlnire și de cunoaștere, de închegare a unor punți de dialog între oameni ce-l slujesc pe Dumnezeu în maniere diverse, dar au același Crez creștin. Oarecumva în mod scontat, notă discordantă a făcut Biserica Catolică. Aceasta traversa un moment de ecclesiologie expansivă și globalistă și ignora orice fel de semnal extern care putea să rememoreze vechile dezacorduri de la începuturile modernității[6]. În *Revista*

---

[3] Jonathan Söderblom (n. 15 ianuarie 1866 – d. 12 iulie 1931), cunoscut drept Nathan Söderblom a fost arhiepiscop de Upsala între 1914–1931. Este considerat ca unul dintre fondatorii termenului de *Ecumenism* în accepțiunea sa comună astăzi. A fost laureat al premiului Nobel pentru pace în 1930.

[4] Prea Sfințitul Macarie Drăgoi, episcopul ortodox român al Europei de Nord, a editat recent un semnificativ volun intitulat *Artisan of Christian unity: Nathan Söderblom between North and East. His correspondence with Orthodox personalities (1896–1931)*, Stockholm, Editura Felicitas, 2014, 560 p.

[5] Au existat voci critice în ortodoxia românească cu privire la participarea la acest eveniment ecclesial. Astfel, Nichifor Crainic scria în epocă în ziarul Cuvântul: *„Congresul creștin de la Stockholm, ne-a dat repetatul prilej să arătăm paradoxul viu pe care il creează apropierea ortodoxismului dezorganizat de protestantismul caleidoscopic. Cele două extreme ale creștinismului, despărțite de o implacabilă fatalitate dogmatică, s-au pomenit fașă în față prin voința politică a Angliei, care domină în Răsărit și prin mizeria și dezorientarea vechilor biserici orientale... Ridicându-se peste pejudecățile istorice, ori trebuie să vedem clar că de protestantism ne desparte un ocean; de Roma însă ne desparte un râu, – fie el chiar despletit în patru virogi dogmatice. Ura împotriva catolicismului e stupidă și neputincioasă; simpatia pentru protestanți e neroadă și absolut prin nimic justificabilă"*. Apud „Cultura creștină. Revistă lunară", XIV, 1925, nr. 11–12, p. 442.

[6] Punctul de vedere relativ la poziția catolică față de eveniment este sintetizat într-o notă din hebdomadarul greco-catolic Unirea: *„Congresul, deschis din partea regelui Suediei – care și-a permis să-l asemene cu sinodul ecumenic de la Niceea –, a avut la ordinea zilei cele mai variate probleme de ordin cultural, social, economic și chiar politic, dar un singur cuvânt nu s-a spus despre partea principală, doctrinară, care totuși singură poate da temeiu sigur și statornic de împreună lucrare. Și aici este enorma deosebire între feliul de a vedea și de a lucra al bisericii romane – care de veacuri întrupează, ca o mare și*

Teologică din mai-iunie 1925 se specifica motivul care concură la participarea unei delegații ortodoxe românești la eveniment: „Conferența... nu va atinge probleme de ordin dogmatic, nici de ordin administrativ. Ea va pune la ordinea zilei numai chestiunile mari din domeniul social, economic și politic, căutând să câștige colaborarea frățească a tuturor bisericilor creștine – în soluționarea cea ma norocoasă a acestor chestiuni”[7].

Pe de altă parte Congresul de la Stockholm se dorea a fi și un răspuns creștin compact, în pofida diversității și nuanțelor ecclesiale la provocările sociale și antropologice deschise de Primul Război Mondial: „După răsboiu bisericile de pe continent au început o viață nespus de grea. Marx se părea că are să devie mai actual decât Moise, iar pentru Hristos se arătau perspectivele unui nou Calvar. Internaționalei socialiste i se opune internaționala creștină. La acest front unic creștin s-a așteptat să vie toți creștinii. Singura biserica latină s-a arătat discordantă, de dragul unei consecvențe, regretate de mulți. Biserica Ortodoxă a înțeles glasul vremii. Participarea ei la Congresul de la Stockholm a dovedit că izolarea de până acum nu a făcut-o incapabilă de a-și afirma misiunea sa în lume”[8].

Protopopul Ioan Lupaș a consimțit la solicitarea Sfântului Sinod și a acceptat să participe la Congresul de la Stockholm. Numele lui Lupaș fusese inserat în componența delegației datorită prestigiului instituțional de care acesta se bucura. Pe lângă calitatea de profesor la Universitatea din Cluj, Ioan Lupaș era și director al Institutului de Istorie Națională din Cluj, dar mai ales membru titular al Academiei Române, ceea ce îi conferea un loc aparte în congregația profesorilor clujeni. Era și activ politic, în scurt timp de la momentul istoric recuperat aici, devenind ministru al Sănătății și Ocrotirilor Sociale.

Faptul că delegația Bisericii Ortodoxe Române a fost condusă de Nicolae Bălan era semnificativ din mai multe puncte de vedere. Ortodoxia transilvană avea cel mai bun *know-how* pe relațiile atât cu biserica luterană locală, cât și cu cele calvină și unitariană. Pe de altă parte, în contextul ecclesiologic al epocii Nicolae Bălan putea să reprezinte cel mai bine concepția și evaluările întâistătătorului Miron Cristea, datorită experienței comune ce o avuseseră în administrarea pe diferite paliere a

---

puternică realitate, visul după care zadarnic se sbat toate celelate grupări religioase creștine – și acela al bisericilor protetante, întovărășite mai nou cu bisericile ortodoxe naționale și autocefale, în plină descompunere. În vreme ce catolicismul, cu adevărat internațional, unește pe fiii tuturor neamurilor pe temeiul solid al aceleiași dogme, lăsând deplină libertate de vederi asupra tuturor celorlate chestiuni, protestantismul multicolor și noua lui codiță «fotiană» (referire la patriarhul Fotie al Alexandriei, participant la eveniment), caută, și poate va găsi, o unire pe chestii mărunte și secundare, lăsând la o parte dogma, asupra căreia știe bine, că nu se va putea găsi o unire...”. Vezi „Unirea. Foaie bisericească-politică”, XXXV, 1925, nr. 37, p. 2.

[7] „Revista Teologică. Organ pentru știința și viața bisericească”, XV, 1925, nr. 5–6, p. 10.

[8] Tr. Scorobeț, *Creștinism practic*, în „Revista Teologică. Organ pentru știința și viața bisericească”, XV, 1925, nr. 8–9, p. 243.

ortodoxiei transilvane, dar și a frecventării lumii protestante în perioada studiilor teologice.

Foto 8. ***Ioan Lupaș la Cluj***
(în fața bisericii Sfântul Mihail)

Congresul propriu-zis a avut loc între 19–30 august 1925 și s-a desfășurat în toate cele 12 zile cu câte 4 sesiuni, aproape zilnic, pentru un total de 42 de ședințe de lucru. Anterior, timp de 10 zile, au lucrat comisiile pregătitoare care au preparat documentele și punctele de vedere ce urmau a fi dezbătute. S-au oficiat rugăciuni comune (fără Euharistie), văzându-se clar că există o conștiință a comuniunii dintre toți creștinii. Impresionant a fost momentul în care Patriarhul Fotie al Alexandriei a rostit, la rugăciunea de încheiere, Crezul nicean în limba greacă exact la 1600 de ani de la primul sinod ecumenice de la Niceea[9].

Având în vedere numărul de participanți și zonele de extracție ale acestora, mulți dintre cei prezenți aparțineau bisericilor din țările care aveau un bilanț negativ

---

[9] http://ecum.ro/wp-content/uploads/2016/12/Misiunea-Bisericii-si-Ecumenismul.pdf, accesat 12. 03. 2020.

după Primul Război Mondial ceea ce s-a reflectat și în raportările la țara noastră. Unii dintre acești reprezentanți, abandonând bunul simț ecumenic, au ținut să transforme congresul de la Stockholm, după cum spune Lupaș „într-o arenă de luptă cu colorit național politic". În mod specific a fost vorba de reprezentanți ai bisericilor luterane și calvine din fostul Imperiu austro-ungar și din Germania.

Ioan Lupaș, excelent cunoscător al idiomurilor vorbite în fosta dublă monarhie, a avut contact cu astfel de chestiuni chiar în preambulul lucrărilor și ne-a lăsat mărturie despre ele: „unii dintre reprezentanții statelor învinse au lunecat, cu sau fără voie pe povârnișul recriminărilor... pe căi lăturalnice au încercat să strecoare în presă sau în convorbiri particulare câte o informație tendențioasă, menită să creeze atmosfera ostilă unora dintre delegații statelor, în cari chestiunea minorităților e ținută permanent la ordinea zilei. Așa s-a strecurat în ziarele din Stockholm informația cu desăvârșire inexactă că senatorul de Sibiu Adolf Schulerus nu ar fi putut participa la Congres din cauză că i s-a refuzat estradarea pașaportului cerut. Tot așa lipsit de temeiu era și comunicatul relativ la împiedicarea unor delegați ai bisericii reformate maghiare prin pretinsa împotrivire din partea prefectului de poliție din Cluj"[10].

Ceea ce l-a afectat cu adevărat pe Ioan Lupaș a fost neadevărul clamat de la amvon și care avea ca țintă țara noastră. În sinteza făcută la încheierea evenimentului savantul clujean dă un alt exemplu: asistând la un serviciu divin la Biserica luterană germană Sfânta Gertrude din Stockholm i-a fost dat să asculte o predică a unui profesor de la Universitatea din Leipzig. Acesta a subliniat peremptoriu că protestanții din fosta Austro-Ungarie sunt persecutați religios și elogia modelul suedez care ar putea fi luat drept etalon pentru „*Cehoslovaci, Iugoslavi sau Români și ... cum îi mai chiamă*". Lupaș a luat atitudine și a discutat cu preotul paroh al bisericii, dr. Oli, căruia i-a adresat întrebarea în ce mod statul suedez sprijină Biserica? Răspunsul clericului luteran a fost că statul suedez nu acordă niciun ajutor Bisericii și aceasta nu susține nicio școală. Lupaș a replicat atunci: „L-am rugat să binevoiască a comunica predicatorului combativ, că Sașii din Ardeal i-ar fi foarte puțin recunoscători, dacă s-ar întâmpla ca vreun guvern al României să-i urmeze sfatul acordând bisericii lor evanghelice subvenții și încuviințându-le susținerea de școale confesionale săsești numai în măsura în care o făcea aceasta guvernul Suediei. Preotul Dr. Oli asupra căruia făcuse predica o impresie penibilă, m-a asigurat că va comunica predicatorului respectiv informațiile ce i-am dat, atrăgându-i atenția asupra greșelii săvârșite ceea ce probabil a și făcut; luând acesta mai târziu cuvântul într-o ședință a congresului, a vorbit cu suficientă calmitate abținându-se de la orice aluzii nedrepte sau supărătoare[11]„.

---

[10] Ioan Lupaș, *Congresul ecumenic de la Stockholm*, în „Societatea de mâine. Revistă săptămânală pentru probleme economice și sociale cuprinzând buletinul secției social economice a Astrei", II, nr. 41, 1925, p. 709.

[11] *Ibidem*.

Congresul a avut patru teme mari, cu anumite și variate subteme: Biserica și chestiunile economice și industriale; Evanghelia și viața publică; Unitatea creștină în viață și acțiune; Biserica și educația creștină.

După cum am evidențiat mai sus, inițial delegația românească s-a confruntat cu o oarecare rezervă nu din partea gazdelor, ci a celorlalți participanți nemulțumiți de tratatele de pace și care făceau atmosferă negativă. Ulterior însă, cel care a dezghețat atmosfera în raport cu delegația noastră a fost mitropolitul Bălan care într-o predică ținută în biserica *Engebrektskyrkan*, tradusă simultan în suedeză, a trezit interesul suedezilor, englezilor, americanilor, cehoslovacilor și a unei părți din delegația germană care chiar l-a felicitat pe mitropolitul Ardealului[12].

După acest moment nu a mai existat neajunsuri de asemenea natură delegația Bisericii Ortodoxe Române bucurându-se de toată atenția și diligențele gazdelor participând la alcătuirea rezoluției reuniunii.

Explicațiile cu privire la aceste incidente trebuie să țină cont în mod necesar de contextul politic din anul 1925, cu toate problemele legate de reparațiile de război și revizionismul care animau statele înfrânte în uma primei conflagrații mondiale. Era imposibil ca o atare atitudine să nu apară la un prim eveniment de o asemenea factură quasi globală și de o asemenea încărcătură spirituală.

Ioan Lupaș a avut o intervenție[13], în acest context mai larg al memoriei istorice recente și a modalităților anumitor națiuni de a se raporta la evenimentele din urmă cu un lustru. Fiind nevoit să se limiteze din punct de vedere al timpului avut la dispoziție intervenția sa a fost scurtă, dar semnificativă. Topicul pe care a intervenit clericul și profesorul clujean a fost cel al manualelor de istorie și religie din epocă. O expoziție tematică fusese realizată la Congresul de la Stockholm ceea ce a dat o și mai puternică justificare comunicării lui Lupaș. Problema manualelor școlare, mai ales de istorie și religie, în succesiunea Primului Război Mondial atingea conținturi pretențioase pentru că atingeau realitățile contemporane complicate atât pentru statele invingătoare (România), cât și pentru statele învinse (Ungaria). Desigur, cele două state au fost atașate la entități politice și militare mult mai substanțiale, dar jocul războiului și al păcii a fot întotdeauna frust și l-a răsplătit pe cel ce a avut argumente militare și politice întemeiate pe situația de la final de război.

Din această perspectivă Ioan Lupaș abordează tema manualului de istorie ca instrument educativ și observând expoziția organizată la Stockhom nu poate să nu observe cum „postulatul așa de elementar al obiectivitătii istorice se confundă cu regretabile exhortatiuni șoviniste, cari pot deveni foarte periculoase pentru educația

[12] *Ibidem*, p. 710.

[13] Ioan Lupaș, *Manuale didactice de istorie și religie. Comunicare făcută în ședința Congresului din Stockholm la 28 VIII 1925*, în „Societatea de mâine. Revistă săptămânală pentru probleme economice și sociale cuprinzând buletinul secției social economice a Astrei", II, 1925, nr. 43, pp. 752–753. (Textul integral în anexă)

spre solidaritate creștină și umană, a tinerelor generațiuni"[14]. Enunțul nu este dar unul teoretic, ci se fundamentează pe exemple din manualele maghiare ale acelor ani. Lupaș în intervenția sa analizează două manuale de istorie maghiare. În acestea evenimentele recente ce au reconfigurat teritorial ceea ce fusese dubla monarhie danubiană sunt redate partinic, cu accente de lamentare patriotardă și cu invective destul de neadecvate pentru cei ce au avut succes la finalul conflagrației. Cuvintele cheie pentru țările vecine sunt *„dușmanii noștri"* care au insinuat cu *„șoapte"* marilor puteri pentru a oferi Ungariei *„cele mai neomenești condiții posibile"*[15]. A induce astfel de atitudini și păreri la vârste crude de 10 și 14 ani în mod automat crea posibilitatea de a crește generații succesive de maghiari care privesc la națiunile din apropierea Ungariei cu o atitudine eminamente negativă, atitudine în parte fosilizată până azi, în pofida unei noi și generoase arhitecturi internaționale pentru toate statele din zonă. Elocința manualistică maghiară nu se oprește doar la aceste aprecieri negative, ci plusând vorbește de modul cum „două treimi din teritorul și populația Ungariei au fost aruncate în ghiarele vecinilor noștri, flămânzi de pradă, 3, 1/2 milioane de frați maghiari i-au osândit la robie străină, iar țara mutilată, câtă ne-a mai rămas, au ferecat-o în cătușele unor îndatoriri economice grele, imposibile de împlinit"[16]. Aceste imagini de o plasticitate simplistă, dar eficientă propagandistic, într-o lume est-europeană în care nivelul primar și gimnazial erau climaxul pregătirii școlare, nu puteau decât să fie ingredientul de bază al șovinismului și urii etnice. A-i imagina, după cinci ani de la Trianon, pe români cu *„ghiare"* și *„flămânzi de pradă"*[17] după ce timp de veacuri au avut o condiție socială și juridică inferioară derivând din structurări medievale, jocuri de interese dinastice și echilibru politic, era cel puțin o nesimțire pedagogică și istorică pe care Lupaș a evidențiat-o. Manualistica maghiară eluda condițiile din tratate puse noilor state succesoare care acordau garanții extinse minorităților și vorbește de *„robia străină"* impusă maghiarilor din teritoriile ce nu mai făceau parte administrativ din fantoșa regatului maghiar condusă de Horthy.

În mod evident că partea maghiară, înfrântă într-un război violent combătut timp de patru ani se consideră, în manieră paseistă, în continuare partea bună a Europei, cu caractere puternice „contele Apponyi" având o *„elocință de reputație mondială"*, s-a apelat juridic *„la dreptul unei posesiuni milenare"*, *„în zadar a demonstrat serviciile neprețuite, pe cari le-a adus maghiari mea culturii occidentale"*[18], toate argumente recurente și azi în discursul naționalist maghiar ce denotă un infantilism în evaluarea politicii internaționale, mult mai atentă la argumente de ordin economic, militar, demografic decât la don-quijotisme propagandistice menite unui vulg puțin cultivat și manipulabil.

---

[14] *Ibidem*, p. 752.

[15] *Ibidem*.

[16] *Ibidem*.

[17] *Ibidem*.

[18] *Ibidem*.

Manualele maghiare demonstrau fără doar și poate un statut cultural științific net defavorabil educației și util doar cu efect militant, punând în evidență stadiul de evoluție semidictatorial pe care l-a avut regimul Horthy, explicabil oarecumva prin depresia națională a maghiarilor. Continuând în aceeași parametrii ai lamentării/ îndemn pentru copii maghiari se schițează programul educativ al noilor generații maghiare care în loc să trăiască în Ungaria istorică locuiesc în Ungaria mutilată, fiind de *„datoria noastră, ca din rămășițele ei să reclădim din nou frumoasa noastră patrie milenară"*[19]. Responsabilitatea cuvintelor în istorie este mare, iar lipsa de măsură a cuvintelor în istoria popoarelor din Europa Central-Orientală este des întâlnită contribuind la tensiuni în evaluarea raporturilor etnice.

Un alt manual, cu o notă ceva mai vindicativă susține că întreaga strădanie a puterii maghiar va fi dedicată *„spre surparea acestei opere de răzbunare și de silă"*[20] cu referire la Tratatul de la Trianon (obiectiv statal pentru Ungaria în 2020). Victimizarea maghiară, dincolo de aspectul ei juridic total neavenit și neconform cu decizii pe care puterea publică maghiară le-a subscris în cunoștință de cauză, învederează încă odată atunci, ca și azi, condiționarea psihologică a ungurilor în goană după o himeră politică cu nucleu medieval ce s-a epuizat cronologic. Următorul pasaj din manual „O și dacă n'a perit încă din inima națiunii virtutea strămoșilor și puterea oțelită prin vicisitudinile unui mileniu atunci ostenelele ei nici nu vor rămânea zadarnice, căci pacea aceasta chiar și după opinia obiectivă a străinătății este rea și nedreaptă, iar dreptatea trebue să invingă cu ajutorul lui Dumnezeu[21]„ îi prilejuiește lui Lupaș, ținând cont și de locul în care vorbea, să facă o sumă de considerații pe marginea manualelor de religie. „Dacă s'ar organiza o expoziție similară și din manualele didactice pentru învățământul religios, s'ar face aproximativ aceleași experiențe și s'ar ajunge la aceleași constatări puțin îmbucurătoare". Fragmentarea teritorială a fost dublată și de o fragmentare administrativ-confesională care a creat o instabilitate în toată regiunea Europei Centrale și a radicalizat trăirea național confesională, confesiunea devenind paladinul caracteristicilor naționale (chestiune firească până în epoca modernă ținând cont și de gradul de incultură din acest areal, discutabilă însă în epoca contempoană) cu evoluții hibride în care calvinismul coabitează lucrativ cu catolicismul, din 1925 și până azi[22], într-un fel de sincretism greu digerabil la Sfântul Scaun spre exemplu (adeseori indigest). Analiza manualelor de religie din acest areal, potrivit profesorului clujean, evidențiază că „în deosebi în țările, în cari diversitatea confesională e o însușire esențială a vieții publice, se găsesc manuale de religie, cari nu sunt pătrunse de spiritul doctrinei creștine genuine, ci de acela al intoleranței confesionale, al șovinismului unilateral și al unei polemici, care nu

[19] *Ibidem*, p.753.

[20] *Ibidem*.

[21] *Ibidem*.

[22] Exhortațiile și exprimările calvine maghiare de după 1989 cu privire la bunurile catolice din Transilvania, chestiune de strictă competență canonică catolică.

obosește în veci”[23], fiind adevărate mine plutitoare ce pot exploda oricând în contextul confesional menționat. Soluția pe care Lupaș o lansează de la tribuna Congresului din Stockholm este aceea a unei revizuiri integrale a tot ceea ce înseamnă manual de istorie, geografie și religie pentru a le depura de aluviunile șovinismului și fanatismului îndemnând la „reforma cărților didactice în sens creștin, dacă voim să salvăm sufletul generațiilor viitoare din potopul urii și să-l cucerim în măsură mai mare, decât până acum, pentru evanghelia lui Christos”[24]. Cuvinte adevărate atunci ca și astăzi, neascultate atunci, neascultate, în circumstanțe diverse dar tot nocive, nici astăzi.

Cu o reflecție de filozofia istoriei, puțin sau chiar deloc prezentă în sintezele de istoriografie, care păstrează o tăcere vinovat marxistă asupra acestei viziuni a lui Lupaș, protopopul ardelean vorbește despre o comunitate de națiuni cu un ideal creștin. Teleologia lui Lupaș este firesc soteriologică și din această perspectivă se dezvoltă și argumentarea sa autentic creștină și opusă emfazei propagandistice de tipul celei maghiare sau european revizioniste: „Precum orice națiune e numai o parte a umanității tot astfel oricare confesiune e numai o fracțiune a creștinătății și valoarea ei poate deveni cu atât mai mare, cu cât va fi mai activă în credința și în serviciul idealului creștin, care nu admite nici exagerata autoglorificare, nici disprețuirea sau desconsiderarea nedreaptă a altora”[25].

Mergând pe filonul tradiției politice transilvane, atât de absurde în raport cu ortodoxia românească, savantul român spune apăsat că: „Învățătura creștină nu cunoaște concepția unei națiuni sau confesiuni privilegiate, ci le consideră pe toate de o potrivă ca subiecte capabile de a contribui, în măsura puterilor lor sufletești, la înfăptuirea cuvântului și voinței Iui Dumnezeu”[26]. Așadar, din perspectivă creștină realitatea politică din epocă nu face decât să fie consecința nu doar a unei corecții de natură politică, ci mai ales o corecție de natură creștină, pe care bunii sau mai puțini bunii creștini ar trebui să o accepte și nu să i se opună, mărturisindu-și astfel public slaba sau falsa aderență la principiile pe care le clamează ca guvernându-le viața spirituală.

Participarea delegației Bisericii Ortodoxe Române la acest eveniment inter-ecclesial a fost unul dintre elementele de debut care au asigurat cunoașterea ortodoxiei românești peste hotare și a pus bazele unei propensiuni speciale care n-a apus până astăzi. Se știe că până la Conciliul Vatican II și mult după, relațiile cele mai bune pe care le-a dezvoltat Patriarhia Ortodoxă Română au fost cele cu Biserica Anglicană și Biserica Luterană, semn al faptului că sămânța aruncată în 1925 a rodit bine și semnificativ. Faptul că Ioan Lupaș a participat la acest eveniment și a făcut, atunci când a fost necesar, corecții de natură istorică și politică, în ambianța reuniunii, demonstrează

[23] Ioan Lupaș, *op.cit.*, p. 753.
[24] *Ibidem.*
[25] *Ibidem.*
[26] *Ibidem.*

justețea cooptării sale în delegație și plusvaloarea pe care i-a dat-o dubla sa pregătire teologică și istorică.

Pozițiile lui Ioan Lupaș, asumate în instanțe internaționale ar trebui inventariate cu scrupulozitate, pentru a reflecta, o dată în plus, personalitatea poliedrică a acestui savant pe care avem tendința de a-l fixa într-o postură ușor vetustă și imobilă, puțin cam departe de modernitatea și aplombul său societal.

ANEXĂ

MANUALE DIDACTICE DE ISTORIE ȘI RELIGIE COMUNICAREA FĂCUTĂ ÎN ȘEDINȚA CONGRESULUI DIN STOCKHOLM LA 28 VIII 1925

Expoziția organizată aci în Stockholm cu ocazia acestei conferințe mondiale, înfățișând manualele didactice de istorie din diferite state europene, oferă cercetătorului atent un material prețios și plin de învățăminte. Dacă în unele țări se observă la autorii astorfel de manuale o lăudabilă năzuință spre adevăr și imparțialitate, în altele dimpotrivă postulatul așa de elementar al obiectivității istorice se confundă cu regretabile exhortațiuni șoviniste, cari pot deveni foarte periculoase pentru educația spre solidaritate creștină și umană, a tinerelor generațiuni. Șovinismul răspânditor de ură și otrăvitor de suflete se manifestă de o parte prin prețuirea exagerată a calităților, uneori chiar și a defectelor evidente ale naționalității autorului cărții, de altă parte prin micșorarea vădită a vredniciei altor popoare și prin descrierea jignitoare a desvoltării lor istorice sau a unor evenimente din viața lor națională. Cu drept cuvânt afirmă dl. Profesor Otto Nordenskjöld, în referatul său, că astfel de manuale contribue numai la sporirea urei și neînțelegerii între popoare[27].

[27] Raport[or]ul comisiunii suedeze, dr. Wilhelm Carlgren arată în memoriul său (p. 32–33), cum sunt scrise unele manuale de istorie ungurească. Dintre cele trimise la expoziție am cercetat mai de aproape manualul pentru cl. a IV-a, scris de Dr. Jászai Rezső și Dr. Balanyi György – *Magyarorszag története a mohácsi vésztől pajainkig* (ediția IV, Budapesta, 1924) și cel pentru cl. a VIII-a de Ujházy László – *A magvar nemzet oknyomozó történelme* (ed. III, Budapesta, 1922). În cel dintâi se vorbește despre delegația ungară la conferința păcii în modul următor: «Delegația ungară a plecat la începutul anului 1920, sub conducerea contelui Albert Apponyi, la Paris, să primească condițiile de pace. Condițiile pe cari le-au fixat marile puteri neorientate, fără ca să ne fi întrebat pe noi, ascultând numai de șoaptele dușmanilor noștri, au fost cele mai *neomenești* posibile. Două treimi din teritoriul și populația Ungariei au fost aruncate în ghiarele vecinilor noștri, flămânzi de pradă, 3. 1/2 milioane de frați maghiari i-au osândit la robie străină, iar țara mutilată, câtă ne-a mai rămas, au ferecat-o în cătușele unor îndatoriri economice grele, imposibile de împlinit. În zadar și-a pus în cumpănă contele Apponyi, înaintea Consiliului Suprem, elocința sa de reputație mondială, în zadar s'a provocat la dreptul unei posesiuni milenare, în zadar a pretins în sensul principiilor wilsoniene plebiscit în ținuturile osândite să fie rupte de Ungaria, în zadar a demonstrat serviciile neprețuite, pe cari le-a adus maghiarimea culturii occidentale, representanții puterilor aliate și asociate au rămas neînduplecați. N'a avut nici un

Dacă s'ar organiza o expoziție similară și din manualele didactice pentru învățământul religios, s'ar face aproximativ aceleași experiențe și s'ar ajunge la aceleași constatări puțin îmbucurătoare. De aceea propunerea mea este, ca începutul făcut cu manualele istorice să fie continuat și cu cele de religie, ca să putem avea la o viitoare întrunie ocazia de a examina o expoziție mai complectă a manualelor didactice.

Vom vedea atunci că în deosebi în țările în cari diversitatea confesională e o însușire esențială a vieții publice, se găsesc manuale de religie, cari nu sunt pătrunse de spiritul doctrinei creștine genuine, ci de acela al intoleranței confesionale, al șovinismului unilateral și al unei polemici, care nu obosește în veci[28].

Această literatură didactică, numai după nume istorică sau religioasă, constituie o piedecă serioasă în calea năzuințelor de a promova opera de reconciliere în sensul unei evoluții pașnice și a unei apropieri sincere între națiunile creștine. Astfel de manuale înveninează și strică sufletul tinerimii, fac ideii de pace un serviciu cum nu se poate mai rău și desconsideră cu desăvârșire postulatul educativ al învățăturilor creștinești.

Dacă ne gândim serios la o reformă a cărților didactice în sens creștin, dacă voim să salvăm sufletul generațiilor viitoare din potopul urii și să-l cucerim în măsură mai mare, decât până acum, pentru evanghelia lui Christos, evident că nu e de ajuns controlul manualelor de istorie și de geografie, ci e necesar în primul rând un control temeinic al tuturor manualelor didactice pentru învățământul religios, spre a elimina

---

rezultat munca delegației maghiare, deși ea făcuse din noapte zi. Conferența de Pace sau n'a ținut samă de excepțiile ei, sau le-a considerat numai în măsură foarte mică. Textul definitiv comunicat la 6 Mai abia s'a deosebit în câtva de cel dela început. Adevărat că președintele Consiliului Suprem (Millerand) în comitiva sa ne-a dat speranța rectificării nedreptăților dela graniță, dar în realitate nu s'a ales nimic din aceasta... Astfel în locul Ungariei istorice s'a născut Ungaria mutilată și acum este *datoria noastră,* ca din rămășițele ei să reclădim din nou frumoasa noastră *patrie milenară*...». Iar în al doilea manual e vorba despre: *Români sperjuri* (p. 306), despre *Cehi trădători* (p. 315), despre neputința delegației maghiare de a modifica condițiile de pace, cu toate că *era sprijinită de Italia și de Anglia,* cari au manifestat *bunăvoință incontestabilă* fată de Unguri (p. 327). Guvemul maghiar a fost «nevoit să accepte pacea, dar opinia publică a națiunii *o respinge unanim, nu o recunoaște ca obligatoare* și cu toate că prin stăruințele neobosite ale delegației noastre de pace s'au obținut oarecari înlesniri, *nici măcar pe o clipă nu-și va conteni activitatea îndreptată spre surparea acestei opere de răzbunare și de silă.* Și dacă n'a perit încă din inima națiunii virtutea strămoșilor și puterea oțelită prin vicisitudinile unui mileniu, atunci ostenelele ei nici nu vor rămânea zadarnice, căci pacea aceasta chiar și după opinia obiectivă a străinătății este *rea și nedreaptă,* iar dreptatea trebue să învingă cu ajutorul lui Dumnezeu. Atârnă numai de voința națiunii, ca Ungaria icuită [adică intercalată – n. ed.] între granițí strâmte, dar independentă, să devină iarăș *mare și înfloritoare*». (p. 328)

[28] Iată d[e] e[xemplu] cum este apreciată într'un manual, scris pentru școala poporală, răspândirea învățăturii lui Luther în țările nordice: „Luthers Lehre wurde în Dänemark, Norwegen und Schweden durch die dortigen Könige eingeführt. *Das Volk wurde vielfach* um seinen alten Glauben *betrogen*, indem man es täuschte" [Învățătura lui Luther a fost introdusă în Danemarca, Norvegia și Suedia prin regii de acolo. Poporul a fost înșelat de multe ori în privința credinței sale vechi, fiind indus în eroare – n. ed.]. Theodor Mönich, *Geschichte der Kirche Christi în Zeit- und Lebensbildem für die Volksschule,* Regensburg, pag. 31.

din cuprinsul lor sămânța șovinismului și a fanatismului confesional. Succesiv, trebuie lărgit controlul acesta asupra întregului domeniu al educației populare. De aceea ar fi de dorit să se afle modalitățile corespunzătoare pentru o revizuire serioasă nu numai a bibliotecilor școlare, ci și a celor populare, spre a îndepărta din ele scrierile, cari propagă ura și neînțelegerea între diferitele biserici și națiuni, înlocuindu-le cu cărți, potrivite a aduce tinerimea și poporul în spiritul păcii, al bunei înțelegeri și al simțului de solidaritate între toate națiunile creștine.

In spiritul păcii și al iubirii care – după cuvântul apostolului Pavel toate le iartă, toate le rabdă, la toate nădejde are și care niciodată, nu cade – trebue îndrumată educația tinerelor generații la toate popoarele, spre a le face să ințeleagă că nu numai în viața economică și politică, ci și în relațiile religioase morale și culturale sunt statele și națiunile avizate unele la altele.

Precum orice națiune e numai o parte a umanității tot astfel oricare confesiune e numai o fracțiune a creștinătății și valoarea ei poate deveni cu afât mai mare, cu cât va fi mai activă în credința și în serviciul idealului creștin, care nu admite nici exagerata autoglorificare, nici disprețuirea sau desconsiderarea nedreaptă a altora. Învățătura creștină nu cunoaște concepția unei națiuni sau confesiuni privilegiate, ci le consideră pe toate de o potrivă ca subiecte capabile de a contribui, în măsura puterilor lor sufletești, la înfăptuirea cuvântului și voinței Iui Dumnezeu. „Mergând învățați toate popoarele!" așa sună porunca Mântuitorului nostru Isus Christos.

Spre a termina, fie-mi permis să reamintesc și povața lui Luther: „unde nu stăpânește Sf. Scriptură, acolo în adevăr nu sfătuesc pe nime să-și trimită copiii". Stăpânire desăvârșită se cuvine să aibă Sf. Scriptură, înainte de toate, în manualele de religie, spre a întări în sufletul generațiilor viitoare, ale tuturor popoarelor simțul solidarității și al frăției creștine.

Bibliografie

„Cultura creștină. Revistă lunară", an XIV, nr. 11–12, 1925.

Drăgoi, Macarie, *Artisan of Christian unity: Nathan Söderblom between North and East. His correspondence with Orthodox personalities (1896–1931)*, Stockholm, Editura Felicitas, 2014.

Lupaș, Ioan, *Congresul ecumenic de la Stockholm*, în „Societatea de mâine. Revistă săptămânală pentru probleme economice și sociale cuprinzând buletinul secției social economice a Astrei", an II, nr. 41, 1925.

Idem, *Manuale didactice de istorie și religie. Comunicare făcută în ședința Congresului din Stockholm la 28 VIII 1925*, în „Societatea de mâine. Revistă săptămânală pentru probleme economice și sociale cuprinzând buletinul secției social economice a Astrei", an II, nr. 43, 1925, pp. 752–753.

„Revista Teologică. Organ pentru știința și viața bisericească", an XV, nr. 5–6, 1925.

Scorobeț, Traian, *Creștinism practic*, în „Revista Teologică. Organ pentru știința și viața bisericească", an XV, 1925, nr. 8–9.

Turcuș, Șerban, *Ioan Lupaș la Congresul ecumenic de la Stockholm-1925. Documente inedite*, în „Tabor”, an X, nr. 7, 2017, p. 55–61.

„Unirea. Foaie bisericească-politică”, an XXXV, 1925, nr. 37, p. 2, http://ecum.ro/wp-content/uploads/2016/12/Misiunea-Bisericii-si-Ecumenismul.pdf, accesat 12. 03. 2020

Abstract

The Ecumenical Congress held in Stockholm in August 1925 was the first inter-continental ecclesiastical event attended by a delegation of the Romanian Orthodox Church. The delegation, led by Metropolitan Nicolae Bălan of Transylvania, also included professor and priest Ioan Lupaș. He participated as an expert of the Romanian delegation and defended the Church and the Romanian state against the challenges that some participants in the Congress, belonging to the nations dissatisfied with the system of the Treaties of Versailles and especially the Treaty of Trianon, made in the preamble of the congress, encouraging the participants to live up to the ecclesial moment and to set aside revisionist and nationalist tendencies in favor of the Christian fraternity.

Keywords: Congress, Stockholm, ecumenical movement, Romanian Orthodox Church, Treaty of Trianon.

Cuvinte cheie: congres, Stockholm, mișcarea ecumenică, Biserica Ortodoxă Română, tratatul de la Trianon.

Ioan Lupaș și Școala Română de la Roma

Veronica Turcuș*

Cercetarea de față intenționează să aducă în atenția specialiștilor un aspect mai puțin cunoscut al biografiei reputatului istoric, cunoscutului publicist, preot, militant pentru cauza națională a românilor transilvăneni, om politic, ministru, profesor al Universității clujene care și-a deschis porțile în toamna anului 1919 într-o veritabilă fervoare a promovării culturii românești în vechea provincie transilvană, academician și director al Institutului de Istorie Națională care a fost Ioan Lupaș. Dorim astfel să creionăm câteva aspecte ale susținerii pe care profesorul și directorul Ioan Lupaș a acordat-o uneia dintre cele mai importante instituții de cultură românești interbelice, menită a asigura racordarea României Întregite la cultura Europei clasice și, în mod special, la marea cultură italiană: Școala Română de la Roma.

Fondate prin efortul statului român proaspăt întregit la 22 octombrie 1920[1], Școlile Române din Franța și de la Roma au fost rezultatul unei politici culturale coerente, de constituire a unor instituții românești de excelență în centrele „latine" ale Europei și au fost organizate prin eforturile unor mari personalități ale istoriei naționale – ne referim aici la Nicolae Iorga și Vasile Pârvan, cei dintâi directori ai Școlilor – prin contribuția și contactele academice ale cărora s-a putut realiza deschiderea porților institutelor în toamna anului 1922.

Interesul pentru cultivarea limbii italiene, a mai bunei cunoașteri a uneia dintre cele mai mari culturi europene a fost evident din primele luni de funcționare a Universității românești din Clujul devenit parte a Regatului României. Încă de la primele reuniuni ale Consiliului profesorilor Facultății de Litere din cadrul noii Universități românești se punea problema aducerii unui bun specialist pentru studiul limbii și literaturii italiene (atât lectoratul italian, cât și catedra de limba și literatura italiană, prevăzute în structura instituției încă de la înființare, erau vacante)[2], iar Alexandru Lapedatu se exprima foarte clar în acest sens. Astfel, în întrunirea Consiliului profesoral al Literelor clujene din data de 11 decembrie 1919, Lapedatu propunea să fie chemat la Cluj pentru a ține un curs profesorul Ramiro Ortiz, cunoscut

* Veronica Turcuș, cercetător științific I dr., la Institutul de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca al Academiei Române. Email: vturcus@yahoo.it

[1] „Monitorul Oficial", nr. 167, 1920, p. 5894–5895.

[2] „Anuarul Universității din Cluj", I, 1919–1920, p. 30.

în mediul Universității bucureștene antebelice drept deschizător de drumuri și creator de școală în domeniul italienisticii, Consiliul profesorilor aprobând propunerea în unanimitate[3].

De asemenea, Facultatea de Litere din Cluj a dovedit un interes constant pentru procesul organizării celor două instituții de înalte studii din centrele latine ale Europei încă din anii 1920–22, atunci când Ministerul Instrucțiunii Publice solicita tuturor universităților României unificate părerea corpului profesoral umanist asupra modalității optime în care trebuia gândită structura celor două Școli. În reuniunea Consiliului profesorilor de la Literele clujene din 18 decembrie 1920 s-a discutat adresa Ministerului Instrucțiunii în privința legii prin care se creează „la Roma și la Paris câte o școală superioară de studii române", solicitându-se opinii asupra unui proiect de organizare. Comisia de profesori numită de Facultatea de Litere din Cluj pentru a veni cu propuneri asupra regulamentului de funcționare a celor două institute superioare de studii de la Roma și din Franța l-a avut printre membrii ei și pe profesorul Ioan Lupaș, alături de Alexandru Lapedatu, Sextil Pușcariu și Gustav Kisch[4]. La data de 3 ianuarie 1921, comisia Universității clujene însărcinată cu examinarea Legii pentru înființarea Școlilor de la Roma și Paris prezenta concluzia, aprobată de Consiliu, să se ceară „la București Regulamentul acelei Legi, pentru ca să se cunoască principiile conducătoare ale instituțiilor"[5], răspuns de altfel plin de diplomație și prin care se încerca sondarea opiniilor celor două personalități inițiatoare ale proiectului, Nicolae Iorga și Vasile Pârvan, dovedind încă o dată intenția Universității clujene, cu contribuția directă și a profesorului Lupaș, de a sprijini inițiativa, mai mult decât de a corecta și amenda[6].

---

[3] În cele din urmă va veni la Cluj, ca lector, Giandomenico Serra – licențiat în Litere, anterior profesor la Școala Tehnică din Novara –, la început ca suplinitor al catedrei. „Anuarul Universității din Cluj", II, 1921–1922, p. 33, 187; 1921–1922, p. 16; Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale (de acum înainte D.J.C.A.N.), *Fond nr. 798, Universitatea „Regele Ferdinand" din Cluj, Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj, Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1919/20–1923/1924*, registrul 12, 1919/20, f. 20v.

[4] *Ibidem*, f. 80v.

[5] *Ibidem*, f. 84.

[6] Cei doi promotori de proiect, Vasile Pârvan și Nicolae Iorga erau nemulțumiți că acțiunea lor, realizată prin inițiativă parlamentară, a întâmpinat rețineri la nivelul Ministerului Instrucțiunii Publice, care a venit cu soluția consultării Universităților țării pentru a temporiza punerea în practică a legii. Vasile Pârvan îi adresa pe această temă lui Nicolae Iorga o scrisoare la 26 noiembrie 1920, epistolă care trata tocmai problema adresei nr. 11.256 emisă de Minister la 16 noiembrie 1920 către toate universitățile, mai de timpuriu sau mai recent fondate, prin care se cerea acestora să sprijine Ministerul în acțiunea de implementare a celor două Școli românești prin supunerea la examinare și eventuala amendare a dispozițiilor de către Consiliile Facultăților de Litere. Tonul scrisorii este tăios și combativ la adresa Ministerului Instrucțiunii, cei doi fondatori preocupându-se de reacțiile Consiliului profesorilor Literelor bucureștene. „În chestia școlilor de la Paris și Roma suntem prelucrați cu ață foarte subțire de «amicii» noștri. Îndată ce-am venit azi la Muzeu, după ședința Academiei – îi scria Pârvan lui Iorga – am trimis un flăcău de-al meu de mi-a copiat *adresa Ministerului* (de care zicea colegul Onciul că nu există) către rectorat, prin care d-l ministru invită

În privința procesului de organizare al Școlilor Române de la Roma și Paris se cuvine să menționăm că în 1921 a fost înființată o comisie, pusă sub președinția Ministrului Instrucțiunii, P. P. Negulescu, însărcinată cu redactarea regulamentului celor două Școli[7], iar corespondența intensă între Iorga și Pârvan, pe de o parte și Negulescu, pe de altă parte, din prima jumătate a anului 1921, cu insistențele celor dintâi pentru ca Regulamentul să fie redactat în manieră optimă (într-o scrisoare din 2 iunie 1921 trimisă lui Negulescu, Pârvan insistă asupra necesității deschiderii cât mai grabnice a celor două școli, iar în corespondența dintre Iorga și Negulescu din aceeași zi se precizează că regulamentul de funcționare al instituțiilor era deja redactat în primele faze, prin contribuția lui Vasile Pârvan, solicitându-se totodată sfaturile titularului Catedrei de Limba și Literatura Italiană de la Universitatea din București, profesorul Ramiro Ortiz[8]) a dus la legiferarea Regulamentului de funcționare al celor două instituții prin decret ministerial (Decretul lege nr. 3659 din 23 iunie 1921, publicat în „Monitorul Oficial" din 13 august anul respectiv).

Pe parcursul acestui proces am dori să evidențiem din nou rolul pe care Consiliul profesorilor Literelor clujene l-a avut la începutul verii anului 1921 în sprijinirea proiectului, cu amendamentul că, în cazul Școlii de la Roma, Universitatea din Cluj opina pentru necesitatea acordării unei mai mari atenții cercetărilor de arhivă. În ședința extraordinară a Consiliului profesoral al Facultății de Litere din centrul de cultură transilvănean din data de 18 mai 1921, dedicată tocmai discutării „proiectului de Regulament al Școlilor române înființate la Paris și Roma, redactat de comisia

Universitatea ca să studieze organizarea celor două Școli, întrucât legea făcută astă-vară nu e pornită *din inițiativa* (conștientă!) a Ministerului, ci din cea (iresponsabilă!) *parlamentară* (attrapez!). Rectorul, la rândul lui, roagă de urgență Consiliul de Facultate să discute chestiunea, pentru ca la convocarea Consiliului general universitar cerut de ministru, Facultatea să vie cu propuneri precise. Îți trimit în copie ambele adrese. Intenția e limpede. Ministrul [era perioada Guvernului Alexandru Averescu II, 13 martie 1920 – 16 decembrie 1921, iar Ministru al Instrucțiunii Publice era atunci filosoful Petre P. Negulescu, crescut la școala lui Titu Maiorescu și promotor al spiritului *Convorbirilor Literare*, junimismul profesat de acesta fiind la polul opus sămănătorismului cultivat de Iorga: vezi, de exemplu, ideea pe care Nicolae Iorga o avea despre literatură, văzută ca parte constitutivă a unei mari acțiuni de „îndreptare națională" cu implicații sociale, ducând la o nouă viață morală, întrucât în mod periculos spiritele tinerilor erau atunci atrase „spre țărmuri streine de periculoasă robie", așa încât prin importanța deosebită pe care Iorga o acorda originii și rolului social al artei, acesta plasa sămănătorismul, sub aspectul orientării estetice, în contrast direct cu estetismul junimist – n. V. Turcuș] neputând desființa legea de astă-vară, pune Universitatea să o critice [...] și deci să o modifice etc. etc. Mâine seară, la consiliu și apoi peste câteva zile la colegiul univ. trebuie să fim de față la toată discuția. Contralovitura amicilor, trebuie să o recunoaștem, poate fi, după cum vezi, destul de neplăcută, dacă nu chiar fatală". Vasile Pârvan, *Corespondență și acte*, ediție îngrijită, cu introducere, note și indice de Alexandru Zub, București, Editura Minerva, 1973, pp. 212–213; Veronica Turcuș, *Școala Română din Roma (1922–1947)*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2016, pp. 11–12.

7 V. Turcuș, *op. cit*., p. 13.

8 D. M. Pippidi, *Din corespondența dintre Vasile Pârvan și Nicolae Iorga*, în „Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie", 44, 1993, nr. 1, p. 22.

de la București”, proiectul a fost expus în detaliu de decanul de atunci, Alexandru Lapedatu. Corpul profesoral a apreciat că primește acest proiect în total, cu adausul că Școala de la Roma să urmărească și cercetări în arhivele de acolo, în special în cele ale Vaticanului”[9]. Cum este cunoscut, Regulamentul de organizare și funcționare al celor două Școli române din străinătate preciza clar: „Școala Română din Roma urmărește în chip deosebit cercetările și săpăturile arheologice din Italia și țările mediterane”, adăugând că „institutul va căuta să stabilească relații de reciprocitate cu școlile arheologice străine din Roma și Atena”, în vreme ce Institutul Român din Franța era specializat pe cercetări de arhivă[10]. Nu putem, desigur, să vedem precizarea legată de importanța vitală a cercetărilor arhivistice din capitala Italiei corelat cu proiectul Școlii Române de la Roma ca fiind străine de activitatea titularului Istoriei Moderne („Noi”) a Românilor la noua Universitate românească (disciplină în fruntea căreia a fost numit la 1 septembrie 1919 ca profesor titular, prin decret al Consiliului Dirigent, Ioan Lupaș), poate și mai mult a profesorului de Istoria Veche a Românilor de la Universitatea clujeană, reputatul medievist Alexandru Lapedatu, crescut la școala lui Dimitrie Onciul, unde a fost bine introdus în problematica documentologiei istorice, fost angajat, în anii antebelici, al Bibliotecii Academiei Române (unde a studiat și ordonat spre tipărire vechile documente slavo-române), fiind, de asemenea, în perioada 1904–1918, secretar al Comisiunii Monumentelor Istorice din România. În mod cert, celor doi directori fondatori ai proaspăt înființatului, la momentul respectiv, Institut de Istorie Națională (cel mai vechi institut de istorie din țară, care a editat „Anuarul” care revendică același primat, interesat în primul rând de efortul recuperator al istoriografiei naționale în cadrul căreia cea privitoare la Transilvania urma să fie îmbogățită cu datele noi oferite de arhivele din străinătate) trebuie să le atribuim susținerea fermă a unui proiect de cercetări în arhivele romane în cadrul Școlii Române de la Roma (de reținut că în cadrul cursului său de „Istoria Nouă” a Românilor, profesorul Lupaș insista, în mod special la seminar, pe necesitatea cunoașterii istoriei Transilvaniei, mai ales a perioadei Reformei, dedicând ore speciale studierii acesteia)[11].

Insistența pentru promovarea studiilor de istorie la Școala Română de la Roma s-a menținut și pe mai departe în mediul Universității clujene. Astfel, în întrunirea Consiliului Facultății de Litere și Filosofie din 30 noiembrie 1921, cu prilejul citirii adresei Ministerului Instrucțiunii Publice conform căreia până la data de 6 decembrie 1921 se solicita Literelor clujene desemnarea unui număr de doi licențiați ai ei pentru Școlile de la Roma și Paris (Clujul recomandându-l la secția istorico-arheologică de la Roma, întrucât nu avea încă absolvenți, pe discipolul lui Pârvan, tracologul și

9 D.J.C.A.N., *Fond nr. 798, Universitatea „Regele Ferdinand” din Cluj, Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj, Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1919/20–1923/1924*, registrul 12, f. 112.

10 Articolul 6 al Regulamentului, în „Monitorul Oficial”, nr. 105, 13 august 1921, p. 4151.

11 „Anuarul Universității din Cluj”, I, 1919–1920, pp. 31–32; *Ibidem*, II, 1922–23, pp. 118–122.

epigrafistul G. G. Mateescu, transferat în centrul de cultură transilvan după Unire și activ în ambientul universitar de acolo), s-a discutat ca, pentru locurile dedicate studiilor filologice, decanul să se intereseze la Minister ca recomandările să se poată face tot pentru „studii istorice" (propunerea a aparținut de data aceasta filologului Sextil Pușcariu) și să existe posibilitatea ca persoanele recomandate să provină și de la alte Facultăți de Litere decât cea din Cluj[12]. În reuniunea Consiliului Literelor clujene din 2 februarie 1922, decanul Al. Lapedatu chiar insista ca profesorul Coriolan Petranu să poată beneficia de un stagiu ca ospitant (membru al Școlii pe parcursul unei perioade mai scurte de timp decât anul de studiu, extins la doi în urma evaluării directorului, așa cum prevedea Regulamentul)[13] în vara anului respectiv, Consiliul aprobând solicitarea profesorului Petranu[14] (deplasarea acestuia la Școala de la Roma nu a mai avut loc întrucât instituția va fi inaugurată oficial doar toamna).

La 17 iunie 1922, profesorul Ioan Lupaș a participat la reuniunea Consiliului profesorilor Universității clujene care l-a recomandat, „ca membru/ospitant/ la școala română de arheologie din Roma" pe titularul disciplinei Istoria Antică de la Universitatea clujeană, Emil Panaitescu, fost discipol al lui Nicolae Iorga. Discuțiile în consiliu au fost intense (mai ales între N. Bănescu, Al. Lapedatu și V. Bogrea), acceptându-se recomandarea lui Panaitescu cu majoritate de voturi[15], însă probabil că Literele clujene nu erau de acord cu orientarea preponderent spre istoria antichității și arheologie pe care Pârvan o consacrase instituției sale prin Regulamentul de organizare și funcționare (Vasile Pârvan a fost numit prin Decret Regal, la 24 octombrie 1921, director al Școlii Române de la Roma, prin același act Nicolae Iorga fiind numit în fruntea Școlii Române din Franța[16]), în raport cu Institutul din Franța, consacrat cercetărilor de arhivă. Cu Emil Panaitescu profesorul Lupaș va întreține, de altfel, o relație de amiciție, mai ales din anii '30, când cel dintâi va ocupa funcția de director al Școlii Române de la Roma.

De altfel, profesorul Lupaș a fost printre membrii Consiliului profesorilor care au decis recomandarea pentru Școala Română de la Roma a generațiilor de absolvenți ai Facultății de Litere și Filosofie din Cluj[17]. În numeroase rânduri profesorul

---

[12] D.J.C.A.N., *Fond nr. 798, Universitatea „Regele Ferdinand" din Cluj, Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj, Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1919/20–1923/1924*, registrul 12, f. 138v-139.

[13] V. Turcuș, *op. cit*, p. 298,

[14] D.J.C.A.N., *Fond nr. 798, Universitatea „Regele Ferdinand" din Cluj, Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj, Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1919/20–1923/1924*, registrul 12, f. 149v.

[15] *Ibidem*, f. 161–161v.

[16] *Decretul Regal nr. 4236 din 24 octombrie 1921*, în „Monitorul Oficial", nr. 174, 4 noiembrie 1921, p. 7366–7367.

[17] Nicolae Edroiu, *Ioan Lupaș, slujitor al învățământului istoric*, în Nicolae Edroiu, Alexandru Moraru, Dorel Man, Veronica Turcuș, *Ioan Lupaș (1880–1967) slujitor al științelor istorice, învățământului și bisericii (cu repere cronologice și o bibliografie a operei)*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2008, p. 49.

a făcut parte din Comisia stabilită de Consiliul profesorilor Literelor clujene pentru recomandările de bursieri la Școala Română de la Roma[18]. Spre exemplu, în ianuarie 1931, alături de Constantin Marinescu, Giandomenico Serra și Sextil Pușcariu a participat la discuția din Consiliul profesorilor și la votul succesiv care a dus la recomandarea lui Octavian Floca pentru o bursă la Școala Română de la Roma[19]. Arheolog și numismat originar din zona Sibiului, Octavian Floca i-a avut ca mentori la Universitatea clujeană pe D.M. Teodorescu, Emil Panaitescu și Ioan Lupaș și a participat încă de student la cercetările arheologice de la Brețcu, Costești, Tibiscum și Ulpia Traiana Sarmizegetusa, iar după absolvirea facultății a funcționat în cadrul Institutului de Studii Clasice și al Muzeului Universității clujene. Tânărul arheolog a beneficiat de o bursă în capitala Italiei în anii 1931–32 și a pregătit acolo lucrarea *I culti orientali nella Dacia* (publicată în revista Școlii, „Ephemeris Dacoromana. Annuario della Scuola Romena di Roma", VI, 1935, p. 204–239)[20].

În vara anului 1934, profesorul Lupaș a fost desemnat, alături de Giandomenico Serra, de la Catedra de Limba și Literatura italiană, specialistul care garanta asupra unui minim de cunoștințe de limba italiană solicitat viitorilor membri ai Institutului de la Roma[21], de D. M. Teodorescu, profesor de Arheologie și Preistorie și George Giuglea, profesor de Filologie Romanică, în comisia care l-a recomandat în fața Consiliului profesorilor, propunerea fiind acceptată, pe Francisc Pall pentru o bursă la Institutul Român de la Roma)[22]. Mai apoi Francisc Pall își va completa pregătirea și la Școala Română din Franța.

Giandomenico Serra solicita însă întotdeauna Literelor clujene o cât mai bună cunoaștere a limbii italiene de către viitorii bursieri (așa de exemplu, în reuniunea Consiliului profesorilor din 23 iunie 1933, când a fost recomandat pentru Școala Română de la Roma clasicistul I. I. Russu, Giandomenico Serra a protestat deoarece nu fusese consultat în legătură cu recomandarea bursierului[23], iar în vara anului 1934 își exprima opinia că fiecare dintre candidații care concurează pentru o bursă

---

[18] Profesorul Lupaș a făcut deseori parte și din comisia pentru desemnarea bursierilor pentru Școala Română din Franța. În vara anului 1934, de exemplu, Comisia Literelor clujene care recomanda bursierii pentru Roma era alcătuită din profesorii Giandomenico Serra, D. M. Teodorescu, Ioan Lupaș și G. Giuglea, iar cea pentru Fontenay-aux-Roses din Sextil Pușcariu, Constantin Marinescu, Ioan Lupaș și Yves Auger, de fiecare dată nelipsind specialiștii în italiană, respectiv franceză. D.J.C.A.N., *Fond nr. 798, Universitatea „Regele Ferdinand" din Cluj, Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj, Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1929/1930–1933/34*, registrul 114, f. 719.

[19] *Ibidem*, f. 569, ședința Consiliului profesorilor din 15 ianuarie 1931.

[20] Ioachim Lazăr, *Octavian Floca (1904–1983)*, în „Sargetia. Acta Mvsei Devensis", XVI–XVII, 1982–1983, p. 741.

[21] D.J.C.A.N., *Fond nr. 798, Universitatea „Regele Ferdinand" din Cluj, Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj, Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1929/1930–1933/34*, registrul 114, f. 721v.

[22] *Ibidem*, f. 719, 721–721v, ședința Consiliului profesorilor din 5 iunie 1934 și din 23 iunie 1934.

[23] *Ibidem*, f. 685–685v.

la Școala Română de la Roma ar trebui să urmeze un curs de italiană indicat de titularul Catedrei de Limba și Literatura Italiană timp de un an și să dea un examen la sfârșit). Au existat însă și cazuri în care dovedirea unei bune cunoașteri a limbii italiene nu era neapărat condiționată de susținera unui examen. În vara anului 1936, chiar dacă respectiva comisie pentru recomandarea bursierilor pentru Școala Română de la Roma respinsese în două rânduri candidatura lui Gheorghe Vinulescu pentru un stagiu la Roma, profesorul Giandomenico Serra a motivat acordul său pentru trimiterea candidatului prin faptul că Vinulescu urmase trei ani de limbă italiană la liceu, ceea ce echivala cu susținerea unui examen[24].

Ioan Lupaș l-a sprijinit în mod constant pe Ștefan Pascu, care i-a fost și fin, în carieră și în recomandarea pentru o bursă la Școala Română de la Roma. În vara anului 1939, în momentul în care se punea problema noilor „alumni" pentru Institutul din capitala Italiei, comisia constituită în acest scop îl recomanda pe licențiatul Facultății de Litere, Ștefan Pascu, cu o condiție: să promoveze examenul de Limba italiană. Mai mult, profesorul Gheorghe Giuglea solicita Consiliului profesorilor ca stricta obligativitate a examenului de limba italiană să se respecte pentru toți candidații pe viitor[25]. În plus, profesorul Giandomenico Serra a susținut-o în reuniune foarte ferm pe italienista Maria Opreanu, recomandată pentru Roma la începutul anului 1938, atunci când candidatul care trebuia să plece de la Cluj în toamna anului 1937, Al. Indre, a renunțat la bursă din motive de sănătate[26]. Din cauza întârzierii sosirii actelor de la Minister (era deja după jumătatea anului universitar 1937–38 când directorul Panaitescu a trimis Universității clujene și Ministerului adresa numirii Mariei Opreanu la Școala de la Roma *pe un an*)[27], tânăra filolog nu a mai putut beneficia de un an de bursă la Roma[28], așa că Universitatea a recomandat-o acolo din toamna anului 1938[29]. Problema era că recomandarea tinerei fusese făcută pentru un an, pe un loc rămas liber neașteptat, așa că în toamna anului 1939 istoricii Literelor clujene veneau cu un nou candidat, Ștefan Pascu, în timp ce profesorii filologi insistau pentru prelungirea stagiului Mariei Opreanu, foarte bună cunoscătoare a limbii italiene. Așadar în întrunirea profesorilor din 16 iunie 1939 Giandomenico Serra propunea, Consiliul aprobând sugestia, ca „bursa de la Roma să se acorde în continuare D-rei Maria Opreanu, în cazul când nu ar ocupa-o dl. Ștefan Pascu"[30].

Profesorii de istorie ai Universității din Cluj au insistat în problema recomandării unui nou candidat, chiar dacă acesta avea mai puține cunoștințe de italiană, iar în ședința Consiliului profesorilor din 9 octombrie 1939, punându-se în discuție

---

24 *Ibidem*, f. 721v; Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1934/1935–1938/1939, registrul 181, f. 817v-818.

25 Reuniunea Consiliului din 16 iunie 1939. *Ibidem*, registrul 181, f. 995.

26 Întrunirea Consiliului din 5 februarie 1938. *Ibidem*, f. 921v.

27 Ședința Consiliului profesorilor din 11 mai 1938. *Ibidem*, f. 942.

28 Reuniunea din 21 iunie1938. *Ibidem*, f. 947v.

29 Reuniunea din 17 octombrie 1938. *Ibidem*, f. 954.

30 *Ibidem*, f. 995.

chestiunea bursei la Roma și solicitarea prezentată de Ștefan Pascu, s-a dezbătut totodată întâmpinarea profesorului Constantin Marinescu, care propunea „să nu se mai pretindă candidaților la Școala Română din Roma trecerea unui examen de italiană". Pentru că erau multe opinii pro și contra, Consiliul a amânat decizia pe problemă până când principiile vor fi dezbătute în amănunțime într-o viitoare reuniune[31]. Chestiunea s-a discutat în întrunirea Consiliului profesorilor Literelor clujene din 27 octombrie 1939, când decanul a reluat întreaga problematică, detaliind „felul cum trebuie considerat examenul pe care urmează să-l dea dl. Pascu", dând citire, totodată, adresei Ministerului Educației Naționale nr. 189.204/1939 prin care se cerea un examen similar de limba franceză și pentru Școala Română de la Fontenay-aux-Roses. Replica lui Constantin Marinescu a fost din nou hotărâtă, profesorul solicitând să se intervină, în aceste condiții, la Minister, ca pentru viitor să se prevadă în Legea și Regulamentul celor două Școli, unde nu exista vreo precizare în acest sens, „obligativitatea unui examen de limba franceză, respectiv italiană". Decizia Consiliului a fost în cele din urmă menită să mulțumească ambele părți, conferențiarul Ștefan Pașca, lectorul de limba italiană[32] urmând să îl examineze din nou pe Ștefan Pascu, „spre a constata dacă are cunoștințele necesare de limbă italiană pentru studiile ce le va întreprinde la Roma. În cazul când examenul va fi favorabil, dl. Șt. Pascu să fie propus pentru ocuparea locului de bursier rămas vacant la Școala Română din Roma"[33]. La acest moment de intensă dispută pentru recomandarea clujeană la Școala Română de la Roma din toamna anului 1939 se referă și al doilea document publicat în anexă, în care profesorul Lupaș îi precizează directorului Școlii Române de la Roma, Emil Panaitescu toate avatarurile acestei recomandări și susținerea sa necondiționată pentru Ștefan Pascu („Rezistența zgomotoasă a colegului Serra – scria profesorul Lupaș directorului Panaitescu la 15 noiembrie 1939 –, cu sprijinul celor 3–4 filologi cunoscuți, ne-a pricinuit 2 ședințe lungi – cu discuții f. penibile; în cele din urmă a fost totuș înfrântă rezistența aceasta violentă. Pascu a trecut un examen de italiană la Șt. Pașca și se pregătește acum de plecare spre Roma împlinindu-și formele necesare la București"). Aceeași scrisoare stă mărturie și pentru atmosfera care domnea în Universitatea din Cluj în toamna nefericită a anului 1939. Dacă, așa cum arăta glumeț profesorul Lupaș amicului Panaitescu, în legătură cu războiul în curs părerile în familie erau împărțite, insistând însă totuși pe importanța spiritului național care l-a ghidat întotdeauna, în muncă și în carieră, evenimentele legate de acesta umbreau activitatea noului an universitar abia început. Tot spiritul național îl făcea pe profesor ca, imediat

---

31 D.J.C.A.N., *Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1939/1940–1943/1944*, registrul nr. 234, f. 998v.

32 Filologul Ștefan Pașca, fost membru al Școlii Române de la Roma în anii 1927–29. Lucrarea publicată de acesta în „Ephemeris Dacoromana", vol. V, 1932, p. 331–411 se intitulează *Le denominazioni personali sardo-logudoresi dei sec. XI-XIII.*

33 D.J.C.A.N., Fond *nr. 798, Universitatea „Regele Ferdinand" din Cluj, Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj, Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1939/1940–1943/1944*, registrul nr. 234, f. 1002v.

după începerea războiului și în acel context precis, să rostească la deschiderea cursurilor universitare din toamna anului 1939 prelegerea *Valoarea educativă a istoriei naționale*. În legătură cu cursul său de deschidere din 29 octombrie 1939, profesorul Lupaș regreta că acesta s-a bucurat de un mai mare ecou în capitală, de obicei mai rezervată cu privire la activitățile culturale și universitare din „provincie" decât în mediul academic transilvănean, pe care îl dorea în mod evident mai receptiv la ideile naționale. Pe de altă parte, profesorul Lupaș era încântat de faptul că două reviste bucureștene („Revista Generală a Învățământului" și „Libertatea") îi ceruseră autorizație specială spre a-i reproduce textul în paginile lor[34]. În schimb la Cluj, profesorii de la Litere erau evident preocupați de contextul general european și mai puțin de promovarea valorilor naționale, întrucât – scria profesorul Lupaș – „dintre colegii, cari au avut prilej s'o asculte [lecția inaugurală de la deschiderea festivă a cursurilor universitare], mai impresionați păreau cei de la fac. de medicină și de științe, precum și 4–5 inși dintre cei dela drept...".

La Școala Română de la Roma, Ștefan Pascu se va specializa în perioada 1939–41 în istorie medievală, având totodată preocupări de arhivistică, cercetările sale în Italia conducându-l spre publicarea unor documente referitoare la Țările Române în secolele XIII–XVI. În perioada în care a fost bursier la Roma și în anii succesivi stagiului italian, Ștefan Pascu a tipărit o serie de studii și articole despre români și istoria națională în diverse periodice italiene, iar în țară cercetări bazate pe documentele identificate în arhivele romane și articole privitoare la poziția italiană față de România și problema transilvană[35]. De profesorul Ioan Lupaș a continuat să fie foarte apropiat (de exemplu în 1941 în revista „Societatea de Mâine" tânărul bursier publica articolul *O personalitate: Ion Lupaș*[36], iar în volumul dedicat profesorului, *Omagiu lui Ioan Lupaș*

---

[34] Vezi Ioan Lupaș, *Valoarea educativă a istoriei naționale. Conferință inaugurală ... Cluj, 29 Oct. 1939*, în „Libertatea", 7, 1939, nr. 31, p. 321–325; București, Editura revistei „Libertatea", 1939, 16 p.; și în „Revista Generală a Învățământului", București, 27, 1939, pp. 328–340. Contribuția a fost tipărită de asemenea în „Anuarul Universității «Regele Ferdinand I» din Cluj", 1938–39, pp. 22–33.

[35] Vezi Ștefan Pascu, *Nicolae Iorga genio della latinità*, în „Rassegna Italo-Romena. Finanza-Industria-Commercio-Cultura", Milano, 20, 1941, nr. 5–6, p. 1–14; Milano, s.n., [Tip. Arti Grafiche F. Combi], 1941, 19 p.; Idem, *Breve sguardo agli archivi romeni*, în „Archivi d'Italia e rassegna internazionale degli archivi", Roma, serie 2, 9, 1942, nr. 1–2, pp. 60–75; Roma, Fratelli Palombi ed., 1942, 18 p.; Idem, *I Romeni e gli Ucraini nel corso dei secoli*, în „L'Europa Orientale", Roma, 22, 1942, p. 50–54; Idem, *L'Italia ed il sud-est europeo nel secolo XV*, în „Termini. Rivista mensile di cultura", Fiume, 7, 1942, nr. 71–73, p. 1427–1429; Idem, *La scuola di archivistica, paleografia, diplomatica romena*, în „Archivi d'Italia e rassegna internazionale degli archivi", serie 2, 9, 1942, nr. 3–4, p. 139–143; Roma, Fratelli Palombi ed., 1942, 5 p.; Idem, *Relazioni culturali tra la Romania e l'Italia*, în „Rassegna Italo-Romena. Finanza-Industria-Commercio-Cultura", 20, 1942, p. 1–39.; [Milano], [Tip. Combi], 1942, 37[39] p.; Idem, *Carte italiană despre dreptul românesc în Ardeal*, în „Revista Istorică. Dări de seamă, documente și notițe", București, Vălenii de Munte, 26, 1940, nr. 4–6, p. 170–198; Idem, *Două premii italiene*, în „Convorbiri Literare", București, 73, 1940, nr. 6, p. 598–599; Idem, *Planul unei confederații latine*, în „Societatea de Mâine. Revistă săptămânală pentru probleme sociale și economice", București, 17, 1940, nr. 2, p. 46.

[36] „Societatea de Mâine", 18, 1941, nr. 1, p. 8–9.

la împlinirea vârstei de 60 de ani, august 1940, București, 1943, contribuia cu un studiu bazat tot pe cercetările întreprinse în Italia – *Un fragment dintr-o descriere italiană a Țării Românești de la sfârșitul veacului al XVI-lea*). Profesorul Ioan Lupaș a fost și raportor, alături de Silviu Dragomir, al tezei de doctorat a lui Ștefan Pascu, iar din comisie au mai făcut parte Romulus Cândea (din 1940 profesor la Catedra de Istorie Universală a Facultății de Litere din Cluj, transferată la Sibiu, venit de la Universitatea din Cernăuți, unde funcționase ca titular al Catedrei de Istorie Universală, medie, modernă și contemporană în anii 1922–40), Ioan Moga și, în mod consultativ, Umberto Cianciolo, de la Catedra de Italiană a Facultății. Cu această ocazie, Consiliul profesorilor a decis, ca hotărâre generală, ca din comisia de raportori ai tezelor de doctorat să nu poată lipsi „titularii catedrelor direct vizate prin titlul sau subiectul tezei"[37]. Lucrarea de doctorat a lui Ștefan Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfârșitul secolului al XVI-lea* (contribuție consistentă de 313 pagini publicată în 1944 la Sibiu la Tipografia Cartea Românească din Cluj ca nr. XII al Bibliotecii Institutului de Istorie Națională) era pregătită tot pe baza documentării în anii romani.

Profesorul Ioan Lupaș i-a sprijinit astfel nu o dată, așa cum am arătat în cazul precedent, ci constant pe bursierii care s-au specializat la Școala Română de la Roma, numărându-se printre membrii comisiei care le-a acordat doctoratul la întoarcerea în țară, de cele mai multe ori pe baza unor teze pregătite în perioada specializării romane. Spre exemplu în anul 1925 Emil Panaitescu și-a susținut doctoratul la Universitatea din Cluj cu o teză pregătită la Școala Română de la Roma (tipărită în limba italiană în publicațiile instituției), *Fidenae, studiu istoric epigrafic*. La susținerea doctoratului au făcut referate favorabile profesorii D. M. Teodorescu și V. Bogrea, iar din comisia de doctorat au făcut parte, de asemenea și profesorii Ioan Lupaș și Nicolae Bănescu[38].

Profesorul Lupaș a fost membru, la sfârșitul anului 1933, al comisiei de doctorat a lui Ioan Moga, bursier al Școlii în anii 1926–28, care în perioada stagiului roman a fost însărcinat cu identificarea și editarea documentelor din Archivio Segreto Vaticano privitoare la trecutul Țărilor Române pentru perioada 1606–1616, tipărind în „Diplomatarium Italicum" (III, 1934, p. 42–125), publicația Școlii Române de la Roma destinată cercetărilor în arhive, contribuția *La contesa fra Gabriele Báthori e Radu Șerban vista dalla Corte di Vienna*[39]. De origine din Săliștea Sibiului, la fel ca profesorul Ioan Lupaș, Moga va fi constant sprijinit de profesor, atât în susținerea doctoratului cât și în cariera universitară (din toamna anului 1929, după întoarcerea de la stagiul de pregătire din capitala Italiei, Ioan Moga a fost numit asistent al profesorului Lupaș

---

37 Discuțiile din reuniunea Consiliului profesorilor din 16 octombrie 1942 în D.J.C.A.N., *Fond nr. 798, Universitatea „Regele Ferdinand" din Cluj, Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj, Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1939/1940–1943/1944*, registrul nr. 234, f. 1123–1123v.

38 D.J.C.A.N., *Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1924/25–1928/29*, registrul 58, f. 275–275v.

39 Vezi pe temă Agata Chifor, *Ioan Moga; istoric*, Oradea, Primus, 2012, 220 p.

la Istoria Românilor și Istoria Transilvaniei)[40]. Consistenta contribuție a lui Moga, *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul secolului XVII*, pregătită pe baza documentației identificate în Archivio Segreto Vaticano, precum și a lecturilor întreprinse în anii bursei la Roma pe tema evoluției Imperiului Habsburgic și a Regatului Polon în perioada aleasă a fost prezentată ca teză de doctorat, titlul de doctor în Filosofie și Litere fiind obținut la 13 ianuarie 1934. Contribuția a fost publicată în tomul al VI-lea, pe 1931–35, al „Anuarului Institutului de Istorie Națională" (în volum, la Tipografia Cartea Românească din Cluj în 1933, însumând 240 de pagini, ca numărul al III-lea al Bibliotecii Institutului de Istorie Națională). Raportori ai tezei de doctorat a lui Ioan Moga au fost profesorii Ioan Lupaș și Silviu Dragomir, din comisie făcând parte, alături de decan și cei doi profesori mai sus menționați, Alexandru Lapedatu și Constantin Marinescu[41]. În toamna anului 1942 Ioan Moga a devenit profesor la Facultatea de Litere și Filosofie din Cluj. Ioan Lupaș va face parte și din comisia de chemare a lui Ioan Moga ca profesor titular la Catedra de Istoria Transilvaniei și a Europei Centrale, constituită în parte din mai vechea încărcătură a celei în fruntea căreia se afla profesorul Lupaș. În întrunirea Consiliului profesorilor Literelor clujene din 30 iunie 1942 Silviu Dragomir a citit procesul verbal al Comisiei de recomandare pentru chemarea largă în care Ioan Moga era propus pentru chemarea largă la Catedra de Istoria Transilvaniei și a Europei Centrale. Președinte al Comisiei a fost Ioan Lupaș, care a și citit în reuniune raportul Comisiei asupra activității științifice și didactice a lui Ioan Moga, iar în urma votului profesorilor, Consiliul Literelor Clujene a decis să îl cheme pe Ioan Moga la Catedra de Istoria Transilvaniei și a Europei Centrale a Universității[42].

În anul 1938, profesorul Ioan Lupaș a fost raportor, alături de Silviu Dragomir, al tezei de doctorat a lui Aurel Decei[43], *Românii din veacul al IX-lea până în al XIII-lea în lumina izvoarelor armenești*, publicată la Cluj în 1939. Aurel Decei era la rândul său fost membru al Școlii Române de la Roma, unde se perfecționase în anii 1928–30. Este însă adevărat că teza sa de doctorat a fost pregătită pe baza experienței obținute în anii '30, când a studiat la Istanbul (1932)[44] și apoi în perioada în care a urmat

[40] Vezi date și în Ștefan Pascu, *Ioan Moga. Viața și activitatea sa istorică*, în Ioan Moga, *Scrieri istorice 1926–1946*, ediție îngrijită de Mihail Dan și Aurel Răduțiu, studiu introductiv de Ștefan Pascu, Cluj, Editura Dacia, 1973, pp. 7–10.

[41] D.J.C.A.N., *Fond nr. 798, Universitatea „Regele Ferdinand" din Cluj, Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj, Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1929/1930–1933/34,* registrul 114, procesul verbal al ședinței din 13 decembrie 1933, f. 669v, 702, 703v.

[42] D.J.C.A.N., *Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1939/1940–1943/1944*, registrul nr. 234, f. 1119/123.

[43] D.J.C.A.N., *Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1934/1935–1938/1939*, registrul nr. 181, f. 916v.

[44] În reuniunea Consiliului profesorilor din 25 iunie 1931 s-a discutat problema numirilor pentru noii bursieri la Școlile de la Paris și Roma, iar Aurel Decei își depusese cererea pentru o bursă în capitala Franței, arătând că dorea să învețe limba turcă la École des Langues Orientales. Ioan Lupaș a participat la discuțiile în jurul desemnării bursierilor (își mai prezentase cererea pentru

specializarea la Școala de Limbi Orientale din Paris (absolvită în 1935)[45]. În toamna anului 1938 tot profesorul Lupaș, alături de Constantin Marinescu, a fost și raportor al tezei de doctorat a lui Ioan Sabău, recomandat tot atunci pentru stagiul de bursier al Școlii Române de la Roma[46].

În vara anului 1940 profesorul Lupaș a fost membru al comisiei de doctorat a unui alt fost membru al Școlii Române de la Roma, Octavian Floca. După reîntoarcerea în țară de la stagiul efectuat în capitala Italiei, Octavian Floca s-a transferat în 1934 la Deva, unde mai bine de treizeci de ani a funcționat ca director al Muzeului Județean[47]. Raportori ai tezei sale de doctorat au fost D.M. Teodorescu și Constantin Daicoviciu, din comisie făcând parte încă doi membri, Ioan Lupaș și filologul clasicist Theodor Naum, urmașul lui Vasile Bogrea la Catedra de Limbi Clasice a Universității clujene[48]. Doctoratul a fost pregătit tot pe baza cercetărilor întreprinse în perioada stagiului roman, teza prezentată în 1940 intitulându-se *Sistemele de înmormântare în Dacia superioară romană*[49].

În ședința Consiliului profesorilor din 22 iunie 1935 a fost recomandată pentru o bursă la Școala Română de la Roma Minerva Lupaș, fiica mai mică a profesorului

---

Paris și Iulian Jura), dezbateri în care și-au spus părerea și profesorii Theodor Capidan, Vasile Bărbat, Nicolae Drăganu, Emil Panaitescu, Vladimir Ghidionescu și Petre Grimm, iar Consiliul a decis în cele din urmă să îl recomande pe Jura pentru Școala Română din Franța. În ceea ce îl privea pe Decei, Consiliul profesorilor aprecia „că este mai nimerit ca Dsa să fie trimis la Constantinopol [hotărând] să se intervină la Ministerul de Instrucție spre a i se da o bursă la Constantinopol și să fie recomandat călduros la Ministerul de Externe spre a fi numit funcționar la Legația din Constantinopol". D.J.C.A.N., *Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1929/1930–1933/34*, registrul 114, f. 599v.

[45] Date la Ioan Opriș, *Aurel Decei sau destinul disperării*, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 190.

[46] Reuniunea Consiliului profesorilor din 17 octombrie 1938. D.J.C.A.N., *Fond nr. 798, Universitatea „Regele Ferdinand" din Cluj, Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj, Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1934/1935–1938/1939,* registrul nr. 181, f. 954, 955v. Ioan Sabău funcționa din 1 ianuarie 1937 ca secretar-bibliotecar la Institutul de Istorie Universală condus de Constantin Marinescu și doctoratul în Istorie Universală l-a obținut cu calificativul „magna cum laude". „Anuarul Universității «Regele Ferdinand I» din Cluj", 1936–37, p. 335; 1937–38, p. 230; 1938–39, p. 229, 249.

[47] În anii respectivi Floca a redactat lucrări precum *Ghidul Județului Hunedoara: cu 112 ilustrații* (împreună cu Victor Șuiaga, apărut la Deva la Tipografia Județeană în 1936 și însumând 442 p.), reluate până în anii '80 (vezi *Cetatea Devii: călăuză istorică și turistică*, Deva, Tipografia Românească, 1941, 47 p., tot împreună cu Victor Șuiaga). De asemenea, a fost fondatorul anuarului Muzeului din Deva, „Sargetia". Stagiul la Școala Română de la Roma se va simți și în realizările sale științifice ulterioare. În 1936, de exemplu, publică la Deva studiul *Tezaurul de monete de la Panticeu (jud. Cluj)* (Deva, Tiparul Tipografiei V. Laufer, 7 p.), cu un rezumat în limba italiană, iar contribuția sa la buletinul Muzeului Național de Antichități, „Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie" (VII-VIII, 1937–1940, p. 337–344), a fost redactată tot în limba italiană – *Monumenti romani inediti*.

[48] Vezi discuțiile reuniunii Consiliului profesorilor din 5 iunie 1940 în D.J.C.A.N., *Fond nr. 798, Universitatea „Regele Ferdinand" din Cluj, Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj, Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1939/1940–1943/1944*, registrul nr. 234, f. 1035v.

[49] I. Lazăr, *op. cit.*, p. 742.

Ioan Lupaș, care se va specializa în capitala Italiei în anii 1935–37 în Istorie Medievală[50]. Minerva Marina Lupaș (1913–1998) absolvise Literele clujene în sesiunea din iunie 1935 și susținuse examen la Istoria Românilor, Istoria Antică și Istoria Sud-Estului European (calificativul obținut fiind „magna cum laude"), două dintre specializările la care se pregătise rămânându-i în atenție pe toată durata carierei sale de istoric[51]. Tânăra era interesată de personalitatea lui Sava Brancovici și în vara anului 1935 prezenta pentru concursul răsplătit cu Premiul „Patriarhul Miron Cristea"[52] lucrarea tematică cu motto-ul *Biserica este locașul istoriei*, lucrare declarată câștigătoare de Consiliul profesorilor Facultății de Litere din Cluj, raportor fiind profesorul Silviu Dragomir. Cealaltă lucrare candidată purta motto-ul *Fiecare faptă istorică își poartă în sine judecata sa* și aparținea lui Ioan Sabău, care va fi trimis, la rândul său, bursier la Roma în anii 1938–40. Interesant este faptul că profesorul Lupaș, și el membru în comisia de acordare a premiului și al doilea raportor asupra lucrărilor, a propus înainte de deschiderea plicurilor care indicau cui îi aparținea fiecare lucrare ca premiul să se împartă, astfel că Minerva Lupaș a luat 7.000 de lei din Premiul „Patriarhul Miron Cristea", în timp ce lui Ioan Sabău i-au revenit restul de 3.000 de lei[53]. Interesată de Istoria Românilor, a Europei Orientale și a legăturilor cu Italia, Marina Lupaș a început să publice din perioada absolvirii Facultății. În „Anuarul Institutului de Istorie Națională" din Cluj (tomul VI, 1931–35) va fi tipărită o primă lucrare a Marinei Lupaș, *Două documente slavo-române (din 1556 și 1620)*, în vreme ce în perioada sfârșitului anilor '30 și a războiului contribuțiile sale științifice se vor baza în mare pare pe cercetările din timpul stagiului roman (vezi, de exemplu, contribuția la volumul *Fraților Alexandru și Ion I. Lăpedatu ...*, apărut la București în 1936, 25 de pagini pe tema *Un episod din istoria diplomatică italiană în legătură cu Principatele Române* sau *Contribuțiuni documentare la relațiunile dintre Italia și Transilvania în secolul al XVI-lea*, scriere conținută în al X-lea volum al „Anuarului Institutului de Istorie Națională", ieșit în 1945 la Cartea Românească din Sibiu, acolo unde se aflau în refugiu atunci și Universitatea din Cluj și Institutul).

La Școala Română de la Roma, Minerva Lupaș a fost interesată în mod special de epoca lui Brâncoveanu – dorea să cerceteze la Florența pentru a putea identifica

---

[50] D.J.C.A.N., *Fond nr. 798, Universitatea „Regele Ferdinand" din Cluj, Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj, Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1934/1935–1938/1939*, registrul 181, f. 770.

[51] „Anuarul Universității «Regele Ferdinand I» din Cluj", 1934–35, p. 247; Stelian Mândruț, *Marina Vlasiu (1913–1998)*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", XXXVII, 1998, p. 391.

[52] *„I. P. S. S. Patriarhul Miron a binevoit a dona acestei Universități suma de 100.000 lei pentru încurajarea cercetărilor din domeniul istoriei naționale-bisericești. Donația a făcut-o cu ocazia serbărilor jubilare Institutului de Istorie Națională, de sub conducerea profesorilor Al. Lapedatu și I. Lupaș"*. Vezi în acest sens „Anuarul Universității «Regele Ferdinand I» Cluj pe anul școlar 1930/1931", Cluj, 1931, p. 28.

[53] D.J.C.A.N., Fond *nr. 798, Universitatea „Regele Ferdinand" din Cluj, Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj, Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1934/1935–1938/1939*, registrul 181, f. 771v, 772. În anul 1935 Ioan Sabău a publicat contribuția *Analiza critică a izvoarelor și a literaturii istorice privitoare la Mitropolitul Sava Brancovici*.

documente asupra relațiilor Principatului Transilvaniei cu ducatul Toscanei în secolul al XVI-lea și la Siena găsise după un an de studiu memoriul căpitanului Gismondo Santi adresat ducelui de Toscana în 1594, cu date interesante despre luptele dintre creștini și turci[54]. În mod cert că profesorul Lupaș, cunoscându-l îndeaproape din mediul Literelor clujene pe directorul de atunci al Școlii Române de la Roma, profesorul Emil Panaitescu, îi încredințase acestuia nu doar coordonarea pregătirii științifice a fiicei sale, ci și supravegherea tinerei domnișoare de către un alt ochi părintesc, așa cum indică primul dintre documentele publicate în anxă. Astfel la 6 martie 1936, în primăvara primului an de stagiu al Minervei la Roma, profesorul Lupaș îi scria îngrijorat, de la Cluj, directorului Panaitescu în capitala Italiei, arătând că de aproape o lună de zile nu mai avea vești de la tânăra aflată la studii și îi solicita colegului său un răspuns lămuritor (Ioan Lupaș spera la o posibilă întârziere a poștei și era deosebit de preocupat că fiica sa ar putea fi bolnavă).

Foto 9. ***Marina Minerva Lupaș-Vlasiu, fiica lui Ioan Lupaș***

De altfel, în vara anului 1936, directorul Panaitescu trimitea Consiliului profesorilor Literelor clujene un raport asupra activității celor doi bursieri clujeni aflați

[54] Arhivele Naționale ale României, Fond Emil Panaitescu, dosar nr. 163, f. 3–4; V. Turcuș, *Bursierul român în străinătate în perioada interbelică. Aspecte sociologice și educaționale*, în „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca”, Series Historica, LII, 2013, pp. 101–102.

acolo, Francisc Pall și Minerva Lupaș. Directorul Școlii cerea totodată recomandări pentru un nou candidat, pe locul corespunzător Universității transilvănene care se va elibera de la 1 octombrie 1936[55].

Minerva Lupaș și-a pregătit teza de doctorat, *Mitropolitul Sava Brancovici. 1656–1683*, pe baza informațiilor culese din arhivele romane, obținând la susținere calificativul „summa cum laude"[56]. Lucrarea va fi publicată în 1939 la Cartea Românească din Cluj, ca numărul al VI-lea al Colecției Bibliotecii Institutului de Istorie Națională. Făcând o paranteză, am putea spune că destinul mezinei familiei Lupaș a fost în mod nefericit marcat, la fel ca al tatălui, de instaurarea regimului de „democrație populară" de inspirație stalinistă, importat în mod forțat în România de la Moscova. După perioada fecundă a aprofundării cercetărilor demarate la Roma și a unui lectorat în străinătate, anii postbelici au fost plini de dificultăți. Tânăra profesase la un liceu din Alba Iulia (în anii 1939–1940) și s-a numărat printre membrii Institutului de Istorie Națională de la Cluj, în anii în care acesta se afla în refugiu la Sibiu, funcționând ca șef de lucrări (1943–1945). Este perioada în care a redactat lucrarea consistentă *Aspecte din istoria Transilvaniei*, prefațată de profesorul Ioan Moga[57]. În vara anului 1945 s-a transferat la București, la Institutul Central de Statistică. Anii '50 au purtat spectrul închisorilor și lagărelor comuniste și asupra celei mai tinere membre a familiei Lupaș (din ianuarie 1952 și până în aprilie 1953 a fost întemnițată la Închisoarea Ghencea și în Lagărul de muncă de la Popești-Leordeni). A funcționat apoi vremelnic la Institutul de Lingvistică, dată fiind exemplara cunoaștere a mai multor limbi străine, la sfârșitul carierei reușind să ocupe un binemeritat loc de cercetător principal la Institutul de Istorie din București, de unde s-a pensionat în 1968[58]. Este perioada în care și-a reluat activitatea științifică (vezi contribuția *Din corespondența lui Avram Iancu în anii 1848–1849*, publicată în „Studii și Materiale de Istorie Modernă", 1963, 3, p. 489–512 sau colaborarea la volumele II și III, *Secolul XIX*, din *Bibliografia Istorică a României*, apărute în 1972 și 1974).

Revenind la problema raporturilor profesorului Ioan Lupaș cu Școala Română de la Roma și cu foștii săi bursieri, ar trebui să remarcăm că a existat de cele mai multe ori la nivelul corpului profesoral al Facultății de Litere din Cluj tendința de a-și susține proprii săi tineri pregătiți în străinătate în fața unor specialiști dinafara țării. Așa a fost și în toamna anului 1935, când la adresa Guvernului italian, transmisă prin consulat, prin care era indicată numirea pe postul de lector de italiană la

[55] D.J.C.A.N., *Fond nr. 798, Universitatea „Regele Ferdinand" din Cluj, Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj, Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1934/1935–1938/1939*, registrul 181, f. 814v.

[56] Raportori ai lucrării au fost profesorii Alexandru Lapedatu și Silviu Dragomir, din comisie făcând parte, de asemenea, profesorii Constantin Marinescu și Sextil Pușcariu. *Ibidem*, întrunirea Consiliului din 29 martie 1939, f. 985–985v.; vezi și „Anuarul Universității «Regele Ferdinand I» din Cluj", 1938–39, p. 229.

[57] Minerva Lupaș, *Aspecte din istoria Transilvaniei*, Sibiu, Tip. Dacia Traiană, 1945, 328 p.

[58] Stelian Mândruț, *op. cit.*, p. 391–392.

Facultatea de Litere din Cluj a lui Paolo Mix în locul lui Francesco Anelli, Consiliul profesoral al Literelor clujene a apreciat că, „fiind vorba de postul de lector plătit de către statul român, singură Facultatea are căderea să facă numirea după legile ei de funcționare" și în consecință Consiliul profesorilor acesteia recomandase încă de la 22 iunie pe filologul Ștefan Pașca pentru acest post, iar Ministerul aprobase numirea[59].

Legat de bursierii Școlii Române de la Roma (dar și de cei întorși din Franța) care își constituiau nucleul tezei lor de doctorat pe baza cercetărilor întreprinse în bibliotecile și arhivele din Italia sau din Franța, lucrarea fiind pregătită și redactată în limba italiană sau franceză pentru a fi tipărită în publicațiile Școlilor, a apărut o nouă problemă în chestiunea tezelor de doctorat prezentate la Facultatea de Litere din Cluj: limba de redactare. O perioadă îndelungată s-a admis ca doctorandul să-și prezinte lucrarea tipărită, de exemplu în limba italiană, ca teză de doctorat, cu o copertă nouă însă, care să nu indice că respectiva contribuție era un extras din publicațiile Școlii, și cu un manuscris al lucrării în traducere românească. Cum aceste cazuri deveneau tot mai numeroase, Consiliul profesorilor a alcătuit în vara anului 1936 o comisie însărcinată cu „studiul limbei de redactare a tezelor de doctorat", opiniile fiind atât pro cât și contra prezentării tezei într-o limbă străină. Profesorul Silviu Dragomir, de exemplu, aprecia că „o universitate românească nu poate disprețui limba românească, care este limba statului". În acest context Consiliul Literelor clujene a decis ca teza de doctorat a lui Nicolae Laslo (Lascu) să fie ultima care să poată fi prezentată în vechea formă[60] (Nicolae Lascu, membru al Școlii Române de la Roma în anii 1932–34, și-a susținut doctoratul în filologie clasică în 1936 cu teza *Reflexe de artă figurată în Metamorfozele lui Ovidiu* [77 f.], lucrarea tipărită în „Ephemeris Dacoromana"[61] intitulându-se *Riflessi d'arte figurata nelle Metamorfosi di Ovidio*). În legătură cu solicitarea lui Mihail Macrea – arheolog și numismat, fost membru al Școlii Române de la Roma în anii 1931–33[62] – , tot din vara anului 1936, de a-și prezenta

---

59 D.J.C.A.N., *Fond nr. 798, Universitatea „Regele Ferdinand" din Cluj, Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj, Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1934/1935–1938/1939*, registrul 181, f. 777.

60 *Ibidem*, f. 817, reuniunea Consiliului profesorilor din 23 iunie 1936.

61 Vol. VI, 1935, p. 368–441.

62 Mihail Macrea era de origine tot din zona Sibiului, din Săcel. Încă de student – studiile universitare le-a început în 1926 – s-a orientat către Istoria Antică, avându-i ca mentori pe profesorii D.M. Teodorescu (la Arheologie) și Emil Panaitescu (la Istorie Antică) și a participat la săpăturile conduse de aceștia la Costești, respectiv la Brețcu și Cășei. Din 1929 devine practicant la Institutul de Studii Clasice abia înființat și se va număra și în anii următori printre discipolii profesorului Panaitescu (teza de licență pe tema *Circulația monetară din Dacia*, susținută în vara anului 1930, l-a avut drept conducător științific tot pe Emil Panaitescu). De asemenea, materialul publicat în urma cercetării din anii romani în „Ephemeris Dacoromana" (vol. VII, 1937, p. 77–116), lucrarea *Un disegno inedito del Rinascimento relativo alla Colonna Traiana*, se situa în sfera de interes științific a directorului Școlii Române de la Roma, care i-a coordonat în permanență munca de cercetare. În anii stagiului roman, Macrea a participat, în septembrie 1932, la cel de-al treilea Congres

teza în limba italiană, Consiliul profesorilor Facultății de Litere din Cluj decidea ca „teza să o prezinte în forma care se va fixa prin noile dispoziții care se vor lua începând cu anul școlar viitor”[63]. Era vorba despre lucrarea *Contributi allo studio del trofeo nell'arte romana*, studiu de artă romană pregătit în anii în care a fost bursier al Școlii Române de la Roma și redactat în limba italiană. În vara anului 1937 Mihail Macrea își va susține teza de doctorat, raportori fiind profesorul D.M. Teodorescu și conferențiarul Constantin Daicovici, și el fost membru al Școlii Române de la Roma. Consiliul profesorilor îi aprobă teza, însă, în ceea ce privea cererea candidatului de a i se admite să tipărească teza în limba italiană, s-a dat un vot negativ. Având în vedere cazurile admise în precedență, lui Macrea i se permitea să se prezinte la examenul de doctorat, neputând însă ridica diploma „până nu va prezenta nr. legal de teze tipărite în lb. română”[64]. Astfel lucrarea pe care a prezentat-o Facultății de Litere se intitula *Contribuții la studiul trofeului în arta romană* (72 p. așa cum se află în manuscris), titlul de doctor în arheologie și istorie antică fiind obținut la 26 iunie 1937 cu calificativul „magna cum laude”[65].

De asemenea, în contextul cinstirii memoriei celui care a fost primul director al Școlii Române de la Roma și a continuării proiectelor științifice generoase ale acestuia, ar fi de amintit că în cadrul Facultății de Litere din Cluj, profesorul Ioan Lupaș a făcut parte din comisia de gestionare a Fondului „Vasile Pârvan” (alături de Emil Panaitescu și D. M. Teodorescu)[66].

Internațional de Arheologie Creștină. A tipărit în anii respectivi și o serie de alte contribuții în limba italiană: *Contributi allo studio del trofeo nell'arte romana*, în „Anuarul Institutului de Studii Clasice”, Cluj, II, 1933–1935, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1935, pp. 107–146; *Studi di numismatica in Romania*, în „Rassegna Numismatica”, Roma, XI, 1933, nr. 4, pp. 155–156. Vezi date la Mihai Bărbulescu, *Mihail Macrea. Viața și activitatea istorică*, în Mihail Macrea, *De la Burebista la Dacia postromană. Repere pentru o permanență istorică*, studiu introductiv, ediție îngrijită, note, comentarii și indice de Mihai Bărbulescu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978, pp. 7–10.

[63] D.J.C.A.N., Fond nr. 798, Universitatea *„Regele Ferdinand” din Cluj, Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj, Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1934/1935–1938/1939*, registrul 181, reuniunea Consiliului profesorilor din 23 iunie 1936, f. 818–818v.

[64] *Ibidem*, f. 882v-883.

[65] M. Bărbulescu, *op. cit.*, p. 11.

[66] D.J.C.A.N., *Fond nr. 798, Universitatea „Regele Ferdinand” din Cluj, Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj, Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1929/1930–1933/34*, registrul 114, f. 717v (ședința din 5 iunie 1934). Vasile Pârvan și-a adus contribuția la organizarea Universității clujene și prin proiectul generos al Institutului de Studii Clasice (pe care savantul îl propunea încă din 1919). Inițiativa a fost pusă în practică abia peste un deceniu, pe parcursul anului universitar 1928–29 și avea în vedere un câmp de cercetare mult mai larg decât vechiul Institut de Arheologie și Numismatică, a cărui structură, cu biblioteca aferentă, o îngloba. Institutul de Studii Clasice cuprindea Catedrele și seminariile de Greacă veche, Latină, Istoria Antică și Arheologie și era condus de un director ales pe trei ani. Fondul „Vasile Pârvan” a fost constituit prin generozitatea savantului, care nu a ridicat onorarul pe cursul ținut la Universitatea din Cluj, donându-l Facultății de Litere pentru un fond din care să se distribuie anual un premiu „pentru lucrări din domeniul istoriei și arheologiei antice și al istoriei românești”, conform unui regulament pe care îl va alcătui Facultatea. De fond dispunea direct Facultatea de Litere (fondul

Ca om politic (deputat de Săliște în primul Parlament al României unificate, ministru al Sănătății și Ocrotirilor sociale în Guvernul Averescu în perioada 30 martie 1926 – 4 iunie 1927 și ministru al Cultelor și Artelor în guvernul condus de Octavian Goga, nașul său de cununie, în scurta perioadă 29 decembrie 1937 – 10 februarie 1938) profesorul Ioan Lupaș va avea de suferit odată cu schimbările petrecute în viața politică a României la sfârșitul anului 1944 și în perioada următoare. În toamna anului 1944 și la începutul lui 1945 în România au fost perfectate o serie de legi menite să adapteze legislația internă la noua practică juridică internațională și să ducă la îndeplinire angajamentul luat prin Convenția de Armistițiu (articolul 14 din Convenția de Armistițiu semnată de România la 12 septembrie 1944 prevedea obligația guvernului român și a Înaltului Comandament Român de a colabora cu Înaltul Comandament Aliat la arestarea și judecarea persoanelor acuzate de crime de război). Respectivele norme operau cu încadrări aproximative și proceduri discutabile, permițând ingerința politicului, arestări și condamnări abuzive. Încă de la sfârșitul anului 1944 în presa vremii a fost declanșată o veritabilă campanie de înlăturare din viața publică, de epurare a oamenilor de cultură considerați colaboraționiști ai regimului antonescian, criminali, îndoielnici din punct de vedere moral și profesional, nocivi pentru noua societate. Prin decretul nr. 152 din 24 ianuarie 1945 al Ministerului Educației Naționale, semnat de ministrul Ștefan Voitec și contrasemnat de Regele Mihai I, invocându-se constatările din 2 decembrie 1944 ale Comisiei pentru revizuirea membrilor corpului didactic al Universității din București, instituită prin legile nr. 486 și 594 din 1944, se decreta licențierea din serviciu, cu specificarea încetării de a mai face parte din corpul didactic universitar de la data publicării decretului, a 11 conferențiari și profesori[67]. În acest context, în ședința Consiliului Facultății de Filosofie din 22 ianuarie 1945, s-a luat act de solicitarea profesorului Lupaș, revenită împreună cu adresa de la Minister prin care i se acorda un concediu pe perioada 1 ianuarie – 31 martie 1945, după aceasta fiind

însuma 17.267 lei în 1921 și a fost plasat în efecte ale Statului, 5% rentă în 1919, iar în anul 1928–29 avea renta în valoare de 6.280 de lei) și era destinat acordării de premii studenților care se distingeau prin lucrări înaintate în cadrul unor concursuri pe care Universitatea le organiza anual. Din Fondul „Vasile Pârvan" premiul (în valoare de 2.500 lei) a fost acordat pentru prima dată în anul academic 1928–29 (a fost câștigat de studentul Gherasim Pintea, discipol al lui Emil Panaitescu și ulterior intrat în structura Institutului de Studii Clasice, cu lucrarea *Populația orașelor romane din Dacia*). Universitatea a mai avut și un al doilea Fond „Vasile Pârvan", constituit din inițiativa membrilor Facultății de Litere și încredințat Rectoratului, care era destinat acordării de premii anuale studenților ce vor prezenta cele mai bune lucrări referitoare la ideile lui Vasile Pârvan relative la organizarea Universității (capitalul fondului fusese realizat din veniturile obținute în urma vânzării broșurii care aduna lucrările savantului privitoare la Universitatea clujeană, broșură apărută în 1928 – V. Pârvan, *Universitatea Daciei Superioare și datoria vieții noastre*, prefață de Onisifor Ghibu, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul", 1928, 80 p.). Vezi în acest sens „Anuarul Universității din Cluj", 1928–29, pp. 127–129; Idem, 1929–30, p. 19.

67 „Monitorul Oficial", partea I, nr. 20, 26 ianuarie 1945, p. 494.

pensionat[68]. Represiunea stalinistă îl va lovi direct pe profesor ceva mai târziu: în 1948 a fost îndepărtat din Academia Română, iar în 1950 a fost arestat împreună cu foștii miniștri din perioada interbelică (Silviu Dragomir, de examplu, și el fost ministru în cabinetul Goga, în Guvernul condus de Patriarhul Miron Cristea în perioada 1 februarie – 6 martie 1939 ca Ministru de stat pentru Minorități, aceeași poziție ocupând-o și în Guvernele Armand Călinescu, Gheorghe Argeșanu, Constantin Argetoianu, în cele două guvernări Gheorghe Tătărăscu din perioada 24 noiembrie 1939 – 3 iulie 1940 etc.). Cu Silviu Dragomir a și împărțit celula de la Sighet, condițiile grele de temniță și lipsa procesului îndurându-le până în 1955.

Rămâne însă sugestivă pentru activitatea profesorului munca sa de îndrumare a tinerilor, studenților, doctoranzilor și mai puțin vârstnicilor colegi, care s-a făcut remarcată pe tot parcursul activității sale didactice și pe care o putem înregistra, așa cum am exemplificat pe parcursul excursului nostru, și în legătură cu bursierii și foștii membri ai Școlii Române de la Roma.

ANEXĂ DOCUMENTARĂ[69]

1

CARTE POȘTALĂ
CLUJ

Dlui Prof. Panaitescu Emil
Dir. Școalei Române în Roma, Valle Giulia

UNIVERSITATEA DIN CLUJ
INSTITUTUL PENTRU STUDIUL ISTORIEI NAȚIONALE
(FONDAȚIUNEA REGELUI FERDINAND I)

Cluj, 7.III.1936

Iubite Dle Coleg,

Suntem neliniștiți din cauză că aproape de o lună de zile nu mai avem nici o știre dela scumpa noastră Mini[70]. Nu cumva e bolnavă? Ori din nou circulația poștală defectuoasă sau cenzura să ne fi pricinuit această neliniște? În așteptarea câtorva rânduri de lămurire, Vă rugăm să primiți cordiale salutări din partea familiei.

Lupaș

[68] D.J.C.A.N., *Fond nr. 798, Universitatea „Regele Ferdinand" din Cluj, Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj, Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1944–1945,* dosar nr. 59, f. 15.

[69] Documentele se păstrează în Arhivele Naționale ale României, *Fond Emil Panaitescu,* dosar nr. 162, corespondența trimisă de Ioan Lupaș, f. 1,4.

[70] Marina Minerva Lupaș (din 1938 Vlasiu, în urma căsătoriei cu sculptorul Ioan Vlasiu) în S. Mândruț, *op. cit*., p. 391.

2

UNIVERSITATEA DIN CLUJ
INSTITUTUL DE ISTORIE NAȚIONALĂ
Fondațiune a Regelui Ferdinand I.

Cluj, 15.XI.1939

Iubite Dle Coleg!

Îți mulțumesc cordial pentru atențiunea prietinească a cărei grăitoare dovadă am putut s'o descifrez cu plăcere din cuprinsul scrisorii Dtale dela 7 c.

În adevăr „lecția inaugurală" de la deschiderea festivă a cursurilor universitare pare să fi produs oarecare răsunet și în capitală, de obiceiu atât de disprețuitoare față de sărmana „provincie transilvană": 2 reviste bucureștene (Rev. gen. a învățământului și Libertatea) mi-au cerut autorizație specială spre a-i reproduce textul în paginile lor. Dintre colegii, cari au avut prilej s'o asculte, mai impresionați păreau cei dela fac. de medicină și de științe, precum și 4–5 inși dintre cei dela drept...

Rezistența zgomotoasă a colegului Serra, cu sprijinul celor 3–4 filologi cunoscuți, ne-a pricinuit 2 ședințe lungi – cu discuții f. penibile; în cele din urmă a fost totuș înfrântă rezistența aceasta violentă. Pascu a trecut un examen de italiană la Șt. Pașca și se pregătește acum de plecare spre Roma împlinindu-și formele necesare la București.

Te rog să prezinți stim. D-ne și copiilor salutări cordiale din partea numeroasei noastre familii incl. Dudu, care ține cu Englezii, spre deosebire de Dina, care nu vrea să țină nici cu Nemții, nici cu englezii, numai cu Românii.

Cu vechia prietinie: I. Lupaș

Bibliografie

Fonduri documentare:

Arhivele Naționale ale României, *Fond Emil Panaitescu.*

Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, *Fond nr. 798, Universitatea „Regele Ferdinand" din Cluj, Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj, Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1919/20–1923/1924;*

Idem, *Procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului profesorilor în anii 1939/1940–1943/1944.*

Publicații:

„Anuarul Universității din Cluj", I, 1919–1920.

„Anuarul Universității din Cluj", II, 1921–1922.

„Anuarul Universității din Cluj", 1928–29.

„Anuarul Universității «Regele Ferdinand I» Cluj pe anul școlar 1930/1931", 1931.

Chifor, Agata, *Ioan Moga; istoric*, Oradea, Primus, 2012.

Edroiu, Nicolae, *Ioan Lupaș, slujitor al învățământului istoric*, în Nicolae Edroiu, Alexandru Moraru, Dorel Man, Veronica Turcuș, *Ioan Lupaș (1880–1967) slujitor al științelor istorice, învățământului și bisericii (cu repere cronologice și o bibliografie a operei)*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2008.

Lazăr, Ioachim, *Octavian Floca (1904–1983)*, în „Sargetia. Acta Mvsei Devensis", XVI–XVII, 1982–1983.

Lupaș, Ioan. *Valoarea educativă a istoriei naționale. Conferință inaugurală ... Cluj, 29 Oct. 1939*, în „Libertatea", 7, 1939, nr. 31.

„Monitorul Oficial", nr. 167, 1920.

„Monitorul Oficial", nr. 105, 13 august 1921.

„Monitorul Oficial", nr. 174, 4 noiembrie 1921.

„Monitorul Oficial", partea I, nr. 20, 26 ianuarie 1945.

Opriș, Ioan, *Aurel Decei sau destinul disperării*, București, Editura Enciclopedică, 2004.

Pascu, Ștefan, *Breve sguardo agli archivi romeni*, în „Archivi d'Italia e rassegna internazionale degli archivi", Roma, serie 2, 9, 1942, nr. 1–2.

Idem, *Carte italiană despre dreptul românesc în Ardeal*, în „Revista Istorică. Dări de seamă, documente și notițe", București, Vălenii de Munte, 26, 1940, nr. 4–6.

Idem, *Două premii italiene*, în „Convorbiri Literare", București, 73, 1940, nr. 6.

Idem, *Ioan Moga. Viața și activitatea sa istorică*, în Ioan Moga, *Scrieri istorice 1926–1946*, ediție îngrijită de Mihail Dan și Aurel Răduțiu, studiu introductiv de Ștefan Pascu, Cluj, Editura Dacia, 1973.

Idem, *I Romeni e gli Ucraini nel corso dei secoli*, în „L'Europa Orientale", Roma, 22, 1942.

Idem, *La scuola di archivistica, paleografia, diplomatica romena*, în „Archivi d'Italia e rassegna internazionale degli archivi", serie 2, 9, 1942, nr. 3–4.

Idem, *L'Italia ed il sud-est europeo nel secolo XV*, în „Termini. Rivista mensile di cultura", Fiume, 7, 1942, nr. 71–73.

Idem, *Nicolae Iorga genio della latinità*, în „Rassegna Italo-Romena. Finanza-Industria-Commercio-Cultura", Milano, 20, 1941, nr. 5–6.

Idem, *Planul unui confederații latine*, în „Societatea de Mâine. Revistă săptămânală pentru probleme sociale și economice", București, 17, 1940, nr. 2.

Pascu, Ștefan, *Relazioni culturali tra la Romania e l'Italia*, în „Rassegna Italo-Romena. Finanza-Industria-Commercio-Cultura", 20, 1942.

Pârvan, Vasile, *Corespondență și acte*, ediție îngrijită, cu introducere, note și indice de Alexandru Zub, București, Editura Minerva, 1973.

Idem, *Universitatea Daciei Superioare și datoria vieții noastre*, prefață de Onisifor Ghibu, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul", 1928.

Pippidi, D. M., *Din corespondența dintre Vasile Pârvan și Nicolae Iorga*, în „Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie", 44, 1993, nr. 1.

„Societatea de Mâine", 18, 1941, nr. 1.

Turcuș, Veronica, *Bursierul român în străinătate în perioada interbelică. Aspecte sociologice și educaționale*, în „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca", Series Historica, LII, 2013.

Idem, *Școala Română din Roma (1922–1947)*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2016.

Abstract

The present research, based on unpublished documents preserved in the National Archives of Romania in Bucharest and the existing documentation at the Cluj County Directorate of these archives, aims to highlight the support that the professor of the University of Cluj and the director of the Institute of National History in Cluj, Ioan Lupaș, granted to one of the most important Romanian interwar cultural institutions, meant to ensure the connection of Great Romania to the culture of classical Europe and, in particular, to the great Italian culture: Romanian School in Rome. The decisions regarding the approval and reinforcement of the initiative to organize the Romanian School in Rome taken within the Faculty Council of the Faculty of Letters from the new Romanian University in Cluj are presented and the study focuses on the contribution of professor Lupaș to the recommendation of the School scholarship holders from the Transylvanian University (Emil Panaitescu, Octavian Floca, Francisc Pall, Ștefan Pascu), with a special emphasis on the relationship with Emil Panaitescu, who became director of the Romanian School in Rome in 1929.

Keywords: Ioan Lupaș, Romanian School in Rome, Emil Panaitescu, Romanian-Italian cultural relations.

Cuvinte cheie: Ioan Lupaș, Școala Românească din Roma, Emil Panaitescu, relațiile culturale româno-italiene.

Protoiereul Academician Ioan Lupaș și necrologul în timp de război

Cătălin Varga*

Introducere

Necrologul sau cuvântarea funebră, face parte din categoria parenezei (cuvântarea ocazională), caracterizat în mod special de dimensiunea unui discurs de mângâiere, rostit cu ocazia diferitelor încercări ale vieții, la evenimente triste[1]. Etimologic, necrologul este compus din doi termeni grecești: *nekrós* („mort”) și *lógos* („cuvânt”) – așadar, un discurs despre cei morți. Combinația aceasta de cuvinte apare târziu în istorie, la început se foloseau termenii de *epitáphia* („pe mormânt”) sau *lógos panegyrikós* („cuvânt de laudă”). Acest ultim termen de cuvântare panegirică, s-a impus cel mai bine în conștiința publică, deoarece cuvântările în cinstea celor decedați, erau însoțite de laude și îndemnuri exortative. Necrologul, datează din timpurile cele mai vechi, în Grecia antică spre exemplu, era consacrat spre amintirea răposaților eroi, cei ce au murit în lupte vitejește, pentru apărarea patriei (este cunoscut în acest sens necrologul rostit de Pericles în onoarea luptătorilor căzuți la Samos, o insulă în Marea Egee). Conform unei mărturii a istoricului Tucidide, din cartea „Războiul peloponesiac”, în anul 341 î.Hr. s-a stabilit prin lege, ca funeraliile publice ale eroilor căzuți pe câmpul de luptă, să fie însoțite de un discurs solemn, rostit de cel mai bun orator al vremii[2]. Cuvântul *panegyrikós* care se traduce literar prin „adunare festivă”, datează din secolul al IV-lea î.Hr. de la filozoful Isocrate, care pune bazele cuvântărilor

* Cătălin Varga este preot paroh în Protopopiatul Ortodox Dej, doctor în disciplina *Studiul Vechiului Testament*, din cadrul Facultății de Teologie Ortodoxă a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca.

[1] Conform retorilor sofiști, discursurile dedicate morților, pot fi grupate în trei mari categorii: *monodia* sau cuvântul dedicat unui mort recent, care se îmbină cu lauda defunctului; *paramititikos logos* sau cuvântul de mângâiere, consolare care se rostea la câteva săptămâni după înmormântare; *epitaful* care se referă la o persoană ce a murit de mai mult timp, structura predicii fiind una pur encomiastică. În cazul necrologului părintelui Ioan Lupaș, din acest punct de vedere, întâlnim doar cuvântările specifice primelor două categorii antice, rostite în context creștin, cu ocazia înmormântărilor sau parastaselor. A se vedea Jan Nicolae, *Studiu Introductiv: Ars moriendi în lumea românească din Transilvania secolelor XVII–XVIII. O micro-istorie a predicii funebre*”, în Ana Dumitran (coord.), *Poarta Ceriului*, Alba Iulia, Editura Altip, 2007, pp. x–xi.

[2] Vasile Gordon, *Predica Ocazională (Pareneza): Considerații teoretice și exemplificări*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001, p. 105.

elogioase în cinstea unor zeități, țări, orașe sau persoane individuale[3]. Marele retor Quintilian, în tratatul său de retorică (*Inst. Orat.* 2.10.11) folosește termenul de *panegyrikós* în termenii generali ai oratoriei elogiastice. La început, doar regii grecilor se bucurau de panegirice, însă cu timpul, marii profesori de retorică ai vremii, adresau cuvinte encomiastice chiar și în cinstea unor vestite personalități publice[4].

Cu toate că necrologul conține o bună parte panegirică în structura sa, totuși cele două tipuri de discurs nu trebuie confundate. Panegiricul este la origini, o cuvântare destinată contextului militar, lăudându-se anumite fapte de bravură belicoasă, ca mai apoi să fie propuse publicului larg spre imitare[5]. Este adevărat că acest discurs panegiristic, a fost mai apoi încreștinat, vizând reliefarea virtuților unui om sfânt, care se oferă paradigmă creștinismului posterior – însă nu trebuie să-i uităm sensul original. În schimb necrologul creștin[6], care se inspiră evident din encomioanele literaturii păgâne, a fost consacrat ca predică, în mod special, datorită contribuțiilor părinților Grigorie de Nazianz (considerat părintele necrologului, de la el avem cele mai multe cuvântări de laudă și mângâiere[7]) și Ambrozie al Milanului[8].

---

[3] Tot din perioada secolului IV î.Hr., ne-a rămas așa-numitul *Encomium ad Helen*, rostit de către retorul Gorgias (483–376), descriind puterea cuvântării encomiastice, în termeni de manipulare sentimentală a ascultătorilor. În fața unui discurs plin de *pathos*, audiența devine ca și ceara, oratorul putând să o modeleze după bunul plac, căci aceasta a căzut pradă propriilor sentimente. Atât de profund era delirul spiritului, încât nu mai avea nici o importanță caracterul oratorului, acesta din urmă, nu mai trebuia să se ostenească cu persuasiunea. A se vedea Thomas O. Sloane, *Encyclopedia of Rhetoric*, Oxford, Oxford University Press, 2006, p. 188.

[4] C.E.V. Nixon, *Pacatus Panegyric to the Emperor Theodosius*, coll. *Translated Texts for Historians Latin Series 2*, Liverpool, Liverpool University Press, 1987, pp. 1–3.

[5] C. Duțu, *Panegiricul ca formă a predicii în trecut și astăzi. Actualitatea lui pastorală*, în „Ortodoxia", XLIV, 1992, nr. 1–2, p. 112.

[6] Elementele definitorii ale necrologului creștin, au fost sintetizate de contribuția părintelui Dumitru Belu, marele omilet al Bisericii Ortodoxe Române de secol XX, urmărindu-se cu atenție următoarele țeluri: manifestarea părerii de rău față de pierderea fratelui nostru întru Hristos, după îndemnul paulin din *1 Corinteni* 12, 26: *„Și dacă un mădular suferă, toate mădularele suferă împreună; și dacă un mădular este cinstit, toate mădularele se bucură împreună"*; mângâierea celor îndoliați; îndemnarea credincioșilor prezenți la slujba înmormântării, de a se lăsa de păcate și a se hotărî pentru o viață nouă; instruirea celor îndoliați dar și a tuturor participanților. A se vedea: Dumitru Belu, *Cu privire la necrolog*, în „Mitropolia Ardealului", X, 1965, nr. 4–6, p. 221.

[7] Datorită caracterului lor preponderent encomiastic, cuvântările funebre ale Sfântului Grigorie, pot fi ușor confundate cu structura panegiricului, care propune următoarea schematizare: elemente istorico-biografice ale sărbătoritului, împletite pas cu pas cu învățături duhovnicești; distribuirea informațiilor în două secțiuni distincte (date istorico-biografice și evidențierea unor virtuți paradigmatice în scop etic și pastoral). Discursurile funebre ale Sfântului Grigorie, păstrate în majoritatea lor în colecția „Patrologia Greaca", editată de preotul J. P. Migne, sunt următoarele: *Discurs funebru în cinstea fratelui său Cezarie; a surorii Gorgonia; a tatălui său Grigorie cel bătrân; în cinstea Sfântului Vasile cel Mare* etc. A se vedea Vasile Gordon, Adrian Ivan, Nicușor Beldiman, *Omiletica*, București, Basilica, 2015, p. 396.

[8] Vasile Gordon, *Predica Ocazională (Pareneza): Considerații teoretice și exemplificări*, pp. 106–107.

Încă din primele veacuri creștine, înmormântările în contextul prigonirilor, se efectuau în catacombe, unde la capul celui răposat se afla preotul, care dădea binecuvântarea pentru cel plecat în lumea celor drepți și rostea un cuvânt de mângâiere (necrolog) și întărire în credință pentru cei rămași în viață[9]. Inaugurându-se ca un element indispensabil al Cultului creștin Ortodox, cuvântarea funebră la capul celui decedat, a devenit cu timpul, un mijloc de mângâiere sufletească pentru cei rămași în urmă. Cea mai veche cuvântare funebră în limba română păstrată în documentele istorice, este cea a domnitorului Țării Românești, Neagoe Basarab (1459–1521), rostită în cinstea mamei sale Neaga în anul 1519 la mănăstirea Argeș[10]. Prezența necrologului fiind de atunci înainte constantă în Biserică, mari promotori ca Antim Ivireanu[11], Samuil Micu Klein, Petru Maior, Zaharia Boiu, Grigorie Comșa, etc., asigurând continuitatea lui liturgico-practică[12]. Putem spune că predicile care s-au impus cel mai bine în conștiința și practica liturgică românească, au fost cele funebre, dovada fiind și edițiile bogate consacrate acestui gen omiletic[13]. Problema necrologului a fost bine analizată prin contribuțiile unor teologi români de marcă, dintre care amintim: Dumitru Belu[14], Marcu Bănescu[15], Simion Radu, Ioan Bunea, Gheorghe Lițiu și alți

---

[9] I. Mihălcescu, *Cultul martirilor în Biserica primară*, în „Biserica Ortodoxă Română", 11, 1924, pp. 667–670; Emanuel Valică, *Tanatologia Creștină între istorie, ritualul înmormântării, simbolism și actualitate*, București, Editura Christiana, 2013, p. 139.

[10] Grigorie Comșa, *Istoria Predicii la Români*, București, 1921, p. 15.

[11] În renumita sa carte „Didahiile", publicată postum, se regăsește o serie însemnată de cuvântări funebre (*Cuvânt de învățătură asupra omului mort*; *Cuvânt de învățătură la pogrebaniia omului prestăvit*; *Învățătură când se face parastas* etc.), în afară de binecunoscutele predici la Duminici și Sărbători. Este arhicunoscut în Biserica Ortodoxă, ca fiind un predicator exemplar, care a izbutit să transmită învățătura creștină într-un stil unic, îmbinând sensibilitatea duhovnicească și experiența mistică a adevărului cu erudiția, iscusința interpretării textuale și persuasiunea demonstrației oratorice. A se vedea Mihail Stanciu, *Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul, Mitropolitul Țării Românești (1708–1716). Viața și Activitatea sa Pastoral-Misionară*, în vol. *Sfântul Antim Ivireanul: Didahii*, (Mihail Stanciu, Gabriel Ștrempel eds.), București, Basilica, 2016, p. 28.

[12] Vasile Gordon, *Predica Ocazională (Pareneza): Considerații teoretice și exemplificări*, pp. 110–112; Vasile Gordon, *Introducere în Omiletică*, București, Editura Universității din București, 2001, p. 73.

[13] Ioan Zoba, *Sicriul de Aur*, Sebeș, 1683; Samuil Micu Klein, *Propovedanie sau învățătura la îngropăciunea oamenilor morți*, Blaj, 1784; Petru Maior, *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți*, Buda, 1809; Zaharia Boiu, *Semințe în ogorul lui Hristos: Cuvântări bisericești la înmormântări, parastase și alte festivități funebrale*, tom III, Sibiu, 1899; David Voniga, *Cuvântări ocazionale și funebrale*, Orăștie, 1908; Nicolae Iorga, *Cuvântări de înmormântare și pomenire (din veacul al XVI-lea până la 1850)*, Vălenii de Munte, 1909; Ovid Densușianu, *O falsificare literară: Panegiricul lui Ștefan cel Mare*, în „Viața nouă", V, 1909, nr. 13–14, pp. 278–285; Ioan Lupaș, *Căzut-a cununa capului nostru*, Arad, 1918; Grigorie Comșa, *Istoria Predicii la Români*, București, 1921; Marga Iacob, *Predici la morți*, Cluj-Napoca, 1922; Grigorie Comșa, *De la leagăn până la moarte*, Arad, 1927; Nicolae Corneanu, *Culegere de predici. Cuvântări la cununii și înmormântări*, Timișoara, 1974; Ioan Bunea, *Cuvinte de învățătură la Botez, Cununie și Înmormântare*, Cluj-Napoca, 1986; Gheorghe Ceaușescu, *Crestomație de literatură română veche*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1989, pp. 90–92; Mihai Rădulescu, *Antim Ivireanul, învățător, scriitor, personaj*, București, Editura Ramida, 1997, pp. 15–69.

[14] Dumitru Belu, *Cu privire la necrolog*, în „Mitropolia Ardealului", nr. 4–6, 1965, p. 351: *„Prin necrolog se urmărește un împătrit scop: manifestarea părerii de rău pentru pierderea unuia din membrele*

preoţi[16]. Spre exemplu, necrologul părintelui Ioan Bunea este plin de sevă[17], iar tematica e destul de stufoasă (credinţa este reazem de trăire trainică; euharistia este merindea pentru drumul veşniciei; timpul este o arenă mântuitoare; viaţa nu este deşertăciune iar legătura viilor cu morţii este statornicită prin iubire[18]); de aceea, credem că printre izvoarele folosite, s-a numărat şi necrologul părintelui profesor Ioan Lupaş, fiindcă abordările lor sunt asemănătoare.

Astfel, necrologul părintelui profesor Ioan Lupaş vine pe filonul unei vii şi rodnice tradiţii româneşti, care fără îndoială i-a stat drept inspiraţie fecundă bogăţiei de idei transmise cu talent şi măiestrie retorică de protoiereul din Săliştea Sibiului, la început de secol XX, într-un context al tribulaţiei mondiale. Cu siguranţă a avut

---

organismului parohial potrivit învăţăturii pauline (1Corinteni 12, 26); mângâierea celor îndoliaţi; povăţuirea credincioşilor participanţi de a se lepăda de păcat, de a se hotărî pentru o viaţă nouă şi a merge pe calea aceasta; instruirea în cele ale dreptei credinţe atât a celor îndoliaţi cât şi a tuturor celorlalţi participanţi".

15 Marcu Bănescu, *Marginalii la problematica necrologului*, în „Mitropolia Banatului", 1980, nr. 10–12, p. 695: „*Se constată însă anumite carenţe în privinţa felului cum unii preoţi se achită de această imperioasă datorie. În multe cazuri, necrologul rostit de preot a devenit un soi de hibrid, plutind incert între predică şi encomionul perifrazat*".

16 Dorel Man, *Cuvântarea funebră, evoluţie şi impact*, în Ioan Lupaş, *Căzut-a cununa capului nostru…*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 21.

17 Părintele profesor de la Cluj, ne sistematizează învăţătura de bază a necrologului, în cartea sa de predici. El spune că preotul săvârşeşte lucrul evanghelistului (*2 Timotei* 4, 2–5) în toate situaţiile ce se ivesc ca slujitor şi iconom al tainelor lui Dumnezeu (*1Corinteni* 4, 1) mai ales la slujba înmormântării, când familia este îndurerată datorită pierderii celui drag. În astfel de încercări grele, preotul trebuie să picure balsam de mângâiere peste sufletele îndoliate, bucurându-se şi întristându-se alături de enoriaşii săi (*Romani* 12, 15). O astfel de predică mângâietoare trebuie să fie şi necrologul, care necesită o pregătire temeinică, fiindcă ocazia înmormântării adună mai multe suflete, dintre cele mai diverse, care devin receptive la cuvântul Evangheliei, în astfel de împrejurări. Tocmai de aceea, necrologul nu trebuie să fie redus la simple aspecte biografice sau la jelanii indiscrete, el de asemenea nu trebuie să fie o seacă improvizaţie, lipsit de o pregătire temeinică în prealabil. Preamărirea decedatului lipsită de un temei real, este iarăşi o eroare omiletică. Total neproductivă este dorinţa unor preoţi de a patenta durerea familiei prin dezvoltarea neinspiratelor „iertăciuni" – o bombă lacrimogenă, lipsită de bun simţ, care sporeşte rana şi amărăciunea celor îndoliaţi la cote grobiene. Concluzia părintelui Bunea este rezolută: „*Unii preoţi sunt meşteri iscusiţi în ticluirea „iertăciunilor" şi reuşesc să stoarcă lacrimi de la credincioşi, mai ales de la cei cu un nivel intelectual mai scăzut, sau cu o sensibilitate pronunţată, uneori morbidă. Pentru aceştia, „iertăciunile" primează în faţa necrologului propriu-zis. În fond, însă, „iertăciunile" sunt fraze goale, lipsite de conţinut, stereotipe, absurde, ba chiar ridicole – în multe cazuri – contrare dreptei credinţe, eclipsând necrologul, chiar dacă a fost judicios întocmit şi rostit cu însufleţire, cu cuviinţa adecvată momentului*". De asemenea, spune părintele I. Bunea, sunt deplasate şi cu efect negativ, necroloagele ce vor să epateze cu tot felul de cunoştinţe profane, care nu au nici o legătură cu decedatul – este vorba despre proasta şi ineficienta paradă de erudiţie, lipsită de bun simţ care se poate întoarce de cele mai multe ori, împotriva oratorului. Toate aceste minusuri, sunt de fapt, o tristă parodie a necrologului. A se vedea Ioan Bunea, *Rostuiri în Eternitate: Cuvânt de învăţătură la Botez, Cununie şi Înmormântare*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2003, pp. 62–68.

18 Ioan Chirilă, *Rostiri despre aşezarea întru iubire*", în Ioan Chirilă (ed.), *Rostuiri în Eternitate: Cuvânt de învăţătură la Botez, Cununie şi Înmormântare*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2003, p. vii.

acces la cuvântările funebre de dinaintea lui, fiind un fin cercetător al arhivelor istoriei[19], trecând însă fiecare *laudatio* prin filtru propriu; dând naștere astfel, unui ethos propriu aparținător stilului encomiastic, care ne farmecă și azi. După cum am amintit, contextul în care preotul Ioan Lupaș rostește cuvântări funebre, este de-a dreptul unul funebru,

Foto 10. ***Ioan Lupaș în parohia bisericii de pe Brata – Săliște***

căci România se afla în tarele Primului Război Mondial – amprentă socială și politică ce se simte în necrologul său. Cele două cărți de predici, la care ne vom raporta în cercetarea de față, sunt publicate în timp de război. Prima carte, intitulată „Mângâiați poporul" [20], este un volum de predici colective, aparținătoare părintelui Ioan Lupaș

[19] Părintele Profesor Ioan Lupaș, a predat Istoria românilor la Universitatea din Cluj, începând cu toamna anului 1919; iar un an mai târziu înființează Institutul de Istorie Națională, contribuind peren la dezvoltarea istoriografiei românești. A creat la Cluj, Sibiu și Săliște, o operă istoriografică, teologică și publicistică demnă de cartea recordurilor, care adună peste 1000 de titluri de cărți, manuale, volume de studii, articole științifice și de presă, note și recenzii. A se vedea Mircea-Gheorghe Abrudan, „Părintele Academician Ioan Lupaș – Făuritor și Istoric al Marii Uniri din 1918", în Ioan Lupaș, *Prăbușirea Monarhiei Austro-Ungare și Importanța Istorică a zilei de 1 Decembrie 1918*, (ed. Mircea Gheorghe Abrudan), Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2018, pp. 16–17.

[20] Ioan Lupaș, *Mângâiați poporul!, Cuvântări bisericești de Dr. Ioan Lupaș și alți preoți din protopopiatul Săliștei*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1916, 321 p. Titlul, inspirat din profetul Isaia (40, 1), observăm că era un laitmotiv al vremii dureroasului război mondial, îl întâlnim de asemenea și în pastorala mitropolitului Mețianu: *„Cugetându-mă astfel la această stare de lucruri, auzul meu îl străbate și corzile inimii mele le mișcă porunca dată de Dumnezeu cu cuvintele: Mângâiați, mângâiați poporul Meu, zice Dumnezeul vostru. E scurtă această poruncă, dar pe cât este de scurtă, pe atâta este și de semnificativă, pentru că ea are farmecul și puterea de a deștepta mintea și a determina*

(care este și editorul acestui volum) și celorlalți preoți din protopopiatul Săliștei, cartea fiind tipărită în anul 1916. În precuvântarea ei, autorii explică modul în care această carte a luat naștere, preoții cei mai bine pregătiți, își prezentau predicile lor, cu ocazia conferințelor preoțești, prezidate de părintele protoiereu Ioan Lupaș din protopopiatul Săliște, Mitropolia Ardealului. Circulara oficiului protopopesc din 8 decembrie 1915, nr. 452, îndemna pe toți preoții protopopiatului Săliște să trimită spre publicare, predicile lor rostite în perioada războiului. La acest îndemn salutar pentru vremurile tulburi ale războiului, au răspuns 14 preoți, trimițând spre publicare 48 de predici, dintre care membrii comisiei de cenzurare, au admis un total de 36 de predici aparținătoare a 10 preoți [21]. A doua carte, numită „Căzut-a cununa capului nostru [22]: Cuvântări funebrale", este un volum de predici, semnat de protoiereul Ioan Lupaș, cartea fiind publicată la Arad în anul 1918[23]. În precuvântarea cărții, autorul spune că motivele principale care au stat la baza întocmirii ei, au fost lipsa unor astfel de cuvântări în literatura Bisericii; stilul învechit și clișeistic ce domina necrologul începutului de secol XX și așteptările tot mai mari față de actul omiletic, al unei audiențe deloc indulgente [24]. O foarte scurtă recenzie a acestei cărți, ne este oferită de episcopul G. Comșa, care afirmă următoarele: *„Autorul nu numai pe terenul istoriografiei, dar și pe cel al vestirii cuvântului divin ocupă un loc de frunte între puținii predicatori – luați în accepțiunea cea mai riguroasă a cuvântului, ai Bisericii Ortodoxe Române din Ardeal"*[25]. În cele ce urmează, vom iniția o scurtă analiză omiletică pe marginea acestor două cărți de referință, studiind cuvântările funebre în contextul lor legat de război, construind cercetarea noastră pe două planuri: vom identifica întâi figurile stilistice de cuvinte și structurile retorice ale necrologului părintelui Lupaș; iar mai apoi vom

---

voința tuturor, ca să cunoască, că este Dumnezeu, și să înțeleagă, că acest Dumnezeu, părintele nostru al tuturor, și în trecutul îndepărtat a certat poporul Său, dar de și l-a certat nu l-a părăsit, ci prin conducătorii ce i-a dat, a îngrijit și de mângâierea și de mântuirea lui". A se vedea †Ioan, din îndurarea lui Dumnezeu dreptcredinciosul Episcop al Aradului, Orăzii-Mari, Ienopolei și al Hălmagiului, precum și al părților adnexate din Bănatul-Timișan, *Iubitului cler și tuturor credincioșilor din eparhia Aradului, dar și pace de la Dumnezeu Tatăl și Domnul nostru Iisus Hristos, împreună cu salutarea noastră arhierească!*, în „Biserica și Școala", nr. 15, 10/23 aprilie 1916, p. 112. Mai mult decât atât, toate predicile cuprinse în această carte, au câte un verset biblic drept *motto* – astfel asigurându-se caracterul biblic al cuvântărilor omiletice. Cartea aceasta dovedește iscusința preoților din Sibiu, de a aplica învățătura Scripturii, în diferitele lor cazuri pastorale, ce s-au ivit în cursul primului război mondial. A se vedea Dorel Man, *Ioan Lupaș – Slujitor al Bisericii*, în Nicolae Edroiu, Veronica Tucuș, Alexandru Moraru, Dorel Man (ed.), *Ioan Lupaș (1880–1967): Slujitor al Științelor Istorice, Învățământului și Bisericii*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2008, p. 79.

[21] Ioan Lupaș, *Mângâiați poporul!*, pp. iii-vi.

[22] Titlul cărții se inspiră din scrierile profetului Ieremia, care în plângerile sale spunea următoarele: *„Căzut-a cununa de pe capul nostru, vai nouă că am păcătuit! Pentru aceasta inima noastră tânjește și ochii s-au întunecat"* (*Plângeri* 5, 16–17).

[23] Ioan Lupaș, *Căzut-a cununa capului nostru. Cuvântări funebrale*, Arad, 1918.

[24] Ioan Lupaș, *Căzut-a cununa capului nostru...*, ediție îngrijită de Dorel Man, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 23.

[25] Grigorie Comșa, *Istoria Predicii la Români*, București, 1921, p. 240.

urmări cu atenție dacă necrologul își îndeplinește funcția sa de bază, aceea de a mângâia familia și comunitatea îndurerată.

Figuri stilistice retorice în cuvântările funebre ale Părintelui Lupaș

Captatio benevolentiae[26]

În predica intitulată „Voi preface serbările voastre în jale", rostită cu prilejul Parastasului slujit în amintirea directorului Virgil Onițiu, în data de 13 decembrie 1915; părintele Lupaș dezvoltă un *captatio* fidel contextului tulbure al marelui război – savoarea portretisticii chemând la introspecție de la primele cuvinte. De luat în vedere faptul că ne aflăm în anul 1915, la un an și ceva de la asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand, moștenitorul habsburgilor la tron, și tot la un an de când în Europa a început logica războiului programat, sau războiul total; când la data de 24 mai 1915

[26] Este un procedeu retoric antic, bazat pe captarea bunăvoinței cuiva, în scopul obținerii unor avantaje de moment. Înglobează un set de reguli și tehnici ale discursului, extrem de utile: prezentarea unei idei într-un mod care atrage atenția și „captează bunăvoința", păstrarea logicii și argumentarea oricărei afirmații, asigurarea unei fluidități în derularea ideilor una din alta, anticiparea contra-argumentelor oponenților și demontarea acestora în avans, rezumarea la sfârșit a ideilor prezentate și decretarea concluziilor într-un mod interesant. Sfântul Apostol Pavel, în textul din Filipeni 1, 16–17: „*Unii o fac din iubire, știind că stau aici pentru apărarea Evangheliei; ceilalți, însă, din zavistie – vestesc pe Hristos, nu cu gânduri curate, ci socotind să-mi sporească necazul în lanțurile mele*", cu o captatio benevolentiae îndreptată asupra poporului, făcând specială referință asupra moștenirii iudaice și alegerii divine pentru misiunea printre neamuri, dezvoltă o retorică imbatabilă. Sfântul Pavel este capabil să expună falsele acuzații iudaice, capetele de proces (ofensa împotriva templului, Legii, ordinii publice, Cezarului etc.), astfel încât numai vreo injustiție de genul întârzierii nemotivate a procesului sau eventualele erori juridice, mai pot răsturna balanța împotriva sa. Mesajul oral al profeților Vechiului Testament, era de asemenea însoțit de arta captării atenției. Printr-o mărturisire clară, profetul Moise este capabil să expună mesajul revelat al lui YHWH, pozând în unicul conducător al poporului ales. Astfel Moise, prin statura sa de propovăduitor și catehet totodată, contribuie decisiv la formarea permanentă a membrilor comunității sale. În general, profetul își începea discursul cu formula introductivă (*captatio benevolentiae*) de genul: אָמַר יְהוָה (*Așa grăiește Domnul*), informând poporul cu privire la planul divin despre lume. Mai târziu, profeții exilici se prezentau auditoriului lor, cu sintagma introductivă: *koh amar Yahwe* adică „așa grăiește Domnul"; sau cu formula de început: *vaiehi devar Yahwe elai* adică „a fost cuvântul Domnului către mine" (*Ieremia* 1, 9; *Iezechiel* 2, 7 etc). A se vedea mai multe explicații în U. Kellermann, „ἀπολογέομαι *apologeomai* defend oneself", in Horst Balz, Gerhard Schneider (eds.), *Exegetical Dictionary of the New Testament*, vol. 1, Edinburgh, T.&T. Clarck, 1990, p. 137; Geoffrey Wigoder, *Enciclopedia Iudaismului*, trad. de Radu Lupan și George Weiner, București, Editura Hasefer, 2016, p. 537; Monica J. Harris, Robert Rosenthal, *No more Teacher's dirty looks: Effects of Teacher Nonverbal Behavior on student outcomes*, in Ronald E.Riggio, Robert S. Feldman (eds.), *Applications of Nonverbal Communication*, London, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Mahwah, 2005, p. 159. În ceea ce privește actul omiletic actual, trebuie să recunoaștem că stăm destul de prost la acest capitol al captării atenției ascultătorilor încă de la primele fraze rostite. Orice predicator sincer cu el însuși, va trebui să recunoască faptul că eșecul omiletic i se datorează lui din varii motive, fie a gestionat greșit partea de *inventio* sau *captatio benevolentiae*, fie așteptările publicului au fost mult prea mari, de unde și accentuarea minusurilor și reticența asimilării mesajului eclesial nonverbal.

se punea la cale planul intrării României în război, considerându-se cel mai prielnic moment de către elita politică românească. Însă de abia în vara anului 1916, primul ministru al României, Ion Brătianu, marele politician și arhitect al României Mari, a decis să se alăture Antantei, în conformitate cu interesele naționale românești. Revoluția Rusă din 1917, a scos Imperiul Țarist din război, oferind României nu doar șansa alipirii Transilvaniei, ci și a Basarabiei. Acest concurs de împrejurări, l-a determinat pe politicianul Petre Carp, să declare cu rumoare: „*România a avut atâta noroc, încât nu mai are nevoie de politicieni buni*” [27]. Părintele Ioan Lupaș, a înțeles nevoia păstrării cu orice preț a unității de neam și de credință în astfel de timpuri vitrege, căci unitatea tuturor românilor, nu este doar un dat ontic, cât și o stare firească ce trebuie dobândită. În același timp, ea este o realitate exterioară, istorică și geografică dar și o stare interioară cu o evidentă prelungire comunională[28], desăvârșită prin practicarea virtuților și năzuința spre sfințenie. Tocmai de aceea, inserează un anume *captatio* care avea ca efect secundar, prin sublinierea ororilor războiului, paradoxal vorbind[29], patentul necesar de a demara solidaritatea între cei de față[30]:

> *„În acest an de încercări crunte și zguduiri cumplite, când s-au descărcat asupra multor popoare, ca o urgie cerească, mulțimea nenorocirilor, am avut atâtea prilejuri dureroase*

[27] Ion Cârja, *Identitate națională într-o lume fără identitate – România la o sută de ani de la intrarea în Primul Război Mondial*, interviu realizat de Tatiana Onilov cu istoricul și conferențiarul universitar doctor Ion Cârja, în „Arthos”, nr. 24, 2016, pp. 24–25; Neagu Djuvara, *O scurtă istorie ilustrată a românilor*, București, Editura Humanitas, 2013, p. 297; Brendan Simms, *Europa: Lupta pentru Supremație de la 1453 până în prezent*, trad. de Lucia Popovici, Iași, Editura Polirom, 2015, pp. 222–225.

[28] Benedict Vesa, *Unitate lăuntrică, Unitate de credință și Unitate de neam. Frânturi de gând, la 100 de ani de la Marea Unire*, în Iustin Tira (ed.), *Calendarul Renașterea 2018*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2018, p. 99.

[29] Creștinismul în sinea lui este clădit pe această structură a paradoxului: omul este o ființă dihotomică, care în același timp se consumă spre moarte fiind trup, și se înnoiește spre viață fiind duh (2 *Corinteni* 4, 16); omul duhovnicesc în același timp se dezbracă de păcat și se îmbracă întru virtute (*Coloseni* 3, 9–10); creștinul de rând, trebuie mai întâi să moară căci numai astfel va trăi ascuns cu Hristos în Dumnezeu (*Coloseni* 3, 3) – singura cale de a ieși din întunericul necunoașterii și din osificarea spiritului. A se vedea Cătălin Varga, *Paradoxul prezenței în absență sau etapele devenirii*, în „Teologie și Viață”, nr. 9–12, 2013, pp. 151–153.

[30] Foarte asemănătoare ca linie ideatică este predica preotului militar Buzescu, rostită în data de 19 august 1916, în curtea Regimentului „Argeș” nr. 4, în vreme de plin război pentru țara noastră. Predica aceasta, este un construct retoric de toată finețea. Firul roșu, este extrem de ușor de urmărit de la un capăt la altul, fiindcă răzbate o singură idee unitară: nevoia de comuniune a românilor cu frații lor transilvăneni, aspru subjugați de mediile politice străine. Iată un crâmpei din această omilie: „*Glasurile copiilor, soțiilor și părinților voștri ajung până la voi rugătoare și în suspine vă strigă: «apărați-ne»; iar fiii celor de sub jug străin vă cheamă, cuprinși de atâta suferință și necaz, întinzându-vă mâinișoarele «ca să-i scăpați». Să mergem la luptă cu piepturile deschise fără a gândi la moarte, căci, ori acum, ori altă dată, fiecare tot trebuie să ne dăm și acest bir al vieții pământești. Locul fericirii veșnice este gătit celor care mor pentru Țară, Neam și Credință*”. A se vedea: Nelu Mitroi, *Preotul Militar – Duhovnic, Părinte și Prieten al Soldatului Român*, în (Marius Olteanu et. alii.), *Armata Română și Patrimoniul Național*, București, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2010, p. 151.

de a simți, cum se împlinește zilnic proorocia Scripturii și de a vedea, cum se prefac aevea serbările noastre în jale și toate cântările noastre în plângeri... De multă vreme nu s-a mai putut însenina deasupra noastră cerul, căci zi de zi se deschidea mereu pământul, ca să înghită atâta podoabă de fii aleși ai neamurilor, să prefacă în țărână puterea brațului viteaz în războaie, ca și avântul cugetării rodnice, binecuvântate și înălțătoare în zi de pace"[31].

Într-o altă cuvântare funebră, intitulată „Astăzi se înalță și mâine nu se va afla", rostită la înmormântarea lui Gheorghe Brăteanu, în data de 16 iulie 1911; alegerea lui *captatio* este dominată de această dată, de existența unei incitante comparații retorice, care te ține cu sufletul la gură, de curiozitatea a celor ce vor urma declamate. Cu câteva luni înaintea rostirii acestor cuvinte ce incită la curiozitate, se consuma actul chemării lui în liniștita Românie, act ce ar fi coincis cu părăsirea Transilvaniei și al idealului de împreună ajutorare la ridicarea culturală și religioasă a românilor obidiți de pe acest teritoriu tutelar. Nu putea să facă bravul Ioan Lupaș aceasta, iar curiozității celor ce îi propuneau o viață tihnită, le răspunde astfel *„Nu-mi pot părăsi credincioșii în aceste zile, grele. Nu m-aș mai putea întoarce niciodată la ei, dacă ar ști că i-am părăsit ca un năimit în ceasul primejdiei"*. Și tot curiozității unora poate rău intenționați, le răspunde cu timpul, prin faptele sale rodnice, care au contribuit la ridicarea unui imens prestigiu pentru protopopiatul din Săliște, imprimând prin munca sa plină de abnegație, un nou curs activității culturale în rândurile țăranilor[32]. Curiozității celor prezenți la slujba înmormântării, care își făceau griji pentru soarta decedatului, le răspunde în felul următor:

„Alaltăieri a plecat de acasă cu voie bună, voinic, sănătos, dorind să petreacă câteva momente în sânul naturii, sub bolta senină, desfătându-și privirea cu alcătuirile minunate ale Atotputernicului. Și iată că plecarea aceasta fără de rămas bun, avea să însemneze un lucru înfricoșat: momentul de despărțire pentru totdeauna de soția sa și de societatea, în mijlocul căreia se afla..."[33].

Un alt reușit *captatio*, care de data aceasta este țesut metaforic, se regăsește în predica intitulată „Zilele vieții noastre 70 de ani" – un stih preluat din literatura sapiențială (*Psalm* 89, 10), rostită la înmormântarea învățătorului Ilie Hociotă. Această introducere, întrunește cu succes cerința unui adevărat *captatio*: te captivează! Cu siguranță, după rostirea lui audiența era cu sufletul la gură, urmărind cu maximă atenție, cele ce vor urma a fi rostite. Iar cele ce au urmat, aduc o notă pozitivă, perspectivei fatidice prezentată în *captatio*: *„stând în preajma mormântului gata să închidă în taina lui adâncă și rece, făptura trupească"*, lăsând să se înțeleagă că nu moartea – ci viața, are mereu ultimul cuvânt: *„...această strânsă legătură dintre dânșii, pare că vrea să se continue și dincolo de hotarele acestei vieți vremelnice..."*. Căci în teologia Ortodoxă,

---

[31] Ioan Lupaș, *Căzut-a cununa capului nostru*, p. 35.
[32] Dorel Man, *Ioan Lupaș – Slujitor al Bisericii*, p. 78.
[33] Ioan Lupaș, *Căzut-a cununa capului nostru*, p. 79.

viața pământească, se cere după moarte ca trecere spre sensul deplin, întrucât dimensiunea fragmentară a acestei vieți, se cere împlinită prin viața veșnică a trăirii depline în Dumnezeu. De aceea, moartea în creștinism, fiind un eveniment necesar, este poarta către viața deplină[34]. Iată inspiratul *captatio* despre care am amintit:

„S-au împlinit tocmai ieri 3 ani de zile, de când am așezat la locul de veșnică odihnă rămășițele trupești ale învățătorului Dimitrie Chirca și iată-ne astăzi, cu inimi cernite de jale, stând în preajma mormântului gata să închidă în taina lui adâncă și rece, făptura trupească a bunului său prieten și tovarăș de muncă în ogorul Școlii și Bisericii noastre, a învățătorului cantor, Ilie Hociotă"[35].

Prosopopeea[36]

În cadrul necrologului intitulat „Sfârșindu-se curând...", rostit în data de 19 noiembrie 1909 la Blaj, în cinstea canonicului Dr. Augustin Bunea, părintele Lupaș se folosește de această tehnică retorică a invocării unui interlocutor în plin discurs omiletic. După ce caracterizează în cuvinte hiperbolice, trăsăturile de bază ale celui elogiat, intempestiv însuflețește personajul comemorat, reproducând cuvintele acestuia, rostite de A.Bunea cu ocazia unei zile istorice de la Alba Iulia, gestul în sinea lui, oferind o notă de sobrietate și înflăcărare totodată necrologului declamat cu toată seriozitatea:

„Ne sunt încă vii în memorie cuvintele de îmbărbătare rostite de dânsul în fulminantul discurs de la Alba Iulia, prin care a fixat pentru cea din urmă oară cu un fel de presimțire a sfârșitului apropiat – ținta vieții sale întregi și testamentul său cultural-politic: „vom stânge pe toți păcătoșii cu puterea noastră de viață și vom lupta în rânduri tot mai închegate, prin mii de furtuni, care cearcă să ne risipească. Să cadă chiar cerul asupra noastră, noi nu ne vom înspăimânta în lupta ce o purtăm pentru limbă și credință". Pe toți ne înfioară gândul, că buzele care au rostit nu de mult aceste cuvinte, au împietrit atât de curând..."[37].

---

34 Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2010, pp. 223–224.

35 Ioan Lupaș, *Căzut-a cununa capului nostru…*, p. 104.

36 Este o tehnică retorică greco-romană ce ilustrează cu vivacitate un discurs deliberativ. Tehnica în sinea ei, presupune asumarea unui rol pe care oratorul îl impersonează spre a fi jucat, fără a fi anunțat că urmează, ci sunt suficiente inflexiunea tonalității și mimica corespunzătoare semnalării rolului (Quintilian, *Institutio Oratoria*, 9.2.37), însă nouă ne scapă aceste nuanțe, datorită absenței autorului invocat din mijlocul nostru. Din perspectivă retorică, *prosopopeea* este considerată cea mai fină abilitate retorică, ea nefiind la îndemâna oricărui orator; cu ajutorul ei sunt invocate calități abstracte (faima sau virtutea – în cazul Sfântului Pavel, harul și păcatul), introduse în format dialogic, dar și narativ la persoana I (Quintilian, *Institutio Oratoria*, 9.2.37). În cazul lui *Romani* 7, 7–13 *prosopopeea* este introdusă printr-o narațiune la persoana I singular (ἐγὼ *„eu"*). A se vedea Ben Witherington III, *New Testament Rhetoric: An Introductory Guide to the Art of Persuasion in and of the New Testament*, Eugene, Cascade Books, 2009, pp. 132–133.

37 Ioan Lupaș, *Căzut-a cununa capului nostru…*, p. 43.

Catahreza[38]

În predica „Ne lăudăm întru necazuri", rostită în Biserica mare din Săliște la data de 12 iulie 1915, cu prilejul parastasului pentru odihna sufletească a căpitanului Ioan Goșa, care a murit în lupta de la Ravaruska (4 iulie 1915), identificăm prezența unei catahreze: *„n-au încetat inimile lor a se lupta și ele, împreună cu iubiții lor de pe câmpul de război*". Poate la fel de bine să fie luată ca o metaforă, însă credem noi că se potrivește mai bine logicii catahrezei, căci contextul ne spune că intenția celor rămași acasă, a fost de a se lupta în rugăciuni fierbinți către Dumnezeu, pentru izbăvirea cu viață a celor dragi de pe front. Practic, datorită contextului războiului, ceea ce putea rămâne o frumoasă metaforă, de fapt se transformă în catahreză – oratorul dorește ca prin această expresie folosită, să atingă o altă realitate, una mult superioară, cea a luptei duhovnicești prin rugăciune[39]. Discursul părintelui Lupaș, se înscrie foarte bine pe linia dezvoltată de oratoria preoților militari[40], care pe câmpul de luptă fiind, aveau

---

[38] Vine din grecescul *katáchrēsis* care înseamnă folosire improprie a unui cuvânt, o figură de stil la care recurgem când nu se găsește în limbă un cuvânt propriu pentru a exprima ceea ce voim să spunem. Este o denumire dată unui lucru printr-un cuvânt pe care îl folosim în altă parte. În literatura religioasă avem exemplu textul din *Matei* 4, 5: *„Atunci diavolul L-a dus în sfânta cetate și L-a pus pe aripa templului*". A se vedea Vasile Gordon, Adrian Ivan, Nicușor Beldiman, *Omiletica*, pp. 472–473.

[39] Este exprimarea simbolică a războiului cel duhovnicesc, portretizat de sfântul Pavel în *Efeseni* 6, 10–17. Războiul acesta nevăzut, necesită îmbrăcarea întregii armuri a lui Dumnezeu, iar armura este o exprimare metaforică a omului nou din 4, 24. Cuvântul grecesc folosit de apostol este *panoplía* care vizează întregul echipament militar duhovnicesc (încingerea pieptului cu adevărul, îmbrăcarea și încălțarea cu platoșa dreptății respectiv pacea Evangheliei, pavăza credinței, coiful mântuirii și sabia Duhului Sfânt). Oricare din aceste piese vestimentare sunt de vitală importanță pentru lupta noastră duhovnicească, acolo unde lipsește unul singur, soarta întregului război este serios periclitată. Genitivul folosit în text (*toû Theoû*) și care înseamnă „al Domnului", ne arată faptul că armele folosite în luptă nu sunt ale noastre, de aceea trebuie să le cerem cu și mai mare râvnă lui Dumnezeu, atunci când observăm că ele slăbesc în viața noastră. Înțelegem astfel natura serioasă a războiului, în care depindem cu viața noastră de harul lui Dumnezeu, căci fără ajutorul Lui, am fi înghițiți de vii de către satana și luptătorii lui, adică duhurile necurate. În lupta aceasta duhovnicească, apostolul mai subliniază un aspect: verbul *dínasthai* ne îndeamnă să-i ținem piept vrăjmașului cu orice preț, și să nu cedăm niciodată lupta. Căci împotrivirea noastră duhurilor răutății, dovedește eliberarea de sub jugul păcatului, iar noul statut se menține doar prin trezvie duhovnicească. A se vedea Andrew T. Lincoln, *Ephesians*, coll. *Word Biblical Commentary 42*, Dallas, Word Books Publisher, 1990, pp. 442–443.

[40] Principalul țel al preotului militar, pe lângă pregătirea duhovnicească a soldatului în vederea primirii Sfintelor Taine, dată fiind incertitudinea zilei de mâine, era și susținerea moralului tinerilor luptători. Munca era istovitoare în acest sens, „vastul câmp de activitate" la care face referire protoiereul, depășea de multe ori capacitățile fizice ale sacerdotului. Întâlnim aici, în contextul războiului o permutație, o schimbare de optică bisericească, autoimpusă de situația din teren. Preotul trebuia să-i îndemne pe soldați la luptă, altfel mureau cu toții în tranșee, iar frații transilvăneni, rămâneau în continuare abrutizați. Numai din perspectiva aceasta a morții iminente, în cadrele logice și legice ale războiului, putem vorbi despre un nou gen oratoric al Bisericii Ortodoxe Române, repet, autoimpus de situația tragică prin care trecea poporul român. A se vedea Cătălin Varga, *Omilii în timp de război: Biserica Ortodoxă Română în perioada Primei Conflagrații Mondiale (1914–1918)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2018, p. 105.

o grijă pastorală deosebită pentru situația dată, dar și o preocupare retorică de cea mai bună calitate, cu scopul de-a ajunge direct la inimile ascultătorilor[41]. Iată textul lărgit la care facem referire:

„Până când fiii și frații noștri săvârșeau asemenea minuni de vitejie pe câmpul de război, cei rămași acasă s-au obișnuit a înfrunta cu răbdare și iscusință diferitele necazuri, ce i-au cercetat în aceste timpuri de vitejie, și-au întărit și ei inimile cu nădejdea în dreptatea cea neclintită, care se coboară din cer (Psalm 85, 12). Și urmând cuvântul apostolului Pavel, care ne îndeamnă pe toți să luptăm în rugăciunile noastre (Romani 15, 30), n-au încetat inimile lor a se lupta și ele, împreună cu iubiții lor de pe câmpul de război, înălțând stăruitoare rugăciuni către Domnul cel tare în războaie, ca să trimită biruință ostașilor noștri” [42].

Gradația[43]

În necrologul numit „Vremea și întâmplarea va întâmpina pe toți”, rostit la înmormântarea avocatului Dr. Bucur Băra la data de 10 septembrie 1915, în localitatea Oșorheiu; părintele Lupaș, întocmai unui orator profesionist, ne dovedește că stăpânește și tehnica gradației. Este folosită cu scopul de a evidenția virtuțile celor plecați, care mai apoi rămân nepieritoare moștenire pentru urmași, ca și aceștia să le practice. În mod normal, prin înșirarea crescândă respectiv descrescândă, căci identificăm câteva serii întregi, a acestor bunuri ale spiritului, se realizează unul dintre obiectivele necrologului, și anume instruirea credincioșilor, după cum am arătat în introducere. Efectul retoric este debordant, în locul unor înșiruiri virtuoase susceptibile de platitudine și stereotipie, se trece retoric într-un alt registru, unde prin intermediul gradației, retorul Lupaș, identifică virtuțile celui adormit, pe care le propune discret audienței spre continuă instruire duhovnicească. Practic, prin felul acesta ia naștere și *pathos*-ul omiletic, este vorba despre raportul empatic dintre predicator și ascultătorii săi. La nivelul acesta se derulează procese comunicative indirecte care scapă intuițiilor teoretice (percepția la nivelul emoțional a persoanei predicatorului entuziast, comportamentul nonverbal din timpul predicii atât a predicatorului cât și a receptorilor săi,

---

41 Mihai-Octavian Groza, *Religia Marelui Război reflectată în textele memorialistice*, în Ioan Bolovan et alii (coord.), *Primul Război Mondial. Perspectivă Istorică și Istoriografică*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2015, p. 87.

42 Ioan Lupaș, *Căzut-a cununa capului nostru…*, p. 46.

43 Vine din latinescul *gradatio* fiind o figură de stil care constă în trecerea treptată, crescândă sau descrescândă, de la o idee la alta și prin care se urmărește scoaterea în evidență a ideii sau nuanțarea exprimării. În literatura religioasă avem textul biblic din *1 Corinteni* 4, 8: *„Iată, sunteți sătui; iată, v-ați îmbogățit!”*. A se vedea Vasile Gordon, Adrian Ivan, Nicușor Beldiman, *Omiletica*, pp. 476–477. De asemenea, marele gânditor B. Pascal, ne oferă o nemuritoare lecție despre păcatul slavei deșarte, îmbrăcată cu aura lui *gradatio*: *„Deșertăciunea este atât de înrădăcinată în inima omului, încât un salahor, un rîndaș, un prostălan se mândrește și vrea să aibă admiratori, și până și însuși filozofii doresc aceasta. Acei care scriu în contra măririi, voiesc a se mări că au scris bine; eu care scriu aceasta poate că am o așa dorință, și poate că și acei ce o vor citi, de asemenea o vor avea”*. A se vedea Mircea Frînculescu, *Retorică Românească: Antologie*, București, Editura Minerva, 1980, p. 122.

dispoziția față de mesajul predicatorului[44] etc). În general, emoțiilor li se recunoaște eficiența, însă atenționează profesoara R. Zafiu[45], că sunt tot mai acuzate de manipulare. Lexicul emoțional suferă tot mai acut un anumit proces de uzură, se convenționalizează fiindcă enunțurile emoționale sunt mai ambigue, deoarece nararea unei emoții presupune empatia, care nu întotdeauna polifonează. Tocmai de aceea, este nevoie de un așa numit *ethos pozitiv* din partea predicatorului, care să poată garanta cooperarea și solidaritatea între cei doi poli ai comunicării (emițătorul și receptorii[46]). Percepția predicatorului de către publicul țintă formează ceea ce retorica modernă numește „*ethos*-ul persuasiv", sau virtuțile harismatice ale vorbitorului, ceea ce asigură o creditare constantă din partea ascultătorilor pe tot parcursul predicii. Credem că cele expuse mai jos, vor dovedi fără tăgadă, că *ethos*-ul persuasiv al necrologului lui Ioan Lupaș, nu poate fi decât unul pozitiv:

> *„Cei sprinteni aleargă mult și agonisesc cele de lipsă pentru hrana vieții, cei tari poartă războaie și biruiesc oștirile vrăjmașilor, cei înțelepți frământă prin cugetări obositoare înțelepciunea lor și o îmbie ca o pâine cerească oamenilor, iar cei știutori adună bogăția științei și o revarsă ca un har asupra celor însetați de dânsa. Dar toate acestea pot să le împlinească și cei sprinteni, și cei tari, și cei înțelepți, și cei știutori numai până la o vreme, până când o întâmplare neprevăzută îi întâmpină și curmă firul vieții și al stăruinței lor. Atunci, apoi firește întreagă isprava alergăturii, a războirii, înțelepciunii și cugetării lor nu mai este pentru dânșii, pentru cei mutați din lumea aceasta, ci rămâne pentru urmașii lor..."*[47].

Litota[48]

Probabil nu este cel mai bun exemplu de litotă, însă este cel mai necesar pentru timpurile noastre. Această figură de stil este de fapt constanta care ar trebui să caracterizeze predicile noastre, căci ea este arta de a spune în cuvinte puține, lucruri și

---

[44] Marius Daniel Ciobotă, *Pathos și Personalitate în Discursul Omiletic*, în „Studii Teologice", nr. 1, 2014, p. 238.

[45] Rodica Zafiu, *Ethos, pathos și logos în textul predicii*, în Alexandru Gafton et alii, *Text și discurs religios. Lucrările Conferinței Naționale*, ediția a II-a, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2010, pp. 31–32.

[46] Garofița Dincă, *Éthos et pathos dans le discours homilétique roumain*, in Alexandru Gafton et alii, *Text și discurs religios. Lucrările Conferinței Naționale*, ediția a VI-a, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2014, p. 171.

[47] Ioan Lupaș, *Căzut-a cununa capului nostru…*, p. 57.

[48] Provine din grecescul *litótēs* care înseamnă „micime, micșorare", fiind o figură de stil ce constă în arta de a spune mai puțin și a face să se înțeleagă mai mult. Un astfel de exemplu întâlnim la profetul Isaia, care spune în câteva cuvinte, măreția lucrărilor lui Dumnezeu: *„El stă în scaun deasupra cercului pământului; pe locuitorii îi vede ca pe lăcuste; El întinde cerul ca un văl ușor și îl desface ca un cort de locuit"* (40, 22). De asemenea, litota se pare că a fost destul de des folosită de Sfântul Luca, de aproximativ 8 ori (*Fapte* 12, 18; 14, 28; 15, 2; 17, 4. 12; 19, 23–24; 27, 20). A se vedea Vasile Gordon, Adrian Ivan, Nicușor Beldiman, *Omiletica*, p. 482; David E.Aune, *The Westminster Dictionary of New Testament and Early Christian Literature and Rhetoric*, Louisville, Westminster John Knox Press, 2010, p. 280.

învățături multiple. Socotind lucrurile, potrivit îndemnului părintelui Ioan Bunea, care spunea că necrologul nu trebuie să depășească 10 minute[49], trebuie să afirmăm că litota nu trebuie să lipsească din cuvântările funebre în special. Mai mult decât atât, litota ar trebui să înlocuiască neinspiratele și uneori aberantele „iertăciuni", pe care părintele I. Bunea le-a criticat aspru – după cum am arătat în introducere[50]. Recomandăm cu căldură, această inspirată și echilibrată litotă a preotului Lupaș, care poate înlocui oricând cu succes platitudinea „*iertăciunilor*" postmoderne:

> *„Acum, la despărțire, tuturor acestora le adresează prin rostul meu duhovnicesc sfaturile părintești cele mai bune pe care le poate da o adevărată mamă creștină: să păzească întotdeauna cu statornicie legea și obiceiurile creștinești, să trăiască totdeauna în frica lui Dumnezeu iubindu-se și ajutorându-se unii cu alții în zile de necazuri și de încercări grele, să nu deznădăjduiască, ci să-și pună întotdeauna nădejdea în Dumnezeu care va asculta strigarea lor, să se păzească de tina păcatelor și ispitelor urâte, să umble în căile Domnului întărindu-și pașii lor pe cărarea virtuții"* [51].

Hiperbola[52]

Necrologul părintelui Lupaș nu era lipsit nici de hiperbole, închinate în cinstea unor iluștri dascăli de simțăminte curate românești. Un astfel de erou este și învățătorul Școlii din Săliște, Ilie Hociotă, la înmormântarea căruia, va rosti următoarea hiperbolă, deloc forțată și foarte bine dozată. De remarcat aici frumusețea limbajului ce amintește de poetica lui Goga[53], cu siguranță familiară protoiereului din Săliște,

---

[49] Ioan Bunea, *Cuvinte de învățătură la Botez, Cununie și Înmormântare*, p. 67.

[50] Deși am amintit în introducere această perspectivă a părintelui Bunea, considerăm de bun augur să o mai postăm o dată, ca într-un exercițiu de repetiție retorică: „*Unii preoți sunt meșteri iscusiți în ticluirea „iertăciunilor" și reușesc să stoarcă lacrimi de la credincioși, mai ales de la cei cu un nivel intelectual mai scăzut, sau cu o sensibilitate pronunțată, uneori morbidă. Pentru aceștia, „iertăciunile" primează în fața necrologului propriu-zis. În fond, însă, „iertăciunile" sunt fraze goale, lipsite de conținut, stereotipe, absurde, ba chiar ridicole – în multe cazuri – contrare dreptei credințe, eclipsând necrologul, chiar dacă a fost judicios întocmit și rostit cu însuflețire, cu cuviința adecvată momentului*". A se vedea Ioan Bunea, *Rostuiri în Eternitate: Cuvânt de învățătură la Botez, Cununie și Înmormântare*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2003, pp. 62–68.

[51] Ioan Lupaș, *Căzut-a cununa capului nostru…*, p. 92.

[52] Este o figură stilistică ce mărește exagerat un lucru sau o ființă, încât depășește cu mult firea. Din literatura antică, redăm un paragraf din poetul Virgilius, care vorbind despre amazoana Camila, spune următoarele: „*Mai iute decât vântul, ea ar fi putut să zboare pe un câmp acoperit de spice, fără de a le pătuli sub pasurile sale, ori să-și deschidă un drum în mijlocul mării și să alerge pe deasupră-i, fără de a-și uda picioarele cele ușoare*". A se vedea Mircea Frînculescu, *op. cit.*, p. 145.

[53] Întâlnim de asemenea în necrologul părintelui Lupaș, citări și din poezia lui Coșbuc. Iată ce spunea oratorul nostru în predica intitulată „Numai un mic număr de ani", rostită în Săliște la data de 28 iunie 1913, cu prilejul înmormântării unui comerciant: „*După mărginita judecată omenească moartea a răpit prea curând din mijlocul surorilor, al prietenilor și cunoscuților săi pe răposatul în Domnul, Nicolae Țintea, care ca bărbat în floarea vieții ar mai fi avut încă multe de împlinit, se ocupa cu planuri și întreprinderi frumoase pentru viitor, nebănuind că îi va fi sfârșitul atât de apropiat și*

dar și stima generației mai tinere față de dascălii îndrumători pe cărarea vieții, care au știut să-și împlinească datoria în *„cinstita haină albă de la țară”* [54]:

„Cu ei au dispărut din rândurile învățătorilor noștri cei din urmă veterani, reprezentanți ai generației vechi de dascăli... Bunătatea lor părintească îmbrăcată în frumoasa și cinstita haină albă de la țară, strădania lor dreaptă, cuviința lor creștinească, simțirea lor românească, ne vor face să uităm lipsa pregătirii teoretice, trufașe, înalte și pretențioase înveșmântată aproape întotdeauna după ultima modă orășenească...” [55].

Prolepsa[56]

Chiar dacă este foarte atent și bine dozat în expunerea sentimentelor de moment, părintele protoiereu, de data aceasta, cu ocazia înmormântării unui om bogat, despre care se subînțelege că singura lui preocupare în viață a fost să-și mărească averile; spre a nu se descalifica în fața auditoriului prin laude nemeritate la adresa defunctului, se folosește inspirat de tehnica prolepsei. Anticipează de la bun început părerea unanimă a celor de față, o rostește, însă cu multă atenție, ca mai apoi, să prezinte și reversul la care poate nimeni nu se aștepta – și în felul acesta, foarte inspirat, reușește să păstreze curată imaginea familiei, deziderat al oricărui predicator, căci dimensiunea de acuzator, nu trebuie să caracterizeze clerul. Pentru o bună reușită, se recomandă valorificarea oricărei manifestări exterioare, nonverbale (atitudinea, fizionomia, gesturile oratorului și modulația vocii, fac toată elocința[57]). Din păcate ne lipsește acest detaliu important, nu-l mai putem vedea pe viu pe oratorul Ioan Lupaș în toată splendoarea sa nonverbală, de aceea nu vom putea niciodată aprecia acest segment al omileticii sale, la justa lui valoare. Partea surprinzătoare, la care nimeni poate nu se aștepta (însă acesta este avantajul prolepsei, care poate deveni un bun de neegalat în gura unui orator profesionist), este depictarea unei mărturii personale. Oratorul narează cum a fost la cel în cauză, fiind chemat la patul de moarte

---

readucându-și aminte de cuvântul poetului G.Coșbuc: Că-n gând tu tot ce-ți pui / E numai vis, căci Dumnezeu te poartă-n voia Lui”. A se vedea Ioan Lupaș, *Căzut-a cununa capului nostru*, p. 93.

54 Dorel Man, „Ioan Lupaș – Slujitor al Bisericii”, p. 86.

55 Ioan Lupaș, *Căzut-a cununa capului nostru…*, p. 88.

56 Vine din grecescul *prólēpsis* care înseamnă „anticipare”. Este un procedeu retoric ce constă în anticiparea unei eventuale obiecții, pe care o combate încă dinainte de a fi rostită. Din perspectivă psihologică, prolepsa oferă un avantaj retorului și-l pune pe gânduri pe ascultător. A se vedea Vasile Gordon, Adrian Ivan, Nicușor Beldiman, *Omiletica*, p. 484. Pentru că prolepsa intră în strânsă legătură și cu reacțiile nonverbale ale ascultătorilor, este inspirat ca oratorul să-și pregătească prolepsa doar pe jumătate, cealaltă luând ființă din sentimentele ce cresc în ochii auditoriului. Aceasta era cheia reușitei omileticii ÎPS Anania, după cum el însuși avea să mărturisească: *„Jumătate din ce vă vorbesc construiesc acasă printr-o meditație de unul singur, într-un plan, iar jumătate se construiește aici, în acest amvon, pentru că obișnuiesc să mă uit în ochii ascultătorilor și jumătate din ceea ce vorbesc crește din ochii lor*”. A se vedea Vasile Gordon, *Mitropolitul Bartolomeu – un predicator harismatic*, în Bartolomeu Anania, *De la Betleemul Nașterii la Ierusalimul Învierii: Scrisori pastorale*, Iași, Polirom, 2011, p. 237.

57 Laurean Mircea, *Arta Predicării: Exigențe pentru mileniul al III-lea*, Iași, Doxologia, 2015, p. 132.

al acestuia, și auzind din gura muribundului, cuvinte înlăcrimate de pocăință pentru felul său de viețuire. Mai mult, adaugă și faptul că decedatul a lăsat în testament, o donație considerabilă pentru întreținerea și reabilitarea multor Biserici din zonă. Iată cum, printr-o prolepsă inspirată, a știut marele nostru predicator, să depășească un moment incomod, și în final să aducă mult așteptata mângâiere sufletească pentru familia încercată de durere. Aceasta deoarece, predicatorul la slujba înmormântării, se găsește în situația în care are un public pestriț, pentru o temă – nu o temă prefabricată, pentru un public incomod[58]. Acest adevăr, îl obligă pe predicatorul de succes, să se adapteze publicului său și să se contopească total cu el. Iar acest lucru, îl reușește părintele Ioan Lupaș de minune, după cum reiese din necrologurile lui. Dar să redăm și partea de început a prolepsei, cea zugrăvită în culori închise și fade, care poate fi ușor asemănată cu ironia[59], o altă figură stilistică retorică, ce apare și în paginile Sfintei Scripturi, rostită de profetul Ilie (*3Regi* 18, 27):

> *„Între cei ce au avut din belșug și de prisos toate cele de lipsă pentru traiul vieții, era și adormitul în Domnul, Gligor Dancu, pe care Dumnezeu l-a învrednicit să ajungă, atât în urma moștenirii părintești, cât și prin sârguință proprie, stăpân al unei averi însemnate. El însuși spunea uneori semenilor săi, cât se simte de bine când cugetă la mărimea averii sale care îi aduce zilnic atâta dobândă, cât nu pot câștiga alți muritori nici prin truda și osteneala unei săptămâni sau luni întregi. Până era sănătos, se credea atât de sigur de viitorul său, încât nu-și aducea cu plăcere aminte de adevărul cuvintelor din cântarea prohodului, că viața aceasta este umbră și vis... când dobândim lumea, atuncea în groapă ne sălășluim, unde împreună sunt împărații și săracii..."* [60].

Metafora

Am lăsat spre final analiza metaforelor, căci acestea sunt numeroase în necrologurile părintelui Ioan, și cuprinse parcă toate, sub sintagma des folosită, cea de „școala mormintelor" [61], pe care părintele nostru, o rostea cu drag, ori de câte ori făcea referință la moarte și pe care o remarcăm în prefața cărții sale de predici funebre. În omilia „În ziua sfârșitului" rostită la înmormântarea părintelui Ioan Predoviciu din localitatea Amnaș, părintele Ioan Lupaș aflându-se la punctul în care schițează un portret moral al răposatului, cu detalii biografice, spune despre dânsul următoarele: *„Și răposatul în Domnul preot Ioan Predoviciu a purtat această luptă cu destulă ispravă și vrednicie în cursul preoției sale. Armele lui au fost mai mult armele blândeței, ale îngăduinței și ale smereniei creștinești, cu ajutorul cărora a reușit să înfrângă prin îndelungă răbdare*

---

[58] Sebastian Chilea, *Predica de succes*, în „Mitropolia Olteniei", XVIII, 1954, nr. 1–3, p. 38.

[59] Chiar dacă pe unii predicatori îi sperie ideea folosirii ironiei în actul omiletic, totuși ea are importanța ei. Este un procedeu retoric binevenit, prin care sunt amendate subtil însă, o stare de lucruri, de patologii ale sufletului, sau o atitudine sau chiar o persoană coruptă. A se vedea Marius Ciobotă, *Stilistica Predicii*, București, Editura Spandugino, 2016, p. 275.

[60] Ioan Lupaș, *Căzut-a cununa capului nostru…*, p. 101.

[61] *Ibidem*, p. 23.

pornirea uneori cumplită a celor potrivnici”[62]. Vorbirea cu substrat metaforic despre virtuțile părintelui Predoviciu, subliniindu-se virtuțile acestuia ca arme împotriva ispititorului, nu se poate să nu ne ducă cu gândul la panegiricul Sfântului Vasile cel Mare, rostit în cinstea mucenicei Iulita, care tot prin armele duhovnicești l-a biruit pe diavol[63] – se prea poate ca acesta să-i fi stat drept inspirație, căci ideile dezvoltate sunt foarte asemănătoare: *„Socot că Iulita a rănit mai ales pe diavol, vrăjmașul nostru obștesc, care nu suferă să fie biruit de femei. Diavolul, care se laudă că va zgudui lumea, că va pune mâna pe lume ca pe un cuib, că va ridica lumea ca pe niște ouă părăsite (Isaia 10, 14) și că va pustii orașele, el s-a văzut biruit de virtutea unei femei”* [64]. Oratoria înaltă a Sfântului Vasile, nu mai este un secret pentru nimeni, însă el se folosea de aceasta, doar în măsura în care putea fi pusă în slujba „filozofiei creștine”[65].

În necrologul rostit pentru aducerea aminte a bravului învățător Ioan Miclăuș, mort pe frontul din Galiția în 1916, va insera următoarea metaforă demnă de memorat: *„A aprins în mintea și inima elevilor săi lumina cunoștinței, care va arde bine, îndreptând cărările vieții lor spre îndeplinirea tuturor dorințelor creștinești”*[66]. Practic, aceste cuvinte unicat, au darul de a-l păstra mereu viu, în memoria noastră, pe distinsul domn învățător Miclăuș, după cum elogiile Sfântului Ioan Gură de Aur, la adresa marelui apostol Pavel, au capacitatea de a-l învia din mormântul său, spre a-l arăta necontenit lumii, ca pe un exemplu de desăvârșire creștină[67]. Se prea poate ca panegiricele *atletului lui Hristos*, să-l fi inspirat decisiv pe protoiereul Lupaș.

---

[62] *Ibidem*, p. 76.

[63] Sfântul Vasile cel Mare se adresa laudativ nu doar cu ocazia discursurilor funebre, ci și în scris, în corespondența sa epistolară, lărgind practic granițele encomionului antic. În *Scrisoarea 197* pe care o trimite episcopului din Milan, Sfântului Ambrozie, i se adresează acestuia în următorii termeni: *„O, omule al lui Dumnezeu, pentru că nu de la oameni ai primit sau ai învățat Evanghelia lui Hristos, ci Însuși Domnul te-a adus dintre judecătorii pământului și te-a așezat pe scaunul Apostolilor... Vindecă slăbiciunile poporului, dacă pe cineva l-a atins cumva boala nebuniei ariene... Reînnoiește căile Sfinților Părinți...”*. Contextul redactării acestui encomion epistolar, este dat de apelul pe care Sfântul Vasile îl face apusenilor, de a veni în sprijinul luptei lor cu ereticii arieni, căci schisma din Antiohia și haosul general instalat, necesitau contracarare imediată, prin unirea tuturor forțelor celor ce-au rămas ortodocși în cuget și simțiri. Credem că Sfântul Ambrozie cu preoții din ascultarea sa, au oferit imediat sprijin pastoral necesar, deși cei doi corifei ai Bisericii creștine, se pare că nu s-au întâlnit niciodată față către față – ci doar prin comuniune de duh. A se vedea Ioan G. Coman, *Sfântul Vasile cel Mare adresează elogii Sfântului Ambrozie al Milanului. Transferul Moaștelor Sfântului Dionisie din Capadocia*, în *Sfântul Vasile cel Mare – închinare la 1630 de ani*, (Emilian Popescu, Adrian Marinescu eds.), București, Basilica, 2009, pp. 614–617.

[64] Vasile cel Mare, *Omilii și cuvântări*, București, Basilica, 2009, p. 97.

[65] Tincuța Cloșcă, *Ornamentele Retoricii Clasice și cei trei mari Părinți Capadocieni*, în „Studii Teologice”, 2014, nr. 1, p. 123.

[66] Ioan Lupaș, *Căzut-a cununa capului nostru*, p. 66.

[67] Alexandru Prelipcean, *Chipul Apostolului Pavel în cele șapte cuvântări encomiastice*, în *Cele șapte cuvântări encomiastice în cinstea Apostolului Pavel*, trad. de Alexandru Prelipcean, Iași, Doxologia, 2016, p. 65.

Metafora coborârii și a înălțării, surprinsă spre finalul necrologului „*Pus-am înaintea feței voastre viața și moartea*" – un text preluat din cartea Deuteronomului (30, 19), credem noi că are la bază, o altă idee asemănătoare Deuteronomului, din același capitol, cu câteva versete mai sus, și anume: „*Căci porunca aceasta pe care ți-o poruncesc eu astăzi nu este mai sus de tine, și nici de tine departe. Ea nu este în cer, ca să zici: Cine dintre noi se va sui în cer și ne-o va aduce, pentru ca noi s-o auzim și s-o plinim?... și nu este nici peste mare, ca să zici: Cine dintre noi va trece marea și ne-o va aduce, pentru ca noi s-o auzim și s-o plinim?... Ci cuvântul este foarte aproape de tine; el e-n gura ta și-n inima ta și-n mâinile tale: numai să-l plinești*!" (*Deuteronomul* 30, 11–14). Cuvintele acestea ale lui Moise fac parte din ceremonia de reînnoire a Legământului, care-a avut loc în Câmpiile Moabului, poporul Israel fiind îndemnat să se dedice cu abnegație în ascultarea Legii, care de altfel nu era imposibil de realizat. De aceea se spune: „nu este în ceruri" – fiindcă Legea nu este inaccesibilă datorită măreției ei, în așa fel încât să fie nevoie de o persoană calificată, pentru a o face clară. Tot astfel, și cuvintele „nu este dincolo de mare", indicând faptul că Legea era practică și realistă[68]. Sfântul Pavel nu face altceva decât să reia perspectiva și s-o desăvârșească în persoana lui Hristos Mântuitorul (*Romani* 10, 5–8), Care S-a înălțat și S-a coborât în cele mai adânci locuri ale pământului, pentru ca mântuirea noastră să fie deplină, astfel încât toți să putem fi răscumpărați din păcate[69]. Părintele Ioan Lupaș, mutând inspirat accentul de pe povârnișul morții pe sprânceana Templului vieții eterne – constantă intrinsecă spiritului, care trebuie să coboare întâi, ca mai apoi să urce liber văzduhul, declară următoarele: „*Și acum, călător istovit înainte de vreme în drumul cel greu al vieții, coboară-te cu trupul tău, mistuit de boală îndelungată, în odihna de veci a mormântului, unde dorim să-ți fie țărâna ușoară! Iar cu sufletul, desfăcut din legăturile durerii, înalță-te spre lumina vieții de veci, ca să primești de la Dumnezeul dreptății și al milostivirii răsplata, ce ți se cuvine după cuvintele și faptele tale*..."[70].

Într-un necrolog plin de metafore emoționante, rostit la înmormântarea unei mame tinere, cu doi copilași rămași în urmă (de 2 respectiv 3 anișori), singuri în grija lui Dumnezeu și a tatălui lor neajutorat; părintele Lupaș reușește să transmită mângâiere sufletească: „*Către taina oricărei inimi plecăm urechea noastră, nu auzim decât vaiete și suspine... Prin ascultarea sa exemplară, prin simțirile sale curate și alese, a fost ca o adevărată podoabă, ca o floare cu bună mireasmă*[71] *în stratul familiar atât de îngrijit al acestei familii preoțești... În cei 4 ani de căsnicie fericită și senină, a reușit să întemeieze în casa dânsului un cuib cald de iubire, un izvor de lumină și fericire, din care s-au putut*

---

[68] Peter C. Craigie, *Deuteronomul*, trad. de Daniela Rusu, Editura Logos, Cluj-Napoca, 2008, pp. 413–414.

[69] Teofilact al Bulgariei, *Tâlcuirea epistolei către Romani*, Editura Sophia, București, 2005, p. 170.

[70] Ioan Lupaș, *Căzut-a cununa capului nostru...*, p. 114.

[71] Imaginea aceasta a trupului uman, care s-a îmbrăcat cu virtuțile ca și cu o haină de sărbătoare, se aseamănă foarte bine cu metafora trupului curat întocmai unui fagure de miere, care păstrează nectarul prin mintea cea cugetătoare – comoară a firii omenești, din omilia a 22-a ce face parte din panegiricele Sfântului Grigorie Palama. A se vedea Roger Coresciuc, *Omiliile Sfântului Grigorie Palama. Analiză omiletică*, Iași, Doxologia, 2013, p. 134.

răsfrânge raze de îndrumare sănătoasă și de îndemnuri bune și pentru poporul din comuna Bungard... De câte ori își va arunca ochii la iubiții săi copilași, ca o săgeată ascuțită va trece prin inima lui, care va sângera de durerea de a fi pierdut atât de timpuriu pe mama scumpilor săi îngerași... Oricât de sfâșietoare îi va fi acum durerea, să nu slăbească în nădejdea că milostivirea Celui Atotputernic îi va trimite alinare... și se va mângâia cu gândul, că Cel ce îngrijește de păsările cerului și de crinii câmpului, îi va trimite ajutor ceresc...”[72]. Se simte în acest necrolog cum părintele Ioan, empatizează cu durerea tatălui rămas văduv cu doi copii foarte mici, ca unul care a fost și el măcinat de colții nemiloși ai suferinței. Datorită atitudinii sale militante pentru unitatea românilor și emanciparea lor, a atras asupra sa ura stăpânirii maghiare, iar în urma publicării articolului „Toate plugurile umblă”, în anul 1907, Lupaș este acuzat de tribunalul maghiar de la Cluj, de „agitație împotriva tagmei proprietarilor”, condamnat fiind la 3 luni de închisoare, primind și o amendă de 200 de coroane[73]. Astfel că, la data de 13 iulie 1915, când rostește acest necrolog, trecuseră deja 8 ani de la suferințele sale îndurate pentru cauza românilor – de aceea, cuvintele rostite au fost pline de conținut taumaturgic.

Ne oprim aici cu identificarea structurilor retorice și stilistice ale necrologului părintelui Ioan Lupaș, datorită spațiului editorial; ele evident sunt mult mai multe, ca dovadă a unui spirit aristocrat, educat la cele mai renumite școli ale vremii[74]. Nădăjduim însă, ca într-un viitor proiect editorial, să le atingem pe toate. Acum vom aborda foarte pe scurt, dimensiunea cuvintelor mângâietoare, ale necrologurilor protoiereului academician Ioan Lupaș.

Dezideratul necrologului bisericesc: mângâierea sufletelor

Mângâierea creștină își are izvorul din cea de-a doua virtute teologică: nădejdea. Pe aceasta, părintele Ioan Lupaș o leagă de jertfă, de suferință, asumată conștient de către creștinii adevărați, care vor primi de la Tatăl Ceresc, răsplata izbăvirii veșnice[75]. De aceea, spune părintele Ioan, într-o predică rostită de Sfintele Paști, următoarele: „Să se coboare tot insul în adâncul sufletului său și să caute răspunsul cercetând, dacă a împlinit totdeauna poruncile lui Dumnezeu, dacă a iubit dreptatea, dacă s-a ferit de păcat, dacă a fost întru toate cu îndelungă răbdare până la sfârșit, jertfind jertfa dreptății și nădăjduind spre Domnul”[76].

---

[72] Ioan Lupaș, *Căzut-a cununa capului nostru…*, p. 118.

[73] Mircea-Gheorghe Abrudan, *Părintele Ioan Lupaș (1880–1967): un savant în zeghe*, în „Renașterea”, XXVIII, 2017, nr. 7, p. 2.

[74] A absolvit Gimnaziul românesc „Andrei Șaguna” din Brașov, urmând ulterior cursurile Facultății de Litere și Filosofie a Universităților din Budapesta și Berlin. În anul 1905 obține titlul de doctor în Istorie la Universitatea din Budapesta, cu teza „Biserica Ortodoxă din Transilvania și unirea religioasă în cursul veacului al XVIII-lea”. A se vedea Mircea-Gheorghe Abrudan, *Părintele Academician Ioan Lupaș. Făuritor și Istoric al Marii Uniri din 1918*, p. 14.

[75] Alexandru Moraru, *Credință, Moralitate și Educație în lucrarea „Mângâiați poporul – Cuvântări bisericești” de Ioan Lupaș*, în „Tabor”, XI, 2017, nr. 7, p. 32.

[76] Ioan Lupaș, *Cuvântări bisericești*, ed. Dorel Man, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2007, p. 17.

Cuvântările funebre ale preotului Ioan, relevă și o atentă grijă socială pentru familia în cauză. Spre exemplu, la moartea copilei Aurelia Moess de numai 3 ani și jumătate, durerea familiei era augmentată și de situația tatălui fetiței, care se afla pe front în primejdie de moarte. Mama aceasta greu încercată, avea mare nevoie de mângâiere sufletească, dar și de alinare trupească, prin implicarea socială a celor mai apropiați – lucru la care părintele Lupaș își îndeamnă credincioșii[77]: *„Datoria noastră duhovnicească de a-i mângâia pe toți în această durere și de-a căuta leac pentru rana inimii lor, este și ea destul de grea. Dar Dumnezeu Cel Milostiv și Atotputernic, cu știința Căruia li s-a deschis rana aceasta, va trimite și doctoria sufletească necesară pentru tămăduirea ei"*[78]. Intervenția Bisericii în acest sector al vieții, a fost mai mult decât salutară, fiindcă în intervalul de timp octombrie–noiembrie 1914, s-au efectuat recrutări pentru toți bărbații cu vârsta cuprinsă între 24–36 de ani[79]. Despre felul cum au fost receptate plecările bărbaților pe front, ne dă mărturie memoriile preotului din satul Sanț, aparținând județului Bistrița-Năsăud: *„...case pline de jale, copii câte 8–10 rămași fără hrănitori, pământul nelucrat mai departe, bucatele și banii lipsă. A plânge să ne poată ajuta doar Bunul Dumnezeu... Femeile a căror bărbați au mers la război, au ieșit singure și au adunat de pe câmp, iar copiii erau peste măsură de îngreunați de lucru"* [80]. Soarta acestor femei

---

[77] Cosmin Cosmuța, *Aspecte de credință și viață în cuvântările funebre ale protopopului Ioan Lupaș din Săliștea Sibiului*, în „Tabor", XI, 2017, nr. 7, p. 65.

[78] Ioan Lupaș, *Căzut-a cununa capului nostru…*, p. 142.

[79] De-a dreptul electrizantă rămâne drept mărturie pentru istoria poporului român, predica rostită de către protopopul Vasile Gan. Nu doar că este o monstră de persuasiune socială, ce trezește până și în cele mai adormite conștiințe, fiorul curatei milostenii; dar în lumea creștină a începutului de secol XX, dominată de bricolaj religios și spiritualitate precară, predica acestui protopop, este profetică și vie, lipsită de limbajul de lemn, monoton, și conformist al oratoriei de serviciu. Această cuvântare acidă, prin tonusul ei debordant, are darul de a îndupleca voința ascultătorilor, îndemnându-i pe aceștia să decidă măsuri de schimbare, predicatorul oferind exemple concrete despre cum pot veni cu toții în ajutorul celor flămânzi și în mari lipsuri materiale din pricina războiului: *„Putem noi sta nepăsători în fața morții ce secetă sufletele alese? Nu ne cutremură vaietele văduvelor tinere și plânsul orfanilor ce rămân în valurile tulburate ale vieții singuri, strigând după hrană ca și puii golași din cuib care și-au pierdut pe mama? Cum vom trece, fără lacrimi, pe lângă bătrânii ce-și târăsc ca viermele prin țărână trupul și nu mai e cine să-i ridice, căci fiul, patronul lor, răpus de gloanțele dușmane, și-a sfârșit el viața și au rămas ei: bătrâni, singuri, neputincioși. Suntem oameni. Avem simț omenesc. Nu se poate să nu ne cuprindă jalea obștei, și nu se poate să nu dăm curs jalei și durerii prin vărsarea lacrimilor pline de fior amar"*. Conform cerințelor oratoriei antice, ce-l obligau pe retor să fie un om echilibrat și deplin cunoscător al metodelor prin care se formează un caracter moral, părintele Gan, se înscrie cu succes pe linia marilor evocatori de sentimente nobile, ce-au clădit la durabilitatea ființei românești. A se vedea Vasile Crețu, *Sfântul Ioan Gură de Aur și arta cuvântului. Provocări și exigențe pentru predica de azi*, în „Ortodoxia", 2015, nr. 3, p. 67; Ioan Toader, *Retorica Amvonului*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 87; Eugeniu Nistor, *Oratorie, Argumentare și Comunicare în Roma Antică*, în „Studia Universitatis Petru Maior. Philologia", 2011, nr. 10, p. 99; Vasile Gan, *Predică pentru timpul de răsboiu*, în „Revista Teologică", 1916, nr. 13–20, p. 279.

[80] Elena Crinela Holom, Bogdan Crăciun, *Invalizi, orfani și văduve. Consecințe sociale ale Marelui Război în Transilvania. Studiu de caz,* în Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Mihaela Tămaș (eds.),

greu încercate de traiectoria războiului națiunilor, a fost în parte ușurată de preotul satului și de sătenii binevoitori, care au lucrat și pentru ele, bucata de pământ rămasă nearată, datoriră plecării stâlpului casei pe linia frontului, asigurând astfel hrana vitală a micuților orfani[81]. Îndemnurile sociale din necrologurile părintelui Ioan Lupaș, trebuie înțelese la adevărata lor valoare socială, doar în cadrul acestui context dat.

Întocmai unui renumit orator, părintele protopop stăpânea foarte bine și structura panegiricului[82], rostind o cuvântare înflăcărată cu ocazia înmormântării surorii de caritate Florica Manta, în Guraráului la data de 4 august 1915[83] (a se vedea Anexa). Printr-un discurs encomiastic[84] plin de sobrietate și solemnitate în același timp,

---

Primul Război Mondial. Perspectivă istorică și istoriografică, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2015, p. 562.

[81] Cătălin Varga, *Omilii în timp de război: Biserica Ortodoxă Română în perioada Primei Conflagrații Mondiale (1914–1918)*, p. 222.

[82] Panegiricul este un cuvânt compus din limba greacă unde *pan* înseamnă „tot, întreg" iar *agiris* definește „adunarea întregului popor pentru o comemorare festivă". Așadar, o reuniune pentru o sărbătoare solemnă. Originile panegiricului trebuie căutate în retoria antică, în discursurile encomiastice rostite în cinstea eroilor legendari sau a diverselor personalități publice, cu merite deosebite. Una dintre cele mai cunoscute astfel de cuvântări din istoria omiletică este *Cuvântul de mulțumire către Origen*, rostit de către sfântul Grigorie Taumaturgul, ucenic al ilustrului exeget biblic, în anul 238 d. Hr., în Cezareea Palestinei. Prin tonul său solemn și mișcător, panegiricul omiletic urmărește intensificarea sentimentelor religioase legate de sărbătoarea pomenită sau de sfântul în cauză, constituindu-se într-un factor de dinamizare a spiritualității creștine. Izvoarele alcătuirii panegiricului trebuie să fie în primul rând Sfânta Scriptură, Viețile Sfinților și Sinaxarele, Literatura ascetică și mistică, Acatistele folosite în cultul bisericesc, poeziile religioase solemne și imnografia cărților de cult. A se vedea Vasile Gordon, Adrian Ivan, Nicușor Beldiman, *Omiletica*, pp. 392–395.

[83] Cu ocazia parastasului înmormântării acestei fiice de preot, avem înregistrată, în acest volum de predici colective, cuvântarea părintelui Ioan Hanzu de data aceasta, slujitor în satul Cacova, din care spicuim următoarele afirmații: *„În sunetul duios al clopotelor am înmormântat pe cea dintâi eroină a neamului nostru în acest înfricoșat război. Iar acum ne-am întrunit, conform datinei noastre strămoșești față de cei răposați, ca după rânduiala și credința Bisericii noastre, să înălțăm rugăciuni la tronul cel ceresc pentru odihna sufletului ei nevinovat și fecioresc, slujind acest parastas întru pomenirea ei... Eroina noastră a iubit pe deaproapele ei așa, încât și viața și-a dat-o pentru aceea iubire, deci și noi să o iubim, iubindu-ne între noi în aceeași măsură... Și la mulți le-a fost în adevăr îngerul ocrotitor și îngrijitor, ceea ce a spus-o unul fiecare, împărtășit de îngrijirea ei, ceea ce o spun multe epistole de mulțumire și recunoștință, sosite la adresa răposatei din partea celor mai aproape lor... Așa și-a împlinit eroina noastră misiunea de soră de caritate, așa și-a ridicat ea însăși monumentul cel mai dăinuitor în sânul poporului, lăsându-l moștenire și în grija noastră a tuturor din generație în generație, ca cea mai vie dovadă de jertfire de sine, iubire de patrie și neam, ca fiică aleasă a unei respectabile familii preoțești... Cuvine-se cu adevărat, după a mea modestă părere, ca unul dintre aceste motive, să se boteze și numească de fiicele acestei comune și a altor învecinate, întru amintirea ta, drept răsplată și recunoștință, cât și exemplu de urmat, motivul surorei Florica*". A se vedea *„Mângâiați poporul". Cuvântări bisericești de Dr. Ioan Lupaș și alți preoți din protopopiatul Săliștei*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1916, pp. 210–211.

[84] Encomionul presupune o cuvântare de laudă, un elogiu în onoarea cuiva, sau mai poate fi un poem liric în care se glorifică faptele cuiva. Vine din grecescul *egkōmion* care înseamnă „laudă", fiind unul din cei trei stâlpi ai retoricii epideictice. Potrivit marelui retor antic Quintilian (*Inst. Orat.* 3.7.6–9), encomionul este o laudă cu accente epideictice, direcționată în lumea antică, fie

oratorul nostru păstrează structura clasică a panegiricului rostit în cinstea cuiva, dând dovadă astfel, că este un bun cunoscător al tratatelor retorice ale antichității dar și ale vremii sale. Cerința forte a acestui model discursiv este identificarea elementelor istorico-biografice ale celui elogiat, împletite pas cu pas cu învățături morale și duhovnicești. Planul propriu-zis constă în preluarea unui *motto* luat de obicei din Evanghelie sau din slujba zilei: *„Nu te teme, crede numai...”* [85]; apoi urmează *formula de adresare*, în cazul nostru avem expresia consacrată a acelor timpuri, care astăzi pare puțin perimată: *„Jalnici ascultători!”*; apoi *tratarea*, adică partea istorico-biografică și ilustrativă: *„Înțelegem toți, câți ne-am adunat astăzi aici, să petrecem la locul de odihnă veșnică rămășițele trupești ale adormitei în Domnul fecioare Florica Manta, că aceeași durere cumplită a săgetat și inima scumpilor ei părinți în clipa, când au luat de veste, că îngerul morții a început să fâlfâie din aripi diafane asupra iubitei lor fiice*[86]*, pe care și-au dat toată omeneasca silință, s-o crească până la vârsta de 21 de ani și s-o cultive ca pe un suav trandafir, menit să dea podoabă atât de aleasă în stratul bine îngrijit și frumos odrăslit al acestei familii preoțești... Însușirile, cu care a fost înfrumusețat sufletul acestei fecioare, trebuiesc socotite ca niște daruri de la Dumnezeu. Dar este meritul părinților, că prin îngrijirea și priceperea lor deosebită au știut cultiva în sufletul fiicei lor sământa cea bună a virtuților creștinești, care au făcut din ea un model de fiică ascultătoare, de soră și prietenă devotată, de creștină bună gata oricând spre jertfă cât de mare pentru ajutorarea deaproapelui îndurerat și obidit... Despre această nobilă și creștinească pornire a sufletului*

---

spre zeități, fie spre regi sau împărați, fie spre orașe, fie chiar spre animale legendare. Câțiva biblliști postmoderni (Kennedy, Mack, Smit, Sigountos etc.), au propus teoria lui *Evrei* 11 ca fiind la bază un encomion al credinței iar *1 Corinteni* 13 un encomion al dragostei. A se vedea David E.Aune, *The Westminster Dictionary of New Testament and Early Christian Literature and Rhetoric*, pp. 145–146.

85 *Marcu* 5, 36: *„Dar Iisus, auzind cuvântul ce s-a grăit, a zis mai-marelui sinagogii: Nu te teme. Crede numai”*.

86 Nu se înțelege clar din corpusul cuvântării care a fost cu exactitate cauza decesului, însă putem bănui contactarea unei anume epidemii aduse de pe front. Foamea, sărăcia și condițiile mizere de trai ale războiului, au adus cu ele boli ca holera, tifosul, gripa, tuberculoza, bolile venerice și variola, care au cauzat mari pierderi de vieți omenești. Holera a fost o prezență constantă în istoria Ardealului, epidemiile surveneau foarte des, cea mai groaznică înregistrându-se între anii 1872–1873, când 1 din 80 de locuitori au murit. Holera este o boală infecțioasă acută, intestinală, produsă de vibrionul holeric, caracterizată prin diaree, deshidratare masivă și colaps algid, alterarea profundă a stării generale, prezentând o mortalitate de 50–80% în cazurile netratate. Mai expuși la boală sunt cei denutriți, covalescenți sau bolnavii suferinzi de tulburări intestinale, bătrânii și copiii mici (datorită gradului de hipoaciditate gastrică). A se vedea Marin Voiculescu, *Boli infecțioase. Clinică și epidemiologie*, Editura Medicală, București, 1981, pp. 881–885. Într-o circulară a episcopului Aradului, Ioan Papp, observăm că boala cea mai necruțătoare ce-a lovit România în perioada acestui flagel mondial, a fost holera: *„Marele război la care a fost împinsă monarhia noastră, afară de neliniștea generală și de multe alte nenorociri împreunate cu orice războire, a adus asupra unor părți a patriei noastre și primejdia multor boli molipsitoare, între care e și holera, boala cea mai înfricoșată... De aceea dispunem ca preoții și învățătorii noștri să urmărească cu cea mai mare băgare de seamă și bunăvoință starea sanitară a credincioșilor noștri”*. A se vedea Ioan I. Papp, *Circular către toate oficiile protopresbiterale și parohiale din eparhia Aradului*, în „Biserica și Școala”, nr. 40, 5/18 octombrie 1914, pp. 326–327.

său feciorelnic, a dat dovadă atât de strălucită, când s-a dedicat de bunăvoie și cu devotamentul cel mai desăvârșit operei caritative de a îngriji și lecui pe eroii întorși bolnavi sau răniți de pe câmpurile de luptă. Cum au sosit în spitalele din Sibiu cei dintâi bolnavi și răniți, ea s-a smuls împreună cu sora ei Mărioara, din atmosfera senină a căminului părintesc, și cu suflet eroic a alergat să-și îndeplinească datoria creștinească față de cei ce gemeau în suferințe și cu timpul să se aducă pe sine jertfă curată pe altarul iubirii aproapelui..” [87]., urmată de încheiere cu îndemnuri scurte, persuasive: *„Părinți îndurerați, frați și surori nemângâiate, rudenii și prietene întristate, curmați deci curgerea lacrimilor voastre de jale și ascultați cuvântul de mângâiere al proorocului: « Veniți să ne întoarcem către Dumnezeu, căci el a sfâșiat și tot El va vindeca, el a lovit și tot El va tămădui rana »*[88] *(Osea 6, 1)”*.

Mijloacele stilistice ale acestui panegiric sunt dintre cele mai abundente (folosirea *ilustrației biblice* cu Iisus și fata moartă a lui Iair; *metafora* îngerului morții ce-și fâlfâie aripa diafana peste trupul fecioarei Florica, de altfel, un asindet ce coboară simboluri din zona palpabilă a anghelologiei, învelite în imagini bucolice; sau alta la fel de duioasă în care se arată munca părinților ei care și-au educat fiica cultivând-o ca pe un suav trandafir menit să dea podoabă aleasă; *hiperbole* prin care laudă fecioria, ascultarea acestei ființe și dăruirea ei; *metonimia* sămânța cea bună a virtuților; *repetiția* adjectivului feciorelnic; *gradația* devotamentul cel mai desăvârșit; *alegoria* cu suflet eroic a alergat să-și îndeplinească datoria creștinească față de cei ce gemeau în suferințe și cu timpul să se aducă pe sine jertfă curată pe altarul iubirii aproapelui; *epitetul* patul durerii; *comparația* cu eroii neamului nostru jertfiți pe câmpurile de luptă; *exclamația* blând și drept și bun și jertfitor a fost sufletul ei; *eufemismul* cu timpul să se aducă pe sine jertfă curată pe altarul iubirii aproapelui etc). În cadrul acestora, se cultivă un stil oratoric entuziast, energic, pe măsura recunoștinței și venerației față de subiectul exaltat: *„Cât de frumos zugrăvește scurtimea acestor trei cuvinte pornirea nobilă și entuziastă a unui suflet candid de fecioară spre jertfa supremă... Câtă însuflețire virginală și cât eroism delicat, plin de abnegație, a desfășurat ea întru îndeplinirea nobilei, dar grelei misiuni de soră de caritate voluntară, vor ști mărturisi cu dreptate aceia dintre eroii armatei noastre...”* [89]. Cuvintele acestui neprețuit necrolog, sunt atât de vii, încât transpare

---

[87] Această exprimare eufemistică a morții își propune să îndulcească puțin din drama fără de cuvinte a părintelui ce își înmormântează fiul sau fiica. Moartea – acest amestec de anxietate telurică și neputință eliptică, dacă este pregătită din timp cu mare demnitate, atunci trecerea pragului ei devine cea mai înaltă filozofie. Foarte plastic descria această stare mitropolitul Bartolomeu în cărțile sale omiletice: *„În momente grele, de depresie sufletească, ne putem îndoi chiar de propria noastră existență, de faptul că ne-am născut, dar nu ne îndoim de faptul că vom muri. Silogismul e simplu prin premisa lui: Toți oamenii sunt muritori; Socrate e om; deci, Socrate e muritor. Experiența generalității impune concluzia particularului. Dacă știm că nimeni, de la Adam până astăzi, nu a scăpat de moarte, fie el împărat, rege, satrap, sihastru, sfânt, bărbat sau femeie, nu avem nici un motiv să bănuim că noi vom face excepție. Așadar, e natural să credem că moartea e naturală*”. A se vedea Bartolomeu Anania, *Cuvinte de învățătură*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2009, p. 121.

[88] *„Mângâiați poporul”. Cuvântări bisericești de Dr. Ioan Lupaș și alți preoți din protopopiatul Săliștei*, pp. 167–174.

[89] *Ibidem*, pp.170–171.

credința și nădejdea ortodoxă în dogma învierii trupului omenesc, căci există o continuitate tainică între trupul pământesc și trupul înviat din viața cerească – continuitate inaugurată și desăvârșită de evenimentul Învierii Mântuitorului Iisus Hristos[90]. E însăși continuitatea persoanei Florica Manta, un suflet atât de nobil și curat, pe care întunericul mormântului rece, nu-l putea înghiți iar moartea înspăimântătoare, nu-l putea risipi, căci lumina ei nu putea fi așezată sub obroc – adevăr pe care părintele predicator la intuit magistral. Se împlinește practic, efectul patristic al encomionului creștin, pentru că o predică ce abundă în formule laudative, cum este necrologul de față, dezvăluie un orator ce exală stări excepționale, însă dominat de un ridicat simț al realității și bunului simț, după modelul Sfântului Ioan Gură de Aur[91].

Tot părintele Lupaș, ține o cuvântare la îngroparea unui soldat necunoscut, găsit mort pe muntele Frumoasa, fără a i se putea identifica religia, un anume Hermann Landesmann, care datorită milostivirii sătenilor, este depus în cimitirul din localitatea Gruiu, oferindu-i-se cinstea creștinească, însoțit fiind la mormânt precum un erou, care și-a jertfit viața pentru îndeplinirea slujirii ostășești. Mișcătoare rămân și aceste cuvinte ale părintelui protopop, rostite în cinstea acestui erou necunoscut: *„Cea mai mare jertfă pe care o poate aduce cineva pentru slujba și chemarea sa, este jertfa vieții. Să ne gândim câți eroi dintre fiii poporului nostru aduc în timpul de față asemenea jertfe, luptând și căzând pe câmpul de slavă, îndeplinind cu sfințenie datoriile lor de soldați credincioși, apărând glia strămoșilor și rugând pe Dumnezeu, să nu întârzie a se milostivi spre neamul și țara, pentru care își jertfesc ei viața... Spre Domnul milostivirii se va fi îndreptat și gândul acestui glotaș – încremenit cu pușca în mână pe o muchie de munte – când a simțit că înghețul morții începe să-l pătrundă în toate mădularele trupului, până la os și până la inimă și până la creier”* [92].

Toate acestea subtile pretenții oratorice, stau dovadă și mărturie despre un predicator ales al Bisericii noastre, care a știut să vorbească țăranului și orășeanului deopotrivă, ca de la inimă la inimă, mângâind cu delicatețe zbuciumul ființei românești. Predica profesorului Ioan Lupaș este o poetică a iubirii și a mângâierii aproapelui. Ca un bun mânuitor al cuvintelor alese, a înțeles că poetica este un domeniu ce îi dăruiește oratorului toate elementele literare de care are nevoie pentru exersarea unui stil predicatorial cât mai elevat. Analiza cu privire la poetica omiletică, realizată de distinsului doctor în Omiletică, preotul Marius Ciobotă, i se potrivește foarte bine părintelui Lupaș: *„Printre aceste mijloace ale poeticii, utile și propovăduitorului creștin, autorul enumeră: alegoria, analogia, narativitatea, comparația, descrierea, imaginea, metafora, metonimia, parabola, intriga, secvența și sinecdoca. Propensiunea celui care își elaborează predica spre șlefuire continuă a materiei verbale, cu măsura necesară și cu talent, aduce beneficii*

---

[90] Jean-Claude Larchet, *Sfârșit creștinesc vieții noastre, fără durere, neînfruntat, în pace...*, trad. de Marinela Bojin, Basilica, București, 2012, p. 332.

[91] Adrian Ivan, *Logos Parainetikos: Principii Parenetice în Omiliile la Matei și în alte scrieri ale Sfântului Ioan Gură de Aur*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2015, p. 283.

[92] Ioan Lupaș, *La mormântul unui glotaș*, în *Biserica și Școala*, 1916, nr. 8, p. 56.

indiscutabile procesului de receptare a mesajului, și prin aceasta, îmbunătățește perpetuu ethosul vorbitorului. În acest sens, lectura predicatorului, un capitol extrem de important pentru educația lui stilistică, trebuie să includă, într-o pondere considerabilă, texte cu un crescut potențial artistic”[93]. Cuvintele de mângâiere, rostite de părintele Ioan cu prilejul trecerii la cele veșnice ale unor oameni care nu făceau parte dintre păstoriții săi, ni-l prezintă ca pe un om cu mare deschidere socială și pastorală pentru toți semenii lui, indiferent de etnia sau religia acestora, știind mereu să identifice și să elogieze cu precizie, faptele bune ale tuturora[94].

Putem spune în concluzie, că predica părintelui protopop Ioan Lupaș, este ferită de poziționarea moralistului de serviciu, care oferă sfaturi gratuite audienței, după imaginea unui politruc lipsit de vervă. Îndemnurile părintelui sunt calde și pline de bun simț, sinceritatea cu care își comunică pledoaria mângâierii (constanta exercițiului său omiletic), este debordantă. Scopul educativ dar și apologetic al amvonului, este asigurat de efluviul figurilor de stil invocate și a poeticii pline de pathos debordant, auxiliare prin care își cucerește publicul, întru cultivarea celor mai nobile sentimente umane. Părintele Ioan Lupaș, vorbește deschis tocmai fiindcă niciodată nu îndeamnă spre o cale pe care el nu a parcurs-o înainte, sfaturile morale oferite sunt mai întâi interiorizate și asumate potrivit măsurii lui de credință, și abia apoi lansate publicității, lipsite de orice caracter livresc – ceea ce oferă carnație și savoare discursului său panegiristic. Astfel, și numai astfel, este păzit de așa numiții „demoni din preajma amvonului”, entități ce hărțuiesc duhul curat al oricărui predicator. Aceștia pot executa fără un prea mare efort munca disimulării absolute. Idoli precum cei ai autorității, popularității, succesului, divertismentului, secularizării, oratoriei și-ai profesionalismului, pot cu foarte multă ușurință, să compromită public imaginea oratorului[95]. Pe tot parcursul studiului omiliei părintelui academician Ioan Lupaș, nu am identificat vreo anume închinare în fața acestor ipostaze ale sinelui viciat. Iar acest adevăr, îi face și mai multă cinste, inegalabilului predicator al Săliștei de început de secol XX.

Concluzii

Răzbate în general, din cuvântările ținute de către preotul Ioan Lupaș, cu ocazia săvârșirii diferitelor slujbe bisericești, o grijă pastorală deosebită pentru situația dată, dar și o preocupare retorică de cea mai bună calitate, cu scopul de-a ajunge direct la inimile ascultătorilor. Aceștia, aflați într-un spațiu damnat al încleștărilor nemiloase, unde iminența morții era prezentă la tot pasul, aveau drept unică scăpare, numai divinitatea. Rugăciunile și lecturile religioase duhovnicești, alături de slujirea preoților, alimentau nevoia permanentă de sprijinire morală a unei lumi aflate în

[93] Marius Ciobotă, *Stilistica predicii*, pp. 123–124.
[94] Cosmin Cosmuța, *op. cit.*, p. 71.
[95] Derek Tidball, *Idolii din preajma amvonului*, trad. de Ciprian Simuț, Oradea, Editura Casa Cărții, 2013, 164 p.

criză[96]. În viața Bisericii, Cuvântul lui Dumnezeu a fost arma prin care s-a cucerit lumea pentru Hristos; prin el s-a răspândit credința, s-au convertit popoarele, s-au îmbunătățit moravurile. Nimic nu poate, așadar, egala puterea Cuvântului lui Dumnezeu[97].

Deși părintele Ioan ne-a părăsit, după substanța ipostasului său fizic, el totuși rămâne cu noi și între noi, după esențialitatea rostuirilor sale logosice, prin puterea taumaturgică a omiliilor sale – rămânând în memoria și conștiința noastră de păstori de suflete, ca și cuvânt al Cuvântului. Ferice de cei care se plasează sub semnul buneivestiri ioanine, căci aceștia vor lua în urechi omilia părintelui Ioan, ea mai apoi se va sălășlui în inimă și se va întrupa în cuget – ca astfel, sub zodia vremurilor liniare, cuvântul ioanin să bată la ușă, să intre la noi, să cineze cu noi și noi cu el, ca astfel, ochii noștri să se deschidă și să vadă taina preotului Ioan Lupaș. Cred totuși că cea mai potrivită concluzie a omileticii părintelui Ioan Lupaș, ne-o oferă prietenul său, Onisifor Ghibu (1883–1972), un mare pedagog al românilor, membru corespondent al Academiei Române și politician ce milita fervent pentru unitatea și drepturile poporului român de pretutindeni – unul dintre artizanii Marii Uniri de la Alba Iulia din 1918; care afirma cu debordanță următoarele:

„Protopopul Ioan Lupaș a dat viață, în condiții în adevăr, superioare amvonului, care are așa de puțini slujitori pricepuți la noi. Predicile lui, la fel de atrăgătoare și de instructive pentru țărani ca și pentru intelectuali, fac parte din cea mai bună literatură omiletică românească. Emancipându-se de sub simplicitatea vechilor cazanii și de sub frazeologia noii predici goale de conținut, Lupaș izbuti să trateze pe înțelesul tuturor și într-o formă limpede și frumoasă problemele sociale actuale din viața ascultătorilor, dând astfel prilej ca cuvântul lui să nu încânte numai urechea și să nu mângâie numai sufletul, ci să pună în mișcare și voința cărora se adresa. Și ca duhovnic, și ca slujitor la altar, Lupaș a pus în uimire pe cei care l-au privit la început cu scepticism. El dovedi că, și fără un glas deosebit, cineva poate fi un excelent preot”[98].

Toate aceste artificii literare și retorice, dovedesc maturitatea stilisticii predicii românești, cât și competența discursului public, generat întru mângâierea sufletului rănit al ascultătorilor. Necrologul protoiereului I. Lupaș, este de cea mai fină calitate retorică, el îmbină în cadrul discursului său funebru, atât elemente tehnice ale panegiricului cât și ale encomionului antic, după cum bine am observat deja – toate acestea, într-un buchet stilistic, ce cădea pe sufletele rănite ale ascultătorilor, ca un untdelemn sfințit spre mângâiere și vindecare. De aceea, răspundem cu pathos, provocării ridicate încă din prefața cărții sale: *„…Pe oricine își va lua osteneala să citească această carte, îl credem îndreptățit să-și aibă în această privință o părere. Pentru orice observare critică, izvorâtă din cuget curat, din pricepere și dragoste pentru cauză, vom fi mulțumitori*[99]„.

---

[96] Mihai-Octavian Groza, *op. cit.*, p. 87.

[97] Stelian Tofană, *Sfânta Scriptură într-o lume secularizată: Eficientă sau Ineficientă?*, în „Pleroma”, 2006, nr. 2, p. 14.

[98] Onisifor Ghibu, *Amintiri despre Ioan Lupaș*, București, 1943, p. 283.

[99] *„Mângâiați poporul”. Cuvântări bisericești de Dr. Ioan Lupaș și alți preoți din protopopiatul Săliștei*, p. vi.

Da, părinte drag, Ioan Lupaș, ca unii care am cercetat cu bucurie această carte, cutezăm să spunem, că și-a împlinit din plin țelul pentru care a fost creată, acela de-a mângâia sufletul obidit al țăranului român. Iar cartea aceasta părinte Ioan, mai are un atu, ea vine să contrazică percepția deformată a realității, prin care unii, precum guvernatorul Tülff von Tschepe und Waidenbach, spunea: „*Despre Biserica Ortodoxă domnul Tülff nu știe prea multe, după cum se poate deduce din întrebările sale. Îl miră mai ales faptul că preoții ortodocși nu predică mai deloc sau foarte rar și că nici nu poate fi vorba de o activitate a acestora ca dascăli de religie pentru copiii școlari, de vreme ce predicarea religiei le-a fost încredințată profesorilor laici. Despre românii transilvăneni uniți cu Roma are doar o brumă de cunoștințe, dar este foarte curios să afle cât de mulți sunt și cum sunt organizați, precum și care este gradul lor de cultură și importanța politică*” [100].

Astfel de predici foarte bine alcătuite, ca cele ale părintelui academician Ioan Lupaș, și nu numai, nu doar că ne redau adevărul timpurilor trecute, dar strălucesc neînserat pe cerul liber al României reîntregite, în ciuda tuturor detractorilor părinților noștri și implicit ai neamului românesc tutelar.

ANEXĂ

Nu te teme, crede numai...[101]

„Jalnici ascultători!

Oricine are în pieptul său inimă simțitoare, va înțelege cumplita durere, de care e fulgerată inima oricărui părinte, când moartea nemiloasă răpește în floarea vârstei pe una din cele mai frumoase odrasle ale familiei sale. Cazul de față, cu sfâșietoarea durere din inima părinților, ne reamintește scena mișcătoare din evanghelie, când unul dintre mai marii sinagogii, anume Iair, aleargă cu grabă la Hristos, cade la picioarele Lui și-L roagă foarte, să vină să pună mâinile peste copila lui bolnavă de moarte, ca să fie scăpată și să trăiască. Nîdejdea lui Iair crescuse fără îndoială văzând că Hristos se îndreaptă spre locuința lui. Dar în drum iată solia, care-i vestește, că copila lui a murit și-i spune, să nu mai supere pe Învățătorul. Ce veste îngrozitoare a fost aceasta pentru bietul părinte, își poate închipui oricine. Mântuitorul, înțelegând mâhnirea lui, i-a spus aceste cuvinte atât de simple, dar atât de înviorătoare: *Nu te teme, crede numai... Copila n-a murit, ci doarme...* A intrat apoi, însoțit numai de tatăl și de mama copilei, în odaia în care zăcea moarta, și cu puterea dumnezeiescului Său Cuvânt, zicându-i: *Copilă, scoală-te, îndată se sculă copila și umblă* (*Marcu* 5, 41–42).

Înțelegem toți, câți ne-am adunat astăzi aici, să petrecem la locul de odihnă veșnică rămășițele trupești ale adormitei în Domnul fecioare Florica Manta, că aceeași durere

---

[100] Claudiu Cotan, *Clerul Ortodox din București în timpul Primului Război Mondial*, în „Studii Teologice”, 2014, nr. 2, p. 52.

[101] Ioan Lupaș, *Cuvântare rostită la înmormântarea surorii de caritate Florica Manta,* în „Gura râului”, 4 august 1915.

cumplită a săgetat și inima scumpilor ei părinți în clipa, când au luat de veste, că îngerul morții a început să fâlfăie din aripi diafane asupra iubitei lor fiice, pe care și-au dat toată omeneasca silință, s-o crească până la vârsta de 21 de ani și s-o cultive ca pe un suav trandafir, menit să dea podoabă atât de aleasă în stratul bine îngrijit și frumos odrăslit al acestei familii preoțești.

Ce flori încântătoare, ce roade îmbelșugate poate să îmbie vieții noastre obștești o familie preoțească, la temelia vieții căreia stă frica lui Dumnezeu, credința cea dreaptă, nădejdea cea neofilită și dragostea biruitoare peste toate greutățile, știm cu toții și avem o dovadă atât de frumos grăitoare și în cazul de față.

Însușirile, cu care a fost înfrumusețat sufletul acestei fecioare, trebuie socotite ca niște daruri de la Dumnezeu. Dar este meritul părinților, că prin îngrijirea și priceperea lor deosebită au știut cultiva în sufletul fiicei lor, sământa cea bună a virtuților creștinești, care au făcut din ea un model de fiică ascultătoare, de soră și prietenă devotată, de creștină bună gata oricând spre jertfă cât de mare pentru ajutorarea deaproapelui îndurerat și obidit.

Despre această nobilă și creștinească pornire a sufletului său feciorelnic a dat dovadă atât de strălucită, când s-a dedicat de bunăvoie și cu devotamentul cel mai desăvârșit operei caritative de a îngriji și lecui pe eroii întorși bolnavi sau răniți de pe câmpiile de luptă. Cum au sosit în spitalele din Sibiu cei dintâi bolnavi și răniți, ea s-a smuls împreună cu sora ei, Mărioara, din atmosfera senină a căminului părintesc și cu suflet eroic a alergat să-și îndeplinească datorința creștinească față de cei ce gemeau în suferințe și cu timpul să se aducă pe sine jertfă curată pe altarul iubirii deaproapelui...

Anunțul funebru ne spune, că Florica Manta și-a încheiat tânăra ei viață ca *soră de caritate voluntară*. Cât de frumos zugrăvește scurtimea acestor trei cuvinte pornirea nobilă și entuziastă a unui suflet candid de fecioară spre jertfa supremă întru îndeplinirea datoriilor față de aproapele avizat la ajutor! O astfel de jertfă nu poate să răsară decât din cea mai adâncă și mai curată dragoste creștinească – coroana tuturor virtuților – căci scris este: *mai mare dragoste decât aceasta nimeni nu are, ca cineva să-și pună sufletul pentru prietenii săi* (*Ioan* 15, 13). Câtă însuflețire virginală și cât eroism delicat, plin de abnegație, a desfășurat ea întru îndeplinirea nobilei, dar grelei misiuni de *soră de caritate voluntară*, vor ști mărturisi cu dreptate aceia dintre eroii armatei noastre, care în zilele lor de suferințe, când erau țintuiți de patul durerii, au avut bucuria de a se putea împărtăși de îngrijirea duioasă a acestor două fiice de preot român, de cuvintele lor de mângâiere și alinare, de neobosita și delicata lor veghere... Dar și medicii, care au avut prilej să cunoască de aproape activitatea ei zeloasă ca soră de caritate, mărturisesc că Florica Manta a îngrijit de bolnavi cu un devotament plin de jertfă, că în cursul acestei îngrijiri a celor greu bolnavi s-a strecurat în trupul ei tânăr sămânța bolii ucigătoare și consideră stingerea vieții ei înfloritoare ca pe o jertfă curată *pe altarul celei mai frumoase iubiri a aproapelui*.

Eroismul și jertfa aceasta vor fi deci socotite ca fiind întru toate asemenea eroismului și jertfelor nenumărate, aduse de vitejii noștri pe diferitele câmpii de bătălie,

pecetluind cu sângele inimii lor credința și virtutea străbună. Chiar pentru acest cuvânt, numele Florica Manta va împodobi o pagină frumoasă în nesfârșitul pomelnic al jertfelor, pe care le-a dat și le dă necontenit poporul nostru. Va servi totodată ca dovadă nepieritoare despre buna creștere și îndrumare creștinească, pe care un preot român știe s-o dea tinerelor mlădițe ale familiei sale.

De aceea, voi părinți întristați, nu vă temeți, alungați din sufletul vostru gândul cel înfricoșat al morții, și mângâiați-vă cu credința întăritoare, că copila voastră Florica, întocmai ca fiica lui Iair, n-a murit, ci doarme. Ca unii, care ați întemeiat întreagă viața voastră familială pe învățătura evangheliei lui Hristos, încercați să alinați durerea sufletului vostru în nădejdea, că precum a intrat Mântuitorul în casa lui Iair și a înviat pe fiica acestuia cu puterea Cuvântului Său, tot astfel va intra prin Cuvântul evangheliei Sale și în casa sufletului vostru și va face să înțelegeți, că fiica voastră Florica n-a murit, ci doarme... Numai ceea ce a fost țărână trecătoare în ființa ei, se va da pieirii, iar ceea ce a fost scânteie dumnezeiască întru dânsa, va trăi în veci. Numai trupul ei istovit de boala cea grea și îndelungată, se va pogorâ în liniștea mormântului, să-și doarmă somnul de veci, iar sufletul ei curat va continua să vieze într-o lume mai bună și mai fericită, bucurându-se de lumina vieții de veci, în latura drepților, căci *viața e umbră și moartea e vis,/ sufletelor blânde, cerul e deschis*...

Blând și drept și bun și jertfitor a fost sufletul ei. Deci, poarta cerului îi stă deschisă, ca să poată porni spre locul de fericire netulburată, unde se încununează cu cununa cea neveștejită a măririi toți cei ce au jertfit *jertfa dreptății și au nădăjduit întru Domnul*...

Părinți îndurerați, frați și surori nemângâiate, rudenii și prietene întristate, curmați deci curgerea lacrimilor voastre de jale și ascultați cuvântul de mângâiere al proorocului: *Veniți să ne întoarcem către Dumnezeu, căci El a sfâșiat și tot El va vindeca, El a lovit și tot El va tămădui rana* (*Osea* 6, 1). Iar tu, suflet blând și curat, care ne-ai părăsit în primăvara vieții tale, când firea întreagă părea că zâmbește cu farmec deosebit în preajma ta și-ți îmbie potirul iubirii senine și încântătoare, împăcat cu înalta conștiință de a-ți fi făcut datoria creștinească deplin, jertfindu-te pentru aproapele, pășește de acum pe drumul tău de lumină, fericire și seninătate veșnică, intră întru bucuria Domnului tău și te sălășluiește în corturile drepților, totdeauna acum și pururea și în vecii vecilor. Amin".

Bibliografie

†Anania Bartolomeu, *Cuvinte de învățătură*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2009.

Aune David E., *The Westminster Dictionary of New Testament and Early Christian Literature and Rhetoric*, Louisville, Westminster John Knox Press, 2010.

Abrudan, Mircea-Gheorghe, *Părintele Ioan Lupaș (1880–1967): un savant în zeghe*, în „Renașterea", XXVIII, 2017, nr. 7, p. 2.

Bănescu, Marcu, *Marginalii la problematica necrologului*, în „Mitropolia Banatului", 1980, nr. 10–12, p. 695.

Belu, Dumitru, *Cu privire la necrolog*, în „Mitropolia Ardealului", X, 1965, nr. 4–6, p. 221.

Bunea, Ioan, *Rostuiri în Eternitate: Cuvânt de învățătură la Botez, Cununie și Înmormântare*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2003.

Cârja, Ion, *Identitate națională într-o lume fără identitate – România la o sută de ani de la intrarea în Primul Război Mondial*, interviu realizat de Tatiana Onilov cu istoricul și conferențiarul universitar doctor Ion Cârja, în *Arthos*, nr. 24, 2016, pp. 24–25.

Chilea, Sebastian, *Predica de succes*, în „Mitropolia Olteniei", XVIII, 1954, nr. 1–3, p. 38.

Chirilă, Ioan, *Rostiri despre așezarea întru iubire*", în Ioan Chirilă (ed.), *Rostuiri în Eternitate: Cuvânt de învățătură la Botez, Cununie și Înmormântare*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2003.

Ciobotă, Marius, *Stilistica Predicii*, București, Editura Spandugino, 2016.

Ciobotă, Marius Daniel, *Pathos și Personalitate în Discursul Omiletic*, în „Studii Teologice", nr. 1, 2014, p. 238.

Cloșcă, Tincuța, *Ornamentele Retoricii Clasice și cei trei mari Părinți Capadocieni*, în „Studii Teologice", 2014, nr. 1, p. 123.

Coman, Ioan G., *Sfântul Vasile cel Mare adresează elogii Sfântului Ambrozie al Milanului. Transferul Moaștelor Sfântului Dionisie din Capadocia*, în *Sfântul Vasile cel Mare – închinare la 1630 de ani*, (Emilian Popescu, Adrian Marinescu eds.), București, Basilica, 2009.

Comșa, Grigorie, *Istoria Predicii la Români*, București, 1921.

Coresciuc, Roger, *Omiliile Sfântului Grigorie Palama. Analiză omiletică*, Iași, Doxologia, 2013.

Cosmuța, Cosmin, *Aspecte de credință și viață în cuvântările funebre ale protopopului Ioan Lupaș din Săliștea Sibiului*, în „Tabor", XI, 2017, nr. 7, p. 65.

Cotan, Claudiu, *Clerul Ortodox din București în timpul Primului Război Mondial*, în „Studii Teologice", 2014, nr. 2, p. 52.

Craigie, Peter C., *Deuteronomul*, trad. de Daniela Rusu, Editura Logos, Cluj-Napoca, 2008.

Crețu, Vasile, *Sfântul Ioan Gură de Aur și arta cuvântului. Provocări și exigențe pentru predica de azi*, în „Ortodoxia", 2015, nr. 3, p. 67.

Dincă, Garofița, *Éthos et pathos dans le discours homilétique roumain*, in Alexandru Gafton et alii, *Text și discurs religios. Lucrările Conferinței Naționale*, ediția a VI-a, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2014.

Djuvara, Neagu, *O scurtă istorie ilustrată a românilor*, București, Editura Humanitas, 2013.

Duțu, C., *Panegiricul ca formă a predicii în trecut și astăzi. Actualitatea lui pastorală*, în „Ortodoxia", XLIV, 1992, nr. 1–2, p. 112.

Frînculescu, Mircea, *Retorică Românească: Antologie*, București, Editura Minerva, 1980.

Gan, Vasile, *Predică pentru timpul de răsboiu*, în „Revista Teologică", 1916, nr. 13–20, p. 279.

Ghibu, Onisifor, *Amintiri despre Ioan Lupaș*, București, 1943.

Gordon, Vasile; Ivan, Adrian; Beldiman, Nicușor, *Omiletica*, București, Basilica, 2015.

Gordon, Vasile, *Mitropolitul Bartolomeu – un predicator harismatic*, în Bartolomeu Anania, *De la Betleemul Nașterii la Ierusalimul Învierii: Scrisori pastorale*, Iași, Polirom, 2011.

Idem, *Predica Ocazională (Pareneza): Considerații teoretice și exemplificări*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001.

Idem, *Introducere în Omiletică*, București, Editura Universității din București, 2001.

Groza Mihai-Octavian, *Religia Marelui Război reflectată în textele memorialistice*, în Ioan Bolovan et alii (coord.), *Primul Război Mondial. Perspectivă Istorică și Istoriografică*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2015.

Harris Monica J., Robert Rosenthal, *No more Teacher's dirty looks: Effects of Teacher Nonverbal Behavior on student outcomes*, in Ronald E.Riggio, Robert S. Feldman (eds.), *Applications of Nonverbal Communication*, London, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Mahwah, 2005.

Holom Elena Crinela, Bogdan Crăciun, *Invalizi, orfani și văduve. Consecințe sociale ale Marelui Război în Transilvania. Studiu de caz,* în Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Mihaela Tămaș (eds.), *Primul Război Mondial. Perspectivă istorică și istoriografică*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2015.

†Ioan, din îndurarea lui Dumnezeu dreptcredinciosul Episcop al Aradului, Orăzii-Mari, Ienopolei și al Hălmagiului, precum și al părților adnexate din Bănatul-Timișan, *Iubitului cler și tuturor credincioșilor din eparhia Aradului, dar și pace de la Dumnezeu Tatăl și Domnul nostru Iisus Hristos, împreună cu salutarea noastră arhierească!*, în „Biserica și Școala”, nr. 15, 10/23 aprilie 1916, p. 112.

†Ioan I., *Circular către toate oficiile protopresbiterale și parohiale din eparhia Aradului*, în „Biserica și Școala”, nr. 40, 5/18 octombrie 1914.

Ivan, Adrian, *Logos Parainetikos: Principii Parenetice în Omiliile la Matei și în alte scrieri ale Sfântului Ioan Gură de Aur*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2015.

Kellermann, U., „*ἀπολογέομαι apologeomai* defend oneself”, in Horst Balz, Gerhard Schneider (eds.), *Exegetical Dictionary of the New Testament*, vol. 1, Edinburgh, T.&T. Clarck, 1990.

Larchet, Jean-Claude, *Sfârșit creștinesc vieții noastre, fără durere, neînfruntat, în pace...*, trad. de Marinela Bojin, București, Ed. Basilica, 2012.

Laurean, Mircea, *Arta Predicării: Exigențe pentru mileniul al III-lea*, Iași, Doxologia, 2015.

Lincoln, Andrew T., *Ephesians*, coll. *Word Biblical Commentary 42*, Dallas, Word Books Publisher, 1990.

Lupaș, Ioan, *„Mângâiați poporul”. Cuvântări bisericești de Dr. Ioan Lupaș și alți preoți din protopopiatul Săliștei*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1916.

Idem, *La mormântul unui glotaș*, în „Biserica și Școala”, 1916, nr. 8, p. 56.

Idem, *Cuvântări bisericești*, ed.Dorel Man, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2007.

Idem, *Căzut-a cununa capului nostru...*, ediție îngrijită de Dorel Man, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006.

Man, Dorel, *Cuvântarea funebră, evoluție și impact*, în Ioan Lupaș, *Căzut-a cununa capului nostru…*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006.

Idem, *Ioan Lupaș – Slujitor al Bisericii*, în Nicolae Edroiu, Veronica Tucuș, Alexandru Moraru, Dorel Man (ed.), *Ioan Lupaș (1880–1967): Slujitor al Științelor Istorice, Învățământului și Bisericii*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2008.

Mihălcescu, I., *Cultul martirilor în Biserica primară*, în „Biserica Ortodoxă Română”, 11, 1924, pp. 667–670.

Mitroi, Nelu, *Preotul Militar – Duhovnic, Părinte și Prieten al Soldatului Român*, în (Marius Olteanu et.alii.), *Armata Română și Patrimoniul Național*, București, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2010.

Moraru, Alexandru, *Credință, Moralitate și Educație în lucrarea „Mângâiați poporul – Cuvântări bisericești” de Ioan Lupaș*, în „Tabor”, XI, 2017, nr. 7, p. 32.

Nicolae, Jan, *Studiu Introductiv: Ars moriendi în lumea românească din Transilvania secolelor XVII–XVIII. O micro-istorie a predicii funebre*", în Ana Dumitran (coord.), *Poarta Cerului*, Alba Iulia, Editura Altip, 2007.

Nistor, Eugeniu, *Oratorie, Argumentare și Comunicare în Roma Antică*, în „Studia Universitatis Petru Maior. Philologia", 2011, nr. 10, p. 99.

Nixon, C.E.V., *Pacatus Panegyric to the Emperor Theodosius*, coll. *Translated Texts for Historians Latin Series 2*, Liverpool, Liverpool University Press, 1987.

Prelipcean, Alexandru, *Chipul Apostolului Pavel în cele șapte cuvântări encomiastice*, în *Cele șapte cuvântări encomiastice în cinstea Apostolului Pavel*, trad. de Alexandru Prelipcean, Iași, Doxologia, 2016.

Simms, Brendan, *Europa: Lupta pentru Supremație de la 1453 până în prezent*, trad. de Lucia Popovici, Iași, Editura Polirom, 2015.

Sloane, Thomas O., *Encyclopedia of Rhetoric*, Oxford, Oxford University Press, 2006.

Stanciu, Mihail, *Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul, Mitropolitul Țării Românești (1708–1716). Viața și Activitatea sa Pastoral-Misionară*, în vol. *Sfântul Antim Ivireanul: Didahii*, (Mihail Stanciu, Gabriel Ștrempel eds.), București, Ed. Basilica, 2016.

Stăniloae, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2010.

Teofilact al Bulgariei, *Tâlcuirea epistolei către Romani*, București, Editura Sophia, 2005.

Tidball, Derek, *Idolii din preajma amvonului*, trad. de Ciprian Simuț, Oradea, Editura Casa Cărții, 2013.

Toader, Ioan, *Retorica Amvonului*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002.

Tofană, Stelian, *Sfânta Scriptură într-o lume secularizată: Eficientă sau Ineficientă?*, în „Pleroma", 2006, nr. 2, p. 14.

Valică, Emanuel, *Tanatologia Creștină între istorie, ritualul înmormântării, simbolism și actualitate*, București, Editura Christiana, 2013.

Varga Cătălin, *Omilii în timp de război: Biserica Ortodoxă Română în perioada Primei Conflagrații Mondiale (1914–1918)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2018.

Varga, Cătălin, *Paradoxul prezenței în absență sau etapele devenirii*, în „Teologie și Viață", nr. 9–12, 2013, pp. 151–153.

Vasile cel Mare, *Omilii și cuvântări*, București, Ed. Basilica, 2009.

Vesa, Benedict, *Unitate lăuntrică, Unitate de credință și Unitate de neam. Frânturi de gând, la 100 de ani de la Marea Unire*, în Iustin Tira (ed.), *Calendarul Renașterea 2018*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2018.

Voiculescu, Marin, *Boli infecțioase. Clinică și epidemiologie*, București, Editura Medicală, 1981.

Wigoder, Geoffrey, *Enciclopedia Iudaismului*, trad. de Radu Lupan și George Weiner, București, Editura Hasefer, 2016.

Witherington, Ben III, *New Testament Rhetoric: An Introductory Guide to the Art of Persuasion in and of the New Testament*, Eugene, Cascade Books, 2009.

Zafiu, Rodica, *Ethos, pathos și logos în textul predicii*, în Alexandru Gafton et alii, *Text și discurs religios. Lucrările Conferinței Naționale*, ediția a II-a, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2010.

Abstract
It goes without saying that Orthodox Church Homiletics of 20th Century, is one of the most important issues facing the missionary agenda of those historical times. The following essay takes a fresh look at both sides of the argument: Firstly, it is worth considering that orthodox priests served with allegiance the moral, intelectual and material necessities of theirs parish; secondly, we can say without mistake, that homiletical art of Orthodox Church, addresed to a tortured nation by the abominations of the First World War, was like an unction of many wounds. For instance, the obituaries of Father Ioan Lupaș, who was a fine cognoscente of the roumanian people history (Danubian-Carphatian civilisation if we take a look to Father Ioan Chirilă statement), was a subtle rhetorical artifice: it encapsulates metaphor, epithet, rhetorical question, litotes, impersonation, encomion, hyperbole, allegory and so on. All of these rhetorical procedures, in order to mentain a high vibrational spiritual energy of virtues, in the souls of his listeners. As far as I'm concerned, the homilies of Reverend Ioan Lupaș, is one of the most refined public speaking of those beligerant times.

Keywords: Ioan Lupaș, Homiletics, Rhetorics, Roumanian Orthodox Church, obituary.

Cuvinte cheie: Ioan Lupaș, omiletică, retorică, Biserica Ortodoxă Română, necrolog.

De la amvon, universitate și academie în beciurile „Securității Poporului”: arestarea preotului profesor dr. Ioan Lupaș în „noaptea demnitarilor” (5–6 mai 1950)[1]

Mircea-Gheorghe Abrudan[*]

În 9 august 2020 s-au împlinit o sută patruzeci de ani de la nașterea preotului profesor Ioan Lupaș (1880–1967), personalitate proeminentă a vieții sociale, naționale, politice, culturale, universitare și bisericești a românilor ortodocși din România primei jumătăți a secolului XX. De asemenea, în 2 februarie 2020, Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române din Cluj-Napoca și-a aniversat centenarul, înființarea acestui prim institut de istorie națională din țara noastră fiind indisolubil legată de personalitatea academicianului Ioan Lupaș, care a fost cofondatorul și codirectorul instituției vreme de un sfert de veac (1920–1945)[2]. Totodată în mai 2020, se împlinesc șapte decenii de la așa numita „noapte a demnitarilor” din 5 spre 6 mai 1950, când „Direcția Generală a Securității Poporului” sau pe scurt Securitatea[3], i-a arestat, interogat și trimis la Penitenciarul din Sighetu Marmației pe toți foștii demnitari – de la miniștri la subsecretari de stat – ai României din perioada interbelică. Între numeroasele victime ale acestei represiuni, ordonate de regimul stalinist de la București, s-a numărat și profesorul Ioan Lupaș, închis la Sighet, între 1950–1955, în lotul foștilor demnitari. Ridicat în miez de noapte din locuința sa din Sibiu, a fost interogat la sediul Securității aceluiași oraș, pus să dea și să semneze trei declarații olografe și

[1] O primă variantă (puțin diferită) a acestui studiu a apărut în: *Îndrumător bisericesc pe anul de la Hristos 2020*, Anul 168, Sibiu, Editura Andreiana, 2020, pp. 164–191.

[*] Mircea Gheorghe Abrudan – cercetător științific III dr. la Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române. E-mail: mirceapadre@yahoo.com

[2] Nicolae Edroiu (coord.), *Institutul de istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca: 90 de ani de existență (1920–2010). Volum aniversativ*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2010. Menirea institutului a fost trasată cu claritate de Ioan Lupaș într-un articol din 14 martie 1920, vezi: vol. *Serbările pentru inaugurarea Universității din Cluj 31 ianuarie – 2 februarie 1920*, ediție anastatică, cuvânt introductiv Acad. prof. univ. dr. Ioan-Aurel Pop, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2020, pp. 118–121.

[3] Despre înființarea, organizarea și funcționarea acestui braț militar de represiune al regimului comunist, vezi: Marius Oprea, Dennis Deletant, *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente (1949–1989)*, Iași, Editura Polirom, 2002; Marius Oprea, *Bastionul cruzimii. O istorie a Securității (1948–1964)*, Iași-București, Editura Polirom, 2008.

apoi trimis într-o dubă la Sighet. Păstrate în original și transcriere dactilografiată în dosarul său din Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, cele trei declarații ale profesorului Lupaș sunt restituite în anexele documentare ale studiului.

Acest studiu are menirea de a marca cele trei soroace pomenite, cu o puternică și valoroasă încărcătură culturală, națională, comemorativă și spirituală, deoarece dau mărturie despre elitele fondatoare ale României Mari, care au fost persecutate și decimate de regimul comunist, instalat în țara noastră cu ajutorul tancurilor sovietice în martie 1945. Comemorarea lor solemnă prin manifestări cultural-științifice și publicații de diverse naturi, precum și pomenirea lor cu evlavie în cadrul unor solemnități liturgice sunt acte firești atât de recuperare și restituire a figurii lor luminoase, cât și de cultivare a memoriei noastre colective ca națiune politică și popor creștin.

Născut la Săliște, în Mărginimea Sibiului, de unde a moștenit o vitalitate și o demnitate românească exemplară[4], trecut apoi prin școlile românești, săsești și ungurești, confesionale și de stat, din Săliște, Sibiu și Brașov (1886–1900), care i-au permis însușirea unei culturi generale și naționale bogate, Ioan Lupaș și-a desăvârșit pregătirea intelectuală de factură umanistă, istorico-filosofică, la Universitățile din Budapesta și Berlin (1900–1905)[5].

Foto 11. ***Ioan Lupaș, student al Universității din Budapesta (1902)***

Revenit pe plaiurile natale cu diploma de doctor în filosofie-litere a fost numit prin concurs profesor la Seminarul Teologic-Pedagogic Andreian din Sibiu (1905–1909)[6], unde și-a pus în scenă anvergura cultural-profesională și tăria spiritului național-românesc, ceea ce a dus în cele din urmă la îndepărtarea sa de la catedră și îndreptarea spre o „carieră preoțească”, unde brațul secular al ministrului ungar al Cultelor și Instrucțiunii Publice de la Budapesta nu-l mai putea atinge atât de ușor. Slujirea și activitatea sa din postura de paroh și protopresbiter al Săliștei natale (1909–1919) rămâne una exemplară și într-o mare măsură unică în istoria

[4] Victor V. Grecu (coord.), *Săliștea Sibiului străveche vatră românească*, Sibiu, Întreprinderea Poligrafică Sibiu, 1990.

[5] Două medalioane biobibliografice la: Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, ediția a III-a revăzută și adăugită, Sibiu, Editura Andreiana, 2014, pp. 342–344; Idem, *Cărturari sibieni de altădată*, ediție întregită și adăugită, Sibiu, Editura Andreiana, 2015, pp. 441–448.

[6] Mircea Păcurariu, *230 de ani de învățământ teologic la Sibiu 1786–2016*, Sibiu, Editura Andreiana, 2016, pp. 123–124, 358–360.

Bisericii Ortodoxe din Transilvania începutului de secol XX[7]. În anul 1909 a publicat monografia istorică despre „Mitropolitul Andrei Șaguna”[8], lucrare care-i va aduce notorietatea în istoriografia română, premiul „Adamachi” al Academiei Române în 1910, apoi un fotoliu de membru corespondent (1914) și titular (1916) al Academiei Române. Angajarea sa în prima linie a mișcării naționale a românilor ardeleni au determinat autoritățile maghiare să-l aresteze în 15 august 1916, să-l deporteze și să-l interneze în comitatul Șopron, apoi la Budapesta până în primăvara anului 1917[9]. Revenit la Săliște a jucat un rol decisiv în buna organizare socială și națională a mărginenilor Sibiului în contextul prăbușirii monarhiei austro-ungare[10], a preluării administrației civile și a puterii politice de către români și a participării numeroase a săliștenilor la Adunarea Națională de la Alba Iulia, la 1 decembrie 1918[11]. În 2 decembrie 1918 a fost ales membru al Marelui Sfat Național și secretar general al resortului Culte și Instrucțiune Publică pentru secțiunea culte (2 decembrie 1918 – 11 noiembrie 1919), depunându-și mandatul de protopop în vara anului următor și solicitând Consistoriului arhidiecezan ca postul de protopop să fie declarat vacant începând cu ziua de 1 ianuarie 1920[12].

În prima parte a anului 1919 a fost gazda unor mari personalități politice, militare și culturale, românești și străine, descinse la Săliște pentru a vizita „mândra localitate românească din Mărginime”, protopopul Ioan Lupaș și mărginenii făcând o impresie foarte bună delegațiilor generalului Henri Mathias Berthelot, Consiliului Dirigent și familiei regale române[13].

În toamna anului 1919 a fost numit profesor titular la catedra de Istoria modernă a românilor și Istoria Transilvaniei de la noua Universitate românească a „Daciei

---

7 Wolfgang Wünsch, *Der Auftrag der Kulturorthodoxie. Ein Beitrag zum Wirken des Protopresbyters Dr. Ioan Lupaș*, [Seria *Academia Band II/ Vol. II Veröffentlichungen der Evangelischen Akademie Siebenbürgen/Publicațiile Academiei Evanghelice Transilvania*, Hrsg/Ed.: Dietrich Galter, Jürgen Henkel, Hermann Pitters], București, Blueprint International, 2007, 460 p.; Wolfgang Wünsch, *Ioan Lupaș – Protopop de Săliște (1909–1919)*, în „Tabor”, XI, 2017, nr. 7, pp. 72–84.

8 Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna. Monografie istorică*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1909, 404 p.

9 Sebastian Stanca, *Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916–1919)*, ediție, studiu introductiv, note și indici de Mihai-Octavian Groza și Mircea-Gheorghe Abrudan, Cluj-Napoca/Deva, Editura Argonaut/ Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2015, p. 92.

10 Preot acad. Ioan Lupaș, *Prăbușirea Monarhiei Austro-Ungare și Importanța istorică a zilei de 1 Decembrie 1918*, ediție, studiu introductiv, note și indice de Mircea-Gheorghe Abrudan, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2018.

11 Mircea-Gheorghe Abrudan, *Părintele Academician Ioan Lupaș – făuritor și istoric al Marii Uniri din 1918*, în *Arhivele Bistriței, Anul IV, Fascicola 1 (13): Făuritorii Marii Uniri*, coord. Mircea-Gelu Buta, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2019, pp. 67–122.

12 *Ioan Lupaș către Consistoriul arhidiecezan*, adresa nr. 274/1919, în *Arhiva Protopopiatului Ortodox Săliște*, I/2/1919.

13 Marius Boromiz (coord.), *Mărginenii Sibiului pentru Marea Unire*, Sibiu, Editura Salgo, 2019, pp. 503–533.

superioare" din Cluj[14], pe care a onorat-o cu seriozitate și abnegație până la 1 aprilie 1945, când noul guvern comunist al lui Petru Groza l-a „trecut la pensie" prin intermediul unei comisii a Ministerului Învățământului, care a avut menirea de a contribui la „defascizarea țării". Audiat de această comisie, în 21 decembrie 1944, profesorul și-a motivat activitatea desfășurată între anii 1940–1944 prin servirea cauzei „restituirii Ardealului de nord" României și contracarării propagandei maghiare și bulgare în „străinătate". De aceea, sublinia el, „orice acuză ce mi s-ar aduce că aș fi servit interese politice o consider nedreaptă, deoarece convingerea mea permanentă a fost că eu servesc țara". Cu toate că această comisie a concluzionat că „nu găsește dovedită o acțiune hitleristă a d[omnu]lui prof[esor] Lupaș, d[omnia] sa luptând în scris și prin conferințe, ca și prin cuvântările sale de la Asociația Germano-Română, numai pentru grăbirea restituirii Ardealului de Nord", iar „pentru vina de a fi acceptat să reprezinte România la Congresul de la Frankfurt – deși efectiv n-a luat parte la congres – d[omnu]l prof[esor] Lupaș ar merita poate o pedeapsă prevăzută la art[icolul] 55 al Legii învățământului superior: admonestare în scris", guvernul Groza, proaspăt instalat în 6 martie 1945, a decis pensionarea profesorului Ioan Lupaș începând cu 1 aprilie 1945, în plină desfășurare a anului universitar, când acesta nu împlinise încă de fapt vârsta de pensionare. La scurtă vreme a fost nevoit să renunțe și la conducerea Institutului de Istorie Națională, căruia i-a donat cea mai mare parte a bibliotecii sale și o sumă de 250.000 lei[15].

Refugiat la Sibiu împreună cu Universitatea din Cluj, în urma arbitrajului-dictat de la Viena (30 august 1940), profesorul Ioan Lupaș s-a stabilit definitiv în orașul de pe Cibin, relațiile sale cu Clujul continuând mai ales pe filieră familială, prin fiul său Semproniu, care locuia în Cluj, și bisericească, prin prietenia cu episcopul Nicolae Colan. Filele dosarului său de la C.N.S.A.S. arată că din acest context al pensionării sale datează primele note despre profesor, Siguranța, ulterior Securitatea urmărindu-l pas cu pas, mai ales o dată cu instalarea guvernului Groza[16]. Motivația urmăririi lui Ioan Lupaș a constat în bogata sa activitate politică interbelică, ceea ce-l credita în ochii noii și încă fragilei puteri drept un posibil „reacționar" și „dușman al regimului democrației populare". Trebuie precizat că profesorul Ioan Lupaș a înțeles să se implice în politică, după unirea Transilvaniei cu România, în scopul consolidării unirii și realizării binelui comun. Aceasta reiese atât în urma unei analize obiective a activității sale politice ca deputat în Parlamentul României (1919–1920, 1922–1926, 1926–1927, 1939–1940), ministru al Sănătății și Ocrotirii Sociale în guvernul generalului

[14] Nicolae Edroiu, *Ioan Lupaș – ctitor și codirector al Institutului de Istorie Națională din Cluj (1920–1945)*, în „Tabor", XI, 2017, nr. 7, pp. 21–28.

[15] Liviu Pleșa, *Istoricul Ioan Lupaș în timpul regimului comunist*, în „Caietele CNSAS", I, 2008, nr. 2, pp. 174–175, la pp. 195–197 este reprodus procesul verbal al audierii profesorului Lupaș din 21 decembrie 1944. Revista este accesibilă în format electronic pe pagina: http://www.cnsas.ro/caiete.html, 12 decembrie 2019.

[16] Ioan Opriș, *Istoricii și Securitatea*, București, Editura Enciclopedică, 2004, pp. 339–368.

Averescu (30 martie 1926–4 iunie 1927) și apoi ministru al Cultelor și Artelor în guvernul Goga (29 decembrie 1937–10 februarie 1938)[17], cât și a lecturii declarațiilor sale din dimineața zilei de 6 mai 1950[18].

Trecut printr-un proces politic de presă și prin două detenții înainte de 1918, apoi prin comisia de „epurare" a Ministerului Învățământului de la cumpăna anilor 1944–1945, Ioan Lupaș a bănuit că era urmărit de organele de securitate ale regimului. Astfel, începând cu anul 1946 și-a restrâns contactele și cercul de prieteni găsindu-și un refugiu între cărțile bibliotecii Asociațiunii ASTRA, a Muzeului Brukenthal și a Mitropoliei Ardealului, cum însuși avea să declare în fața Securității, în dimineața în care a fost arestat[19]. Pe acest fond al grijilor, al lipsurilor materiale și al șicanelor regimului stalinist-dejist s-au manifestat și primele sale probleme de sănătate. Internat în „clinica semiologică din Cluj", la începutul anului 1947, profesorul Lupaș s-a gândit la iminența sfârșitului, scriindu-i în acest sens episcopului Nicolae Colan: „dacă o fi cazul, exprim de pe acum dorința intimă să nu vorbească nimeni lângă sicriul meu, în afară de vrednicul Episcop al reînviatei ctitorii a lui Ștefan cel Mare și Sfânt: Academicianul Nicolae Colan! E ultima dorință fierbinte, a cărei împlinire nădăjduiesc în Domnul să nu-mi fie luată în nume de rău"[20].

Debutul umilințelor și a prigoanei fățișe a regimului s-a derulat și în cazul profesorului Lupaș aidoma multor altor intelectuali români de marcă prin „epurarea" din Academia Română în iunie 1948, următoarea etapă intervenind la începutul anului 1950, când regimul i-a sistat pensia[21]. Tot de atunci a fost urmărit cu mai multă atenție de agenții Direcției Regionale a Securității din Sibiu, foile dosarului său penal dezvăluindu-ne că securiștii îl caracterizau drept un „bătrân" care „își menține vederile sale politice" și întreține legături cu „fruntași ai partidelor istorice, cunoscuți de organele noastre ca elemente ostile regimului nostru"[22]. Până la arestare a fost filat de sublocotenentul Nicolae Neț, cel ce semnează rapoartele aflate în dosarul său de urmărire din arhivele fostei securități[23].

Comunizarea societății românești a fost realizată între anii 1946 și 1950 nu numai prin schimbări majore în structurile sociale, legislative, politice și economice ale țării, ci și prin valuri masive de arestări, cărora le-a căzut victimă întreaga elită politică a vechii societăți românești. Din nefericire o bună parte dintre acești oameni politici,

---

17 Vasile Crișan, *Ioan Lupaș (1880–1967). Studiu monografic*, Sibiu, Editura Armanis, 2013, pp. 199–254.

18 *Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Penal*, dosar nr. 489, f. 11–14, 18–19. Aceste declarații sunt reproduse în anexele 1, 2 și 3.

19 *Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Penal*, dosar nr. 489, f. 14.

20 *Ioan Lupaș către Nicolae Colan*, Cluj, 8 ianuarie 1947 în Alexandru Moraru, *La răscruce de vremi o viață de om: Nicolae Colan episcopul Vadului, Feleacului și Clujului după documente, corespondență, însemnări, relatări, impresii*, Cluj-Napoca, Întreprinderea Poligrafică Cluj, 1989, p. 535.

21 Vasile Crișan, *op. cit.*, p. 52.

22 *Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Penal*, dosar nr. 489, f. 4–5.

23 Liviu Pleșa, *Istoriografia clujeană sub supravegherea securității (1945–1965)*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2017, p. 359.

militari, universitari, medici, avocați, industriași și clerici umiliți, bătuți, înfometați și lipsiți de asistență medicală și-au sfârșit viața în pușcăriile și în lagărele comuniste. Așa cum bine a sesizat regretatul istoric și academician Florin Constantiniu (1933–2012), „staliniștii din România s-au mânjit cu sângele unor personalități de marcă ale vieții politice și intelectuale, copiind cu servilism sistemul terorii de stat din URSS”[24].

Înainte de a trece propriu-zis la arestarea membrilor fostelor guverne „burghezo-moșierești”, propaganda de partid a lansat o amplă campanie de denigrare și înfierare a vechii clase politice, acuzate că s-ar fi făcut vinovată de toate neajunsurile societății, de înapoierea țării, precum și de faptul că „vânduse țara imperialiștilor”[25]. Desigur, această dialectică era menită și să legitimeze preluarea puterii în stat de către comuniști, acapararea și subordonarea întregii societăți față de viziunea lor politică. Decizia politică a arestării „căpeteniilor” partidelor „burgheze” și a „elementelor dușmănoase de la orașe care au avut funcții în partidele istorice” a fost vehiculată în toamna anului 1949, iar în primăvara anului 1950 a fost adoptată de biroul politic al partidului. La sfârșitul lunii martie 1950, un colectiv constituit din vârfurile Securității a decis arestarea „foștilor demnitari ai guvernelor reacționare, inclusiv cele două dictaturi (carlistă și antonesciană), ca: miniștri, subsecretari de stat, secretari generali, foști diplomați, foști senatori, deputați, prefecți, primarii orașelor de reședință”[26]. În cursul lunii aprilie, Securitatea a pregătit o listă cu 82 de nume ale celor care se încadrau în dispoziția amintită, în noaptea de 5 spre 6 mai 1950 fiind identificate și arestate 69 de persoane. Trebuie subliniat că ridicarea lor în toiul nopții s-a făcut în baza unui ordin semnat de colonelul Gavrilă Birtaș, șeful Direcției I Informații interne a Securității, și nu a unei decizii judecătorești ori a unor mandate de arestare! De aici reiese în mod limpede că arestarea și întemnițarea lor a avut un caracter pur represiv instrumentalizat de conducerea Securității[27].

Pentru reținerea acestora au fost organizate 38 de echipe, constituite din câte 6 securiști, instrucțiunile Direcției Generale a Securității stipulând ca fiecare echipă să facă două operațiuni, acestea urmând a fi declanșate la orele 0.35 în noaptea de 5–6 mai 1950. Între cei arestați și întemnițați apoi la Sighet, în acea noapte teribilă, s-au numărat nume sonore ale culturii române, precum Alexandru Lapedatu, Gheorghe Brătianu, Ion Nistor, Ioan Lupaș, Constantin C. Giurescu, Ștefan Meteș, Victor Papacostea, Florian Ștefănescu-Goangă, Constantin Angelescu sau Sebastian Bornemisa, foști prim-miniștri ca Gheorghe Tătărescu, Constantin Argetoianu și Ion Gigurtu, apoi ofițeri, industriași, economiști, juriști, avocați și magistrați – unii dintre ei făuritori ai Marii Uniri din 1918 –, precum Dinu Brătianu, Valer(iu) Moldovan, Aurel Vlad, Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Emil Hațeganu, Dumitru Alimănișteanu,

---

24 Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a IV-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2011, p. 469.

25 Liviu Pleșa, *Istoriografia clujeană*, p. 87.

26 *Ibidem*, p. 88.

27 *Ibidem*, p. 89.

Ioan Rășcanu, Ioan Mihai Racoviță, Nicolae Samsonovici, Ion Manolescu-Strunga, Radu Portocală, Gheorghe Vântu, Coriolan Băran, Sever Bocu, Daniel Ciugureanu, Ion Pelivan, Teofil Sauciuc-Săveanu și Pantelimon Halippa[28]. Toți au fost trimiși cu dube speciale la penitenciarul din Sighet, în apropierea graniței cu Uniunea Sovietică. Construită în 1897, închisoarea de la Sighet a devenit penitenciarul deținuților politici începând cu 22 august 1948. Între această dată și anul 1956, în cele 72 de celule ale închisorii au fost deținuți circa 180 de membri ai elitei conducătoare a României de dinainte de 1945, 51 murind în detenție din cauza regimului disciplinar sever, a celui alimentar și sanitar extrem de precar[29]. Totodată nu trebuie să uităm că mai mult de două treimi dintre foștii demnitari arestați de Securitate între 1948–1952 erau trecuți de vârsta de 60 de ani, iar o bună parte aveau peste 70 de ani în momentul când au fost ridicați[30].

Profesorul Ioan Lupaș a fost arestat în „noaptea demnitarilor” din 5 spre 6 mai 1950 de o echipă a Securității din Sibiu constituită din plutonierul major Ioan Mânzat și de plutonierul major Popa Opriș, fără niciun fel de autorizație din partea Parchetului Tribunalului Sibiu. Între orele 24.00 și orele 04.00 dimineața, cei doi securiști au desfășurat o anchetă și o percheziție brutală a profesorului în casa sa de pe strada Dealului nr. 5, confiscând mai multe obiecte de valoare, corespondență și manuscrise, pe care le-au considerat „date cu caracter antidemocratic”[31]. Între aceste obiecte ridicate, securiștii au enumerat: „1) uniforma de academician compusă din 1 frac de culoare gri închis, 1 pereche pantaloni gri închis, 1 vestă albă cu nasturi aurii, 1 sabie cu mânerul aurit și cu teaca aurită; 2) un volum german de istorie cu titlul «Zur Geschichte der Rumänen», volum de 608 pagini legat în pânză albastră cu ornamente aurite[32]; 3) Notițe istorice culese în scopul de a întocmi o monografie relativă la istoria Căilor ferate din Transilvania”[33]. În procesul verbal întocmit de cei doi securiști, Mânzat și Opriș, se precizează că „deplasându-ne la fața locului am găsit pe Lupaș Ioan căruia i-am spus scopul venirii noastre după care ne-a pus la dispoziție întreg imobilul”, unde „s-au găsit următoarele materiale: 1) Decorație Coroana României, 1) Buletin al Albumului Național cu fotografii, 6) monede cu

[28] Constantin C. Giurescu, *Cinci ani și două luni în penitenciarul din Sighet (7 mai 1950 – 5 iulie 1955)*, introducere de Dinu C. Giurescu, ediție îngrijită, anexe și indice de Lia Ioana Ciplea, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, pp. 161–193; Claudiu Secașiu, *Noaptea demnitarilor. Contribuții privind distrugerea elitei politice românești*, în „Analele Sighet”, VI, 1998, pp. 894–921; Liviu Pleșa, *Istoriografia clujeană*, pp. 88–90.

[29] O listă a celor morți la Sighet vezi la: Andrea Dobeș, Ioan Ciupea, *Decapitarea elitelor. Metode, mijloace, mod de acțiune*, în Romulus Rusan (ed.), *Memoria închisorii Sighet*, Fundația Academia Civică, 1999, pp. 229–233.

[30] Detalii la: Nuțu Roșca, *Închisoarea elitei românești. Compendiu*, ediția a II-a, Sighetu Marmației, 2006; http://www.memorialsighet.ro/, 16 decembrie 2019.

[31] Liviu Pleșa, *Istoriografia clujeană*, pp. 359–360.

[32] Ioan Lupaș, *Zur Geschichte der Rumänen. Aufsätze und Vorträge*, Sibiu, Druck Krafft & Drotleff A.G. / Hauptverlag der Deutschen Volksgruppe in Rumänien, 1943, VIII + 608 p.

[33] *Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Penal*, dosar nr. 489, f. 58.

Busturile foștilor regi, diferită corespondență și notițe care îi aparțin, mai multe articole din ziarele trecute, tăiate și păstrate, 1) notes personal. Toate au caracter antidemocratic"[34].

Ioan Lupaș a fost dus la sediul securității sibiene și supus unui interogatoriu condus de locotenentul major Emeric Mathe, care l-a obligat să dea, în scris, trei declarații autobiografice olografe. Două, mai ample, sunt datate cu exactitate, pe a treia nefiind indicată ziua și ora redactării. Prima a fost finalizată la ora 5 și un sfert dimineața, cealaltă la ora 12 fără un sfert. Cele două declarații mai ample conțin informații inedite despre activitatea politică interbelică a profesorului Lupaș, mai ales cu privire la cea derulată din postura de ministru al Sănătății și al Artelor în două guverne „de esență constituțională", academicianul subliniind că a refuzat să facă parte din cabinetul Gigurtu care a susținut „o guvernare dictatorială". Din cuprinsul primei declarații, finalizate după o noapte zbuciumată și extenuantă, reiese, totodată, că profesorul a încercat să câștige bunăvoința anchetatorului securist evocând contribuțiile sale pentru bunăstarea claselor sociale țărănești și muncitorești, apoi un episod referitoare la o colaborare a sa cu colonelul Gheorghe Crăciun – directorul de atunci al Direcției Securității Sibiu – în cadrul Ligii Antirevizioniste din Transilvania anilor '30, și, nu în ultimul rând, aprecierea lucrărilor sale de către istoricii români și maghiari, dar și de către un reprezentant de seamă al Republicii Populare Române, și anume Petre Constantinescu-Iași (1892–1977). O dovadă în plus cu privire la aprecierea operei sale o reprezenta în opinia sa și traducerea unor titluri în limba rusă, profesorul precizând că acestea urmau probabil a fi publicate sub egida Institutului de Istorie din Cluj[35]. Din cuprinsul celei de a doua declarații se observă că reprezentanții Securității erau interesați mai ales de aflarea cu exactitate a anturajului sibian al lui Ioan Lupaș, acesta fiind presat să deconspire numele tuturor celor cu care se întâlnea, discuta și socializa în mediul social, politic și intelectual din Sibiu. Astfel, aflăm că cercul său de socializare era format mai ales din cadrele didactice ale Institutului Teologic Universitar din Sibiu, și anume din profesorii Milan Șesan, Teodor Bodogae, Ștefan Lupșa, Spiridon Cândea, Nicolae Neaga, Ioan Beju, Grigorie Marcu și Nicolae Mladin, acestora adăugându-li-se vechiul său amic Onisifor Ghibu, apoi Ioan Pop și bucovineanul Dori Popovici[36]. Declarațiile lui Ioan Lupaș au prezentat un real

Foto 12. ***Ioan Lupaș în zeghe, în închisoarea de la Sighet***

[34] *Ibidem*, f. 95.
[35] *Ibidem*, f. 18–19.
[36] *Ibidem*, f. 18–19.

interes pentru Securitate atât la nivel regional, cât și central, acestea fiind dactilografiate în mai multe exemplare[37], păstrate în cuprinsul aceluiași dosar „Lupaș T. Ion” din Arhiva Operativă a Securității Statului. Alături de corespondența sa cu „foștii oameni politici”, confiscată de cei doi agenți cu ocazia „percheziției domiciliare”, declarațiile profesorului au fost „exploatate” de Securitate în scopul fabricării unor dovezi care-l puteau discredita și înregistra pe cunoscutul dascăl și academician ardelean între „elementele ostile regimului nostru”, după cum preciza „locotenentul major de securitate Mathe Emeric” în referatul său asupra lui Ioan Lupaș, la scurtă vreme după arestarea acestuia[38].

În aceeași noapte de 5 spre 6 mai 1950 Securitatea din Sibiu i-a arestat pe Aurel Vlad (1875–1953), Dori (Dorimedont) Popovici (1873–1950), Constantin Tomescu (1890–1983) și Ioan Pop (†1953). După ce au trecut prin același procedeu de anchetă și interogatoriu, în a doua parte a zilei de 6 mai 1950, cei cinci au fost transportați cu un automobil la Penitenciarul din Sighet, fiecare având pe cap un sac pentru a nu vedea unde erau duși. Despre această călătorie de prizonierat, Ioan Lupaș a compus o baladă intitulată „Pahod Na Sighet”, după modelul celei întocmite în septembrie 1916, când a fost arestat și internat de autoritățile maghiare în comitatul Șopron. Ulterior, balada a fost distrusă de soția sa Ana, de frica unor posibile percheziții ale securității[39]. Ajuns la Sighet, Ioan Lupaș a fost închis în celula numărul 13 alături de Aurel Vlad, Ioan Pop, Ștefan Meteș, Ion Nistor, Th. Sauciuc-Săveanu, Costică Angelescu, Dorel Dumitrescu și Dori Popovici, cel mai în vârstă dintre ei, care va și deceda după câteva luni[40].

Analizate din perspectiva legislației din epocă, arestarea și încarcerarea lui Ioan Lupaș la Sighet reprezintă un abuz al organelor represive ale regimului comunist. După cum bine a subliniat cercetătorul Liviu Pleșa în studiile sale de specialitate dedicate istoricilor clujeni aflați sub supravegherea securității, ilegalitatea comisă atunci reiese și din faptul „că mandatul de arestare preventivă pe numele său a fost emis abia la 1 septembrie 1954, în contextul în care conducerea partidului dorea oficializarea situației celor arestați prin înaintarea lor în instanță”. Astfel, abia după patru ani petrecuți în închisoarea de la Sighet, Ioan Lupaș a fost judecat și condamnat în baza articolului 193 din Codul penal „pentru faptul că în timpul regimului burghezo-moșieresc a desfășurat activitate intensă împotriva clasei muncitoare”, acuzație lapidară care era calificată drept „crimă” și de care au fost învinuiți majoritatea

[37] O comparație a textului declarațiilor olografe cu cele dactilografiate dezvăluie mai multe greșeli de transcriere și de gramatică în cuprinsul exemplarelor dactilografiate. Declarațiile dactilografiate au fost publicate în facsimil de profesorul I. Opriș, vezi: Ioan Opriș, *Istoricii și Securitatea*, pp. 355–362.

[38] *Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Penal*, dosar nr. 489, f. 5.

[39] Toader Buculei, *Clio încarcerată. Mărturii și opinii privind destinul istoriografiei românești în epoca totalitarismului comunist*, Brăila, Editura Libertatea, 2000, p. 149.

[40] Liviu Pleșa, *op. cit.*, pp. 360–361.

celor considerați indezirabili de către regimul bolșevic de la București[41]. Lipsa de scrupule și malițiozitatea regimului reies și din lipsa unei informări oficiale sau credibile a familiei profesorului cu privire la locația și situația acestuia pe întreaga durată a încarcerării[42].

Fiica sa, Marina Minerva Lupaș Vlasiu (1913–1998) – la rândul ei o victimă a regimului comunist, arestată între 14 aprilie 1952–14 ianuarie 1953 și închisă în lagărul de la Ghencea într-un lot de fiice și soții de miniștri[43] –, alături de care s-a stabilit în ultimii ani de viață, a mărturisit într-un interviu dat după 1990 că Ioan Lupaș a făcut greva foamei în semn de protest față de tratamentul inuman la care a fost supus, fiind prompt sancționat și bătut de gardieni, chiar dacă era septuagenar. Informația este cât se poate de veridică, fiind confirmată de memoriile profesorului Constantin C. Giurescu despre anii petrecuți în pușcăria de la Sighet[44]. În ciuda tratamentului inuman la care a fost supus, Ioan Lupaș nu și-a pierdut nădejdea în mila și ajutorul lui Dumnezeu, săvârșind zilnic o „scurtă slujbă bisericească – o utrenie – pentru a întreține moralul celor ce împărțeau aceeași soartă cu el”[45] și rostind în fiecare dimineață următoarea rugăciune: „Dăruiește-mi, Doamne, o lumină-n sfeșnic/ Să-ți pot închina un suflet cucernic/ Cel ce-ai pus în mine sfânt fiorul vieții,/ Îndrumă-mi, Părinte, pașii dimineții./ Varsă roua milei, Stăpâne Ceresc,/ Scapă de primejdii neamul românesc./ Dă-ne nouă pâine, pace, bunăstare/ Păcatele noastre scaldă-le-n iertare./ Fă-ne parte, Doamne, de-un cuget senin/ Precum și-l dorește oricare creștin/ Până la sfârșitul veacului. Amin”[46].

A rezistat în acest fel 5 ani de zile, până în 5 iulie 1955, când a fost scos din penitenciar și transferat în arestul securității, de unde a fost eliberat în 27 iulie 1955. Peste câteva zile împlinea 75 de ani. La eliberare semna cu o mâna tremurândă că își lua angajamentul de a nu discuta cu nimeni nimic din cele întâmplate în timpul interogatoriului și pe perioada încarcerării[47]. Fiica sa Marina Vlasiu a mărturisit că frica inoculată de organele securității și spiritul său creștin profund l-au determinat să nu-și scrie memoriile, nici să vorbească prea mult despre detenție, lăsând însă să se vadă că nu acumulase ură sau dorință de răzbunare, iertându-și prigonitorii[48].

După eliberare s-a stabilit în Sibiu obligându-se „a mă prezenta la viza miliției respective de care aparțin în termen de 3 zile de la data sosirii mele în localitate”. Aici, în orașul adolescenței și a tinereților, a trăit în simplitate și modestie la limita existenței într-o cămăruță dintr-un imobil de pe str. Mihail Sebastian nr. 20, unde-i

---

41 Vasile Crișan, *op.cit.*, p. 53; Ioan Opriș, *op. cit.*, pp. 344–345; Liviu Pleșa, *op. cit.*, p. 361.

42 Lucia Hossu-Longin, *Oamenii mari care au făcut România Mare*, Timișoara, Editura Hyperliteratura, 2018, p. 223.

43 Liviu Pleșa, *op. cit.*, p. 362.

44 Constantin C. Giurescu, *Cinci ani și două luni în penitenciarul din Sighet*, pp. 133, 157.

45 Toader Buculei, *Clio încarcerată*, p. 149.

46 Vasile Crișan, *op. cit.*, p. 439.

47 *Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Penal*, dosar nr. 489, f. 65.

48 Toader Buculei, *Clio încarcerată*, pp. 149–151.

fusese stabilit domiciliul forțat. În 1957 Ioan Lupaș a fost reluat în evidență de către regionala sibiană a securității, care l-a urmărit și uneori i-a interceptat corespondența. Supravegherea profesorului s-a încheiat în 14 aprilie 1964, când Securitatea a decis predarea la arhiva operativă a dosarului Ioan Lupaș pe motiv că depășise vârsta de 80 ani[49].

Foto 13. ***Soții Ioan și Ana Lupaș***

Copleșit de paralizia soției Ana, profesorul s-a mutat la București, petrecându-și ultimii ani ai vieții în cartierul Balta Albă, alături de familiile celor două fiice, Marina și Hortensia, care l-au îngrijit cu dragoste și devotament. Ajuns la venerabila vârstă de 87 de ani, profesorul Ioan Lupaș a trecut la cele veșnice în București, la 3 iulie 1967, fiind înmormântat în cimitirul Mănăstirii Cernica, din apropierea capitalei. Pe lespedea sa de mormânt a fost dăltuită una din memorabilele sale fraze scrise în „Istoria Românilor", una din operele sale de succes: „Istoria ne ajută să cunoaștem trecutul, să înțelegem prezentul și să credem în viitorul României".

[49] Ioan Opriș, *op. cit.*, p. 345; Liviu Pleșa, *op. cit.*, pp. 365–370.

ANEXE

Nr. 1. Prima declarație a profesorului Ioan Lupaș, redactată în arestul Direcției Regionale a Securității Poporului Sibiu, dis de dimineață la orele 05:15, Sibiu, 6 mai 1950[50].

Declarație

Subsemnatul profesor universitar onorar Dr. Ioan Lupaș, născut la 9 august 1880 în Săliște, județul Sibiu, fiul țăranilor Toma Lupaș și Marina n[ăscută] Popa-Comaniciu, ambii din Săliște, muncitori agricoli și economi de oi[51]. Studii posed: universitate și doctorat în științele istorice. Căsătorit având trei copii. Serviciul militar nu l-am făcut, fiind debil de constituție fizică. Avere nu posed. Am fost condamnat la 1907 pentru un articol scris în Țara Noastră din Sibiu, în interesul și pentru apărarea țăranilor răsculați în primăvara acelui an contra moșierilor exploatatori[52]. Domiciliat în Sibiu, strada Dealului 5.

Declar următoarele: după terminarea școalei primare în comuna Săliște am urmat cursul secundar la liceele din Sibiu și Brașov, unde am dat examen de maturitate (bacalaureat) în vara anului 1900. De la 1900–1905 am urmat studiile superioare la Universitățile din Budapesta și Berlin, pregătindu-mă pentru cariera de profesor și trecând doctoratul în filosofie cu specialitatea istorică. După ce am făcut călătorii de studii prin mai multe centre universitare, am fost numit profesor la Seminarul teologic-ped[agogic] din Sibiu, actualul Institut Teologic Universitar. A trebuit să-mi părăsesc catedra după ce am fost condamnat la temniță de stat pe 3 (trei) luni: august-oct[ombrie] 1908. Fostul ministru de instrucție de atunci, contele Albert Apponyi[53] cerând să fiu îndepărtat de la catedră, mitropolitul Ioan Mețianu[54] mi-a oferit postul de protopop al Săliștei și inspector școlar confesional, în care calitate am activat timp de 10 ani (1909–1919). La 1919 am fost invitat la Universitatea din Cluj ca titular al catedrei de Istoria modernă a Românilor și istoria Transilvaniei. Aci am înființat și organizat Institutul de Istorie, pe care l-am condus timp de 26 ani (1920–1946) muncind împreună cu studenții

[50] *Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Penal*, dosar nr. 489, f. 11–14. Transcrierea s-a făcut după originalul olograf, nu după copiile dactilografiate, care prezintă numeroase erori de transcriere și de gramatică.

[51] Detalii despre părinții și rudele lui Ioan Lupaș vezi: Nicolae Stan Petruțiu (coord.), *Cronica neamului Lupaș*, Sibiu, Editura Imago, 2000.

[52] Despre închisorile profesorului Lupaș vezi: Mircea-Gheorghe Abrudan, *Preotul academician Ioan Lupaș, un cărturar ardelean de trei ori întemnițat pentru „legea românească"*, în „Glasul Bucovinei. Revistă trimestrială de istorie și cultură", XXV, nr. 103–104, pp. 34–42.

[53] Albert Apponyi conte de Nagyappony (1846–1933), politician maghiar, scriitor, memorialist, ministru al învățământului în guvernul de la Budapesta (1906–1910, 1917–1918), șeful delegației Ungariei la Tratatele de Pace de la Paris (1919–1920).

[54] Ioan Mețianu (1828–1916), preot în Râșnov (1853–1856) și Zărnești (1857–1874) protopop de Bran-Zărnești (1858–1874), vicar al Oradiei (1874–1875), episcop al Aradului (1875–1898), arhiepiscop al Ardealului și mitropolit al românilor ortodocși din Transilvania și Ungaria (1898–1916).

mei – colaboratori la publicarea unui număr de X–XI volume din „Anuarul" acestui Institut și alte 20 de volume din Biblioteca Institutului[55].

La 1914 am fost ales membru corespondent al Academiei Române, iar la 1916 membru activ al ei, amândouă alegerile făcându-se cu unanimitate de voturi. Ca profesor m-am interesat de aproape îndeosebi de soarta studenților, cari erau fiii și fiicele unor părinți săraci și necăjiți. Am stăruit de nenumărate ori, făcând tot felul de intervenții, spre a le obține burse și alte ajutoare bănești să-și poată continua studiile în țară și, cei mai distinși dintre ei, chiar la universități străine.

În 1919–1920 am fost chemat să fac serviciu în cadrele Consiliului Dirigent în calitate de secretar general la Resortul Cultelor, în 1926–27 mi s-a încredințat conducerea Ministerului Sănătății și al Ocrotirilor Sociale, iar în 1937–38 acela al Cultelor și Artelor.

Observ că amândouă guvernele, din care am făcut parte, erau de esență constituțională. Am fost invitat în august 1940 să fac parte și din guvernul prezidat de Ing[iner] Gigurtu[56]*, dar am refuzat categoric să primesc oferta ce mi s-a făcut de a primi sarcina conducerii ministerului de instrucție publică motivându-mi refuzul cu voința hotărâtă de a nu participa la o guvernare dictatorială. În calitate de ministru al Sănătății mi-am dat multă silință să înzestrez spitalele cu instrumentele necesare și cu aparate de radioscopie, procurate dintr-un fond de 70%, obținut din despăgubirile de războiu încuviințate Țării noastre prin dispozițiile tratatului de pace de la 1919*[57]*. La fel am stăruit să fie îmbunătățită situația invalizilor, orfanilor și văduvelor de războiu reușind să introduc prin votul parlamentului fonduri mai corespunzătoare decât cele din trecut, în bugetul anului 1927. Am procedat și înființarea unui sanator în brădetul din Crinți deasupra Săliștei, pe seama studenților universitari, punând la dispoziția Rectoratului Universității din Cluj suma inițială de 1.000.000 lei. Proiectul rămânând neînfăptuit, suma aceasta a servit ca bază pentru ajutoare de ordin igienic-sanitar tinerilor studenți debili, precum și ca stimulent pentru organizarea sistematică a educației fizice. Am sprijinit, în limitele mijloacelor bugetare de care dispuneam, toate instituțiile de ocrotire socială, nu numai la orașe, ci și la sate. A fost primul caz, după cunoștințele mele, când un ministru al sănătății din România a înființat <u>într-o comună rurală baie de abur</u>, dând astfel tineretului școlar și poporului muncitor posibilitatea să-și îngrijească mai bine sănătatea prin scaldă sistematică măcar la câte 2 săptămâni odată. Pentru numeroșii elevi ai școalelor din Săliște am prevăzut dispozițiile de trebuință să poată face baie, gratuit, în fiecare săptămână. Am reușit să obțin ajutoare bănești și pentru <u>Reuniunea meseriașilor</u>, care a fost astfel în stare să-și cumpere un imobil pe seama ucenicilor de la diferite meserii. Tot așa am oferit societății <u>Binefacerea</u> sumele necesare pentru cumpărarea unei case, în care sub titlul <u>Cârja bătrâneților</u> să-și poată găsi adăpost cei bătrâni, săraci, părăsiți și neajutorați. Am*

---

[55] Accesibile în format digital pe pagina de internet a Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga" din Cluj-Napoca: http://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/anuarulinstitutuluideistorienationala/, 3 ianuarie 2020.

[56] Președinte al Consiliului de Miniștri de la București între 4 iulie și 4 septembrie 1940.

[57] Este vorba despre Tratatul de Pace de la Versailles, semnat în 28 iunie 1919, între Germania și Puterile Învingătoare în Primul Război Mondial.

înființat la 1926 Societatea Ocrotirea, din ale cărei venituri anuale se împărțeau elevilor săraci haine și cărți în preajma Crăciunului. Am ajutat mai mulți medici tineri să-și poată completa studiile, specializându-se în ramurile mai importante ale medicinei curative și preventive. Dând acestei din urmă o extensiune mai mare decât în trecut, am înființat în capitala țării o instituție specială: Casa Sănătății și un Institut de Igienă, în apropierea Facultății de Medicină.

Acestea ar fi câteva realizări mai importante și de cari pot să-mi amintesc în împrejurările actuale, la ora 3 după miezul nopții. În cursul celor 14 luni, cât am condus Ministerul Sănătății am făcut tot ce mi-a stat în putință, sper a-mi împlini în mod conștiincios datoria, cercetând o mulțime de spitale, interesându-mă de bolnavi să aibă îngrijire bună, medicamente și hrană corespunzătoare. Nu am dat uitării nici trebuințele lor de ordin cultural; am inițiat publicații de specialitate ca revista Sănătatea Publică, am distribuit premii pentru cele mai reușite lucrări de netăgăduit folos practic, sub raport social-igienic. Astfel îmi amintesc de un premiu acordat doctorului Victor Gomoiu pentru o izbutită lucrare a sa.

În calitate de ministru al cultelor și artelor nu mi-a fost dată putința unor realizări mai însemnate, din cauza timpului scurt (6 săptămâni). Am priveghiat totuș să fie distribuite alocațiile bugetare atât instituțiilor pendinte de acest Minister cât și particularilor în mod just și echitabil fără nici o discriminare de ordin etnic sau confesional. La nevoie aș putea produce în privința aceasta numeroase dovezi din partea șefilor și membrilor variatelor culte și asociațiuni culturale-artistice cele noi din Țară. Povățuit de dorința de a face să fie împărtășiți de plăceri artistice nu numai locuitorii dela orașe, ci și cei dela sate, am trimis un tânăr licențiat al Facultății de litere, – om cu aptitudini apreciate în viața teatrului – să facă studii speciale în străinătate pregătindu-se pentru organizarea teatrului sătesc.

Când a înființat răposatul Nicolae Titulescu[58] *„Liga Antirevizionistă" mi s-a oferit conducerea secției pentru Transilvania*[59]*. În această calitate am colaborat cu distinse elemente din pătura muncitorilor cfr-iști. Între alții îmi amintesc a fi auzit adeseori cuvântul răspicat al tânărului entuziast de atunci, actualmente tov. colonel Gh[eorghe] Crăciun, șeful Securității din Sibiu*[60]*.*

Activitatea mea din cursul celor 4 decenii și jumătate de când am fost numit profesor s-a desfășurat în proporție de 99 la sută în domeniul literaturii didactice și în istoriografie, publicând o întreagă serie de manuale și felurite monografii, dintre cari unele au fost apreciate elogios nu numai la noi în țară, ci și în diferite centre universitare din străinătate, fiind traduse în mai multe limbi. Astfel se găsesc lucrări de ale mele traduse în limba maghiară,

[58] Nicolae Titulescu (1882–1941), jurist, diplomat, profesor universitar, ministru al afacerilor străine al României, președinte al Ligii Națiunilor și membru titular al Academiei Române.

[59] Liga Antirevizionistă Română a fost o asociație înființată în 15 decembrie 1933 la București cu scopul de a combate revizionismul promovat de statele nemulțumite de configurația teritorială a Europei de după Primul Război Mondial.

[60] Gheorghe Crăciun (24 iulie 1913 – 2001), înalt ofițer al Securității comuniste, membru al PCR din 1945, chestor, director și șef al mai multor direcții regionale ale Securității (Sibiu, Cluj, Constanța, Craiova), comandant al penitenciarului Aiud (1958–1964), când s-a afirmat între torționarii cei mai temuți și cruzi ai sistemului de „reeducare" implementat de regim.

germană, cehoslovacă, italiană, engleză și franceză[61]*. În anul 1946 sau 1947 mi-a trimis cineva (fără să-și fi indicat numele) un manuscris care cuprindea traducerea rusească a studiului meu publicat aici în Sibiu cu titlul Fazele istorice în evoluțiunea constituțională a Transilvaniei*[62]*. Dând traducerea aceasta unui bun cunoscător al limbei rusești, un fost student al meu Dr. Mihail*[63]*, actualmente conferențiar universitar, cu rugămintea s-o cerceteze și să-mi comunice părerea-i competentă despre valoarea acestei traduceri, mi-a mărturisit că este bine făcută și că, în interesul unei cunoașteri mai temeinice și al unei adânciri a relațiilor româno-rusești, ea ar merita să fie publicată. Am trimis deci manuscrisul rusesc la direcția Institutului de Istorie din Cluj, unde se găsește în timpul de față.*

Fie-mi îngăduit să amintesc și faptul că în cercetările și lucrările mele istorice nu m-am mulțumit niciodată cu metoda istoriei de suprafață, ci am căutat totdeauna să aplic metoda istorică de adâncimi, pe care nu am pregetat a îndemna și pe foștii mei studenți și colaboratori să și-o însușească. Câtă vreme alți istorici și-au închinat o parte din lucrările lor unor capete încoronate, cum a procedat d[e] e[xemplu] vestitul istoric Leopold Ranke și fostul său student Mihail Kogălniceanu și pe urmele lor A. D. Xenopol de la Universitatea din Iași, eu mi-am închinat cartea tipărită aici în Sibiu cu titlul „Contribuțiuni documentare la istoria satelor transilvane"[64] *– țărănimii obidite, împodobind paginile acestei cărți cu reușite clișee de ciobani și cu sugestive scene din dramatica desfășurare a răscoalei lui Horia, Cloșca și Crișan. Numeroși specialiști, cari au cetit cu atențiune manualul meu de Istoria Românilor, apărut până acum în 16 ediții, au ținut să sublinieze tonul și spiritul democratic al expunerilor mele și al felului de a înfățișa trecutul poporului nostru muncitor. Voiu aminti un singur nume: prof. academician P[etre] Constantinescu-Iași*[65]*, actual vicepreședinte al Înaltului Prezidiu din R[epublica] P[opulară] R[omânia], care – fără să mă fi cunoscut personal, ori să mă fi văzut vreodată – după ce îi căzuse în mână un exemplar din a III-a sau a IV-a ediție a cărții mele, citind-o cu atenția cuvenită, a ajuns la concluzia că între toate manualele de istorie, tipărite la noi în țară, „cartea profesorului Lupaș este cea mai preferabilă" – concluzie, pe care nu a ezitat a o tipări, negru pe alb, în cunoscuta revistă din Iași: Archiva*[66]*...*

În ultimii 10–12 ani toată puterea mea de muncă a fost închinată, cum este și în timpul de față, exclusiv cercetărilor de ordin istoric și literar-istoric. Așa se explică faptul că numărul

---

[61] Bibliografia profesorului Lupaș numără peste o mie de volume, studii, articole, recenzii și dări de seamă, vezi listele întocmite de Veronica Turcuș și Vasile Crișan în: Nicolae Edroiu, Alexandru Moraru, Dorel Man, Veronica Turcuș, *Ioan Lupaș (1880–1967) slujitor al științelor istorice, învățământului și bisericii*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2008, pp. 102–202; Vasile Crișan, *Ioan Lupaș*, pp. 299–382.

[62] Ioan Lupaș, *Fazele istorice în evoluțiunea constituțională a Transilvaniei*, Sibiu, 1944, 54 p. și în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, X, 1945, pp. 1–54.

[63] Mihai P. Dan (1911–1976), istoric roman medievist și slavist, cadru didactic al Universității din Cluj între anii 1940–1975.

[64] Ioan Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. IV, Sibiu, Cartea Românească din Cluj, 1943, pp. 173–317, și extras: Idem, *Contribuțiuni documentare la istoria satelor transilvane*, Sibiu, Institutul de arte grafice „Dacia Traiană", 1944, 148 p.

[65] Petre Constantinescu-Iași (1892–1977), istoric și om politic, membru fondator al P.C.R. (1921), profesor la Universitatea din București (1944–1952), membru al Academiei R.P.R. din 1948, ministru în guvernele comuniste (1945–1957).

[66] Este vorba despre revista „Arhiva Societății Științifice și Literare din Iași", publicată între 1899 și 1949.

cărților și publicațiilor documentare ce am reușit să dau poporului nostru în acest ultim deceniu depășește, în bună parte, numărul tipăriturilor mele din primele trei decenii și jumătate ale activității literare-științifice, inaugurate cu teza mea de doctorat, apărută în anul 1904 la Budapesta. Ca dovadă a felului, cum a fost apreciată activitatea mea în capitala Ungariei, pot aminti faptul că cerându-mi-se a colabora la revista istorică a Academiei Maghiare Történeti Szemle, am trimis un studiu intitulat Barițiu György, az erdélyi román hirlapirodalom megalapitéja (Gheorghe Barițiu, întemeietorul ziaristicei române ardelene). Redactorul revistei, profesorul-academician Angyal Dávid a publicat numai decât studiul acesta însoțindu-l de o notă din partea redacției-notă, în care mărturisea că publică bucuros asemenea studii istorice, fiindcă le consideră potrivite să contribuie la o apropiere și înțelegere româno-maghiară. Iar un recensent al revistei sociologice Huszadik Százent (Secolul XX) scriind despre monografia istorică, publicată de mine aici în Sibiu la 1909, îndemna cititorii maghiari să învețe românești, ca să poată ceti, fiind convins că vor avea folos din lectura ei. Numele recensentului: Braun Robert.

Cerându-mi-se relații cu privire la felul meu de viață, de când locuiesc în Sibiu, pot afirma că trăesc în condiții materiale dificile, dar caut să înving dificultățile refugiindu-mă între cărțile fie din biblioteca mea personală, puțină câtă mi-a mai rămas – majoritatea cărților mele fiind dăruite pentru Bibl[ioteca] Inst[itutului] de Istorie din Cluj – fie din biblioteca Astra, Brukenthal sau din a Mitropoliei. La viața socială nu particip decât în măsură foarte redusă. Vizite nu obișnuiesc să fac decât unei nepoate văduve cu 2 orfani (Elena Herța) și alteia cu 2 băieți (Ana Săndulescu). Rareori trec pe la vărul meu Dr. în medicină Mihail Lupaș, care m-a invitat la cină în sara Paștilor, sau pe la verișoara soției mele Valerica Bratu, care m-a invitat la prânz a 2-a zi de Paști. Preumblările le fac de obiceiu singur „Pe sub arini". Alaltăieri însă, întâlnind din întâmplare pe Arhiereul-vicar Teodor[67] și f[ostul] protopop militar Serafim[68], am pornit împreună cu ei spre Turnișor. Dar spre seară ne-am întors ~~tot „pe sub arini"în trei~~ pe Str[ada]. Gh[eorghe]. Coșbuc. În parcul orașului, pe banca pensionarilor, nu-mi aduc amine să mă fi așezat „la povești" decât foarte rar. În întâlnirile mele cu prietini, mai vechi sau mai recenți, mă silesc de obiceiu a fi cât se poate de scurt la vorbă, evitând cu grijă discuțiile de ordin politic-militant.

Prof. ILupaș

Sâmbătă 6.V.1950 dimineața la ora 5.15

[67] Teodor Trandafir Scorobeț (14 ianuarie 1883 – 25 martie 1967), învățător, preot misionar în Statele Unite ale Americii, paroh în Roșia, consilier arhiepiscopesc la Sibiu, protopop, arhimandrit, vicar arhiepiscopesc și arhiereu vicar al Arhiepiscopiei de Alba Iulia și Sibiu cu titlul de „Rășinăreanul", pensionat la presiunea regimului comunist în anul 1948. Amănunte biobibliografice la: Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, p. 581; Idem, *Cărturari sibieni de altădată*, 523–527.

[68] Protopop colonel Iosif Serafim (1871–1955), născut în satul Pătaș, jud. Caraș-Severin, a slujit ca preot militar în armata austro-ungară în timpul Primului Război Mondial, în toamna lui 1918 a făcut parte din Consiliul Național Român al Ofițerilor și Soldaților români din Viena. În februarie 1919 a intrat în serviciul armatei române cu gradul de locotent-colonel, în mai 1921 a fost ridicat la demnitatea de „protoiereu militar" cu grad de colonel având reședința în garnizoana militară a municipiului Sibiu, unde a rămâs până la sfârșitul vieții.

Nr. 2. A doua declarație a profesorului Ioan Lupaș, redactată în arestul Direcției Regionale a Securității Poporului Sibiu, Sibiu, 6 mai 1950[69].

<u>*Declarație*</u>

Subsemnatul Ioan Lupaș, profesor univ[ersitar] onorar, născut la 9 august 1880 în Săliște, jud. Sibiu, fiul lui Toma și Marina, foști agricultori, ambii decedați. Studii posed: Universitatea și doctoratul în științele istorice. Serviciul militar nu l-am făcut, fiind găsit inapt din cauza debilității fizice. Sunt căsătorit având 3 copii, și anume: 1) Semproniu de ani 42, inspector la Banca de Stat din Cluj[70], 2) Hortensia m[ăritată] Georgescu, profesoară în învățământul secundar București[71], 3) Marina m[ăritată] Vlasiu, șef de lucrări la Institutul de Istorie din București[72]. Stare posedă soția mea: o casă familiară compusă din 7 camere la Cluj, o casă la Săliște și ceva pământ la Săliște. Condamnat am fost în 1907 la trei luni temniță de stat. Domiciliat în Sibiu, Str. Dealului Nr. 5.

Declar următoarele:

La Sibiu m-am stabilit în Sept[embrie] 1940, venit de la Cluj odată cu evacuarea Universității. Am rămas apoi la Sibiu până în prezent. Până în luna aprilie 1945 am făcut serviciu de profesor titular la catedra de Istoria Românilor de la Facultatea de Litere. La data de 1 aprilie 1945 am fost trecut la pensie. Dar am continuat să fac cercetări istorice prin bibliotecile și arhivele locale. Pentru faptul că școala secundară am făcut-o la Sibiu, unde mi-am început cariera didactică și pentru că am fost de 2 ori ministru de 2 ori și anume în 1926–7 ministru al sănătății în guvernul Averescu și apoi în 1937–38 ministru al cultelor și artelor în guvernul Goga, aveam numeroase cunoștințe la Sibiu, apoi în ultimul timp prietinii, cu

---

[69] *Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Penal*, dosar nr. 489, f. 18–19. Transcrierea s-a făcut după originalul olograf, nu după copiile dactilografiate, care prezintă numeroase erori de transcriere și de gramatică.

[70] Semproniu Toma Lupaș (26 aprilie 1908 – 11 aprilie 1983), jurist, doctorat în drept privat și economie politică la Sorbona (1936), profesor la Academia Comercială din Cluj (1936–1949), jurist la Banca Națională a României (1934–1952), epurat de regimul comunist stalinist în 1952, ajunge muncitor necalificat, apoi contabil la o fabrică din Cluj. O dată cu liberalizarea regimului a fost reîncadrat la Universitatea Babeș-Bolyai, mai întâi pe un post de consilier juridic, apoi cadru didactic la Facultatea de Științe Economice.

[71] Hortensia Georgescu (4 decembrie 1909–22 iunie 1996), profesoară de istorie și scenografă, studii la Universitatea „Regele Ferdinand I" din Cluj și la Academia de Belle Arte din Paris, preparator la Institutul de Istorie Națională din Cluj (1931–1942), profesoară la diferite școli și începând cu anul 1960 a desfășurat o activitate bogată și foarte apreciată de scenografă, mai ales pentru filme istorice. A fost căsătorită cu Mircea Georgescu (1898–1975), alături de care a locuit în București.

[72] Marina-Minerva Lupaș-Vlasiu (20 iulie 1913–1 mai 1998), doctorat în istorie la Universitatea „Regele Ferdinand I" din Cluj (1939), specializare la Școala Română din Roma (1935–1937), a fost cercetătoare la Institutul de Istorie Națională din Cluj (1943–1945), la Institutul de Istorie și Filosofie al Academiei R.P.R. (1948–1952) și la Institutul de Istorie Nicolae Iorga din București (1956–1968). În 1938 s-a căsătorit cu artistul plastic Ioan Vlasiu (1908–1997), alături de care s-a stabilit la București. În 1952 a fost arestată pe motive politice, fiind internată în lagărul Ghencea. A publicat numeroase lucrări, studii, articole și recenzii.

cari mă întâlneam din când în când și discutam, sunt: Onisifor Ghibu prof[esor] univ[ersitar] pens[ionar], prof[esor] univ[ersitar] Șesan și Cotoi de la Universitatea din Cernăuți, Dr. T[eodor] Bodogae, Dr. Ștefan Lupșa, Dr. Cândea Spiridon, Dr. Nicolae Neaga, Ion Beju, Dr. Gr[igorie] Marcu și Dr. Nicolae Mladin, toți de la Institutul Teologic Universitar[73]*. Cu acești din urmă mă întâlnesc mai des în Biblioteca Mitropolitană, unde fac cercetări în domeniul istoric și cu ocazia întâlnirilor discutăm împreună chestiuni de ordin didactic și literar-științific. Apoi cunosc pe d[istinsul] d[omn] Dr. Ioan Pop, cu care sunt în relații prietinești de aproximativ 30 de ani, cu dânsul mă întâlnesc de 2–3 ori pe săptămână, începând cam din preajma Paștilor anului 1950, luând masa împreună la un particular. Înainte de aceasta, aproximativ prin anul 1948 auzind că d[omnul] Pop Ion se află în spitalul din Sibiu, permițându-i-se a ieși din penitenciarul de la Aiud spre a se trata, l-am vizitat de 2 ori în prezența medicului curant prof[esor] Dr. Marius Sturza. Cu această ocazie mi-a povestit motivul încarcerării sale în penitenciarul Aiud, amintind și numele câtorva prietini întâlniți acolo. Îmi reamintesc că-mi povestea despre Zaharie Boilă, fost prefect la Blaj, despre Ghiță Pop și Alex Hodoș, foști ziariști, despre protopopii Alex[andru] Babă din Alba Iulia*[74] *și Iosif Pop din Aiud, care de asemenea erau închiși în penitenciarul din Aiud, precum și despre Istrate Micescu, fără a putea preciza dacă numele lui l-a amintit atunci sau acum în 1950. Despre aceștia mi-a spus că nu putea să discute prea mult cu ei, întrucât timpul cât erau scoși la preumblare era prea scurt. Totuși mi-a spus despre ei că au moralul ridicat și că așteaptă să fie puși în libertate. Nu știu, dacă din Sibiu s-a întors numai decât la Aiud ori a zăbovit câtva timp la Alba Iulia, unde-i decedase soția. Când i s-a intentat un nou proces, era îngrijorat dar își exprima sprânța că va fi putut să rămână mai departe cu domiciliul în Sibiu, spre a-și continua cura sub îngrijirea profesorului Sturza. În conversațiile sale era și este, de obiceiu scurt la vorbă; povestește însă bucuros amintiri din timpul când era prefect la Alba Iulia. Era un excelent gospodar.*

Afară de casa, unde luăm masa de 2–3 ori pe săptămână, aiurea nu ne întâlnim în vreun loc închis. Odată l-am întâlnit în fața Hotelului Boulevard cu un nepot al său de mână. Din conversația de atunci îmi amintesc propunerea, ce-mi făcuse de a merge într-o sâmbătă cu tramvaiul până la Rășinari. Am acceptat; nu am avut însă noroc de timp favorabil; fiind o ploaie rece, el s-a bolnăvit. Nu am fost însoțiți în această excursie decât de nepotul său, care este elev în cl[asa] III sau IV primară. În Rășinari doream să văd pe un vechiu prieten al meu din timpul studiilor universitare; am regretat însă a nu-l fi găsit acasă pe Dr. Ioan Bucur.

[În anturajul d-lui Pop][75] *am avut ocazie să cunosc, la aceeași masă și pe d[omnul] Pleșia, pe care nu-l văzusem mai nainte niciodată. De la el am aflat că fusese deținut câtva timp în arestul de la Craiova. Din împărtășirile lui am aflat că acolo se găsea și un preot craiovean, care s-a împotrivit să cetească circulara relativă la condamnarea lui Iuliu Maniu și Ioan Mihalache.*

---

[73] Despre ei vezi: Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, passim; Idem, *Cărturari sibieni de altădată*, passim; Idem, *230 de ani de învățământ teologic la Sibiu*, passim.

[74] Despre el vezi: Ilie Pioraș, *Alexandru Baba (1893–1967): protopop vicar în slujba Bisericii și a neamului*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2018.

[75] Adaos în original, între paranteze drepte.

În afară de cei amintiți aci am mai văzut odată în colțul străzii, unde trece tramvaiul, pe profesorul univ[ersitar] pens[ionar] N. Tomescu, care-mi spunea că la judecată putându-i-se constata nevinovăția a fost pus în libertate și se bucură de a putea fi iarăși în sânul familiei. În discuțiile cu profesorii universitari, în deosebi cu prof[esorul] Onisifor Ghibu, fiind specialitatea lui pedagogia, îmi amintesc că m-a întrebat, dacă am citit un manual de Makarenko și un studiu de Kalinin; la răspunsul meu negativ, el mi-a reprodus din memorie câteva fragmente din cele 2 scrieri rusești. Din discuțiile cu d[omnul] I. Pop îmi mai pot reaminti, că m-a întrebat, pentru ce nu am participat la înmormântarea lui Alexandru Vaida[76]*, exprimându-și mâhnirea că a văzut prea puțini sibieni cu acel prilej. Dintr-o ultimă discuție am reținut cuvântul lui de revoltă cu privire la atitudinea unui canonic din Blaj (Dănilă, dacă nu mă înșel) care a dispus în scris, să nu fie înmormântat nu cu preot ortodox, ci cu unul papistaș-catolic. Față de acest caz, despre care vorbea cu uimire și cu indignare, sublinia gestul românesc al lui Alex[andru] Vaida care – deși născut și botezat în biserica greco-catolică, își exprimase înainte de moarte dorința să fie înmormântat de Arhiereul ortodox Teodor Scorobeț*[77]*.*

Cu fostul ministru al Bucovinei Dr. Dori Popovici, domiciliat în aceeași stradă, s-a întâmplat să ne întâlnim de câteva ori. Din puținele discuții ivite între noi – căci eu nu vreau să-l contrazic niciodată când înjură pe ardeleni, stigmatizându-i ca pe niște tâmpiți și desorientați în chestiuni politice – am reținut ca leitmotiv, că în afară de dânsul nimeni nu are în cuprinsul R[epublicii] P[opulare] R[omâne] pregătirea necesară pentru a pătrunde în miezul chestiunilor politice. El însă, făcând în cursul anilor săi de student al Universității din Viena, studii aprofundate în materie de politică, se consideră cel mai cgemat să dea și generației actuale și celor următoare optime orientări în materie de politică. Mi-a comunicat că are în pregătire un studiu care va fi de mare utilitate pentru toți cei doritori să se îndeletnicească în mod rațional cu probleme politice.

Mai în urmă l-am întâlnit înainte cu câteva zile în societatea unui intelectual bucovinean, pe care mi l-a recomandat, dar nu am reușit să-i rețin numele. Întâlnirea și convorbirea nu a durat mai mult de 3 minute. Îmi amintesc să-l fi auzit odată exprimându-și mâhnirea și criticând sever pe toți conducătorii politici din trecut, spunând că ei sunt vinovați de situația, în car a ajuns și el perzându-și casa din Cernăuți și toată agonisita muncii sale de o viață întreagă, iar în timpul din urmă se vede aruncat în categoria unui pensionar fără pensie. Mi-a mai comunicat, că la memoriile pe cari le-a înaintat, cerând factorilor în drept îmbunătățirea situației sale, nu a primit răspuns.

Întâlnirea noastră la masă de 2–3 ori pe săptămână este totdeauna foarte limitată în timp. Conversația se limitează de asemeni la câteva cuvinte de salutare prietenească, mediul nefiind nici de cum propice vreunei discuții, care să depășească amănuntul cotidian divers. De obiceiu chestiunea cartelelor și a punctelor pentru alimente sau îmbrăcăminte, precum și

[76] Este vorba despre Alexandru Vaida Voevod (27 februarie 1872 – 19 martie 1950), medic, om politic, făuritor al Marii Uniri, Ministru și Prim Ministru al României în trei rânduri. Detalii: Liviu Maior, *Un părinte fondator al României Mari: Alexandru Vaida Voevod*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2018.

[77] Teodor Trandafir Scorobeț (1883–1967).

aceea a prețurilor e la ordinea zilei împreună cu alte mărunțișuri de acest fel. Întâmplându-se cazul de moarte al generalului Dănilă Papp, câtva timp s-a vorbit despre el ca despre unul care era cunoscut și prețuit avându-și domiciliul tocmai în curtea aceea.

Aceasta o declar, susțin și semnez
Sâmbătă 6. V. 1950 ora 11.45

Prof. ILupaș

Nr. 3. Declarația profesorului Ioan Lupaș în fața organelor Direcției Regionale a Securității Poporului din Sibiu, Sibiu, 6 mai 1950[78].

Declarație

Subsemnatul Lupaș Ioan de 70 ani, născut la data de 9 august 1880 în Săliște, jud[ețul] Sibiu, fiul lui Toma și Marina născ[ută] Popa-Comăniciu, căsătorit cu trei copii, de profesiune fost profesor universitar și fost ministru, absolvent al facultății de filosofie din Budapesta și Berlin, împreună cu soția am posedat două case și 1½ jugăre fânaț; armată nesatisfăcută, în trecut am fost în partidul național-creștin, în prezent neîncadrat. Ultimul domiciliu: Sibiu, Str. Dealului Nr. 5.

Declar următoarele:

Am trei copii: un fiu și două fiice.

Fiul meu Semproniu este inspector la Banca de stat R.P.R. Sucursala Cluj, căsătorit are 2 fete.

Fiica mai mare Hortensia căsătorită cu prof[esorul] univ[ersitar] Dr. Mircea Georgescu, au 2 copii; domiciliază în București Str. Ilfov 1.

A doua fiică Dr. Marina, căsătorită cu sculptorul Ioan Vlasiu, au 1 copil, domiciliază în București, Str. Barbu Delavrancea Nr. 27.

Am o singură soră în viață: văd[uva] Ana I. Herția, domiciliată în Săliște. Sora mea are 2 fete: Ana căsătorită cu Ioan Săndulescu, colonel pensionat și Silvia, profesoară în Brașov, căsătorită cu prof[esorul] univ[ersitar] Dr. Alexandru Herlea.

A mai avut un fiu: D. I. Herția, decedat, la Sibiu în calitate de advocat; au rămas 2 orfani minori, îngrijiți de mama lor, văd[uva] prof[esor] Elena Herția în Sibiu Str. Tribunei Nr. 1.

Soția mea Ana n[ăscută] Dumitru Ciupea Bloțiu, tatăl ei a fost econom; a fost singură la părinți. Are un unchiu în vârstă de 90 ani, domiciliază în Sibiu, Str. Gh. Coșbuc Nr. 36. Numele lui este Dumitru Lăpădat, director pens[ionar].

Alte rudenii mai apropiate nu avem.

Aceasta îmi este declarația, pe care o dau, susțin și semnez propriu nefiind silit de nimeni.

Prof. ILupaș

[78] *Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Penal*, dosar nr. 489, f. 24. Transcrierea s-a făcut după originalul olograf, nu după copiile dactilografiate, care prezintă numeroase erori de transcriere și de gramatică.

Bibliografie

Fonduri documentare:

Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Penal.
Arhiva Protopopiatului Ortodox Săliște.

Publicații:

Abrudan, Mircea-Gheorghe, *Părintele Academician Ioan Lupaș – făuritor și istoric al Marii Uniri din 1918*, în *Arhivele Bistriței, Anul IV, Fascicola 1 (13): Făuritorii Marii Uniri*, coord. Mircea-Gelu Buta, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2019.

Idem, *Preotul academician Ioan Lupaș, un cărturar ardelean de trei ori întemnițat pentru „legea românească"*, în „Glasul Bucovinei. Revistă trimestrială de istorie și cultură", XXV, 2019, nr. 3–4.

Boromiz, Marius (coord.), *Mărginenii Sibiului pentru Marea Unire*, Sibiu, Editura Salgo, 2019.

Buculei, Toader, *Clio încarcerată. Mărturii și opinii privind destinul istoriografiei românești în epoca totalitarismului comunist*, Brăila, Editura Libertatea, 2000.

Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a IV-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2011.

Crișan, Vasile, *Ioan Lupaș (1880–1967). Studiu monografic*, Sibiu, Editura Armanis, 2013.

Dobeș, Andrea; Ciupea, Ioan, *Decapitarea elitelor. Metode, mijloace, mod de acțiune*, în Romulus Rusan (ed.), *Memoria închisorii Sighet*, Fundația Academia Civică, 1999.

Edroiu, Nicolae (coord.), *Institutul de istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca: 90 de ani de existență (1920–2010). Volum aniversativ*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2010.

Idem, *Ioan Lupaș – ctitor și codirector al Institutului de Istorie Națională din Cluj (1920–1945)*, în „Tabor", XI, 2017, nr. 7.

Edroiu, Nicolae, Moraru, Alexandru, Man, Dorel, Turcuș, Veronica, *Ioan Lupaș (1880–1967) slujitor al științelor istorice, învățământului și Bisericii*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2008.

Giurescu, Constantin C., *Cinci ani și două luni în penitenciarul din Sighet (7 mai 1950 – 5 iulie 1955)*, introducere de Dinu C. Giurescu, ediție îngrijită, anexe și indice de Lia Ioana Ciplea, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994.

Grecu, Victor V. (coord.), *Săliștea Sibiului străveche vatră românească*, Sibiu, Întreprinderea Poligrafică Sibiu, 1990.

Hossu-Longin, Lucia, *Oamenii mari care au făcut România Mare*, Timișoara, Editura Hyperliteratura, 2018.

Lupaș, Ioan, *Contribuțiuni documentare la istoria satelor transilvane*, Sibiu, Institutul de arte grafice „Dacia Traiană", 1944.

Idem, *Mitropolitul Andrei Șaguna. Monografie istorică*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1909.

Idem, *Fazele istorice în evoluțiunea constituțională a Transilvaniei*, Sibiu, 1944, 54 p. și în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, X, 1945.

Idem, *Prăbușirea Monarhiei Austro-Ungare și Importanța istorică a zilei de 1 Decembrie 1918*, ediție, studiu introductiv, note și indice de Mircea-Gheorghe Abrudan, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2018.

Idem, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. IV, Sibiu, Cartea Românească din Cluj, 1943.
Idem, *Zur Geschichte der Rumänen. Aufsätze und Vorträge*, Sibiu, Druck Krafft & Drotleff A.G. / Hauptverlag der Deutschen Volksgruppe in Rumänien, 1943.
Maior, Liviu, *Un părinte fondator al României Mari: Alexandru Vaida Voevod*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2018.
Moraru, Alexandru, *La răscruce de vremi o viață de om: Nicolae Colan episcopul Vadului, Feleacului și Clujului după documente, corespondență, însemnări, relatări, impresii*, Cluj-Napoca, Întreprinderea Poligrafică Cluj, 1989.
Oprea, Marius; Deletant, Dennis, *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente (1949–1989)*, Iași, Editura Polirom, 2002.
Oprea, Marius, *Bastionul cruzimii. O istorie a Securității (1948–1964)*, Iași-București, Editura Polirom, 2008.
Păcurariu, Mircea, *Dicționarul teologilor români*, ediția a III-a revăzută și adăugită, Sibiu, Editura Andreiana, 2014.
Idem, *230 de ani de învățământ teologic la Sibiu 1786–2016*, Sibiu, Editura Andreiana, 2016.
Idem, *Cărturari sibieni de altădată*, ediție întregită și adăugită, Sibiu, Editura Andreiana, 2015.
Pioraș, Ilie, *Alexandru Baba (1893–1967): protopop vicar în slujba Bisericii și a neamului*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2018.
Pleșa, Liviu, *Istoricul Ioan Lupaș în timpul regimului comunist*, în „Caietele CNSAS”, I, 2008, nr. 2.
Serbările pentru inaugurarea Universității din Cluj 31 ianuarie – 2 februarie 1920, ediție anastatică, cuvânt introductiv Acad. prof. univ. dr. Ioan-Aurel Pop, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2020.
Stanca, Sebastian, *Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916–1919)*, ediție, studiu introductiv, note și indici de Mihai-Octavian Groza și Mircea-Gheorghe Abrudan, Cluj-Napoca/Deva, Editura Argonaut/ Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2015.
Opriș, Ioan, *Istoricii și Securitatea*, București, Editura Enciclopedică, 2004.
Pleșa, Liviu, *Istoriografia clujeană sub supravegherea securității (1945–1965)*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2017.
Roșca, Nuțu, *Închisoarea elitei românești. Compendiu*, ediția a II-a, Sighetu Marmației, 2006; http://www.memorialsighet.ro/, 16 decembrie 2019.
Secașiu, Claudiu, *Noaptea demnitarilor. Contribuții privind distrugerea elitei politice românești*, în „Analele Sighet”, VI, 1998.
Stan Petruțiu, Nicolae (coord.), *Cronica neamului Lupaș*, Sibiu, Editura Imago, 2000.
Wünsch, Wolfgang, *Der Auftrag der Kulturorthodoxie. Ein Beitrag zum Wirken des Protopresbyters Dr. Ioan Lupaș*, [Seria *Academia Band II/ Vol. II Veröffentlichungen der Evangelischen Akademie Siebenbürgen/Publicațiile Academiei Evanghelice Transilvania*, Hrsg/Ed.: Dietrich Galter, Jürgen Henkel, Hermann Pitters], București, Blueprint International, 2007.
Idem, *Ioan Lupaș – Protopop de Săliște (1909–1919)*, în „Tabor”, XI, 2017, nr. 7, http://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/anuarulinstitutuluideistorienationala/, 3 ianuarie 2020.

Abstract

Seven decades ago, on the night of May 5–6, 1950, the Securitate arrested and interrogated all former dignitaries of interwar Romania. The next day is about 150 prime ministers, ministers, secrets and undersecretaries of state from all governments of care and conditions in Romania between 1919 and 1945, all with a few generations are the Romanian royal army, and to promote the Sighetu Marmației penitentiary. Some of them died and were buried in complete anonymity, in others they managed to come out alive, or may have made a mistake in 1955. Among the latter was the academic priest Ioan Lupaș, retired university professor, retired to Sibiu . Raised in the middle of the night to promote the interrogation at the Securitate headquarters in Sibiu, pushing to know three statements about the hologram and then they can be sent in doubt to Sighet. Preserved in the archive for the National for the Study of Security Archives, the three statements of Professor Lupaș can provide information about biographies and activities for sale. Our study of the return of that moment in the life of the teacher, publishing in the appendix the transcript of the statements can.

Keywords: Romania, communist regime, Sighet prison, may 1950, former dignitaries.

Cuvinte cheie: România, regimul comunist, penitenciarul Sighet, mai 1950, foști demnitari.

Românii ortodocși din Transilvania și Reforma în scrierile părintelui academician Ioan Lupaș

Dacian But-Căpușan*

Un eveniment major în Istoria bisericească, o schimbare care a însemnat o piatră de hotar în cursul ei, însemnând încă un pas important spre dezbinarea Bisericii, după Marea Schismă de la 1054, a fost Reforma Protestantă (sec. al XVI-lea). Aceasta, prin ruperea de Roma a unei părți masive a populației, a distrus unitatea creștinătății vest-europene, aducând cu sine și o revoluție socială. Mișcare complexă, „departe de a fi constituit un fenomen de ordin exclusiv religios, Reforma a fost rezultat al unei lungi evoluții, evenimentul dominant al primei jumătăți a secolului al XVI-lea și cu substanțiale implicații, conexiuni, consecințe în multiple planuri ale culturii și civilizației”[1].

În urma mișcărilor inițiate de Martin Luther (1483–1546) în Germania care „combătea cu asprime abuzurile și rătăcirile strecurate în viața bisericească”[2] și Jean Calvin (1509–1564) în Elveția, iau naștere luteranismul și calvinismul, cele două mari ramuri ale Protestantismului.

Luteranismul s-a răspândit cu rapiditate în Europa și la sașii din Transilvania. „Învățăturile lui Luther s-au răspândit foarte repede mai ales în țările cu populație germană ca Danemarca, Finlanda, Norvegia, Suedia. Având sașii din Transilvania strânse legături cu țara lor de baștină, reforma lui Luther a pătruns curând și la ei”[3]. Astfel, pe la 1521 circula în Sibiu cartea lui Luther despre libertatea creștinească (*De libertate Christiana*), precum și versuri ad-hoc, scrise cu vădit ascuțiș antipapist. Doi preoți, originari din Silezia, Ambrozie și Gheorghe, propovăduiau aici noua învățătură religioasă[4].

* Dacian But-Căpușan – doctor în teologie (2005), cercetător și secretar-documentarist al Centrului de Studii Ecumenice și Interreligioase al Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Email: dbutcapusan@yahoo.ro

[1] Ovidiu Drâmba, *Istoria culturii și civilizației,* vol. 10, București, Ed. Saeculum I. O.; Vestala, 1999, p. 6. A se vedea și: Ioan Rămureanu, Milan Seșan, Teodor Bodogae, *Istoria bisericească universală*, vol. II, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1993, pp. 200–205.

[2] Ioan Lupaș, *Carte de istorie bisericească ilustrată*, Editura Tipografiei Cărților Bisericești, 1933, p. 67.

[3] *Ibidem,* p. 70.

[4] Ioan Lupaș, *Scrieri alese, vol. I. Studii asupra istoriei evului mediu și istoriei bisericești*, ediție îngrijită de Nicolae Edroiu, București, Ed. Academiei Române, 2006, p. 428.

În anul 1550 (părintele Lupaș notează anul 1557) Dieta de la Turda recunoaște confesiunea evanghelică-luterană ca religio recepta: „să urmeze tot insul credința care-i place cu ceremoniile nouă sau vechi…, dar fără a supăra pe nimeni… oricine este în drept să mărturisească fie credința papistă, fie pe cea luterană”[5].

Pe de altă parte, învățătura calvină s-a răspândit relativ repede în Elveția, Germania, Țările de Jos, Scoția, Ungaria și Transilvania, printre unguri și secui, încă din Epoca Reformei.

Reforma atât sub aspect luteran, cât și calvin și-a făcut apariția chiar de la început în Transilvania, ideile ei fiind aduse de negustori sași care aveau legătură cu marile centre comerciale și meșteșugărești din Europa centrală și apuseană și de tinerii sași care reîntorcându-se de la studii din Germania răspândeau ideile Reformei[6], această *peregrinatio academica* era valabilă și pentru maghiari.

Ungurii au îmbrățișat atât de repede protestantismul, probabil și datorită dependenței de turci, după transformarea țării în pașalâc, în urma dezastrului de la Mohács (1526). Sultanul Soliman I Magnificul (1520–1566) a preferat această nouă orienatre religioasă care îi separa, religios, de marile puteri ale Apusului catolic. Ungaria era dezbinată „în două partide cari se combăteau cu înverșunare: partidul național al lui Ioan Zápolya și partidul filogerman catolic al lui Ferdinand de Habsburg. În vârtejul acestei lupte, luteranismul intervenea ca un factor pregătitor al independenței naționale, în frunte cu un rege național în persoana lui Ioan Zápolya, câtă vreme catolicismul rămânea ca expresiunea credinții și supunerii statornice față de habsburgi, cari dobândiră un drept ereditar la tronul Ungariei, prin faimoasele lor legături matrimoniale dinastice”[7].

Calvinismul a fost preferat de maghiari datorită câtorva motive bine întemeiate: „întâi este vorba despre atitudinea lui Luther, care se vedea pe sine un reprezentant al lumii germane, prea puțin interesat de aspectele universaliste ale Bisericii create. Maghiarii, în marea lor majoritate, au avut sentimente antigermane din cauza politicii duse de Casa de Austria, percepută ca reprezentant al lumii germane. În al doilea rând, calvinismul, prin organizarea sa instituțională, promova dreptul de *ius risidendi*, factor foarte atractiv, mai ales pentru nobilimea maghiară care suprapune opțiunii politice una confesională. Calvinismul este internaționalist, dar asigură autonomia congregației, implicând întreaga comunitate în problemele religioase. De asemenea, gândirea lui Luther era mult mai medievală, înclinată spre misticism... în vreme ce, în Ungaria, cei ce aveau rolul de a disemina ideile novatoare, erau mai degrabă raționaliști”[8].

Sub aspect politic, după moartea lui Ioan Zápolya (1540) turcii l-au recunoscut ca rege al Ungariei pe fiul său, care datorită lui Ferdinand de Habsburg (1526–1564)

---

[5] *Ibidem*, p. 430.

[6] Petre Filimon, *Protestantismul și românii din Ardeal. Combaterea unei teorii uniate*, Arad, 1938, p. 21.

[7] Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, p. 429.

[8] Adrian Magina, *De la excludere la coabitare. Biserici tradiționale, Reformă și islam în Banat (1500–1700)*, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2011, pp. 60–61.

a trebuit să se mulțumească doar cu Principatul Transilvaniei și în acest context din dorința de a nu mai avea de a face cu nimic ce provine din Germania, inclusiv luteranismul, a acceptat și sprijinit calvinismul.

Răspândit la început în orașul Debrecen și în împrejurimi, calvinismul ocrotit pentru un timp de sârbul Petru Petrovici – comite de Timiș și ban de Lugoj-Caransebeș – se extinde curând și în Transilvania, câștigând nobilimea luterană și populația maghiară[9]. Calvinismul „în organizarea sa bisericească nu admitea privilegii pentru cei din păturile sociale superioare, ci tindea să facă din fiecare credincios un membru conștient de drepturile sale în sânul societății creștine... după ce se răspândi și în Transilvania cartea lui Ioan Calvin *Institutio religionis christianae* (1536), ea fu primită cu entuziasm din partea multor predicatori, socotind-o drept cea mai bună carte după Sf. Scriptură. Cu toate că într-un sinod din Sibiu (1552) fu condamnată învățătura calvină, ea nu a mai putut fi împiedicată a se răspândi printre unguri și secui, propovăduind-o ca pe o religie specific ungurească (*magyar vallás*) predicatorii Kálmáncsehi, Sánta și Devai Biro Mátyás, cărora s-au alăturat în curând Gáspár Heltai și Francisc Dávid"[10].

Dacă luteranismul în Transilvania îi datorează mult misionarului umanist Johannes Honterus – preot din Brașov care învățase la universitățile din Viena și din Cracovia și a început pe la 1542 să reformeze și Biserica săsească în sensul învățăturilor lui Luther[11] – părintele calvinismului în Ungaria și Transilvania poate fi considerat Heltai Gáspár (+1574), un sas din Cisnădie maghiarizat[12]. Centrul calvinsimului de aici devine orașul Cluj, Dávid Ferenc (1510–1579) îmbrățișează în 1559 calvinismul și devine episcop în 1564

La 1 noiembrie 1559 are loc la Târgu Mureș primul sinod reformat maghiar care își exprima clar punctul de vedere despre apartenența la Reforma helvetică, iar în anul următor, maghiarii de orientare calvină îl câștigă de partea lor pe principele Ioan Sigismund Zápolya (1540–1571). Dieta de la Aiud, 4–11 iunie 1564, recunoaște calvinsimul ca religio recepta.

În secolul al XVII-lea principatul Transilvaniei devine un adevărat bastion protestant în Europa, adoptând calvinismul ca religie de stat, încercând să-i atragă și pe români. Scopul ultim era maghiarizarea credincioșilor români, ungurii calvini

---

9 Adrian Carebia, *Jean Calvin și triumful Reformei*, Cluj-Napoca, Ed. Universității din Oradea, Ed. Canonica, 2009, p. 197. A se vedea și Dorinel Dani, *Începuturile calvinismului în Transilvania* în „Ortodoxia maramureșeană", VI, 2001, nr. 6, pp. 195–204 și Vigh Béla, *Răspândirea calvinismului în Transilvania secolului al XVI-lea* în „Angvstia", seria istorie-sociologie, X, 2006, nr. 10, pp. 9–20.

10 Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, pp. 430–431.

11 Ioan Lupaș, *Carte de istorie bisericească ilustrată*, p. 119. „Honterus a scris o carte *Reformațiunea Bisericii din Brașov și din toată țara Bârsei*, stăruind îndeosebi pentru însemnătatea predicei și a serviciului divin în limba credincioșilor, pentru abandonarea unor obiceiuri superstițioase, combătând abuzurile preoților cu Taina pocăinții și afurisaniile" (Dr. Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, ed. a II-a, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1995, p. 50).

12 Dr. Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, p. 50.

reprezentând autoritatea care guverna. „În secolul al XVI-lea și la începutul secolului al XVII-lea, încercările protestanților de a converti și pe români la Reformă luaseră o formă periculoasă, mai ales în Ardeal. Împresurați de multe greutăți, pândiți de diferite curse ispititoare sau amenințați din partea deținătorilor puterii de stat, e în adevăr de mirare cum au putut ardelenii să rămână statornici în credința și obiceiurile lor strămoșești"[13].

Au fost inițiate mai multe acțiuni: numirea de episcopi (superintendenți) româno-calvini, convocarea de sinoade calvine, tipărirea de cărți cu conținut calvinizant pentru români[14], prin toate acestea autoritatea princiară pretindea că intenționează să elimine din Biserica românească superstițiile și să promoveze valorile evanghelice (reformate), restricții la instalarea mitropoliților și înlăturări din scaun (vezi cazurile lui Ilie Iorest (1640–1643) și Sava Brancovici (1656–1680)), punerea mitropolitului ortodox sub ascultarea superintendentului (episcopului) calvin maghiar, punerea unor parohii ortodoxe sub controlul pastorilor sau protopopilor reformați maghiari, biserici românești luate cu forța de către calvini, trimiterea de pastori români calvini în satele românești.

Dieta de la Turda 1568 recunoaște unitarianismul – inițiat de Dávid Ferenc – ca religio recepta, proclamând principiul libertății religioase, fiind credința darul lui Dumnezeu, „să nu fie nimeni persecutat pentru religia și învățătura sa"[15], dar românii nu erau recunoscuți ca națiune, nici Ortodoxia ca și confesiune, „străvechea confesiune a majorității populației transilvane, religia ortodoxă numită îndeobște «lege românească» (*oláh vallás*), fu împinsă pe treapta unei religii tolerate, ca și credinioșii ei «usque ad beneplacitum principis et regnicolarum» „[16].

Calvinii reușesc să-l convertească pe preotul Gheorghe din Sângeorz (Torocz-koszentgyörgy, azi Colțești, jud. Alba, + 1568), pe care îl numesc episcop pentru românii calvini. Dieta de la Sibiu 30 noiembrie 1566 în care s-a hotărât ca erezia ortodoxă să fie înlăturată dintre români, iar episcopii, preoții și credincioșii care nu vor trece la religia cea adevărată, adică la calvinism, să fie expulzați[17]. Cu toate aceste măsuri, poporul a rămas neclintit, hotărârile nu au avut vreun rezultat vizibil.

---

[13] Ioan Lupaș, *Carte de istorie bisericească ilustrată*, p. 121.

[14] Alexandru Grama, *Institutiunile calvinesci din Biserica românească din Ardélu, fasele lor în trecut și valórea lor în presente. Studiu istorico-canonicu*, Blașiu, 1895, p. 53.

[15] Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, p. 432.

[16] *Ibidem*, p. 433. „aparținătorii de secta valahă sau grecească, care pentru un timp sunt tolerați, până când îi va conveni principelui și locuitorilor țării" (*Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei* (1653), traducere, studiu introductiv și note de Alexandru Herlea, Valeriu Șotropa, Romul Pop, Iuliu Nasta, Ioan N. Floca, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1997, p. 48).

[17] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat și Maramureș*, Cluj-Napoca, 1992, p. 125. „toți românii episcopi, preoți sau călugări să fie scoși din țară și pedepsiți cu pedeapsa infidelității (confiscarea moșiilor) dacă nu vor vrea să primească legea calvină după îndrumările episcopului român calvinizat Gheorghe" (Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, p. 83).

A urmat superintendentul Pavel din Turdaș (Tordási Pál) care a convocat adunarea de la Aiud din 16 octombrie 1569 care a adoptat șase măsuri cu privire la reformarea cultului ortodox[18].

În anul 1577 a fost confirmat de Dietă Mihail din Turdaș (Tordási Mihály, rudă, poate chiar fiul lui Pavel din Turdaș), „deoarece și între români sunt de aceia cari luminați de Dumnezeu au părăsit religiunea grecească (ortodoxă) și ascultă cuvântului lui Dumnezeu (au trecut la calvinism)… să-și poată alege alt superintendent"[19].

În perioada 1566–1582 când sunt amintiți superintendenții români, nici un fel de dislocare serioasă nu s-a produs în blocul ortodox. Fără justificare, din punctul de vedere al reușitei diseminării adevărului evanghelic, instituția episcopală a evoluat spre disoluție… instituție cu existență efemeră și rezultate mai mult decât derizorii. Singurele contribuții cu adevărat importante au fost promovarea limbii române în biserică și producția de carte religioasă[20].

Anexarea comitatelor din Partium în 1541 la Principatul Transilvaniei a facilitat desfășurarea unei intense acțiuni prozelitiste calvine printre români. În anul 1641 principele Gheorghe Rákoczi I (1630–1648) îl numește pe Avram din Burda (Burdanfalvi) episcop româno-calvin în Bihor[21], acesta avea îndatorirea să predice în limba română,

---

[18] *Ibidem*, p. 126. „să se țină și să se urmeze toate lucrurile de credință cari sunt potrivite cu cuvântul lui Dumnezeu (deci au temeiu în Sfânta Scriptură). Iar toate cari au fost introduse în obiceiurile obștei creștinești din partea oamneilor, în afară de cuvântul lui dumnezeu (deci obiceiurile bazate numai pe tradiție) să fie lăsate la o parte. Pentru sfinții cei morți și pentru alți răposați să nu facă liturghie, nici rugăciune...fiecare preot să fie dator a explica credincioșilor în fiecare săptămână adeseori articoli de credință...preoții cari slujesc între români sârbește, dacă nu învață poporul în limba română despre sfintele taine să nu mai poată fi preoți" (Ioan Lupaș, *Influința reformațiunii asupra Bisericii românești din Ardeal în secolul XVI,* în „Transilvania", XLVIII, 1917, nr. 1–6, Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, pp. 55–56, a se vedea și Hurmuzaki-Iorga, *Documente* XV, 1 , p. 635, doc. 1186).

[19] *Monumenta Comitialia Transylvaniae*, II, Budapest, 1876, p. 118 apud Ștefan Meteș, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania și Ungaria*, vol. I, ed a II-a, Sibiu, 1935, p. 86. Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, pp. 54–55.

[20] Adrian Magina, *op. cit.*, p. 82. Precum în Ardeal, nici în Banat, notează părintele Ioan Lupaș, „nu s-au învoit toți românii să primească învățăturile reformațiunii. La începutul anului 1584, doi nobili români din Lugoj și Caransebeș au fost trimiși la Alba Iulia – unde rezida mitropolitul Ghenadie I – să ceară preot pentru părțile lor, căci sunt 60 de sate, unde românii nu vor să-și dea copii ereticilor să-I boteze". (Ioan Lupaș, *Influința reformațiunii asupra Bisericii românești din Ardeal în secolul XVI*, p. 11, Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, p. 57).

[21] Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, p. 502. „Gheorghe Rákoczi I a stăruit mai mult decât ceilalți principi ardeleni, ca să-i înduplece pe români a primi legea calvină" (Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, p. 71). Cu toate acestea, nu s-a găsit însă nici un cleric român care să se lepede de credința strămoșească. „Lucrul acesta îl spunea însuși superintendentul calvin Geleji Katona Istvan în epistola sa din 24 septembrie 1640, scriind lui Rakoczi că nu se găsește între preoții români nici unul care să poată fi înduplecat a-și schimba credința strămoșească în lucrurile cele de căpetenie (fundamentale), căci se tem: pe un astfel de preot sau episcop poporul român nu l-ar primi, și cine știe ce i s-ar întâmpla dacă ar cuteza să meargă între români" (Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, p. 88)

încât „bieții valahi să-și poată câștiga zilnic hrana sufletească spre a fi scoși din întunericul rătăcirilor superstițioase și conduși spre lumină"[22]. Prozelitismul calvin în Bihor a încetat în 1660 când comitatele Solnocul de Mijloc, Crasna, Bihor, Zarand, Arad și Caraș intră în componența Pașalâcului de Oradea.

În perioda cercetată, „Țara Făgărașului, cu cele patru protopopiate ale sale subordonate consistoriului reformat nu a înregistrat o difuzare în masă a dogmelor calvine, ci aceasta s-a desfășurat doar atât cât au permis limitele – cronologice și sociale – între care a funcționat școala românească întemeiată de principesa Suzana Lorántffy. Bihorul, Banatul, Țara Hațegului și Hunedoara prezintă o situație deosebit de interesantă: izvoarele atestă comunități și preoți români calvini având relații strânse cu protopopiatele maghiare, unele dintre ele întreținând însă, paralel, raporturi de subordonare față de ierarhia bălgrădeană…oricum o Biserică românească reformată de sine-stătătoare la nivel episcopal nu a existat oficial în secolul XVII"[23].

În timpul pricipilor din familia Báthory au fost sistate o bună parte din măsurile represive împotriva Bisericii Ortodoxe și tipărirea cărților românești în spirit reformat încetează, căci acțiunea prozelitistă calvină nu convenea nici catolicilor, dar aceasta va fi reluată în așa numitul secol al principilor calvini (1605–1690)[24]. Astfel cel care în 23 iulie 1629 a înnobilat pe toți predicatorii calvini, Gabriel Bethlen (1613–1629), „unul dintre cei mai vestiți principi ai Transilvaniei, care croise planul de a reînvia vechea Dacie, unind Muntenia și Moldova cu Transilvania a cerut chiar sprijinul Patriarhului Chiril Lucaris din Constantinopol ca să poată îndupleca pe românii ardeleni a primi calvinismul. Patriarhul i-a răspuns însă la 1629, că dacă ar spijini pe față sau în ascuns o astfel de acțiune, ar săvârși un păcat, nefiind iertat a jertfi credința de dragul unor rațiuni politice, deoarece mântuirea sufletului este mai presus de binele lumesc"[25]. Patriarhul ecumenic Chiril (1620–1623; 1623–1633; 1633–1634;

---

[22] Nicolae Dobrescu, *Fragmente privitoare la istoria Bisericii române*, București, 1905, pp. 26–28.

[23] Ana Dumitran, Gúdor Botond, Nicolae Dănilă, *Relații interconfesionale româno-maghiare în Transilvania (mijlocul secolului XVI – primele decenii ale secolului XVIII)*, Alba Iulia, 2000, pp. 57–58. Această școală românească de la Făgăraș, înființată de văduva lui Gheorghe Rakoczi I avea drept scop pregătirea preoților și învățătorilor români din Țara Oltului. „În regulamentul acestei școli se cerea ca profesorul să fie om care știe foarte bine scrie și vorbi românește, om învățat și cu adevărată știință. Acest profesor să învețe mai întâi pe școlarii săi, atât pe cei mari, cât și pe cei mici alfabetul românesc după scrisoarea cea bună și aevărată românească, mai ales să-i obicinuiască cu cetirea Noului testament, a Psaltirii și a Catehismului, cari s-au tipărit românește la Alba Iulia" (Dr. Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, p. 78).

[24] Cu domnia Bathoreștilor…se încheie întâia epocă de reformațiune în istoria Bisericii Române, pentru ca să se ivească mai târziu, pe timpul lui Bethlen, Rakoczi și Apaffy, alte încercări nouă, destul de stăruitoare" (Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, p. 58).

[25] Ioan Lupaș, *Carte de istorie bisericească ilustrată*, p. 121. „Principele ardelean Gavril Bethlen își pusese în gând să atragă pe români la calvinism cu ajutorul școalei și al cărților tipărite. De aceea în dieta din 1624 a făcut lege, ca nemeșii să nu mai împiedice copiii iobagilor de la cercetarea școalelor...Tot el a voit să întemeieze și o tipografie românească la Alba Iulia și a pus oameni învățați de au tradus Sfânta Scriptură în limba românească. Dar această traducere n-a

1634–1635; 1637–1638) îi scrie principelui în 2 septembrie 1629: „Credința calvină este greșită, iar a avea o credință greșită este ca și cum nu ai avea nici una"[26], afirmând „legătura de sânge și de simțire care zvâcnește, în taină, dar cu atât mai puternic, între românii din țara Transilvaniei și locuitorii țările Munteniei și Moldovei"[27].

Încă din timpul lui Bethlen s-au impus mitropolitului 5 condiții pe care să le respecte și să se considere subordonat superintendentului ortodox ungur (calvin)[28].

Mitropolitul Ilie Iorest a fost obligat să semneze o listă cu 24 de condiții pe care trebuia să le respecte. O simplă lectură a acestora arată că acceptarea lor ar fi dus la o completă calvinizare a Bisericii românești[29]. Acest veritabil program reformator impunea o transformare substanțială a Bisericii Ortodoxe din Transilvania, din punct de vedere dogmatic și canonic, urmărind corectarea vieții și evlaviei populare în spiritul reformei calvine[30]. Mitropolitului Simion Ștefan (1643–1656) i s-au fixat, prin decretul de recunoaștere din 10 octombrie 1643, semnat de principele Gheorghe

---

apucat s-o tipărească și, astfel, murind el la 1629, și traducerii i-a pierit urma" (Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, p. 68).

[26] Milan Șesan, *Comemorarea morții patriarhului Chiril Lukaris,* în „Mitropolia Ardealului", III, 1958, nr. 7–8, p. 577.

[27] Niculae M. Popescu, *Chiril Lukaris și ortodoxia română ardeleană*, în „Biserica Ortodoxă Română", LXIV 1946, nr. 7–9, pp. 425–446. „După Lucaris care stătuse atât de mult timp printre români, calvinizarea era imposibilă, datorită originii comune a românilor (legătura de sânge) și a sentimentului de unitate (legătura… de simțiri)… pentru omul Bisericii Răsăritului, omogenizarea confesională propusă de Bethlen era o chestiune politică, cu largi implicații, pe care ierarhul nu o putea aproba… Mai mult el spune că va lupta prin rugăciune și cuvânt contra planului de calvinizare a românilor, fiindcă alte arme nu are și nici nu ar putea folosi metodele lumești, violența fiind condamnată de Biserică" (Ioan-Aurel Pop, *Patriarhul Chiril Lucaris și românii din Transilvania,* în „Magazin istoric", nr. 5/2000, pp. 14–15).

[28] Ioan Lupaș, *Documente istorice transilvane*, vol. I, Cluj, 1940, p. 198.

[29] Ioan Lupaș, *Documente istorice transilvane*, pp. 203–213. Sinodul de la Iași n-a lipsit a-și produce răsunetul și în Transilvania. Mitropolitul român de atunci, Ilie Iorest s-a simțit încurajat a păși cu energie contra tendințelor de calvinizare a Bisericii românești ardelene. De aceea s-au ridicat pâri mincinoase împotriva lui, a fost aruncat în temniță împreună cu mulți preoți și creștini (Ioan Lupaș, *Carte de istorie bisericească ilustrată*, p. 124). „Ca arhiereu ortodox el s-a solidarizat deplin cu hotărârile sinodului ținut în 1642 la Iași, unde a fost osândită în mod categoric încercarea de propagandă calvinească în sânul Bisericii răsăritene" (Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, p. 73).

[30] Bogdan Ivanov, *Episcopatul ortodox din Transilvania de la Reformă la Pacea de la Karloviț* în Nicolae Bocșan, Dieter Brandes, Olga Lukács (eds.), *Evoluția instituțiilor episcopale în Bisericile din Transilvania. Partea I De la începuturi până la 1740,* Cluj-Napoca, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2010, p. 28. Redăm câteva dintre aceste condiții: la împărtășanie să se dea separat pâinea și separat vinul, iar nu amestecate cum se face acum în bisericile românești. Pâinea să o dea credincioșilor care se împărtășesc în mână, iar vinul din potir; să nu împărtășească copii nevârtnici; Botezul să fie săvârșit fără lumânări, fără ungerea cu mir; să elimine liturhisirile, afumatul cu cădelnița; va elimina cultul sfinților și al îngerilor; va interzice satelor proaste să așeze lumânări pe morminte; va opri credincioșii să îngenuncheze, să se închine și să sărute crucile; va învăța credincioșii să nu aștepte mântuirea de la post, să nu postească; va elimina din biserică obiceiul de a se da mirilor miere la cununie; să facă pe credincioși să înțeleagă folosul învățăturilor pe care le pot primi de la calvini; va depinde de episcopul calvinesc (pp. 28–29, nota 53).

Rákoczi I, „15 condițiuni în scop de a-l face să strecoare învățăturile calvinești în sufletul poporului român”[31]. Mitropolitului Sava Brancovici, „ierarh destoinic și luminat... deși străin de origine, înrudit însă prin credință cu poporul nostru”[32] i s-au impus în anul 1669 o serie de îndatoriri și restricții, în mare parte identice, ierarhul stăruind pentru a se predica în limba română. „La 1677 mitropolitul Sava, sfințind pe preotul Paștiu, i-a dat sfatul acesta părintesc: să te nevoiești foarte tare să propovăduiești Scriptura sfântă oamneilor întru limba întru care grăiesc, ca să înțeleagă tot creștinul cuvântul lui Dumnezeu”[33].

Mitropolitului Ghenadie III (1659–1660), i se impun de către principele Acațiu Barcsai la confirmarea în scaun, 13 restricții[34], iar urmașilor lui: Iosif Budai (1680–1682), Varlaam (1685–1692), Teofil (1692–1697) 19 restricții. Ortodoxia trebuia controlată pornind de la integrarea ierarhiei în structurile deja consacrate ale Bisericii calvine[35].

Principele Acațiu din Bârcea Mare (1658–1660), român maghiarizat (Barcsay Ákos), aderent convins al calvinismului, fost ban al Lugojului și Caransebeșului și comite suprem al Hunedoarei, „ca om răsărit din sânul poporului român, dovedește prin câteva decrete ale sale de la începutul anului 1659, că n-a dat cu totul uitării suferințele poporului din care s-a ridicat, ci la diferite prilejuri a cercat să ușureze, după putință, soarta celor obidiți. În decretul său din Bistrița, de la 15 martie 1659 scutește întreaga preoțime română de plătirea dijmelor și nonelor din vite și bucate”[36]. Acestea trebuie menționate, cu toate că „Barcsai s-a interesat de aproape și de soarta propagandei calvine, care făcuse încă din secolul al XVI-lea cuceriri printre românii bănățeni. În bisericile din Lugoj și Caransebeș se cântau psalmi traduși în românește, sub influența calvinismului, de predicatorul din Lugoj, Ștefan Fogarași. Acesta a tradus pentru școlile românești bănățene și un catehism calvinesc, pe care îl tipări la 1648 Acațiu Barcsai cu cheltuiala sa în tipografia din Alba Iulia”[37].

Episcopia Vadului înființată pentru parohiile aparținătoare feudelor primite de domnii moldoveni a existat până în anul 1627 când a fost contopită cu Mitropolia de la Alba Iulia, probabil la cererea principelui Bethlen, căci vlădicii de aici veniți

---

[31] Ioan Lupaș, *Carte de istorie bisericească ilustrată*, p. 131. „Merită relevate următoarele: preoții să predice românește, dar numai după învățătura Sf. Scripturi, iar a sfinților părinți s-o lase la o parte; tinerimea să învețe numai după catehismul calvinesc; să se desființeze obiceiurile de la Botez, Cununie și îngropăciune; să nu se mai închine la icoane și la cruci, să nu împiedice episcopul pe cei ce vor să treacă la calvinism, la sinoade să urmeze sfatul superintendentului calvin” (pp. 131–132).

[32] Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, pp. 473, 494.

[33] Ioan Lupaș, *Carte de istorie bisericească ilustrată*, pp. 135–136.

[34] Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, pp. 510–511.

[35] Adrian Magina, *op. cit.*, pp. 93–94.

[36] Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, pp. 503. „Cu cinci zile mai târziu, tot din Bistrița a dat Barcsai un decret special pentru preoții din Țara Făgărașului, scutindu-i de orice dări nedrepte, afară de cinstea ce este în obicei a o da domnilor feudali, și de eventuale impozite, pe cari le va vota dieta după trebuințele țării” (p. 504).

[37] *Ibidem*, p. 495.

din Moldova constituiau un obstacol în calea prozelitismului calvin[38]. Părintele Lupaș afirmă că episcopii ortodocși din Transilvania, „în loc să discute cu (superintendentul n. n.) Gheorghe și să aducă dovezi din Sfânta Scriptură, au aflat mai potrivit a-și părăsi scaunul episcopesc, averea și moșia, cum știm că a făcut și episcopul dela Geoagiu Sava și cum probabil va fi făcut și episcopul Gheorghe dela Vad, care avea legături strânse cu Moldova, unde a fost sfințit"[39].

Activitatea tipografică românească din Transilvania în secolele al XVI-lea – al XVII-lea influențată de Reformă s-a concretizat în apariția câtorva publicații: *Catehismul luteran*, 1544, cea dintâi carte tipărită în limba română, *Tâlcul Evangheliilor*, Brașov, 1567–1568, cu anexa *Molitevnic românesc; Catehismul calvinesc,* 1642 și 1648[40]; *Scutul Catihizmușului cu răspuns den Scriptura Svântă, împotriva Răspunsului a doao țări fără Scriptura Svântă*, Alba-Iulia, 1656*; Cinul și învățătură pre scurt de Sfintele Taine cu care trăiesc creștinii în besearici, să se știe cum vor trăi cu iale bine, după Scriptură sfântă, numai despre Botez, despre Cina Domnului și despre Sfântă Căsătorie și despre despărțeniile cu ocă direaptă și de alte lucrure carele-s de lipsă creștinilor*, 1656.

Acestea au fost răspândite în toate provinciile românești și au determinat – împreună cu întregul fenomen al Reformei – întrunirea Sinoadelor de la Iași din 1642 și 1645 și publicarea de cărți cu caracter dogmatic și simbolic, menite să sprijine și să întărească credința ortodoxă: *Carte românească de învățătură*, 1643; *Șapte Taine ale Bisericii*, 1644; *Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc*, 1645, tipărite de Sf. Mitropolit Varlaam al Moldovei[41]; *Mărturisirea Ortodoxă,* 1642, a Sfântului Petru Movilă, Mitropolitul Kievului[42]; *Manual sau steaua Răsăritului strălucind în Occident,* 1667, scris de Nicolae Milescu Spătarul.

Tot aici trebuie menționată prima traducere parțială a Vechiului Testament în limba română, *Palia de la Orăștie*, tradusă și tipărită în 1582 de pretinsul episcop român calvin Mihail Turdaș care i-a avut colaboratori pe Ștefan Herța (Herce, n. n.),

---

[38] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat și Maramureș*, p. 169.

[39] Ioan Lupaș, *Influința reformațiunii asupra Bisericii românești din Ardeal în secolul XVI*, p. 8. Mitropolia ortodoxă română de la Feleac a fost obligată de autoritățile maghiare reformate să-și încheie activitatea în jurul anului 1550, și să-și mute sediul la mânăstirea Prislop, apoi la Geoagiu, Lancrăm și Alba Iulia.

[40] Ioan Lupaș, *Carte de istorie bisericească ilustrată*, p. 119. Părintele Lupaș face pomenire și de un Liturghier românesc în secolul al XVI-lea. „În 9 decembrie 1570 trimitea din Lancrăm episcopul Pavel o scrisoare către bistrițeni, să îndrume pe preoții de acolo a lua parte la sinodul care avea să se țină la Crăciun în Cluj… îndruma preoții să aducă bani de cheltuială cu sine, spre a putea cumpăra cărți românești: *Psaltirea* cu 1 fl. și altă carte *Liturghia* cu 32 dinari. De aici se vede că la 1570 exista pentru românii ardeleni și o *carte de Liturghie* tipărită în limba română. Această carte însă nu s-a păstra în nici un exemplar și astfel a rămas necunoscută până acum" (Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, p. 56). Este vorba de Liturghierul tipărit de diaconul Coresi, care cuprinde numai Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur. Se păstrează un singur exemplar în Biblioteca Facultății de Teologie Ortodoxă din Sibiu (Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat și Maramureș*, p. 144).

[41] Ioan Lupaș, *Carte de istorie bisericească ilustrată*, p. 125. Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, pp. 460–471.

[42] Ioan Lupaș, *Carte de istorie bisericească ilustrată*, p. 124.

predicator în Caransebeș, pe Efrem Zăcan, dascăl de dăscălie tot acolo, pe Moise Peștișel, predicator în Lugoj și pe Archirie, protopopul Hunedorii[43].

Paralel cu tipărirea cărților cu conținut calvin, au fost înființate, în scop propagandistic, o serie de școli de factură protestantă în câteva centre urbane ale Transilvaniei[44]: Sighișoara, Caransebeș, Hațeg, Turda, Făgăraș, tot cu scopul de a-i atrage pe românii din Transilvania și Banat la Reformă.

În ansamblu, misionarismului calvin îi sunt specifice două etape distincte. „Dacă în secolul al XVI-lea, s-a încercat reunirea tuturor românilor într-o eparhie calvină proprie, în veacul următor prioritară a fost transformarea ierarhiei ortodoxe într-o simplă anexă a Episcopiei reformate maghiare. Forurile politico-administrative ale Principatului și-au dat tot concursul. Dieta, ai cărei membri erau în majoritate calvini, a formulat și a întărit prin dispozițiile sale cadrul juridic al noii activități misionare protestante"[45].

Experiența Bisericii românești ardelene dovedește că, „în raporturile sale cu Reforma, nu a fost nici pe departe vorba de un monolog, în care singurul care și-a impus cuvântul a fost prozelitismul calvin, ci a existat un dialog real, marcat inevitabil de dispute și confruntări… o experiență unică în istoria eclesiastică… a optat pentru păstrarea dogmei și ritualurilor răsăritene"[46]. Insuccesul Protestantismului la românii ortodocși se datorează, probabil, și dorinței propagatorilor acestuia de modificare a formelor exterioare ale cultului public: cultul Sf. Cruci, al sfinților, al icoanelor, al moaștelor, al morților de care credincioșii erau profund legați, deși cei mai mulți erau ignoranți cu privire la aspectele dogmatice.

Istoriografia greco-catolică acuză Ortodoxia ardeleană că a fost adânc influențată de calvinism, chiar ierarhia canonică a fost restabilită doar prin uniația salvatoare. Este semnificativă în acest sens declarația popii Ștefan din Molosig (azi Brăișoru, jud. Cluj), în cadrul anchetei efectuate în 1699 în comitatul Cojocnei: „eu legea moștenită de la părinți nu mi-o schimb, și religia, care o țin muscalii și grecii, în aceea vreau să mor. *Mai știu că până acum am fost uniți cu preoții unguri calvini și voiesc să rămânem tot așa, deoarece n-am suferit din pricina lor nici o tulburare în legea noastră*"[47].

---

[43] Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, p. 57.

[44] Ioan Lupaș, *Carte de istorie bisericească ilustrată*, p. 120.

[45] Florin Dobrei, *Ortodoxie și Reformă în Transilvania secolelor XVI–XVII,* în „Revista Teologică", XXII, 2012, nr. 1, p. 129.

[46] A. Dumitran, Gudor B., N. Dănilă, *Relații interconfesionale româno-maghiare,* pp. 89–90. „După concepția ortodoxă *ecclesia semper reformanda,* referindu-se la elementul uman din ea, nu la cel divin și rămânând ferm în același adevăr al Evangheliei lui Hristos și al Tradiției apostolice ea nu va fi o nouă Biserică, ci *ecclesia semper eadem*, pentru că ea este *ecclesia semper reformanda in eadem veritate seu in Christo"* (Ioan I. Ică, *Martin Luther și Reforma Bisericii din perspectivă ortodoxă,* în „Ortodoxia", XXXV, 1983, nr. 4, p. 493).

[47] Silviu Dragomir, *Romînii din Transilvania și unirea cu Biserica Rpmei. Documente apocrife privitoare la începuturile unirii cu catolicismul roman (1697–1701)*, Cluj-Napoca, Ed. Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului și Clujului, 1990, p. 70.

Preotul academician Ioan Lupaș spunea: „Reformațiunea n-a putut deci să pătrundă în sufletul poporului român, după cum n-a putut străbate nici la alte popoare de viță latină cum sunt: italienii, spaniolii, portughezii și francezii. Toată legătura ce s-a înjghebat în cursul veacurilor XVI și XVII între Biserica reformată calvină și între cea românească, a fost trecătoare și s-a extins numai asupra lucrurilor privitoare la administrația bisericească, iar nu și a celor atingătoare de temeiurile credinței. Au ajuns o parte din români sub controlul superintendentului calvin, care avea însă numai dreptul să supravegheze, iar adevărata conducere bisericească, în cele sufletești, a rămas tot în mâna mitropolitului și a episcopilor”[48].

Foto 14. ***Pr. Ioan Lupaș, tablou de Dumitru Cabadaef, 1926***

În această perioadă s-au ținut soboare, cum este Sinodul general convocat la Alba Iulia de Mitropolitul Sava Brancovici de două ori în anul 1675 când s-a reiterat hotărârea de a se săvârși slujbele în limba română: „cuvântul lui Dumnezeu să se vestească în limba noastră, românește creștinilor în biserică și unde va trebuie și va fi de lipsă... cuvântul lui Dumnezeu, carele iaste mai de lipsă creștinilor și neînvățaților, ca și cum este de lipsă lumina în vremea întunericului, așe și cuvântul lui Dumnezeu, ca să se vestească în limba noastră românește carele ne-am născut, ca

[48] Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, p. 88.

să înțeleagă toți creștinii... popii cari nu se nevoiesc cu rumânie, ci tot cu sârbie, unii ca aceia și lor făcu-și de către Dumnezeu pedeapsă și de către poporani urâciune și săbărului scădere, aceia cu un cuvânt să se oprească din popie”[49].

Părintele Lupaș afirmă cu privire la aceste soboare: „faptul că măsurile privitoare la introducerii limbii române în slujbele bisericești se repetă în textul acestor hotărâri îndreptățește deducțiunea că, în cursul anului 1675, mitropolitul Sava ar fi convocat de două ori marele sobor la Alba Iulia, o dată înainte și a doua oară după obținerea decretului apafian privitor la autonomia și independența Bisericii române”[50]. Este vorba despre decretul emis de principele Mihail Apafi I (1661–1690) la 30 decembrie 1675 care prevedea: „Sava Brancovici, vrednicul episcop al Bisericilor românești, sârbești și grecești din Transilvania… numitele biserici, protopopi și preoți să nu se răpească de la episcopul lor de atunci, nici de la cei ce vor urma după el”[51]. Biograful lui Sava Brancovici, Mitropolitul Vasile Mangra, consideră această diplomă din decembrie 1675 care asigură independența Bisericii române, cel mai mare succes al Mitropolitului Sava[52].

Transilvănenii au fost ajutați, sub felurite forme, de domnitorii, ierarhii și chiar de unii credincioși din Țara Românească și Moldova în fața pericolului iminent al calvinizării și maghiarizării. Se consolida astfel legătura tradițională dintre românii de pe ambele versante ale Carpaților, dar era salvată însăși Ortodoxia și naționalitatea românească din Transilvania[53]. „Nu numai mitropoliții, ci și principii țărilor române se interesau deaproape de soarta Bisericii și a poporului român din Ardeal, clădind biserici și mânăstiri, ajutorând preoți și dând viață unor statornice așezăminte religioase... în veacurile XVI și XVII era între românii ardeleni și între cei din Țara Românească (și Moldova, n. n.) o strânsă legătură bisericească, religioasă și culturală”[54].

Deși părintele academician Lupaș în scrierile sale nu face nici o mențiune, au existat preoți și comunități românești calvine în Țara Hațegului: Băiești, Baru, Mățești, Hațeg, Livadia de Câmp, Păroș, Râul Alb, Râu Bărbat, Sălașu de Jos, Sălașu de Sus, Săcel, Subcetate. Surse istorice atestă faptul că la începutul secolului al XVIII-lea o parte a acestor localități găzduiau comunități calvine românești viguroase formate din mica nobilime și orășenime românească locală[55]. După 1700 aceste comunități

[49] Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, pp. 484–486.

[50] *Ibibem*, p. 486.

[51] *Ibidem*, p. 484. Se pare că actul normativ a fost emis datorită reușitelor diplomatice ale lui Gheorghe Brancovici, fratele Mitropolitului.

[52] V. Mangra, *Mitropolitul Sava II Brancovici*, Arad, Tiparul tipografiei Diecezane Gr.-orientale Române, 1906, p. 73.

[53] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat și Maramureș*, p. 150.

[54] Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, pp. 96–98.

[55] Sipos Gábor, *Calvinismul la românii din Țata Hațegului la începutul secolului al XVIII-lea* în Marius Diaconescu (coord.), *Nobilimea românească din Transilvania*, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 1997, p. 209.

au intrat în disoluție. Așadar, calvinismul „nu a avut nicio influență teologică durabilă, cât timp, în prezent, nu există o Biserică Reformată românească"[56].

Trăsăturile prea sofisticate, reci și disprețuitoare ale calvinismului maghiar au condus la respingerea instinctivă a învățăturii străine deopotrivă de către preoții români necultivați din punct de vedere teologic și dogmatic, dar și de către laici[57].

Sfârșitul propagandei calvine în Transilvania s-a făcut odată cu trecerea principatului în Imperiul habsburgic filocatolic, prin pacea de la Karlowitz (1699). Diploma Leopoldină a asigurat încă din 1690 libertatea celor patru religii oficial recunoscute – religia romano-catolică, reformată, unitariană și evanghelică – și a garantat drepturile oficiale ale confesiunilor protestante.

În concluzie, părintele profesor Ioan Lupaș afirmă: „E lucru firesc că trăind românii ardeleni în contact neîntrerupt cu sașii luterani și cu maghiarii calvini, reformațiunea religioasă a trebuie să aibă și asupra vieții lor bisericești oarecare influență... Sunt scriitori cari afirmă că românii nu ar fi voit să primească nimic din roadele curentului cultural al reformațiunii și că preoții și arhiereii lor s-ar fi împotrivit pretutindeni chiar și introducerii limbii românești în biserică. Din această afirmațiunea numai atâta corespunde adevărului istoric că de la ceremoniile religioase și dogmele credinței, poporul român nu s-a abătut. Însă înnoirea dusă de reformațiune prin introducerea limbei române a fost primită cu bucurie de mulți preoți și vlădici luminați"[58].

De asemenea, din încercările sașilor și calvinilor de a-i abate pe români de la credința lor strămoșească a izvorât un bine și un folos neașteptat: începutul tipăriturilor românești.[59]. În timpul Mitropolitului Simion Ștefan s-au tipărit: *Noul Testament* de la Bălgrad, 1648 (pentru prima oară tradus în limba română) și *Psaltirea*, 1651 (tot în limba română)[60], reeditate în deceniile trecute, 1988 și 1998, respectiv 2001 la editura Centrului eparhial din Alba Iulia.

Și „în privința organizării bisericești încă s-au realizat progrese însemnate în epoca reformațiunii. Li s-a recunoscut românilor dreptul de a-și alege singuri episcopii, iar principele țării să încuviințeze alegerea făcută (1579)"[61].

---

[56] George Hancock-Ștefan, *Impactul Reformei asupra românilor între 1517–1645*, Oradea, 2003, p. 173.

[57] Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, trad. de Marionela Wolf, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1994, p. 93.

[58] Ioan Lupaș, *Influința reformațiunii asupra Bisericii românești din Ardeal în secolul XVI*: „Dacă s-a pornit din partea episcopilor și preoților români împotrivire contra reformațiunii, această împotrivire eră îndreptată mai ales contra învățăturilor greșite, cari nu se potriveau cu credința cea veche; nu însă contra limbii române, în care erau înveșmântate acele învățături" (p. 7).

[59] Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, p. 87.

[60] *Ibidem*, pp. 75–76.

[61] *Ibidem*, p. 88: „Vizitațiile canonice ale vlădicilor par a fi fost mai dese în epoca calvină" (p. 90). Prin hotărârea Dietei Transilvaniei din 21 octombrie 1579, „însăși autoritatea de stat oficializa practica alegerii ierarhilor ortodocși români de către un sobor de preoți, introdusă desigur din perioada voievodatului. Acest procedeu al alegerii ierarhilor în Biserica Ortodoxă din Transilvania s-a respectat apoi până în 1697" (Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat și Maramureș*, p. 131).

Problema influenței Reformei asupra Bisericii Ortodoxe din Transilvania a constituit o preocupare a preotului Ioan Lupaș, cadru didactic la Institutul Teologic din Sibiu și apoi la Academia Teologică din Cluj, alături de alte teme de cercetare: personalitatea Mitropolitului Andrei Șaguna, istoria învățământului teologic din Sibiu, inscripții din bisericile vechi transilvane, viața și activitatea unor ierarhi ai Bisericii noastre: Petru Movilă, Varlaam și Dosoftei ai Moldovei, Sava Brancovici, Teodosie Veștemeanul, Vasile Moga, Nicolae Popea etc., dezbinarea bisericească a românilor ardeleni.

Lecturând scrierile părintelui Lupaș care abordează această temă (de mai mare sau mai mică extensiune), și întreaga sa operă conchidem că acesta s-a dovedit un istoric bisericesc de o mare acrivie, lucrările sale meticulos alcătuite redau cu obiectivitate date istorice în amănunt și cu exactitate, bine documentate, având la bază o cercetare temeinică.

Bibliografie

Bernath, Mathias, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, trad. de Marionela Wolf, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1994.

Carebia, Adrian, *Jean Calvin și triumful Reformei*, Cluj-Napoca, Ed. Universității din Oradea, Ed. Canonica, 2009.

Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei (1653), traducere, studiu introductiv și note de Alexandru Herlea, Valeriu Șotropa, Romul Pop, Iuliu Nasta, Ioan N. Floca, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1997.

Dani, Dorinel, *Începuturile calvinismului în Transilvania* în „Ortodoxia maramureșeană”, VI, 2001, nr. 6.

Dobrei, Florin, *Ortodoxie și Reformă în Transilvania secolelor XVI–XVII,* în „Revista Teologică”, XXII, 2012, nr. 1.

Dobrescu, Nicolae, *Fragmente privitoare la istoria Bisericii române*, București, 1905.

Drâmba, Ovidiu, *Istoria culturii și civilizației,* vol. 10, București, Ed. Saeculum I. O.; Vestala, 1999.

Dragomir, Silviu, *Românii din Transilvania și unirea cu Biserica Romei. Documente apocrife privitoare la începuturile unirii cu catolicismul roman (1697–1701)*, Cluj-Napoca, Ed. Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului și Clujului, 1990.

Dumitran, Ana; Gúdor, Botond; Dănilă, Nicolae, *Relații interconfesionale româno-maghiare în Transilvania (mijlocul secolului XVI – primele decenii ale secolului XVIII*), Alba Iulia, 2000.

Filimon, Petre, *Protestantismul și românii din Ardeal. Combaterea unei teorii uniate*, Arad, 1938.

Grama, Alexandru, *Institutiunile calvinesci din Biserica românească din Ardélu, fasele lor în trecut și valórea lor în presente. Studiu istorico-canonicu*, Blașiu, 1895.

Hancock-Ștefan, George, *Impactul Reformei asupra românilor între 1517–1645*, Oradea, 2003.

Ică, Ioan I., *Martin Luther și Reforma Bisericii din perspectivă ortodoxă,* în „Ortodoxia”, XXXV, 1983, nr. 4.

Ivanov, Bogdan, *Episcopatul ortodox din Transilvania de la Reformă la Pacea de la Karloviț* în Nicolae Bocșan, Dieter Brandes, Olga Lukács (eds.), *Evoluția instituțiilor episcopale*

în Bisericile din Transilvania. Partea I De la începuturi până la 1740, Cluj-Napoca, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2010.

Lupaș, Ioan, *Carte de istorie bisericească ilustrată,* Editura Tipografiei Cărților Bisericești, 1933.

Idem, *Documente istorice transilvane*, vol. I, Cluj, 1940.

Idem, *Influința reformațiunii asupra Bisericii românești din Ardeal în secolul XVI,* în „Transilvania", XLVIII, 1917.

Idem, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, ed. a II-a, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1995.

Idem, *Scrieri alese, vol. I. Studii asupra istoriei evului mediu și istoriei bisericești*, ediție îngrijită de Nicolae Edroiu, București, Ed. Academiei Române, 2006.

Magina, Adrian, *De la excludere la coabitare. Biserici tradiționale, Reformă și islam în Banat (1500–1700)*, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2011.

Mangra, Vasile, *Mitropolitul Sava II Brancovici,* Arad, Tiparul tipografiei Diecezane Gr.-orientale Române, 1906.

Meteș, Ștefan, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania și Ungaria,* vol. I, ed a II-a, Sibiu, 1935.

Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat și Maramureș*, Cluj-Napoca, 1992.

Popescu, Niculae M., *Chiril Lukaris și ortodoxia română ardeleană,* în „Biserica Ortodoxă Română", LXIV 1946, nr. 7–9.

Pop, Ioan-Aurel, *Patriarhul Chiril Lucaris și românii din Transilvania,* în „Magazin istoric", nr. 5/2000.

Rămureanu, Ioan, Seșan, Milan, Bodogae, Teodor, *Istoria bisericească universală*, vol. II, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1993.

Sipos, Gábor, *Calvinismul la românii din Țata Hațegului la începutul secolului al XVIII-lea* în Marius Diaconescu (coord.), *Nobilimea românească din Transilvania*, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 1997.

Șesan, Milan, *Comemorarea morții patriarhului Chiril Lukaris,* în „Mitropolia Ardealului", III, 1958, nr. 7–8, p. 577.

Vigh, Béla, *Răspândirea calvinismului în Transilvania secolului al XVI-lea* în „Angvstia", seria istorie-sociologie, X, 2006, nr. 10.

Abstract

The issue of the influence of the Reformation on the Orthodox Church in Transylvania was a concern of the priest Ioan Lupaș, a teacher at the Theological Institute in Sibiu and then at the Theological Academy in Cluj.

In the 17th century, the principality of Transylvania became a true Protestant stronghold in Europe, adopting Calvinism as the state religion, trying to attract Romanians as well. The ultimate goal was the Hungarianization of the Romanian believers, the Calvinist Hungarians representing the governing authority. The Transylvanians were helped, in various forms, by the rulers, hierarchs and even by some believers from Wallachia and Moldavia in the face of the imminent danger of Calvinization

and Hungarianization. This strengthens the traditional connection between the Romanians on both sides of the Carpathians.
The Reformation could not penetrate the soul of the Romanian people, just as it could not penetrate other Latin peoples. All the connection during the sixteenth and seventeenth centuries between the Calvinist Reformed Church and the Romanian one, was transient and extended only to the Church administration, not to the foundations of the faith. Some of the Romanians came under the control or supervision of the Calvinist superintendent, but the true ecclesiastical leadership, in the spiritual ones, remained in the hands of the metropolitan and the bishops.

Keywords: Ioan Lupaș, Transylvania, Orthodox Church, Calvinism, Reform, super-intendent.

Cuvinte cheie: Ioan Lupaș, Transilvania, Biserica Ortodoxă, calvinism, Reformă, super-intendent.

Contribuțiile preotului academician Ioan Lupaș în presa bănățeană. Precizări privind scrierile de istorie bisericească

Daniel Alic*

Unul dintre cei mai prolifici autori de istorie bisericească din arealul cultural românesc a fost preotul profesor Ioan Lupaș, o personalitate care a îmbogățit istoriografia națională prin scriitura sa competentă, desfășurată pe o perioadă de peste jumătate de secol. A fost deopotrivă om al Bisericii și om al comunității, intelectual rafinat și păstor de suflete, cunoscător al istoriei și creator de istorie. Născut în Săliștea Sibiului,[1] un important centru al spiritului ardelean, a emanat prin faptele și opera sa credința în Dumnezeu, dragostea pentru adevăr, dorința de uniate și dezvoltare a neamului din care a făcut parte, păstrând totodată calitățile sufletești ale ancestralului românesc.

Ioan Lupaș a trecut prin multe demnități bisericești, culturale și sociale, a fost condamnat politic înainte de Marea Unire și după instaurarea regimului comunist[2],

* Daniel Alic este Preot Lect. univ. dr. la Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca. Contact: alic_daniel@yahoo.com

[1] Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români*, ediția a III-a revăzută și adăugită, Sibiu, Editura Andreeană, 2014, pp. 342–344.

[2] Profesor de istorie bisericească la Institutul Andreian (1905–1909), preot paroh și protopop la Săliștea având funcția și de inspector"al școlilor primare ortodoxe din protopopiat (1909–1919), membru corespondent al Academiei Române (1914) și membru titular al acesteia (1916), secretar general al Resortului Culte și Instrucțiunii Publice din Consiliul Dirigent al Transilvaniei (1918–1920), profesor de istorie la Universitatea din Cluj-Napoca (1919–1946), întemeietor, împreună cu Alexandru Lapedatu, al Institutului de Istorie Națională din Cluj (1920), director al Institutului de Istorie Națională din Cluj (1920–1945), ministru al Sănătății și Ocrotirilor Sociale (1926–1927), președintele Secției de Istorie a Academiei Române (1932–1935, ministru al Cultelor și Artelor (1937–1938), deputat în mai multe legislaturi. Membru în Sinodul Arhiepiscopiei Sibiului și în Congresul Național Bisericesc al Mitropoliei Ardealului (din 1909), iar după 1921 membru în Adunarea eparhială a Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului și în Congresul Național Bisericesc din București. Condamnat de autoritățile maghiare și închis la Szeged trei luni (1908) și la Sopron (1916–1917), mai apoi, la 70 de ani, închis de către autoritățile comuniste din România la Sighetul Marmației (1950–1955). Detalii la: Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002, p. 370–376; Nicolae Edroiu, Alexandru Moraru, Dorel Man, Veronica Turcuș, *Ioan Lupaș, slujitor al științelor istorice, învățământului și Bisericii*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2008, 242 p; Mircea Gheorghe Abrudan, *Părintele Academician Ioan Lupaș – făuritor și istoric al Marii Uniri din 1918*, în „Arhivele Bistriței", IV, 2019, Fascicula 1 (13), pp. 67–91.

însă nici o funcție sau eveniment nefericit din viața sa nu l-au oprit din răsfoirea paginilor istoriei. Preocupat în permanență de valorificarea documentelor, istoricul ardelean a evidențiat cu preponderență trecutul bisericesc al neamului din care făcea parte și contactul nemijlocit al comunităților din provinciile românești, precum și descendența lor istorică. A scris numeroase cărți, studii și articole de presă, a susținut deosebite discursuri oficiale și a întregit cu viziunea sa momente importante din devenirea societății.

Lucrările scrise de-a lungul timpului de preotul academician Ioan Lupaș însumează 761 de titluri,[3] în presa bănățeană fiind publicate 38 de articole. Principalele periodice în care se regăsesc acestea sunt cele din Arad (oraș aflat la confleunța cu Ardealul, cu o mare influență asupra localităților din Banat): „Tribuna",4 „Românul",[5] „Biserica și Școala",[6] „Pagini Literare"[7] și „Piatră de Hotar"[8], însă semnătura lui Ioan Lupaș este prezentă și în publicațiile caransebeșene „Foaia Diecezană"[9], „Altarul Banatului"[10] (câte un articol în fiecare) și chiar la Vârșeț, în ziarul „Nădejdea".[11]

---

[3] Conform listei realizate de Ioan Crăciun în: *Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani (august 1940)*, București, Imprimeria Națională, 1943, p. XXVII-LXVIII și conform bibliografiei lucrărilor științifice ale membrilor Institutului de Istorie din Cluj (1920–2005), întocmită de Veronica Turcuș, Felicia Hristodol și Gheorghe Hristodol (http://www.history-cluj.ro/Istorie/Ro/startIstorie_BibliografiaInstitut.htm).

[4] Ziarul „Tribuna" de la Arad este continuatorul cotidianului din Sibiu cu același nume (fondat de Ioan Slavici în anul 1884) care și-a încetat apariția în 29 aprilie 1903. Fiind unul dintre cele mai importante ziare ale românilor din Imperiul austro-ungar, în ianuarie 1904, ziarul „Tribuna Poporului" din Arad începe să apară sub denumirea „Tribuna". („Tribuna Poporului", VII, 1903, nr. 236, p. 1).

[5] „Românul" a apărut la Arad din anul 1911, iar în anul următor a fuzionat cu „Tribuna", păstrându-și numele. Detalii la: Ioan Godea, *Ziarul „Românul" din Arad (1911–1918)*, Timișoara, Editura de Vest, Timișoara, 2001.

[6] *Biserica și Școala* a fost publicația oficială a Episcopiei Aradului, întemeiată în anul 1977. Detalii la: Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706–1918)*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2006, pp. 360–362.

[7] „Pagini Literare" a fost o revistă de cultură apărută la Arad, singura publicație literară transilvăneană din anii Primului Război Mondial (https://ro.wikipedia.org/wiki/Pagini_literare).

[8] A fost o revistă antirevizionistă, apărută la Arad, initial în anul 1933, cu numele de „Gazeta Antirevizionistă", în anul 1936 denimirea fiindu-i schimbată în „Piatră de Hotar". Detalii la: Marian Petcu (coord.), *Istoria jurnalismului din România în date. Enciclopedie cronologică*, București, Editura Polirom, 2012.

[9] Publicație apărută în anul 1886 la Caransebeș ca periodic de presă al Episcopiei din localitate. Detalii la: Petru Călin, *Tiparul românesc diecezan din Caransebeș (1885–1918)*, volumul I, Reșița, Editura Banatica, 1996.

[10] „Altarul Banatului" a apărut la Caransebeș în anul 1944 cu subtitlul „revistă de zidire sufletească și de știință teologică a Eparhiei Caransebeșului". Detalii la Florin Dobrei, *Revista teologică „Altarul (Mitropolia) Banatului" (1944–1947; 1951–2011). Repere monografice,* Cluj-Napoca/ Timișoara, Academia Română/ Centrul de Studii Transilvane, Editura Învierea, 2013, pp. 17–25.

[11] Publicația a apărut între anii 1927–1944 și a fost una dinttre principalele publicații ale românilor din Regatul Iugoslav. Detalii la Gligor Popi, *Romanii din Banatul iugoslav (1918–1941)*, Timișoara, Editura de Vest, 1996.

Titlurile apărute în aceste periodice au tematică diversă. Întâlnim articole de istorie, evenimete contemporane frumos creioante în spiritul dreptății, răspunsuri pertinente și elaborate științific la unele lucrări publicate și vădit tendențioase la adresa românilor, precum și scrieri cu conținut religios. Mai jos redăm lista integrală a acestora:

- *Semne rele*, în „Tribuna", Arad, 1909, XIII, nr. 47, p. 1/2, nesemnat;
- *Ucazul Appony*, în „Tribuna", Arad, 1909, XIII, nr. 180, p. 1/2, nesemnat;
- *Propunerea Părintelui mitropolit Vasile Mangra*, în „Tribuna", Arad, 1909, XIII, nr. 232, p. 1, nesemnat;
- *Appony*, în „Tribuna", Arad, 1909, XIII, nr. 259, p. 1–2;
- *Populus Werboczianus*, Arad, Tipografia Tribuna, 1910, 21 p. (extras în „Tribuna", Arad, XIV, nr. 21/1910);
- *„Adaos" la „răsunetul" lui Șuluțiu sau cum discută un „președinte venerabil"?*, în „Tribuna", Arad, 1910, XIV, nr. 277, p. 3–4;
- *Momente din viața și domnia lui Iosif al II-lea*, în „Tribuna", Arad, 1910, XIV, nr. 280, p. 6–7 și nr. 282, p. 4–5;
- *Gheorghe Brancovici II*, în „Tribuna", Arad, 1911, XV, nr. 12, p. 4–5;
- *Lupta pentru votul universal în Ungaria*, în „Tribuna", Arad, 1911, XV, nr. 35, p. 4–5; nr. 39, p. 4–5; nr. 40, p. 5–6;
- *Nicolae Densușianu*, în „Tribuna", Arad, 1911, XV, nr. 76, p. 4;
- *Calea adevărului*, în „Tribuna", Arad, 1911, XV, nr. 81, p. 5;
- *Pogorârea Duhului Sfânt*, în „Tribuna", Arad, 1911, XV, nr. 117, p. 1;
- *Stăpânii Țării Oltului. Discursul de intrare în Academia Română a lui Augustin Bunea*, în „Tribuna", Arad, 1911, XV, nr. 156, p. 1–3;
- *Înființarea „Asociațiunii" și conducătorii ei*, în „Tribuna", Arad, 1911, XV, nr. 175, p. 3; nr. 176, p. 3–4; nr. 177, p. 2–4; nr. 178, p. 3–5;
- *Ioan Maiorescu*, în „Tribuna", Arad, 1911, XV, nr. 192, p. 1–2;
- *Sf. mucenic Nichita Romanul, apostolul neamului nostru*, în „Tribuna", Arad, 1911, XV, nr. 201, p. 1–2;
- *Cum erau învățăturile în Seminarul din Sibiu pe vremea episcopului Vasile Moga?*, în „Tribuna", Arad, 1911, XV, nr. 218, p. 1–3; nr. 219, p. 1–3;
- *O broșură tendențioasă [Korácsonyi I., Száz ezer baj, millió jaj, egy tévedés miatt]*, în „Tribuna", Arad, 1911, XV, nr. 261, p. 1–3;
- *Câteva știri despre Nestor Ioanovici, fostul episcop al Aradului (1829–1830)*, în „Tribuna", Arad, 1911, XV, nr. 267, p. 5;
- *La Crăciun*, în „Tribuna", Arad, 1911, XV, nr. 283, p. 2–3;
- *O încercare de „reunire" a bisericilor române din Ardeal, la anul 1798*, Arad, Tip. Concordia, 1913, 21 p.; în „Românul", 1912, II, nr. 256–258;
- *Continuitatea sistemului de maghiarizare*, în „Românul", Arad, III, 1913, nr. 227, p. 2–3;
- *„Sfânta Rusie". [Răspuns unui articol din ziarul „Világ", nr. 80]*, în „Românul", Arad, 1914, IV, nr. 74, p. 1–2;

- *„Să învie Dumnezeu şi să se risipească vrăjmaşii lui! ...”*, în „Românul”, Arad, 1914, IV, nr. 77, p. 1–3;
- *Averea confiscată de principele Mihai Apafi de la mitropolitul Sava Brancovici şi fratele său, Gheorghe. Comunicare istorică,* în „Biserica şi Şcoala”, Arad, 1915, XXXIX, nr. 37, p. 271–273; nr. 38, p. 279–282; nr. 39, p. 287–289;
- *Pagini din trecut [Documente, 1692, 1697],* în „Pagini Literare”, Arad, 1916, 1, p. 16;
- *Iosif II şi şcoalele româneşti din comitatul Aradului*, în „Biserica şi Şcoala” Arad, 1917, XLI, nr. 1, p. 5–6;
- *La încheierea anului şcolar. Cuvântare ocazională,* în „Biserica şi Şcoala”, Arad, 1917, XLI, nr. 15–16, p. 129–130;
- *Destituirea unui episcop român din Ardeal la anul 1574. O hipoteză istorică*, în „Biserica şi Şcoala”, Arad, 1917, XLI, nr. 18, p. 145–146;
- *Dr. Ion Sârbu*, în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională”, Cluj-Sibiu, 1921–1922, 1, p. 403–406; „Foaia Diecezană”, Caransebeş, 1922, XXXVII, nr. 25, p. 1–3;
- *Patriarhia românilor* (Cuvântare rostită în Camera Deputaţilor la 17 febr. 1925), Cluj, Tip. Cartea Românească, 1925, 31 p.; în „Biserica şi Şcoala” Arad, 1925, XLIX, nr. 13, p. 3–5; nr. 16, p. 8–9; nr. 17, p. 5–6; nr. 18, p. 5–7;
- *Mormântul de la Ţebea*, în „Universul”, Bucureşti, 1931, XLVIII, nr. 302, p. 1; „Nădejdea”, Vršac, V, 1931, 22 noembrie, p. 1.; 29 noembrie, p. 1–2;
- *Trianonul în lumina istoriei*, în „Piatră de Hotar”, Arad, 1936, III, nr. 1, p. 1–4;
- *Cum a luat fiinţă revista „Pagini Literare” la 1916 în Arad. O contribuţie la istoricul presei româneşti*, în „Piatră de Hotar”, Arad, 1936, III, nr. 5–6, p. 7–9;
- *„Copiii satanei”*, în „Piatră de Hotar”, Arad, 1936, III, nr. 7, p. 3–6;
- *Ungaria medievală şi minorităţile ei [În legătură cu art. d-lui Iuliu Szekfü din Südost-deutsche Forschungen],* în „Piatră de Hotar”, Arad, 1936, III, nr. 8–9, p. 23–28;
- *Pe ce se întemeiază unitatea noastră naţională politică,* în „Piatră de Hotar”, Arad, 1936, III, nr. 10–11, p. 1–32;
- *Al IV-lea [fiu al Transilvaniei, Prea Sfinţia Sa Veniamin Nistor],* în „Altarul Banatului”, Caransebeş, 1946, III, nr. 1–6, p. XXXII–XXXIII.

În cele ce urmează vom face câteva precizări strict asupra scrierilor care vizează istoria bisericească şi învăţătura creştină, aranjate cronologic, cu scopul de a observa tematica pe care Ioan Lupaş a ţinut să o prezinte românilor din sud-vestul spaţiului românesc şi fără a insista asupra articolelor de polemică socială şi bisericească a vremii.[12]

Un prim articol, scris în preajma Rusaliilor anului 1911, este o îmbinare armonioasă între învăţătura Bisericii despre Pogorârea Sfântului Duh şi sensurile libertăţii omeneşti, cocluziile fiind îndreptate spre libertatea naţiunilor: „Şi cum trebuie să înţeleagă creştinii însemătatea sărbătorii Rusaliilor şi a libertăţii, ce se revarsă printr-însa

[12] A se vedea primele patru articole din lista prezentată, care fac referire la dinamica relaţiilor dintre statul maghiar şi interesele naţionale ale românilor, cu implicaţii şi aserviri politice ale oamenilor Bisericii, conţinutul lor fiind o încercare de a exprima realităţi care nu puteau fi rostite oficial. De altfel, trei dintre cuvântările menţionate nu au fost semnate de autor (Dr. Ioan Lupaş).

asupra sufletelor credincioase? Mai întâi, trebuie să știe toți, că prin darul dumnezeesc, ce s-a dat apostolilor, ca să poată propovădui cuvântul evangheliei în toate limbile pământului, s-a întărit ca prin o lege dumnezeească dreptul veșnic și libertatea nețărmuită, care trebuie să i se recunoască și să se acorde fiecărui popor creștin asupra limbii sale naționale, asupra credincioșilor și a tuturor comorilor sale sufletești. Căci toate acestea, fiind daruri dumnezeești, nici o cârmuire pământeană nu este în drept a pune stăpânire volnică asupra lor, nici a le strivi în legi și porunci potrivnice legii și voinții dumnezeești. Cârmuirile lumești n-au ținut totdeauna seama de acest adevăr, cum nu țin nici azi în unele țări, fiindcă nu sunt pătrunse în deajuns de învățăturile evangheliei și le lipsește adevăratul Duh creștinesc”.[13] Sentimentul ce transpare din aceste rânduri, mărturisit în spiritul credinței creștine, este exprimarea dragostei frățești pentru unitate națională. În încheierea acestei disertații teologice, autorul cere în mod imperios ca românii să trăiescă în dragoste frățescă și creștinească și să nu înceteze lupta pentru libertate, o luptă care se duce „în numele Domnului”.[14] Materialul este un excelent exemplu de discurs religos din epocă, Biserica fiind aceea care, prin structura și învățătura ei, promovează nu doar libertatea persoanelor, ci și libertatea națiunilor, unul din principiile sale de organizare find cel etnic.

Continuând seria de îndemnuri la responsabilitate socială și națională a preoților, un alt material publicat la Arad vorbește despre atitudinea duhovnicească promovată în școala sibiană de Teologie în timpul episcopului Vasile Moga (1810–1845). Memoriile păstrate de urmașii unor clerici au fost prelucrate de cărturarul Lupaș, care a extras principalele aspecte din comportamentul episcopului față de viitori preoți. Episcopul Moga se interesa îndeaproape de soarta teologilor și aproape în fiecare seară mergea în mijlocul lor. Într-un mod apropiat și părintesc le împărtășea „sfaturi practice pentru cariera preoțească”[15], deseori discuțiile purtându-se în capela din curtea vlădicei, unde episcolul „ședea în bănci ca la școală”[16], adresând întrebări și oferind răspunsuri la nelămuririle ucenicilor.

Un alt articol apărut în „Tribuna” arădeană lămurește pentru prima dată în istorigrafia românească rolul pe care l-a avut Sfântul Mucenic Nichita Romanul în acțiunea de răspândire a creștinismului în stânga Dunării. Ioan Lupaș face apel la scrierile aghiografice și istorice de până la el, dovedind pe baza unei disertații logice că Sfântul Mucenic Nichita Romanul (care a trăit și pătimit pentru Hristos în secolul al IV-lea în nordul Dunării), poate fi numit fără tăgadă „apostol special al poporului românesc”[17]. După părerea lui Lupaș, cel mai aproape de acestă numire a fost

[13] Ioan Lupaș, *Pogorârea Sfântului Duh*, în „Tribuna”, XV, 1911, nr. 117, p. 1.

[14] *Ibidem.*

[15] Ioan Lupaș, *Cum erau învățăturile în seminarul din Sibiu pe vremea episcopului Vasile Moga*, în „Tribuna”, XV, 1911, nr. 191, p. 1.

[16] *Ibidem.*

[17] Ioan Lupaș, *Sfântul mucenic Nichita Romanul, apostolul neamului nostru*, în „Tribuna”, XV, 1911, nr. 201, p. 1.

Andrei Șaguna, care în istoria sa bisericească (Sibiu, 1860, vol. II p. 57–58) stăruie „în a scoate la iveală pe marele mucenic Nichita Romanul, fără a spune însă apriat, că pe acesta îl consideră ca apostol al strămoșilor noștri. Nici nu putea face Șaguna acest lucru, căci cu privire la viața și activitatea sfântului Nichita, a cărui amintire creștinească biserica noastră o serbează în fiecare an la 15 septembrie – nu avea la îndemână decât știrile laconice aflătoare la sinaxarul acestei zile”.[18] Scrierile de mai târziu aveau să scoată în evidență faptul că Sf. Mucenic Nichita Romanul a fost unul din propovăduitorii creștinismului pe teritoriul de astăzi al României.[19]

Ioan Lupaș a publicat și articole istorico-polemice. Ca răspuns la o lucrare intitulată *O sută de mii de necazuri și milioane de vaiete pentru o greșeală*, publicată în limba maghiară de Canonicul Dr. I. Karácsonyi din Oradea, pe care o consideră „broșură quasi istorică și cu vădite tendințe politice,[20] preotul istoric restabilește adevărul în mod punctual. Karácsonyi considera că toate neînțelegerile dintre români și maghiari izvorăsc cu precădere dintr-o greșală a cronicarilor și istoricilor, care au acceptat și au dovedit adevărul tradiției istorice despre descendența traco-romană a poporului român și care stăruie să afirme continuitatea neîntreruptă cu Dacia Traiana. Autorii care au afirmat acest adevăr, de la cronicarii maghiari la autorii contemporani, sunt considerați „amețiți de predilecțiunile clasice ale epocei și, ca atare, deși n-a văzut niciodată vre-un român adevărat, cu o nesocotință fără margini au aruncat afirmațiunea, că românii (valahii) sunt descendenții populațiunei romane de odinioară din Dacia Traiana.”[21] Uimitoare a fost considerată și superficialitatea canonicului orădean de a face încercări de filologie prin care dorește să demonstreze că românii și-au primit religia creștină prin intermediarea limbei grecești. Toate aceste afirmații, de drept tendențioase, au primit răspuns argumentat științific chiar și prin pana unor scriitori maghiari.[22]

Nestor Ioanovici, episcop al Aradului în perioada 1829–1830, primul român care a ocupat această demnitate la Arad, a fost frumos creionat de Ioan Lupaș. Pe baza unor documente publicate de Silviu Dragomir din arhivele sârbești și din câteva scrisori ale protopopului Gheorghe Haines din Brașov, se specifică faptul că Nestor Ioanovici a jucat un rol însemnat în acceptarea ierarhiei cu origini românești în scaunele episcopale din Sibiu și Arad. Prin scrisori către mitropolitul Ștefan Stratimirovici, preoții și protopopul Hanes l-au cerut ca episcop pe Nestor Ioanovici încă din anul 1802: „Întru adâncă plecăciune ne rugăm ca pre acest Nestor Iovanovici și nu pre altul, ca român de naționul nostru arhiereu a ni-l cere, după cum și alte națione asemenea direptate au, iară mai vârtos, că noi din patrioții noștrii români neuniți pre alți de darul arhieriei așa vrednic nu aflăm, ca pre acest mai ales pomenit Ioanovici.

---

18 *Ibidem*.

19 Mircea Păcurariu, *Sfinți daco-romani și români*, ediție electronică, Apologeticum, 2006, pp. 27–29.

20 Ioan Lupaș, *O broșură tendențioasă*, în „Tribuna”, XV, 1911, nr. 261, p. 1.

21 *Ibidem*.

22 *Ibidem*, p. 2.

Pentru care nădăjduindu-ne precum că după smerita noastră cerere, nu vom fi de către părinteasca arhipăstorească milă a excelenței tale de sufleteasca noastră mângâiere lipsiți și așteptându-o suntem supt arhipăstoreasca blagoslovenie. Ai excelenței tale umilite slugi".[23] Această cerere nu s-a împlinit nici atunci și nici în anul 1810 (când a fost ales Vasile Moga ca episcop la Sibiu). Nestor Ioanovici a ajuns episcop la Arad în urma mișcării de emancipare bisericească și culturală în anul 1928 cu el fiind deschisă seria episcopilor de naționalitate română în eparhia Aradului. După precizările lui Lupaș, Nestor Ioanovici a fost frate cu mama fostului protopresbiter al Brașovului, Iosif Barac (1776–1848) și a fost ales episcop din poziția de arhimandrit la mănăstirea Bezdin.[24]

Crăciunul anului 1911 a fost un alt prilej prin care protopopul din Săliște s-a adresat în termeni spiritual-naționali cititorilor săi. Nașterea Mântuitorului Iisus Hristos a fost o revoluție a vremurilor în care a trăit. „Lumea era copleșită de atâtea rătăciri, nu găsea calea spre Dumnezeu cel adevărat și veșnic. De aceea, spre mântuirea neamului omenesc din noianul păcatelor și din prăpastia rătăcirilor, Dumnezeu a venit în ajutor sufletelor însetate de adevărata credință, trimițând pe însuș Fiul Său în mijlocul făpurilor Sale... Prin înățăturile sale Mântuitorul a aprins în sufletele credincioșilor focul curățitor al credinței adevărate. A chemat omenirea la viață nouă, care să nu fie chinuită de groază și nsiguranță, de răutăți, de ură și de credințe rătăcite, ci să fie luminată și încălzită de adevărata credință, dragoste și nădejde creștinească"[25].

Scrierilor de istorie bisericească din publicațiile arădene se adaugă un interesant studiu, apărut episodic în trei numere consecutive ale ziarului „Românul", privind situația confesională a românilor din Imperiul habsburgic, care, la finalul secolului al XVIII-lea, prin fruntașii greco-catolici, au încercat o „reunire" a Bisericilor românești. După cum mărturisește autorul, „despre această încercare s-a făcut până acum puțină amintire în publicistica noastră, iar din cărțile de istorie lipsesc aproape cu totul știrile despre ea."[26]

Pe baza documentelor de arhivă și după știrile apărute în presa germană, Ioan Lupaș arată că prin stăruințele lui Aron Budai, ale lui Petru Maior și ale vicarlui făgărășan Ioan Para, s-a făcut în anul 1798 încercarea de a închega iarăși pe toți românii ardeleni sub o singură conducere bisericească. Aceasta după ce „pentru oamenii înțelegători era și pe atunci lucru clar, că numai o „meteahnă străină", cum se exprimă Petru Maior, a reușit a-i desbina pe români bisericește, după ce zădărnicia tendințelor de a face biserica ortodoxă din Ardeal neexistentă s-a dovedit cu prisos timp de un secol întreg, dupăce urile confesionale începură a se topi la căldura sentimentului

---

[23] Ioan Lupaș, *Câteva știri despre Nestor Ioanovici, fost episcop al Aradului (1829–1830)*, în „Tribuna", XV, 1911, nr. 267, p. 5.

[24] *Ibidem*.

[25] Ioan Lupaș, *La Crăciun*, în „Tribuna", XV, 1911–1912, nr. 283, p. 1.

[26] Ioan Lupaș, *O încercare de „reunire" a bisericilor române din Ardeal, la anul 1789*, în „Românul", II. 1912, nr. 256, p. 3.

de solidaritate națională, care înduplecă la 1791 pe episcopii ambelor biserici a păși, în frățească înțelegere și frumoasă solidaritate, pe terenul revendicațiunilor de ordin național-politic, această încercare de „reunire" bisericească a Românilor ardeleni se prezintă ca o urmare firească a esperiențelor dureroase din trecut și a învățămintelor atât de scump plătite."[27]

Studiul prezintă cerințele celor care doreau reunirea, între acestea fiind ieșirea de sub jurisdicția ierarhiei sârbești a românilor ortodocși, păstrarea privilegiilor clerului pentru cler în formula celor avute de preoții uniți, neamestecul ierarhilor din sudul Carpaților în treburile Bisericii din Ardeal, înființarea a două consistorii la Sibiu și la Cluj ș.a.[28] Deși s-a păstrat în formă necompletă, actul de împăcare este totuși intructiv și interesant. Fiind făcut de elita clericală unită, din proiectul de „reunire" transpar unele poziții problematice. Privitor la episcopul Ioan Bob, se cerea ca el și urmașii săi să nu aibă un sediu unic la Blaj, ci în mai multe orașe din Ardeal. Mai târziu aceiași prelați cer pensionarea episcopului Bob, considerat un despot și nu un părinte".[29]

Aceste doleanțe au fost așternute în scris de vicarul Ioan Popovici de Hondol și notarul Aron Budai monahul. Mai apoi, care la 1 Februarie 1798 cei doi au alcătuit o petiție către împăratul Francisc al II-lea, în care s-au formulat patru puncte cu condițiile reunirii românilor într-o singură biserică.[30] În ce privește punctul al doilea, propunătorii n-au observat că, cerând înlăturarea „numirilor odioase de *uniți* și *neuniți*, cad înșiși într-o greșală și confuzie cu mult mai mare prin încercarea de a stabili o numire atât de complicată și contadictorie: creștini ai bisericei răsăritene de ritul grecesc ortodox adecă catolică. Această juxtapunere a tributelor ortodox și catolic era desigur o confuziune voită, sub care se ascundeau intenții de catolicizare".[31] Ioan Lupaș precizează că, deși nu a existat un răspuns oficial, după cum se află dintr-o epistolă adresată vicarului Ioan Para în 5 martie 1805 de către arhiepiscopul Hohenwart din Viena, împăratul a primit cu bunăvoință petiția din Sibiu, trimițând-o episcopului romano-catolic din Transilvania, comitetului Batyán, spre a-i da informații mai amănunțite. Ținând cont de faptul că până în anul 1805 nu s-a făcut nimic în această privință, iar din anul 1809 împăratul Francisc a dat Românilor ortodocși dreptul de a-și alege episcop dintre preoții lor, se vede că planul de reunire a fost abandonat."[32]

O altă problemă semnalată în scrierile de istorie bisericească publicate în Banat de Ioan Lupaș a fost comportamentul principilor calvini din Transilvania secolului al XVII-lea față de ierarhia ortodoxă. Sub titlul *Averea confiscată de principele Mihail Apafi de la mitropolitul Sava Brancovici și de la fratele său Gherghe*, preotul academician

---

[27] *Ibidem*.
[28] *Ibidem*, nr. 257, 21 noiembrie/4 decembrie, p. 2.
[29] *Ibidem*, p. 3.
[30] *Ibidem*, nr. 258, 23 noiembrie/6 decembrie, p. 1.
[31] *Ibidem*, p. 2.
[32] *Ibidem*, p. 2

atrage atenția asupra nedreptăților și abuzurilor înfăptuite de principele transilvan după condamnarea mitropolitului Sava Brancovici, în 2 iulie 1680: „În 7 zile după pronunțarea sentinței, oamenii lui Apafi, Samuil Medgyessi și Stefan Arpaș și cu ajutorul magistratului sibian, isprăviră luarea în seamă a averii lui Sava și fratelui său Gheorghe de la locuința din Sibiu, așezară în 9 lăzi tot ce au aflat, au sigilat lăzile și au încuiat ușile locuinței, ca mai târziu să poată expeda toate sculele mitropolitului Sava la curtea principelui în Bălgrad (Alba Iulia)".[33] Comunicarea istorică descrie că Apafi nu a fost mulțumit numai cu cele sigilate și confiscate la 9 iulie 1680 de trimișii săi, pentru că o însemnare din registrul de socoteli al magistratului din Sibiu, datată în 29 septembrie 1680, arată că l-a trimis din nou la Sibiu pe Samuil Medgyessi, împreună cu alte trei persoane, ca să aducă și „banii vlădicului valah".[34] În două numere ale periodicului „Biserica și Școala" este publicată o listă (în limba maghiară) a tuturor obiectelor inventariate la Sibiu și trimise la Alba Iulia.

În aceiași revistă eparhială arădeană a fost publicată și o interesantă ipoteză istorică cu privire la caterisirea unui episcop român din Ardeal, în anul 1574, caterisire consemnată în actele vremii. Construind un discurs pe baza documentelor păstrate în Colecția Hurmuzaki și a altor surse istorice, specificarea despre „vlădica cu un sol moldovean"[35] care a fost prezent în Brașov în 27 februarie 1574 pentru a destitui pe un episcop ardelean, este interpretată în spiritul acribiei științifice. La acea vreme existau date sigure despre doi episcopi: Pavel din Turdaș (1569–1576) și Eftimie (1572–1574)"[36]. Pentru că episcopul Pavel era susținut de calvinii cărora le arătase supunere, ierahul aflat în cauza destituirii nu putea fi decât Eftimie, călugăr fugit din Moldova după ce s-a împotrivit lui Alexandru Lăpușneanu (explicându-se astfel și prezența solului moldovean) și care, împotriva obiceiului, a cerut hirotonie de la patriarhul Macarie al Ipek-ului, eludând astfel poziția de exarh al plaiurilor pe care o avea Mitropolitul Ungro-Vlahiei: „Întors de la patriarhul Macarie din Ipec, Eftimie se vede că a întâmpinat la românii ardeleni o împotrivire destul de serioasă, ca unul care se abătuse dela vechiul obicei al vlădicilor ardeleni de a se hirotoni în Țara Românească sau în Modova. Această împotrivire va fi fost sprijinită și alimentată din partea mitropolitului Ungrovlahiei, care prin hirotonirea lui Eftimie la Ipec își vedea desconsiderat dreptul său de jurisdicțiune bisericească asupra Ardealului, în calitate de „exarch al plaiurilor". De altă parte, moldovenii cari aveau încă dela 1566 răfuieli neisprăvite cu Eftimie, nu vor fi lipsit nici a îndemna pe românii ardeleni la o atitudine potrivnică față de acest vlădică sfințit la Ipec".[37] În urma acuzațiilor, Eftimie

---

[33] Ioan Lupaș, *Averea confiscată de principele Mihail Apafi de la mitropolitul Sava Brancovici și de la fratele său Gherghe*, în „Biserica și Școala", Arad, XXIX, 1915, nr. 37, 13/26 septembrie, p. 272.

[34] *Ibidem*, p. 273

[35] Ioan Lupaș, *Destituirea unui episcop român din Ardeal la anul 1574. O hipoteză istorică*, în „Biserica și Școala", XLI, 1917, nr. 18, p. 145.

[36] *Ibidem* p. 145.

[37] *Ibidem*, p. 146.

a renunțat de bună voie la scaunul de ierarh. Mai târziu, mitropolitul din Târgoviște, episcopii de Buzău și Râmnic, ierarhii Ungro-Vlahiei prezenți la Alba-Iulia ca soli trimiși din partea lui Mihai Viteazul pentru a parafa contractul de alianță între Sigismund Bathory și Mihaiu Viteazul încheiat în 20 mai 1595, au reușit să introducă în textul contractului o dispoziție foarte lămurită, care exprima lămurit că dreptul de jurisdicție bisericească asupra românilor ardeleni îl are mitropolitul Țării Românești și nu Patriarhia de Ipec.[38]

Moartea reputatului preot istoric Ioan Sîrbu,[39] reprezentant de seamă al intelectualității bănețene, l-a îndemnat pe Ioan Lupaș să scrie un necrolog[40] în care a evidențiat calitățile științifice ale celui comemorat și a surprins zbuciumul sufletesc și neîmplinirile profesionale ale acestuia, neajunsuri care l-au facut să se retragă ca simplu preot în satul natal. A oferit și câteva citate din opera istoricului bănățean, mai ales cele de influență națională, despre care afirmă că: „în Ungaria lui Apponyi sau în Banatul lui Burdia [Constantin Burdea, primar al Caransebeșului în perioada 1895–1904, cunoscut susținător al guvernului. n.n.] – nu cuteza oricine să le exprime”.[41]

Ridicarea Bisericii românești la demnitatea de patriarhie a fost un alt prilej în care Ioan Lupaș și-a dovedit calitățile sale de istoric și om al marilor evenimente. Discursul său a fost publicat în multe dintre periodicile bisericești, iar „Biserica și Școala”[42] a preluat textul integral. Considerând, pe bună dreptate, că întemeierea Patriarhiei Române constituie fără îndoială un eveniment de mare importanță istorică în dezvoltarea poporului și a statului românesc, a afirmat că: „Generația actuală, care a avut rara fericire de a vedea cum se înfăptuește sub ochii săi unitatea național-politică a poporului român, avea datoria să aducă acest prinos de recunoștință instituțiunei, care de-a lungul veacurilor, a ocrotit și perpetuat unitatea sufletească a neamului nostru peste toate granițele vrajmașilor și care tocmai prin puteea sa spirituală a meritat cu drept cuvânt, ca un profund cugetător al neamului nostru, cum a fost Mihai Eminescu, să o înfățișeze ca pe însăși „mama neamului românesc”.[43] Discursul a continuat cu o fundamentată analiză ce justifică teologic și istoric formarea

---

[38] *Ibidem*.

[39] Preotul dr. Ion Sârbu s-a născut în anul 1865 la Rudăria (actualmente Eftimie Murgu). A făcut studii la Caransebeș, Debrețin, Bratislava și Brașov, la Universitățile din Jena, Viena (1886–1890), Cernăuți și Arad. A finalizat doctoratul la Viena, în anul 1899, cu o teză despre politica externă a lui Matei Basarab. Specialist de mare erudiție în istoria medievală, a publicat două monografii de referință despre Matei Basarab și despre Mihai Viteazu, remarcate în literatura de specialitate românească și străină. A fost preot în satul natal, Rudăria, unde a și trecut la cele veșnice în anul 1922. Detalii la Vasile Petrica, *Dr. Ion Sârbu (1865–1922) istorie și preoție*, Caransebeș, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2003, 208 p.

[40] Ioan Lupaș, *Dr. Ion Sârbu*, în „Foaia Diecezană”, XXXVII, 1922, nr. 25, pp. 1–3.

[41] *Ibidem*, p. 3.

[42] Ioan Lupaș, *Cuvântarea D-lui Dr. Ioan Lupaș rostită în Camera Deputaților la 17 februarie 1925 în chestia patriarhiei*, în „Biserica și Scoala”, XLIX, 1925, nr. 13, pp. 3–5; nr. 16, 19 aprilie, pp. 8–9; nr. 17, 26 aprilie, pp. 5–6; nr. 18, 3 mai, pp. 5–7.

[43] *Ibidem*, nr.13, 29 martie, p. 3.

patriarhiei românești, analiză care și după aproape un veac se încadrează frumos în istoriografia momentului.

O ultimă scriere din publicațiile periodice bănățene a apărut într-un număr omagial al revistei teologice „Altarul Banatului", volum dedicat episcopul Veniamin Nistor al Caransebeșului[44] la împlinirea a 60 de ani de viață.[45] Cu aplombu-i caracteristic, Ioan Lupaș a creionat în câteva rânduri chipul duhovnicesc și moral al episcopului Veniamin, cleric sibian cu care a avut numeroase contacte și care a devenit ierarh la Caransebeș. În viziunea istoricului, fiii Ardealului ajunși episcopi în Banat, continuă buna tradiție a legăturilor de frățietate și unitate spirituală ce au existat între românii aflați mereu sub stăpâniri străine.

Ca o concluzie generală a studiului de față, putem afirma că reputatul preot, istoric, profesor și academician Ioan Lupaș nu a uitat Banatul în multele sale scrieri. Prezența ideilor lui în publicațiile periodice bănățene a fost consistentă, iar la contribuțiile din presă se adaugă alte cărți și broșuri publicate la tipografiile din Arad. În acest fel, literatura de specialitate istorică și teologică bănățeană îi este tributară marelui istoric, iar noi cei de astăzi, pentru beneficiile aduse istoriei noastre bisericești, la soroc de jubiliară comemorare, îi suntem îndatorați cu necontenită pomenire.

Bibliografie

Abrudan, Mircea Gheorghe, *Părintele Academician Ioan Lupaș – făuritor și istoric al Marii Uniri din 1918*, în „Arhivele Bistriței", IV, 2019, Fascicula 1 (13).

Alic, Daniel, *Activitatea pastoral-culturală și de asistență socială a episcopului Veniamin Nistor al Caransebeșului (1941–1949),* în vol. *Taină și mărturisire*, Caransebeș, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2010.

Călin, Petru, *Tiparul românesc diecezan din Caransebeș (1885–1918)*, volumul I, Reșița, Editura Banatica, 1996.

Dobrei, Florin, *Revista teologică „Altarul (Mitropolia) Banatului" (1944–1947; 1951–2011). Repere monografice,* Cluj-Napoca, Timișoara, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Editura Învierea, 2013.

Edroiu, Nicolae; Moraru, Alexandru; Man, Dorel; Turcuș, Veronica, *Ioan Lupaș, slujitor al științelor istorice, învățământului și Bisericii*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2008.

Godea, Ioan, *Ziarul „Românul" din Arad (1911–1918),* Timișoara, Editura de Vest, Timișoara, 2001.

Lupaș, Ioan, *Al IV-lea [fiu al Transilvaniei, Prea Sfinția Sa Veniamin Nistor]*, în „Altarul Banatului", III, 1946, nr. 1–6.

---

[44] Detalii la Daniel Alic, *Activitatea pastoral-culturală și de asistență socială a episcopului Veniamin Nistor al Caransebeșului (1941–1949),* în vol. *Taină și mărturisire*, Caransebeș, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2010, pp. 347–355.

[45] Ioan Lupaș, *Al IV-lea [fiu al Transilvaniei, Prea Sfinția Sa Veniamin Nistor]*, în „Altarul Banatului", III, 1946, nr. 1–6, pp. XXXII–XXXIII.

Idem, *Averea confiscată de principele Mihail Apafi de la mitropolitul Sava Brancovici și de la fratele său Gherghe*, în „Biserica și Scoala”, Arad, XXIX, 1915, nr. 37.
Idem, *Câteva știri despre Nestor Ioanovici, fost episcop al Aradului (1829–1830)*, în „Tribuna”, XV, 1911, nr. 267.
Idem, *Cum erau învățăturile în seminarul din Sibiu pe vremea episcopului Vasile Moga*, în „Tribuna”, XV, 1911, nr. 191.
Idem, *Cuvântarea D-lui Dr. Ioan Lupaș rostită în Camera Deputaților la 17 fefruarie 1925 în chestia patriarhiei*, în „Biserica și Scoala”, XLIX, 1925, nr. 13.
Idem, *Destituirea unui episcop român din Ardeal la anul 1574. O hipoteză istorică*, în „Biserica și Școala”, XLI, 1917, nr. 18.
Idem, *Dr. Ion Sârbu*, în „Foaia Diecezană”, XXXVII, 1922, nr. 25.
Idem, *La Crăciun*, în „Tribuna”, XV, 1911–1912, nr. 283.
Idem, *O broșură tendențioasă*, în „Tribuna”, XV, 1911, nr. 261.
Idem, *O încercare de „reunire” a bisericilor române din Ardeal, la anul 1789*, în „Românul”, II. 1912, nr. 256.
Idem, *Pogorârea Sfântului Duh*, în „Tribuna”, XV, 1911, nr. 117.
Lupaș, Ioan, *Sfântul mucenic Nichita Romanul, apostolul neamului nostru*, în „Tribuna”, XV, 1911, nr. 201.
Păcurariu, Mircea, *Cărturari sibieni de altădată*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002, p. 370–376;
Idem, *Dicționarul Teologilor Români*, ediția a III-a revăzută și adăugită, Sibiu, Editura Andreeană, 2014.
Idem, *Sfinți daco-romani și români*, ediție electronică, Apologeticum, 2006.
Petcu, Marian (coord.), *Istoria jurnalismului din România în date. Enciclopedie cronologică*, București, Editura Polirom, 2012.
Petrica, Vasile, *Dr. Ion Sârbu (1865–1922) istorie și preoție*, Caransebeș, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2003.
Popi, Gligor, *Românii din Banatul iugoslav (1918–1941)*, Timișoara, Editura de Vest, 1996.
Vesa, Pavel, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706–1918)*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2006.
http://www.history-cluj.ro/Istorie/Ro/startIstorie_BibliografiaInstitut.htm, accesat 12. 07. 2020.
https://ro.wikipedia.org/wiki/Pagini_literare, accesat 12. 07. 2020.

Abstract

Banat, located by history at the intersection between East and West, was a territory that in time proved to be a „Galilee of the Gentiles”. Here, several ethnic groups coexisted, several dominions perished and several civilizations met. At the beginning of the 20th century, in Banat there was a press in various languages (Romanian, German, Hungarian, Serbian, etc.), the cultural exponents of each ethnic group being co-opted to support these periodicals. Although he did not work in Banat and had no special concerns on the history of Banat, the academic priest Ioan Lupaș was often present in the Romanian Banat press with historical and theological information, with analytical and synthetic expressions of national orientation. The present study

refers, mainly, to the writings that aim at the church history and the orthodox spirituality, published in the Romanian press from Banat.

Keywords: Ioan Lupaș, Banat, press, church history, orthodox spirituality, historiography.
Cuvinte cheie: Ioan Lupaș, Banat, presă, istoria bisericii, spiritualitate ortodoxă, istoriografie.

Ioan Lupaș și Sebastian Stanca, istorici ai episcopatului mogaian

Mihai-Octavian Groza*

Păstorirea episcopului Vasile Moga (1810–1845), cel dintâi ierarh al românilor ortodocși din Transilvania după încorporarea provinciei în Imperiul Habsburgic și trecerea unei părți a bisericii sub ascultarea Romei rămâne până în zilele noastre un episod parțial cunoscut publicului larg, această stare de fapt fiind atribuită, în mod eronat, dispariției/distrugerii arhivei episcopale în timpul evenimentelor revoluționare ale anului 1848/1849. Cercetări de ultimă oră au demontat această ipoteză, arhiva Mitropoliei Ortodoxe a Ardealului înmagazinând un fond consistent de documente mogaiane, protocoale ale Consistoriului, corespondențe, acte referitoare la stipendiile oferite de episcop, la care se adaugă alte fonduri găzduite de serviciile județene ale Arhivelor Naționale ale României, documente ce așteaptă să fie studiate, analizate și valorificate de comunitatea științifică. Deși în anii din urmă, pe fondul reactivării Despărțământului ASTRA Sebeș, așezat sub patronajul spiritual al episcopului Vasile Moga, a fost inițiat un adevărat program de recuperare și promovare a vieții și activității ierarhului, trebuie subliniat faptul că cei dintâi istorici care s-au aplecat sistematic asupra studierii documentelor mogaiane au fost Ioan Lupaș (1880–1967) și Sebastian Stanca (1878–1947). Cei doi istorici amintiți au conturat un șantier de cercetare, urmărit într-o manieră consecventă pe parcursul perioadei interbelice, cuantificat prin volumele, studiile, articolele de specialitate și broșurile de popularizare care, pe baza documentelor studiate, au demontat o serie de teorii și clișee privind episcopatul mogaian.

Înainte de a analiza contribuțiile istoricilor Ioan Lupaș și Sebastian Stanca la cunoașterea vieții și activității episcopului Vasile Moga, ne propunem să trecem în revistă parcursul lor bio-bibliografic, remarcând faptul că legătura dintre aceștia datează încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, când cei doi au studiat la Gimnaziul Ortodox „Andrei Șaguna” din Brașov și la Universitatea din Budapesta.

* Mihai-Octavian Groza este doctorand la Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. Email: grozamihai@ymail.com.

Foto 15. ***Octavian Tăslăuan, Ioan Lupas, Octavian Goga la Budapesta, 1902***

Ioan Lupaș (1880–1967) s-a născut la 9 august 1880, la Săliște, localitate în care și-a început formația intelectuală, în cadrul școlii confesionale, studii continuate la Gimnaziul Ortodox „Andrei Șaguna" din Brașov și desăvârșite la Facultatea de Litere și Filosofie din cadrul Universității din Budapesta. După un doctorat strălucit susținut în anul 1905, cu o teză intitulată „Biserica Ortodoxă din Transilvania și unirea religioasă în cursul veacului al XVIII-lea", Ioan Lupaș a revenit în Transilvania, unde a obținut, prin concurs, postul de profesor al Seminarului Teologic-Pedagogic „Andreian" din Sibiu. În anul 1909, în urma demiterii de la catedră, a fost ales protopop la Săliște, unde a păstorit până în anul 1919, răstimp în care a fost admis în Academia Română și s-a regăsit implicat în mișcarea națională a românilor transilvăneni, care a culminat cu actul de la 1 Decembrie 1918 (la care a participat în calitate de delegat de drept). După realizarea Marii Uniri, Ioan Lupaș a fost numit profesor al Universității din Cluj, instituție pe care a slujit-o până în anul 1945, când a fost înlăturat din învățământ de autoritățile comuniste. Din această calitate, în anul 1920, a pus bazele Institutului de Istorie Națională, pe care l-a condus, ca director, până în anul 1945. În paralel, a desfășurat și o bogată activitate politică fiind ales deputat în mai multe rânduri și ocupând poziția de ministru al sănătății și ocrotirilor sociale (1926–1927) și ministru al cultelor și artelor (1937–1938). În anul 1945 a fost pensionat forțat, iar trei ani mai târziu a fost exclus din structurile Academiei Române, pentru ca în anul 1950 să fie arestat și întemnițat la Sighet, de unde a fost eliberat de abia în anul 1955. S-a stins din

viață la 3 iulie 1967, fiind înhumat în cimitirul mănăstirii de la Cernica. Activitatea clericală, politică și didactică a academicianului Ioan Lupaș a fost dublată de cea științifică, de pe urma căreia ne-au rămas o serie de lucrări fundamentale, actuale până în zilele noastre: *Câteva pagini din trecutul comunei Săliște. Schiță istorică*-Sibiu, 1903, *Viața și faptele lui Andrei Șaguna, mitropolitul Transilvaniei*-București, 1913, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*-Sibiu, 1918, *Mitropolitul Andrei Șaguna*-Sibiu, 1921, *Carte de istorie bisericească ilustrată*-București, 1933, *Istoria unirii românilor*-București, 1937, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, volum I-V-București/Cluj/Sibiu, 1928–1946. Toate acestea au fost dublate de materialele, articolele și studiile publicate în principalele periodice culturale și științifice ale vremii („Telegraful Român", „Revista Teologică", „Biserica Ortodoxă Română", „Luceafărul", „Tribuna", „Românul", „Transilvania", „Gazeta Transilvaniei", „Renașterea", „Anuarul Institutului de Istorie Națională" etc.).[1]

Cel de-al doilea istoric asupra căruia ne-am oprit atenția, Sebastian Stanca (1878–1947), s-a născut la 17 octombrie 1878, la Petroșani, într-o familie cu origini în zona Sebeșului și și-a început formația intelectuală la Gimnaziul Evanghelic din Sebeș (1890–1893), continuată la Gimnaziul Ortodox „Andrei Șaguna" din Brașov (1893–1898), la Seminarul Teologic-Pedagogic „Andreian" din Sibiu (1898–1901) și la Facultatea de Litere și Filosofie din cadrul Universității din Budapesta (1901–1907). Spirit activ, cu preocupări în diferite domenii, Sebastian Stanca a reușit, în anul 1910, să obțină titlul de doctor în filologie, pentru o lucrare dedicată lui Timotei Cipariu, dublat, mai târziu, de titlul de doctor în istorie, pentru lucrarea dedicată episcopului Vasile Moga. În anul 1907, reîntors în Transilvania, a fost hirotonit preot pe seama parohiei Vulcan, de unde, în anul 1911, a fost transferat la Sebeș, mai apoi, din anul 1919, la Cluj. În paralel cu activitatea clericală, Sebastian Stanca a dezvoltat, pe plan local, la Sebeș, și o activitate politică, din calitatea de susținător al grupării „tinerilor oțeliți", coalizați în jurul lui Octavian Goga, această experiență fiind pusă, în toamna anului 1918, în folosul cauzei naționale. După momentul Marii Uniri, o parte consistentă a eforturilor sale au fost canalizate înspre administrația bisericească, acesta îndeplinind o serie de poziții cheie în cadrul Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului. S-a

[1] Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, ediția a III-a revăzută și adăugită, Sibiu, Editura Andreiana, 2014, pp. 343–344; Paul-Emilian Roșca, *Ioan Lupaș și monarhia. Momente regale în viața unui săliștean*, în „Tabor", XI, 7, 2017, pp. 117–126; Ioan Lupaș, *Prăbușirea monarhiei austro-ungare și importanța istorică a zilei de 1 Decembrie 1918*, ediție, studiu introductiv, note și indice de Mircea-Gheorghe Abrudan, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2018, pp. 13–21; Cosmin Cosmuța, Andreea Dăncilă-Ineoan, Emanuil Ineoan, Bogdan Ivanov, *Prezențe clericale transilvănene la Marea Unire de la Alba-Iulia-1 Decembrie 1918*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2018, pp. 407–410; Mircea-Gheorghe Abrudan, *Părintele academician Ioan Lupaș-făuritor și istoric al Marii Uniri din 1918*, în „Arhivele Bistriței", IV, 13, 2019, pp. 67–122; Mircea-Gheorghe Abrudan, *De la amvon, universitate și academie în beciurile „Securității Poporului": arestarea preotului profesor dr. Ioan Lupaș în „noaptea demnitarilor" (5–6 mai 1950)*, în „Îndrumător Pastoral", 168, 2020, pp. 164–191.

stins din viață la 9 noiembrie 1947, fiind înhumat în cimitirul central din Sibiu.[2] Activitatea clericală, politică și administrativă a preotului Sebastian Stanca a fost dublată de cea scriitoricească, structurată pe trei paliere: **literar** (cu lucrări precum: *Pribegii. Comedie din viața meseriașilor*-Sibiu, 1910, *Bucătăreasa. Comedie într-un act*-Brașov, 1911, *Lege nouă. Comedie într-un act*-Sibiu, 1933), **religios** (cu lucrări precum: *Pocăiții. Studiu pentru combaterea sectei pocăiților*-Sibiu, 1913, *Pâinea vieții. Carte de rugăciuni pentru toți creștinii*-Cluj, 1923) și **istoric** (cu lucrări precum: *Biserica Ortodoxă din Sebeș*-Cluj, 1928, *Mănăstirea de la Râpa Râmețului: 1486–1827*-Cluj, 1936, *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga (1774–1845)*-Cluj, 1938). La acestea se mai pot adăuga atât conferințele susținute cu varii ocazii, de cele mai multe ori finalizate prin publicarea textului (*Gheorghe Dima: jubileul activității sale de 40 de ani*-Cluj, 1922, *Carmen Saeculare: preoțimea română din Ardeal în slujba idealului național*-Cluj, 1927), cât și colaborările sale la principalele periodice ale vremii („Telegraful Român", „Luceafărul", „Țara Noastră", „Revista Teologică", „Tribuna", „Anuarul Institutului de Istorie Națională" etc.).[3]

Revenind la subiectul demersului nostru, trebuie subliniat faptul că istoricii care s-au aplecat asupra episcopatului mogaian, îndeosebi cei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea (Andrei Șaguna, Nicolae Popea, Ilarion Pușcariu, Gheorghe Bogdan-Duică, Nicolae Iorga), au proiectat o imagine negativă a acestuia, prezentat în raport direct cu cel șagunian. Episcopului Vasile Moga i-au fost reproșate lipsa de energie, administrarea deficitară a fondurilor bisericești, pregătirea precară a preoților și învățătorilor școlilor confesionale și actele de nepotism,[4] fără a se ține cont de contextul epocii și de limitele în care acesta a fost obligat să-și desfășoare activitatea. Din aproape în aproape au văzut lumina tiparului o serie de documente mogaiane[5] care au demonstrat că episcopul Vasile Moga a fost un ierarh vrednic, preocupat de situația celor păstoriți, de starea moral-religioasă a credincioșilor, de pregătirea dascălilor și preoților, de situația dascălilor, preoților și protopopilor, care a știut să se miște în limitele restricțiilor impuse de curtea imperială.

---

[2] Mihai-Octavian Groza, *Un cleric-cărturar uitat. Protopop stavrofor Sebastian Stanca*, în „Astra Salvensis", II, 4, 2014, pp. 85–93; Idem, *Sebastian Stanca (1878–1947): un cleric-cărturar din Sebeșul de altădată. Medalion bio-bibliografic*, în volumul *Sebastian Stanca (1878–1947). Un cleric cărturar din Sebeșul de altădată*, coordonat de Mihai-Octavian Groza, Gabriela-Margareta Nisipeanu, Iuliu-Marius Morariu, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2016, pp. 51–71.

[3] Pentru mai multe detalii, a se vedea: Iuliu-Marius Morariu, Gabriela-Margareta Nisipeanu, *Sebastian Stanca: bibliografie selectivă*, în volumul *Sebastian Stanca (1878–1947). Un cleric cărturar din Sebeșul de altădată*, pp. 13–33.

[4] Mihai-Octavian Groza, Iuliu-Marius Morariu, *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga (1774–1845) reflectate în istoriografia românească*, în „Astra Sabesiensis. Supliment număr 1", 2017, pp. 54–57.

[5] Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, tom I, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1889, pp. 177–198; Stere Stinghe, *Documente privitoare la trecutul românilor din Șchei, volum III (1812–1845)*, Brașov, Tipografia Ciurcu&Comp., 1903.

Istoricul Ioan Lupaș a fost cel dintâi care a deschis calea unei reevaluări a vieții și activității episcopului Vasile Moga, însă fără a se desprinde total de acuzele formulate la adresa acestuia. Un prim articol identificat, intitulat „Acte privitoare la alegerea și instalarea episcopului ardelean Vasile Moga (1810–1811)" și publicat în paginile revistei „Biserica Ortodoxă Română", realiza o veritabilă incursiune în contextul epocii în care ierarhul și-a desfășurat activitatea, în anexă fiind publicate, în varianta originală, netraduse, documentele de instalare.[6]

În anul 1930, în paginile „Anuarului Institutului de Istorie Națională din Cluj", Ioan Lupaș a publicat studiul „Sibiul ca centru al vieții românești din Ardeal", în paginile căruia a subliniat contribuția episcopului Vasile Moga la sedentarizarea scaunului chiriarhal în interiorul cetății Sibiului. Este arhicunoscut faptul că administratorii și episcopii de neam sârb care au păstorit destinele românilor ortodocși din Transilvania au rezidat fie la Rășinari, fie la Brașov, fie la Sibiu (dar, în imobile închiriate), Vasile Moga fiind cel care, prin demersurile inițiate, a reușit să obțină aprobarea achiziționării unui imobil în cetatea Sibiului, în care și-a stabilit reședința, Consistoriul, seminarul și arhiva episcopiei. Datele furnizate de Ioan Lupaș ne prezintă pașii urmați pentru achiziționarea acestui imobil, continuați prin inițierea unei colecte la care au participat românii ortodocși din sudul Transilvaniei și nu numai, mitropolitul Ștefan Stratimirovici, precum și negustorul macedo-român Atanasie Grabovski, unchiul Anastasiei Șaguna, mama viitorului mitropolit Andrei Șaguna. Astfel, conform afirmațiilor lui Ioan Lupaș, sedentarizarea scaunului episcopal la Sibiu a contribuit la transformarea orașului în *„[...] centru al vieții românești din Ardeal"*.[7]

Într-un alt studiu, dedicat sprijinului pe care episcopul Vasile Moga l-a acordat dezvoltării învățământului confesional românesc, publicat în paginile revistei „Tribuna", Ioan Lupaș a subliniat modul de funcționare al celor două cursuri („școli") de formare a dascălilor și preoților și a prezentat curricula școlară (dogmatică, morală, cântări bisericești, tipic, administrație parohială și pastorală, pe lângă acestea, uneori, fiind predate și noțiuni de scriere, citire, aritmetică, catehetică și pastorală). Din analiza realizată de Ioan Lupaș putem constata faptul că materiile predate erau destul de puține, că unele obiecte, precum studiile biblice, erau neglijate și că pregătirea viitorilor dascăli și preoți era una superficială, această stare de lucruri persistând pe întreg parcursul păstoririi episcopului Vasile Moga.[8] Pe aceeași linie, în anul 1923, Ioan Lupaș a publicat, în paginile „Anuarului Institutului de Istorie Națională din Cluj", un material referitor la formarea intelectuală a episcopului Vasile Moga și a învățatului

---

[6] Ioan Lupaș, *Acte privitoare la alegerea și instalarea episcopului ardelean Vasile Moga (1810–1811)*, în „Biserica Ortodoxă Română", XXXV, 7, 1911, pp. 781–790.

[7] Idem, *Sibiul ca centru al vieții românești din Ardeal*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj", V, 1928–1930, pp. 52–55.

[8] Idem, *Cum erau învățăturile în seminarul din Sibiu pe vremea episcopului Vasile Moga?*, în „Tribuna", 218–219, 1911, pp. 218–219; a se vedea și: Mihai-Octavian Groza, *Un ierarh transilvănean și epoca sa. Viața și activitatea episcopului Vasile Moga (1774–1845)*, în „Astra Sabesiensis. Supliment număr 1", 2017, p. 22.

Gheorghe Lazăr la Cluj, prin intermediul căruia a combătut afirmațiile unor autori care susțineau că ierarhul a fost o persoană cu o pregătire teologică și culturală precară, rudimentară (demersul său fiind susținut și de fișa matricolă a episcopului de la Liceul Catolic Regesc din Cluj).[9]

Un ultim text asupra căruia ne-am oprit atenția, a fost publicat de Ioan Lupaș în anul 1930, în paginile „Anuarului Institutului de Istorie Națională din Cluj", în fapt un necrolog al episcopului Vasile Moga, în limba germană, dublat de două ilustrații care îl înfățișau pe ierarh și procesiunea de înmormântare a acestuia, preluate din „Illustrirte Zeitung" din Leipzig, numărul 140 (7 martie 1846).[10] Documentul publicat de Ioan Lupaș, care a surprins atât situația Bisericii Ortodoxe din Transilvania, cât și limitele episcopatului mogaian, a fost recuperat și tradus în limba română, în anul 2015, de istoricul clujean Mircea-Gheorghe Abrudan.[11]

Cu toate acestea, în lucrările de sinteză sau în cele dedicate mitropolitului Andrei Șaguna, Ioan Lupaș va perpetua o parte din acuzele și reproșurile formulate la adresa episcopatului Vasile Moga și va așeza perioada păstoririi sale în raport direct cu cea a succesorului său.[12] Direcțiile de cercetare deschise de Ioan Lupaș, prin materiale prezentate în rândurile de mai sus, au stat în primii ani ai perioadei interbelice la baza unor șantiere istoriografice care au așezat episcopatul mogaian în adevărata sa lumină.

Cercetările inițiate de Ioan Lupaș au fost continuate de ucenicul său, istoricul și teologul Sebastian Stanca, ale cărui rezultate au început să fie publicate răzleț, în paginile periodicelor bisericești, uneori nesemnate, dar care, prin comparație cu alte materiale studiate, au putut fi atribuite acestuia. Acesta a fost cazul articolului „Un circular al episcopului Vasile Moga", publicat în primul număr al revistei „Renașterea", prin intermediul căruia a fost recuperat un pasaj dintr-o circulară emisă în anul 1814, copiată și păstrată de protopopul Ioan Popoviciu din Mănăștur, referitor la încurajarea frecventării școlilor confesionale de către copiii românilor.[13] Pe aceeași linie, în anul 1925, în paginile „Revistei Teologice", Sebastian Stanca a publicat studiul „O judecată dreaptă la 1819", în cadrul căruia a valorificat două documente păstrate în arhiva orașului Sebeș referitoare la intervenția episcopului Vasile Moga

---

[9] Ioan Lupaș, *Câteva informații privitoare la Vasile Moga și Gheorghe Lazăr ca student în Cluj*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj", II, 1923, pp. 377–381.

[10] Idem, *Un necrolog al episcopului Vasile Moga*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj", V, 5, 1928–1930, pp. 491–495.

[11] Mircea-Gheorghe Abrudan, *Un necrolog nemțesc al episcopului Vasile Moga (+17 octombrie 1845)*, în „Telegraful Român", 37–40, 2015, p. 9 (materialul a fost inclus și în Idem, *Ortodoxia românească în istorie și contemporaneitate. Articole, eseuri și note de lectură*, Cluj-Napoca/Stockholm, Editura Renașterea/Editura Felicitas Publishing House, 2019, pp. 102–107).

[12] Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna: monografie istorică*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1909; Idem, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, introducere, note și comentarii de Doru Radosav, ediția a III-a, Cluj-Napoca, Editura Dacia XXI, 2011.

[13] ***, *Un circular al episcopului Vasile Moga*, în „Renașterea", I, 1, 1923, pp. 3–4.

pentru reabilitarea preotului Isaia Călbează din Ferihaz (astăzi Albești, județul Mureș).[14]

În anul 1927, în paginile aceleiași reviste „Renașterea", a fost publicat, nesemnat, studiul „Învățătura teologicească a episcopului Vasile Moga", elaborat de Sebastian Stanca, redactorul responsabil al publicației (inclus parțial și în viitoarea teză de doctorat). Sintetizând eforturile episcopului Vasile Moga de susținere și încurajare a studiilor teologice, prin organizarea unui curs de șase luni pentru pregătirea viitorilor preoți, Sebastian Stanca a surprins primele reușite ale ierarhului în acest sector, prin tipărirea unui manual de teologie morală (*Învățătura teologicească despre năravurile și datoriile oamenilor creștini*, 1820), întrebuințat, în manuscris, încă din 1815 de profesorul Ioan Moga. Ba mai mult, pe baza analizei de conținut a manuscrisului lucrării și a numeroaselor trimiteri referitoare la principiile morale ale poporului român, Sebastian Stanca a reușit să demonstreze că aceasta nu a fost o traducere, ci o prelucrare a unei lucrări germane sau latine[15] (realitate confirmată, mai târziu, și de părintele academician Mircea Păcurariu, care a atribuit paternitatea acestui demers profesorului Ioan Moga).[16] Comparând stilul și sintaxa frazelor utilizate de acest manual, cu cele întâlnite în documentele elaborate de episcopul Vasile Moga, Sebastian Stanca a ajuns la concluzia că acesta ar fi putut fi elaborat chiar de către ierarh.[17]

Un an mai târziu, în anul 1928, Sebastian Stanca a publicat, sub titlul *Biserica Ortodoxă din Sebeș*, o mică monografie a bisericii ctitorite de episcopul Vasile Moga la Sebeș (cunoscută azi drept Biserica „Învierea Domnului" Sebeș).[18] Pe baza materialului arhivistic și documentar consultat (protocoalele bisericii, însemnările lăsate de preoți pe cărțile bisericești, arhiva Guberniului), acesta a reușit să sublinieze eforturile depuse de episcopul Vasile Moga pentru obținerea aprobărilor necesare ridicării lăcașului de cult, mai apoi pentru susținerea financiară a șantierului bisericii. Astfel, din lucrarea amintită aflăm că încă de la începerea colectelor pentru zidirea bisericii, episcopul Vasile Moga a donat suma de 1000 de florini (la care, în 1820, s-au mai adăugat încă 1000), dimpreună cu sumele colectate din Orăștie, Săliște, Căstău și Hunedoara (465 florini) și a negociat cu autoritățile locale pentru transmiterea cererilor de concesiune a lucrărilor de zidire către Guberniu, iar mai apoi, prin intermediul memoriilor și petițiilor, a solicitat acordarea unui sprijin financiar din casa alodială și veniturile încasate de morile orașului (deschizând ceea ce istoriografia locală numește „procesul morilor").[19] Deși, aparent, monografia trece drept o lucrare de popularizare, aceasta

---

[14] Sebastian Stanca, *O judecată dreaptă la 1819*, în „Revista Teologică", XV, 7, 1925, pp. 214–216.

[15] ***, *Învățătura teologicească a episcopului Vasile Moga*, în „Renașterea", V, 5, 1927, pp. 4–5.

[16] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române, volum III, Secolele XIX și XX*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994, p. 68.

[17] ***, *Învățătura teologicească a episcopului Vasile Moga*, p. 5.

[18] Sebastian Stanca, *Biserica Ortodoxă din Sebeș*, Cluj, Tiparul Tipografiei Eparhiale Ortodoxe Române, 1928.

[19] *Ibidem*, pp. 4–8, 15–21.

reprezintă rodul cercetărilor sistematice desfășurate de Sebastian Stanca în arhivele din Sebeș și Cluj, în urma cărora au fost scoase la lumină și prezervate pentru posteritate o serie de episoade și momente referitoare la contribuția episcopului Vasile Moga la edificarea Bisericii „Învierea Domnului" din Sebeș, edificiu care, încă din momentul sfințirii, la 21 octombrie 1828, poartă acest hram, în memoria tinerilor „canceliști crăiești" Ioan și Ignatie, nepoții ierarhului.[20] Marele merit al acestei lucrări constă tocmai în faptul că oferă informații extrase din documente la care astăzi, din păcate, nu mai avem acces, din vechile inscripții de pe cărțile bisericești sau protocoale parohiale, de pe clopotele rechiziționate în anii Primului Război Mondial și prefăcute în tunuri, ori de pe monumentele funerare dispărute sau distruse.[21]

În același an, în paginile revistei „Societatea de Mâine", a apărut și studiul „Gheorghe Lazăr la Sibiu", în cuprinsul căruia Sebastian Stanca a încercat să explice adevăratele motive ale conflictului izbucnit între învățatul Gheorghe Lazăr și episcopul Vasile Moga. În opinia autorului, în spatele acestui conflict ar fi stat ambiția lui Gheorghe Lazăr de a fi ales episcop în anul 1810, aversiunea acestuia față de cel ales în scaunul chiriarhal, precum și atitudinea nonconformistă a acestuia vizavi de autoritățile provinciale, de ierarhia bisericească și de elevii săi de la școala de preoți.[22] Aceleași idei au fost reluate și dezvoltate de Sebastian Stanca și în paginile unei broșuri, intitulate *Gheorghe Lazăr în Sibiu*, publicată în anul 1934.[23]

O atenție specială a fost acordată propagandei greco-catolice desfășurate în timpul episcopului Vasile Moga în zona Munților Apuseni (prin decretul de numire, datat 21 decembrie 1810, acestuia i-au fost impuse 19 restricții, printre care și neamestecul în problema *„[…] creșterii și lățirii religiunii unite"*),[24] cu accent pe misiunea protopopului de Bistra, Alexandru Șterca-Șuluțiu. Astfel, au luat naștere o serie de studii și articole privind desfășurarea propagandei greco-catolice în localitățile Peleș, Valea Verde,[25] Corna,[26] Șard,[27] Cărpiniș[28] sau Roșia.[29]

[20] *Ibidem*, p. 20.

[21] Mihai-Octavian Groza, *Sebastian Stanca, istoric al Bisericii Ortodoxe din Sebeș*, în volumul *Sebastian Stanca (1878–1947). Un cleric cărturar din Sebeșul de altădată*, p. 166.

[22] Sebastian Stanca, *Gheorghe Lazăr la Sibiu*, în „Societatea de Mâine", V, 5, 1928, p. 113.

[23] Idem, *Gheorghe Lazăr în Sibiu*, Cluj, Tiparul Tipografiei Eparhiale Ortodoxe Române, 1934.

[24] Idem, *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga (1774–1845)*, Cluj, Tipografia Eparhiei Ortodoxe Române, 1938, p. 17.

[25] Idem, *Propaganda uniației în Munții Apuseni. Peleș-Valea Verde*, în „Renașterea", XV, 37, 1937, p. 2; Idem, *Propaganda uniației în Munții Apuseni. Peleș-Valea Verde*, în „Renașterea", XV, 38, 1937, p. 2.

[26] Idem, *Propaganda uniației în Munții Apuseni-Corna*, în „Revista Teologică", XXVII, 6, 1937, pp. 213–218.

[27] Idem, *Propaganda uniației în Munții Apuseni-Șard*, în „Revista Teologică", XXVII, 7–8, 1937, pp. 269–272.

[28] Idem, *Propaganda uniației în Munții Apuseni-Cărpiniș*, în „Revista Teologică", XXVIII, 7–8, 1938, pp. 336–340.

[29] Idem, *Propaganda uniației în Munții Apuseni-Roșia*, în „Revista Teologică", XXIX, 10–11, 1939, pp. 412–422.

După cum afirmam în rândurile de mai sus, anul 1938 a reprezentat anul publicării lucrării *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga (1774–1845)*, rezultatul cercetării doctorale desfășurate de Sebastian Stanca. Lucrarea a pornit de la considerentul că o serie de istorici de prestigiu (precum Nicolae Popea, Ilarion Pușcariu, Gheorghe Bogdan-Duică, Nicolae Iorga etc.), care s-au ocupat de perioada păstoririi episcopului și mitropolitului Andrei baron de Șaguna, au blamat personalitatea și activitatea desfășurată de predecesorul acestuia, Vasile Moga. Din aproape în aproape, pe baza materialului arhivistic (identificat la Cluj, Sebeș sau în diferitele arhive bisericești) și a cercetărilor derulate anterior, Sebastian Stanca a reușit reabilitarea episcopului Vasile Moga, demonstrând că acesta, în limitele impuse prin diploma de investire, a pregătit, într-o bună măsură, terenul viitorului episcopat șagunian.

Prin intermediul celor 15 capitole ale lucrării, urmate de concluziile firești, Sebastian Stanca a reușit să surprindă biografia ierarhului, campania și jocurile de culise pentru alegerea acestuia, lista cu cele 19 restricții impuse prin diploma de investire (analizate pe rând), stabilirea reședinței și cumpărarea clădirii care a devenit sediu episcopal, organizarea cursurilor de preoți și învățători, activitatea pastorală, școlară, politico-națională, relația cu Biserica Greco-Catolică din Transilvania, conflictele cu Gheorghe Lazăr, precum și relațiile cu sașii (îndeosebi cu cei din orașul Sebeș).[30] Pe baza registrelor parohiale, Sebastian Stanca a reușit să refacă inclusiv genealogia familiei episcopului Vasile Moga, genealogie prezentată sub forma unor tabele în ultima parte a lucrării.

Lucrarea menționată rămâne, până în zilele noastre, o lucrare de referință, prima, singura și cea mai complexă analiză a vieții și activității episcopului Vasile Moga, bazată pe un bogat material arhivistic la care, în parte, astăzi nu mai avem acces. Încă din momentul publicării, aceasta a fost remarcată de comunitatea științifică și a trezit un val de reacții pozitive, cea mai notabilă fiind cea a istoricului Nicolae Iorga care, în paginile „Revistei Istorice", a publicat o recenzie laudativă,[31] exclamând: „Bravo părinte Stanca! Bine că s-a lămurit odată povestea cu Vasile Moga!".[32] Cu toate acestea, lucrarea are un caracter biografic, Sebastian Stanca insistând asupra vieții și activității episcopului Vasile Moga și mai puțin pe realitățile instituționale, organizarea episcopiei, relația cu protopopiatele și parohiile, aspecte care au rămas până în zilele noastre cvasi-cunoscute.

În contextul omagierii mitropolitului Nicolae Bălan, la aniversarea celor 20 de ani de păstorire, printr-un volum special, Sebastian Stanca a publicat un ultim material în cadrul căruia se regăsesc trimiteri la episcopatul mogaian. Intitulat „Graiul antimiselor", articolul avut în vedere prezenta o serie de trimiteri la antimisele impri-

[30] Idem, *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga (1774–1845)*.

[31] Nicolae Iorga, *Sebastian Stanca, Viața și activitatea episcopului Vasile Moga (1774–1845), Cluj, Tipografia Eparhiei Ortodoxe Române, 1938, 125 p.*, în „Revista Istorică", 15, 1939, pp. 279–280.

[32] Ioan Băndean, *Protopop stavrofor doctor Sebastian Stanca (1878–1947). Contribuția sa la cunoașterea istoriei bisericii transilvane și la reînființarea Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului*, în „Mitropolia Ardealului", XXXI, 5, 1986, pp. 62–63.

mate de episcopul Vasile Moga în anii 1815, 1829 și 1837, care conțineau titulatura de *„[…] pravoslavnic episcop al Marelui Principat al Ardealului”*.[33] Acesta este un aspect mai puțin dezbătut de autorul studiului, însă demonstrează că în condițiile în care documentele oficiale erau semnate de episcopul Vasile Moga cu titulatura de *„episcop de legea grecească al neuniților din Ardeal”*, documentele interne, adresate direct preoților și comunității păstorite au încercat să păstreze și să sublinieze apartenența la Biserica Ortodoxă.[34]

Pe lângă toate acestea, cunoscând îndeaproape arhiva Protopopiatului Ortodox Sebeș, Sebastian Stanca s-a aplecat și asupra cercetării urmelor documentare referitoare la așa-numitul „proces al morilor”, intentat primăriei și comunității germane a Sebeșului pentru egala îndreptățire asupra veniturilor morilor, urme lăsate atât de episcopul Vasile Moga, cât și de nepotul acestuia, profesorul Ioan Moga.[35] Sub atenta îndrumare a istoricului Ioan Lupaș, aceste documente de mare preț pentru istoria Sebeșului, au fost duse la Cluj, prelucrate, inventariate, traduse, corelate cu alte documente și pregătite pentru publicare, dovadă schimbul epistolar dintre Sebastian Stanca și protopopul Sergiu Medean: *„[…] Eu după ce am venit aici, am studiat chestia împreună cu Lupaș. Actele câte le-am găsit la Sebeș sunt la noi și le-am întregit cu alte acte aflate în arhivele de aici […] am prelucrat materialul astfel încât a ieșit o carte voluminoasă. Lucrarea e aproape gata și se va publica în curând împreună cu toate documentele de către Institutul de Istorie Națională din Cluj de sub conducerea lui Lupaș. Astfel, că va ieși o carte de mare preț nu numai pentru sebeșeni, ci și pentru istoria românilor din pământul crăiesc. Eu am pertractat această chestie cu Lupaș încă de pe vremea când eram în Sebeș”*.[36] Din motive care ne scapă, lucrarea îngrijită de Sebastian Stanca și Ioan Lupaș nu a mai văzut lumina tiparului, ba chiar și-a pierdut urma, documentele referitoare la acest capitol din activitatea episcopului Vasile Moga, păstrate parțial în colecțiile Arhivelor Naționale (Serviciul Județean Alba), așteptând și astăzi să fie recuperate și valorificate.

Cercetările derulate de istoricii Ioan Lupaș și Sebastian Stanca analizate în rândurile de mai sus au stat, fără doar și poate, la baza reabilitării episcopului Vasile

---

33 Sebastian Stanca, *Graiul antimiselor*, în volumul *Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Bălan Mitropolitul Ardealului la douăzeci de ani de arhipăstorire*, Sibiu, Tipografia Arhidiecezană, 1940, p. 721.

34 Pavel Cherescu, *Antimisele din colecția Muzeului Arhiepiscopiei Sibiului. Studiu istorico-liturgic*, în volumul *Contribuții la studiul istoriei Bisericii Ortodoxe Române (secolele XVIII–XIX)*, editat de Pavel Cherescu, Oradea, Editura Adsumus, 2001, p. 94; Mircea-Gheorghe Abrudan, *Ortodoxie și Luteranism în Transilvania între Revoluția pașoptistă și Marea Unire. Evoluție istorică și relații confesionale*, Sibiu/Cluj-Napoca, Editura Andreiana/Presa Universitară Clujeană, 2015, pp. 462–463.

35 Pentru mai multe detalii, a se vedea: Mihai-Octavian Groza, *Un document inedit despre implicarea episcopului Vasile Moga în „procesul morilor” din Sebeș*, în volumul *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, XII, coordonat de Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2017, pp. 263–277.

36 Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale, *Fond Parohia Ortodoxă Sebeș*, număr inventar 1472, document 1/1842 („Acte referitoare la procesul morilor din Sebeș între români și sași”), f. 1.

Moga și a misiunii desfășurate de acesta în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Ulterior, acestea au stat la baza altor cercetări privind istoria Bisericii Ortodoxe din Transilvania și au servit drept model sau sursă documentară unor istorici precum Mircea Păcurariu, Pavel Cherescu, Ana Grama Brescan, Ovidiu Boc, Mircea-Gheorghe Abrudan etc. Departe de a fi complete, demersurile științifice inițiate de Ioan Lupaș și Sebastian Stanca au scos în evidență elementele privind biografia episcopului Vasile Moga, activitatea sa bisericească, edilitară, educațională și politico-națională și mai puțin cele legate de realitățile instituționale, organizarea eparhiei, relația ierarhului cu protopopiatele și parohiile, aspecte care doar printr-o cercetare amănunțită și sistematică a arhivelor vor fi scoase la lumină.

Bibliografie

Fonduri documentare

Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale, *Fond Parohia Ortodoxă Sebeș*, număr inventar 1472.

Lucrări generale și speciale

Abrudan, Mircea-Gheorghe, *Ortodoxie și Luteranism în Transilvania între Revoluția pașoptistă și Marea Unire. Evoluție istorică și relații confesionale,* Sibiu/Cluj-Napoca, Editura Andreiana/ Presa Universitară Clujeană, 2015.

Idem, *Ortodoxia românească în istorie și contemporaneitate. Articole, eseuri și note de lectură,* Cluj-Napoca/Stockholm, Editura Renașterea/Editura Felicitas Publishing House, 2019.

Cosmuța, Cosmin; Dăncilă-Ineoan, Andreea; Ineoan, Emanuil; Ivanov, Bogdan, *Prezențe clericale transilvănene la Marea Unire de la Alba-Iulia-1 Decembrie 1918,* Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2018.

Lupaș, Ioan, *Mitropolitul Andrei Șaguna: monografie istorică,* Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1909.

Idem, *Istoria bisericească a românilor ardeleni, introducere,* note și comentarii de Doru Radosav, ediția a III-a, Cluj-Napoca, Editura Dacia XXI, 2011.

Idem, *Prăbușirea monarhiei austro-ungare și importanța istorică a zilei de 1 Decembrie 1918,* ediție, studiu introductiv, note și indice de Mircea-Gheorghe Abrudan, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2018.

Idem, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române, volum III, Secolele XIX și XX,* București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994.

Păcurariu, Mircea, *Dicționarul teologilor români, ediția a III-a revăzută și adăugită,* Sibiu, Editura Andreiana, 2014.

Pușcariu, Ilarion, *Documente pentru limbă și istorie,* tom I, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1889.

Stanca, Sebastian, *Biserica Ortodoxă din Sebeș,* Cluj, Tiparul Tipografiei Eparhiale Ortodoxe Române, 1928.

Idem, *Gheorghe Lazăr în Sibiu, Cluj,* Tiparul Tipografiei Eparhiale Ortodoxe Române, 1934.

Idem, *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga (1774–1845),* Cluj, Tipografia Eparhiei Ortodoxe Române, 1938.

Stinghe, Stere, *Documente privitoare la trecutul românilor din Șchei,* volum III (1812–1845), Brașov, Tipografia Ciurcu&Comp., 1903.

Studii și articole de specialitate:

Abrudan, Mircea-Gheorghe, *Un necrolog nemțesc al episcopului Vasile Moga (+17 octombrie 1845),* în „Telegraful Român”, număr 37–40, 2015.

Idem, *Părintele academician Ioan Lupaș-făuritor și istoric al Marii Uniri din 1918*, în „Arhivele Bistriței”, IV, 13, 2019.

Idem, *De la amvon, universitate și academie în beciurile „Securității Poporului”: arestarea preotului profesor dr. Ioan Lupaș în „noaptea demnitarilor” (5–6 mai 1950)*, în „Îndrumător Pastoral”, 168, 2020.

Băndean, Ioan, *Protopop stavrofor doctor Sebastian Stanca (1878–1947). Contribuția sa la cunoașterea istoriei bisericii transilvane și la reînființarea Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului*, în „Mitropolia Ardealului”, XXXI, 5, 1986.

Cherescu, Pavel, *Antimisele din colecția Muzeului Arhiepiscopiei Sibiului. Studiu istorico-liturgic*, în volumul *Contribuții la studiul istoriei Bisericii Ortodoxe Române (secolele XVIII–XIX)*, editat de Pavel Cherescu, Oradea, Editura Adsumus, 2001.

Groza, Mihai-Octavian, *Un cleric-cărturar uitat. Protopop stavrofor Sebastian Stanca*, în „Astra Salvensis”, II, 4, 2014.

Idem, *Sebastian Stanca (1878–1947): un cleric-cărturar din Sebeșul de altădată. Medalion bio-bibliografic*, în volumul *Sebastian Stanca (1878–1947). Un cleric cărturar din Sebeșul de altădată*, coordonat de Mihai-Octavian Groza, Gabriela-Margareta Nisipeanu, Iuliu-Marius Morariu, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2016.

Idem, *Sebastian Stanca, istoric al Bisericii Ortodoxe din Sebeș*, în volumul *Sebastian Stanca (1878–1947). Un cleric cărturar din Sebeșul de altădată*, coordonat de Mihai-Octavian Groza, Gabriela-Margareta Nisipeanu, Iuliu-Marius Morariu, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2016.

Idem, *Un ierarh transilvănean și epoca sa. Viața și activitatea episcopului Vasile Moga (1774–1845),* în „Astra Sabesiensis. Supliment număr 1”, 2017.

Groza, Mihai-Octavian; Morariu, Iuliu-Marius, *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga (1774–1845) reflectate în istoriografia românească*, în „Astra Sabesiensis. Supliment număr 1”, 2017.

Idem, *Un document inedit despre implicarea episcopului Vasile Moga în „procesul morilor” din Sebeș*, în volumul *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, XII, coordonat de Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2017.

Iorga, Nicolae, *Sebastian Stanca, Viața și activitatea episcopului Vasile Moga (1774–1845), Cluj, Tipografia Eparhiei Ortodoxe Române, 1938, 125 p.*, în „Revista Istorică”, 15, 1939.

Lupaș, Ioan, *Cum erau învățăturile în seminarul din Sibiu pe vremea episcopului Vasile Moga?*, în „Tribuna”, 218–219, 1911.

Idem, *Acte privitoare la alegerea și instalarea episcopului ardelean Vasile Moga (1810–1811),* în „Biserica Ortodoxă Română”, XXXV, 7, 1911.

Idem, *Câteva informații privitoare la Vasile Moga și Gheorghe Lazăr ca student în Cluj*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj", II, 2, 1923.
Idem, *Sibiul ca centru al vieții românești din Ardeal*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj", V, 1928–1930.
Idem, *Un necrolog al episcopului Vasile Moga*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj", V, 1928–1930.
Morariu, Iuliu-Marius; Nisipeanu, Gabriela-Margareta, *Sebastian Stanca: bibliografie selectivă*, în volumul *Sebastian Stanca (1878–1947). Un cleric cărturar din Sebeșul de altădată*, coordonat de Mihai-Octavian Groza, Gabriela-Margareta Nisipeanu, Iuliu-Marius Morariu, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2016.
Roșca, Paul-Emilian, *Ioan Lupaș și monarhia. Momente regale în viața unui săliștean*, în „Tabor", XI, 7, 2017.
Stanca, Sebastian, *O judecată dreaptă la 1819*, în „Revista Teologică", XV, 7, 1925.
Idem, *Gheorghe Lazăr la Sibiu*, în „Societatea de Mâine", V, 1928.
Idem, *Propaganda uniației în Munții Apuseni. Peleș-Valea Verde*, în „Renașterea", XV, 37, 1937.
Idem, *Propaganda uniației în Munții Apuseni. Peleș-Valea Verde*, în „Renașterea", XV, 38, 1937.
Idem, *Propaganda uniației în Munții Apuseni-Corna*, în „Revista Teologică", XXVII, 6, 1937.
Idem, *Propaganda uniației în Munții Apuseni-Șard*, în „Revista Teologică", XXVII, număr 7–8, 1937;
Idem, *Propaganda uniației în Munții Apuseni-Cărpiniș*, în „Revista Teologică", XXVIII, 7–8, 1938.
Idem, *Propaganda uniației în Munții Apuseni-Roșia*, în „Revista Teologică", XXIX, 10–11, 1939.
Idem, *Graiul antimiselor*, în volumul *Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Bălan Mitropolitul Ardealului la douăzeci de ani de arhipăstorire*, Sibiu, Tipografia Arhidiecezană, 1940.
***, *Un circular al episcopului Vasile Moga*, în „Renașterea", I, 1, 1923.
***, *Învățătura teologicească a episcopului Vasile Moga*, în „Renașterea", V, 5, 1927.

Abstract

Ioan Lupaș (1880–1967) and Sebastian Stanca (1878–1947) were the first historians who systematically studied the life and work of Bishop Vasile Moga and introduced him into the interwar historiographical debate the issue of rehabilitating his image, affected by the accusations made by historians from the second half of the 19th century and the first decades of the 20th century (Andrei Șaguna, Nicolae Popea, Ilarion Pușcariu, Gheorghe Bogdan-Duică, Nicolae Iorga). Seen in direct relation to the pastoratal activity of Bishop and Metropolitan Andrei Șaguna, the one of Bishop Vasile Moga was presented as lacking in energy, as a period of poor administration of church funds, poor training of priests and teachers of denominational schools and nepotism, without mentioning the context of the era and the limits within which it was obliged to carry out its activity are taken into account. Through research, historians Ioan Lupaș and Sebastian Stanca managed to rehabilitate the figure of Bishop Vasile Moga and the mission he carried out in the first half of the nineteenth

century that prepared the ground for the one carried out by Bishop and Metropolitan Andrei Șaguna. Our approach aim is both to review the volumes, studies and articles published by Ioan Lupaș and Sebastian Stanca, and to conduct a critical analysis of the information presented by them.

Keywords: Vasile Moga, Ioan Lupaș, Sebastian Stanca, Church history, monograph, study.

Cuvinte cheie: Vasile Moga, Ioan Lupaș, Sebastian Stanca, istoria bisericii, monografie, studii.

Imaginea Sfântului Voievod Martir Constantin Brâncoveanu în viziunea istoricului ardelean Ioan Lupaș[1]

Iuliu-Marius Morariu*

Între domnitorii importanți care au marcat destinul Munteniei la interferența dintre cel de-al șasesprezecelea și cel de-al optsprezecelea veac, un loc aparte îl ocupă cu certitudine Constantin Brâncoveanu. Acest fapt explică de ce, de-a lungul timpului s-a bucurat de o bună receptare din partea istoricilor și cercetătorilor.

Din acest motiv, a scrie însă astăzi, când toate documentele importante cu privire la acest subiect au fost deja descoperite și valorificate publicistic în paginile unor colecții importante pentru istoriografia românească de ieri și de azi, și a aduce elemente noi, e un lucru destul de greu. Tocmai de aceea, acest studiu nu își propune acest lucru, rolul lui fiind acela de a analiza felul în care se reflectă imaginea voievodului martir în scrisul istoricului Ioan Lupaș. Motivația acestui demers este una multiplă, căci, pe de-o parte, istoricul ardelean este unul dintre ultimii cercetători care aduc informații noi și inedite despre voievod, el publicând o scrisoare adresată de Brâncoveanu patriarhului Constantinopolului Hrisant Notara cu prilejul mazilirii sale[2], 74 de documente privitoare la moșiile din Transilvania și Oltenia ale voievodului[3] și un document în care se arată intervenția lui în scopul repunerii pe tronul mitropolitan din Transilvania a lui Sava Brancovici[4], pe de altă parte, este un adevărat dătător de ton și de direcție în istoriografie, ideile sale fiind intens receptate și citate[5]

[1] Text publicat anterior, într-o formă similară, în: „Altarul Reîntregirii", Serie nouă, XIX, 2014, nr. 2, pp. 187–201.

* Iuliu-Marius Morariu (ieromonahul Maxim) este doctor în teologie al Universității „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca (2019) și doctorand în științe sociale al Universității Pontificale Angelicum din Roma, Italia (din anul 2020). E-mail: maxim@radiorenasterea.ro

[2] Ioan Lupaș, *Lecturi din izvoarele istoriei române,* București, Editura „Cartea românească S. A.", 1928, p. 216.

[3] Idem, *Documente istorice privitoare la moșiile brâncovenești din Transilvania și Oltenia,* Cluj, Tipografia „Cartea Românească", 1933.

[4] Idem, *Lecturi din izvoarele istoriei române,* pp. 192–193. Cf. Marina I. Lupaș, *Mitropolitul Sava Brancovici (1656–1683)*, în „Anuarul Institutului de Istorie națională", VIII, 1942, p. 18.

[5] O dovadă a importanței lui pentru istoriografia română o constituie și faptul că există și un volum omagial dedicat istoricului ardelean. A se vedea: Nicolae Edroiu, Alexandru Moraru, Dorel Man, Veronica Turcuș, *Ioan Lupaș (1880–1967), slujitor al științelor istorice, învățământului și Bisericii,* Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2008.

(mai puțin însă cele privitoare la Constantin Brânvoveanu[6], unde nu este nici pe departe la fel de celebru precum Radu Greceanu[7], Constantin Giurescu[8], fiul său Dinu[9], Nicolae Iorga[10], sau alți istorici care s-au preocupat în mod explicit de viața și activitatea lui[11]), iar pe de altă parte, datorită dublei calificări, cea de istoric și cea de teolog, el este capabil să vadă realizările domnitorului muntean și politica lui culturală în toată complexitatea ei.

Trebuie menționat însă încă dintru început că, în opera lui Lupaș, domnia lui Constantin Brâncoveanu reprezintă un subiect periferic. Astfel, din cele 1015 articole și studii ce poartă semnătura lui[12], unul singur este dedicat în exclusivitate lui[13], iar altele patru conțin referiri la el[14], acestea fiind apoi preluate și în paginile sintezelor dedicate domniei lui din diferitele volume în care autorul prezintă istoria românilor sau cea a Bisericii Ortodoxe[15]. Acestora se adaugă de asemenea și un volum care

---

6 Care au fost totuși citate și analizate de specialiști. A se vedea, de exemplu Paul Cernovodeanu, *În vâltoarea primejdiilor. Politica externă și diplomația promovate de Constantin Brâncoveanu (1688–1714),* București, Editura Silex, 1997, p. 37, 38, 50; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române,* ediția a 3-a, vol. II, Iași, Editura Trinitas, 2006, p. 79.

7 Radu Greceanu, *Cronicari munteni,* ed. Liviu Onu, București, Editura Gramar, 1996; Idem, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brîncoveanu Voievod (1688–1714),* ed. Aurora Ilieș, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970.

8 Cf. Constantin Giurescu, Nicolae Dobrescu, *Documente și regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu,* București, Institutul de Arte grafice „Carol Göbl", 1907.

9 Cf. de exemplu: Dinu C. Giurescu, *Anafeterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brâncoveanu,* în „Studii și materiale de istorie medie", V, 1962, pp. 353–505.

10 Nicolae Iorga, *Documente privitoare la Constantin vodă Brâncoveanu, la domnia și sfârșitul lui*, București, Editura Minerva, 1901.

11 Pentru o prezentare destul de amplă a felului în care se reflectă imaginea lui Constantin Brâncoveanu în istoriografia românească, a se vedea: Andrei Busuioceanu, *Constantin Brâncoveanu în viziunea istoriografiei române și străine*, în Pau Cernovodeanu, Florin Constantiniu (coord.), *Constantin Brâncoveanu,* București, Editura Republicii Socialiste România, 1989, pp. 9–23.

12 Veronica Turcuș, *Biobibliografia operei (1901–1967) lui Ioan Lupaș,* în Nicolae Edroiu, Alexandru Moraru, Dorel Man, Veronica Turcuș, *Ioan Lupaș, (1880–1967), slujitor al științelor istorice, învățământului și al Bisericii,* Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2008, pp. 102–201.

13 Ioan Lupaș, *Mucenicia Brâncovenilor*, în „Anuarul Academiei Teologice Ortodoxe Române din Cluj pe anii 1935–1937", Cluj, 1937, care a fost ulterior extras și tipărit separat într-o broșură. Cf. Idem, *Mucenicia Brâncovenilor,* Cluj, Tipografia Eparhiei Ortodoxe Române, 1937, pp. 1–16.

14 Ioan Lupaș, *Regele Ferdinand,* în „Anuarul Institutului de istorie națională", IV 1929, pp. IX-XXXII, unde istoricul îl compară pe Brâncoveanu cu regele Ferdinand (p. XVI și XXX); Idem, *Silviu Dragomir: Istoria dezrobirii religioase a Românilor din Ardeal în sec. XVIII*, în „Anuarul Institutului de Istorie națională", I, 1922, pp. 343–362, care este de fapt, o recenzie la cartea lui Silviu Dragomir, ce va avea efect în epocă (***, *Cărți, reviste*, în „Cultura creștină", XI, 1922, nr. 11–12, p. 334); Idem, *Fazele istorice în evoluțiunea constituțională a Transilvaniei*, în „Anuarul Institutului de Istorie națională", X, 1945, p. 38; Idem, *Averea confiscată de principele Mihail Apafi dela mitropolitul Sava Brancovici și fratele său Gheorghe*, în „Biserica și școala", XXXIX, 1915, nr. 37, pp. 271–273.

15 De exemplu, chestiunea privitoare la tentativele lui Constantin Brâncoveanu, de extindere a jurisdicției asupra Transilvaniei, pe care le regăsim în studiul intitulat *Fazele istorice în evoluțiunea constituțională a Transilvaniei*, p. 38, se vor regăsi apoi și în volumul: *Din istoria Transilvaniei.*

cuprinde documente privitoare la moșiile ardelene și cele din Oltenia ale voievodului, în paginile căruia autorul publică documente provenind din arhiva Muzeului Bruckental din Sibiu, din fondul *Acte privitoare la procesul succesorilor lui Dobosi cu Basarabî Brâncoveanu*[16].

În aceste studii și în sintezele pe care le prezintă (unele cu rol didactic)[17], istoricul ardelean aduce însă informații prețioase și abordări inedite în ceea ce privește subiectul nostru[18].

Foto 16. ***Ioan Lupaș la masa de lucru***

Între temele abordate de el se numără relațiile domnitorului cu ardelenii, latura cultural-artistică a domniei lui, caracteristicile politicii externe sau martiriul său și valoarea lui și a moștenirii brâncovenești pentru secolul XX.

A se vedea: Ioan Lupaș, *Din istoria Transilvaniei*, ed. Mariana Vlasiu, București, Editura Eminescu, 1988, p. 21.

16 Idem, *Documente istorice privitoare la moşiile brâncoveneşti din Transilvania și Oltenia*, p. 1. Volumul este de fapt forma edită a unei comunicări susținută de istoricul ardelean în acel an în plenul Academiei Române și este însoțit de o amplă anexă documentară.

17 Idem, *Istoria românilor pentru clasa a VIII-a secundară*, Ediția a VIII-a, București, Editura Librăriei Socec & CO S. A., 1931, pp. 216–221.

18 Cu toate că nu are o perspectivă complexă asupra vieții și activității lui. De exemplu, Ioan Lupaș nu vede *Însemnările* lui Brâncoveanu și nici nu se preocupă în cercetările lui de felul cum este receptată imaginea voievodului de către călătorii străini. Celor ce doresc să aprofundeze aceste aspecte le recomandăm să vadă și: R. Pava, *Criptogramele din însemnările de taină ale lui Constantin Vodă Brâncoveanu*, în „Studii și materiale de istorie medie", IV, 1960, pp. 507–518; P. Cernovodeanu, *Țările române în viziunea călătorilor englezi (a doua jumătate a secolului al XVII-lea și primele decenii ale celui de-al XVIII-lea)*, în „Studii și materiale de istorie medie", VI, 1973, pp. 111–144.

Relația lui cu românii ardeleni este analizată cu precădere din perspectiva dimensiunii ei confesionale[19]. Ioan Lupaș arată că, în contextul presiunilor făcute de maghiari și austrieci asupra românilor cu scopul catolicizării lor, când Biserica Ortodoxă de aici *„se învăluia, ca o corabie în apele mării și se năpăstuia în multe chipuri”*[20], Constantin Brâncoveanu și-a asumat rolul de protector al Ortodoxiei de pe aceste meleaguri[21]. Modalitățile prin care și-a exercitat acest rol au fost, în opinia istoricului ardelean, diverse. Astfel, tipărirea de cărți bisericești pentru românii ardeleni[22], susținerea lui Sava Brancovici (care fusese în repetate rânduri oaspetele său în Țara Românească)[23] ca mitropolit în Ardeal[24], încercările de întărire a lui Atanasie Anghel în credință sau de stimulare a lui, concretizate în oferirea moșiei Merișani[25] și a diferitelor ajutoare financiare, activitatea de ctitorire a unor biserici, precum cea cu hramul „Sfântul Nicolae” din Făgăraș, în anul 1687–1699[26], dar și a multor altora[27], sau exercitarea presiunilor politico-diplomatice asupra autorităților austriece cu scopul opririi presiunilor exercitate asupra românilor, prin intermediul unor personalități precum lordul Paget[28],sunt în viziunea lui Ioan Lupaș, cele mai importante acțiuni

---

[19] Cu toate acestea, uneori, Lupaș preferă să vorbească despre această relație și prin prisma posesiunilor voievodului. Cf. Ioan Lupaș, *Documente istorice privitoare la moșiile brâncovenești din Transilvania și Oltenia*, pp.1–25.

[20] Idem, *Din istoria Transilvaniei*, p. 311.

[21] Desigur, acest rol este parte a unei responsabilități mai mari, remarcată de istoric, care spune: „Înainte de a se fi ridicat țarismul rusesc la rolul de protector al popoarelor și așezămintelor creștine de sub stăpânire otomană, acest rol îl îndepliniseră cu vrednicie domnitorii Munteniei și ai Moldovei. Dintre eise înalță impunător, spre sfârșitul secolului XVII și începutul celui următor, chipul marelui ctitor Constantin Brâncoveanu. *Ibidem*, p. 93.

[22] *Ibidem*, p. 93.

[23] Idem, *Scrieri alese*, vol. 1, ed. Nicolae Edroiu, București, Editura Academiei Române, 2006.

[24] Context în care el va încheia, în anul 1680, un acord cu Ladislau Csaki și Cristofor Pașcu, în scopul repunerii lui în treapta mitropolitană la Alba-Iulia. Cf. Idem, *Lecturi din izvoarele istoriei române*, pp. 192–193. Cf. Marina I. Lupaș, *op. cit.*, p. 18.

[25] Idem, *Silviu Dragomir: Istoria dezrobirii religioase a Românilor din Ardeal în sec. XVIII*, p. 346.

[26] *Ibidem*, p. 352.

[27] Pentru o prezentare mai amplă a ctitoriilor ardelene ale lui Constantin Brâncoveanu, a se vedea: Mircea Gheorghe Abrudan, *Ctitoriile transilvănene ale Sfântului Voievod Constantin Brâncoveanu*, în „Astra Salvensis”, II, 2014, nr. 3, pp. 30–51.

[28] „Asupririle Românilor ortodocși continuară; la stăruința lui Constantin Brâncoveanu însuși ambasadorul englez de la Poartă, lordul William Paget intervine la împăratul Leopold în favorul Românilor ardeleni, dar fără resultat Suferințele lui Nagyszegi și ale tovarășilor săi de o parte, brutalitatea generalului Rabutin de alta făcură să amuțească de ocamdată glasul împotrivirii, dar jăratecul nemulțămirii ardea sub spuza acestei tăceii silite”. Ioan Lupaș, *Silviu Dragomir: Istoria dezrobirii religioase a Românilor din Ardeal în sec. XVIII*, p. 351. Pentru mai multe informații cu privire la corespondența celor doi, a se vedea: Andrei Pippidi, *Un episod al relațiilor româno-engleze. Corespondența dintre Constantin Brâncoveanu și lordul Paget*, în Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu, *Constantin Brâncoveanu*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1989, pp. 139–155.

prin care domnitorul muntean își manifestă atitudinea de protector al Ortodoxiei transilvănene, ajutat fiind adesea de către mitropolitul Antim Ivireanu[29].

O altă caracteristică foarte importantă a domniei pe care istoricul o sesizează și o prezintă în scrierile sale este și aceea legată de politica externă dusă de voievod. În repetate rânduri, el arată că domnitorul a dus o politică de echilibru[30], forțat fiind să adopte această poziție și datorită contextului existent[31]. Rezultatul acestei politici a fost acela că, într-un context de mare instabilitate, el a reușit să ferească țara pe care o conducea de pericolul de a deveni teatru de război sau de cel de a deveni actantă în marile conflagrații ale epocii[32] și să creeze cadrul unei dezvoltări prielnice a artei și culturii. Acestor două laturi, Lupaș le oferă un spațiu amplu în lucrările sale, vorbind despre tipăriturile realizate în timpul lui[33], despre activitatea de restaurare a vechilor mănăstiri Cozia, Govora și Arnota[34], cea de ctitorire a unor noi lăcașuri precum cel de la Horezu[35], dar și despre influența sa în arhitectură. În opinia sa, această influență, materializată în stilul brâncovenesc[36], în care istoricul identifică influențe din arta italiană[37], și datorită căreia el ajunge să fie comparat de către Antim Ivireanu cu Constantin cel Mare[38], se răsfrânge asupra a două mari laturi ale culturii, cea laică și cea bisericească. În cultura laică, acest stil poate fi regăsit în

---

29 Ioan Lupaș, *I Principali periodi della storia dei Romeni,* trad. Aurelio Decei, Roma, Anonimo Romana editoriale, Roma, 1930, p. 98.

30 Idem, *Istoria românilor,* București, Editura Librăriei Socec & Co S. A., 1930, p. 199. Pentru mai multe informații cu privire la politica de echilibru a lui Constantin Brâncoveanu vezi și Paul Cernovodeanu, *op. cit.,* pp. 5–36, sau Idem, *Coordonatele politicii externe ale lui Constantin Brâncoveanu. Vedere de ansamblu*, în Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu, *Constantin Brâncoveanu,* București, Editura Republicii Socialiste România, 1989, pp. 123–138.

31 Desigur, un alt motiv a fost, în opinia lui, faptul că domnitorul a urmat modelul lui Matei Basarab, care a procedat și el astfel. Vezi: Ioan Lupaș, *I Principali periodi della storia dei Romeni* p. 99.

32 „Cel mai mare merit al lui Constantin Brâncoveanu este faptul că, în viforul războaielor, a reușit să-și ferească țara de orice zguduire mai gravă, dându-i posibilitatea de a se ocupa cu lucrările binecuvântate ale păcii". Idem, *Istoria românilor,* p. 200.

33 Atât cele destinate uzului intern, respectiv cărțile de cult (vezi: Idem, *I Principali periodi della storia dei Romeni* pp. 99–100), cât și cele destinate trimiterii în Transilvania (Idem, *Istoria românilor,* p. 200), în scopul întăririi ortodoxiei de aici, sau cele destinate mediului oriental. Cu privire la cea din urmă categorie, a se vedea, pentru mai multe detalii: Virgil Cândea, *Opera lui Constantin Brâncoveanu în Orientul Apropiat*, în Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu (coord.), *În vâltoarea primejdiilor. Politica externă și diplomația promovate de Constantin Brâncoveanu (1688–1714)*, București, Editura Silex, 1997, pp. 170–179.

34 Ioan Lupaș, *Istoria românilor,* p. 201.

35 *Ibidem,* p. 201. Cf. Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor,* ediția a II-a, vol. 2, București, Editura Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, 1932, pp. 68–72.

36 Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române,* Ediția a III-a, București, Editura Librăriei Socec &CO S. A., 1930, p. 132.

37 Idem, *Epocele principale în istoria românilor, vol. 1,* Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul", 1928, p. 100.

38 Comparație pe care Ioan Lupaș o consideră cât se poate de potrivită: Idem, *I Principali periodi della storia dei Romeni* p. 99.

palate precum cel de la București sau de la Târgoviște, în vreme ce, în cea bisericească el poate fi regăsit în ctitorii transilvănene precum mănăstirea de la Sâmbăta de Sus sau Biserica cu hramul „Sfântul Nicolae" de la Făgăraș, dar și în ctitoriile muntene ale lui[39].

Această prosperitate a artei se datorează atât prosperității țării, cât și eforturilor corelate ale instituției domniei, a celei bisericești și a altor instituții cu valoare similară[40], dar și averii imense a voievodului. Bogatul potențial financiar al lui Brâncoveanu stă la baza ctitoriilor sale, la baza stabilității țării (căci, de multe ori, domnitorul reușește să „cumpere" efectiv pacea în anumite situații, sau, se folosește de banii săi pentru a întreține bune relații cu oameni importanți sau pentru a-i mitui pe cei care aveau funcții importante la Poartă), el constituindu-se totodată și într-un element care a dus la mazilirea și martirizarea lui. Asupra bogăției lui și a felului cum era ea receptată ea de către turci se oprește și Ioan Lupaș, care arată că domnitorul era atât de bogat încât *„turcii îl numeau Altin Bei – Prințul aurului și prețuiau la 10 milioane de taleri averea lui"*[41].

Un alt element important asupra căruia se oprește istoricul cercetat este și martiriul domnitorului. El aduce în acest sens o informație documentară inedită, publicând o scrisoare adresată de acesta lui Hrisant Notara[42] și dedică acestui eveniment un studiu amplu[43], care este de altfel unul dintre primele de acest fel din istoriografia română.

Corespondența surprinde atitudinea creștinească a domnului în fața morții. Astfel, el îi scrie patriarhului de la Constantinopol următoarele cu privire la moartea lui:

> „Această întâmplare firește că este prea plină de jale și tulburare, dar deoarece cunoaștem că a venit din multele noastre păcate, facă-se voia Lui cea sfântă…"[44]

La rândul lui, studiul, în paginile căruia Ioan Lupaș valorifică deopotrivă documente istorice, cercetări recente din vremea sa, dar și elemente folclorice de primă importanță, cuprinde informații cu privire la actul mazilirii, la discuția avută de el cu boierii în urma aflării veștii[45], dar și la atitudinea sa dârză în timpul martiriului.

---

[39] Idem, *Istoria românilor*, p. 201.

[40] Cf. Dinu C. Giurescu, *Anafeterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*, pp. 353–505.

[41] Ioan Lupaș, *Istoria românilor*, p. 202. De altfel, el remarcă faptul că, înspre sfârșitul domniei, moșiile voievodului rămân mai puține. Cf. Idem, *Documente istorice privitoare la moșiile brâncovenești din Transilvania și Oltenia*, p. 10.

[42] Idem, *Lecturi din izvoarele istoriei române*, p. 216. Cf. Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu, coord., *În vâltoarea primejdiilor. Politica externă și diplomația promovate de Constantin Brâncoveanu (1688–1714)*, București, Casa de Editură Silex, 1997, p. 146.

[43] Ioan Lupaș, *Mucenicia Brâncovenilor*, pp. 1–16.

[44] Idem, *Lecturi din izvoarele istoriei române*, p. 216.

[45] „După cronica Bălăcenilor, Constantin Brâncoveanu, înainte de a porni pe calea din care pentru el nu mai era întoarcere, și-a luat rămas bun cerând iertăciuni de la toți, iar pe urmașul său Ștefan Cantacuzino, fiul Stolnicului mustrându-l cu aceste cuvinte: „De ți-a fost de Domnie, pentru ce nu mi-ai spus mie? Și eu ți-aș fi dat-o cu pace; numai vieții mele să fii părtinit. Sau de ți-am făcut vreo strâmbătate, să-mi fi spus și de nu ți-aș fi făcut dreptate, apoi să mă fi pârât. Pentru ce nu ți-ai adus aminte cât bine v-am făcut eu vouă Cantacuzinilor? Boierii mari v-am dat și v-am cinstit ca pe niște frați, iar voi care ați mâncat pâinea mea, ați mărit vicleșug asupra mea. Către boierii puțini care îl înconjurau cu inima frântă și cu amintirea faptelor bune ale Domnului

Ce-i drept, i s-ar putea tonul de sinaxar și o oarecare subiectivitate istorică autorului, care prezintă în culori cât se poate de favorabile chipul domnitorului muntean. Acest lucru este însă explicabil, dacă ne raportăm la faptul că autorul nostru îl vede atât din perspectiva istoricului, cât și din cea a teologului și clericului pe Brâncoveanu.

Acestea sunt așadar principalele elemente care caracterizează viziunea lui Ioan Lupaș față de domnitorul muntean ce a condus Țara Românească în partea de final a secolului al XVII-lea și în cea de început a celui de-al XVIII-lea secol. Deși nu este unul dintre subiectele cel mai intens cercetate de către el, istoricul ardelean aduce elemente noi și importante atât cu privire la biografia lui, cât și în ceea ce privește atitudinea lui în raport cu românii ardeleni, activitatea sa politică sau martiriul său.

Apoi, întrucât datorită personalității sale și a prodigiozității operei, Ioan Lupaș s-a impus încă din timpul vieții ca unul dintre cei mai avizați cercetători ai istoriei medievale, ideile lui fiind preluate apoi de către majoritatea istoricilor ardeleni și de o mare parte a celor români[46], opinia lui cu privire la viața și activitatea lui Constantin Brâncoveanu este importantă și dătătoare de ton[47]. Contribuția lui în ceea ce-l privește pe domnitorul cercetat nu se limitează doar la oferirea unor informații care vor fi ulterior receptate și asumate de către istoriografia română, ci și la o contribuție indirectă la actul canonizării martirului, care se va petrece mult mai târziu și care va avea între izvoarele sale și scrierile istoricului ardelean.

Bibliografie

Abrudan, Mircea Gheorghe, *Ctitoriile transilvănene ale Sfântului Voievod Constantin Brâncoveanu,* în „Astra Salvensis", II, 2014, nr. 3.

Idem, *Sfântul Voievod Constantin Brâncoveanu „luminătorul credinței pravoslavnice" și „patronaș adevărat" al Ortodoxiei transilvănene,* în „Tabor", VIII, 2014, nr. 5.

Busuioceanu, Andrei, *Constantin Brâncoveanu în viziunea istoriografiei române și străine,* în Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu (coord.), *Constantin Brâncoveanu,* București, Editura Republicii Socialiste România, 1989.

în gând: „Fiți sănătoși, toți boierii Țării, slujitorii și toți oamenii; fii sănătoasă Țară, că mai mult eu pe voi nu vă voi mai vedea, că iată am căzut în mâinile urâților de Dumnezeu Agareni! Iertați toți, iertați, ca Dumnezeu să vă ierte! Și de mine încă să fiți iertați! Aduceți-vă aminte în rugăciunile voastră, că sângele neamului vostru și stăpânul vostru eu am fost..." *Ibidem,* p. 12.

[46] Pentru mai multe informații cu privire la acest aspect, a se vedea repertoriul bibliografic de referințe critice întocmit de Veronica Turcuș. Cf. Veronica Turcuș, *Referințe bibliografice asupra activității și operei lui Ioan Lupaș,* în Nicolae Edroiu, Alexandru Moraru, Dorel Man, Veronica Turcuș, *Ioan Lupaș (1880–1967), slujitor al științelor istorice, învățământului și Bisericii,* Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2008, pp. 203–212.

[47] Cu toate acestea, există și episoade în care se arată că ideile lui trec astăzi printr-un con de umbră. De exemplu, în numărul dedicat voievodului martir de către revista *Tabor,* în mai 2014, dintre toți autorii care vorbesc despre Sfânt și realizările sale, doar Mircea-Gheorghe Abrudan are în vedere și spusele lui Lupaș. A se vedea: Mircea-Gheorghe Abrudan, *Sfântul Voievod Constantin Brâncoveanu „luminătorul credinței pravoslavnice" și „patronaș adevărat" al Ortodoxiei transilvănene,* în *„Tabor",* VIII, 2014, nr. 5, p. 92.

Cândea, Virgil, *Opera lui Constantin Brâncoveanu în Orientul Apropiat,* în Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu (coord.), *În vâltoarea primejdiilor. Politica externă și diplomația promovate de Constantin Brâncoveanu (1688–1714),* București, Editura Silex, 1997.

*** *Cărți, reviste,* în „Cultura creștină", XI, 1922, nr. 11–12.

Cernovodeanu, Paul. *Coordonatele politicii externe ale lui Constantin Brâncoveanu. Vedere de ansamblu,* în Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu, *Constantin Brâncoveanu,* București, Editura Republicii Socialiste România, 1989.

Idem, *În vâltoarea primejdiilor. Politica externă și diplomația promovate de Constantin Brâncoveanu (1688–1714),* București, Editura Silex, 1997.

Idem, *Țările române în viziunea călătorilor englezi (a doua jumătate a secolului al XVII-lea și primele decenii ale celui de-al XVIII-lea),* în „Studii și materiale de istorie medie", VI, 1973.

Edroiu, Nicolae; Moraru, Alexandru; Man, Dorel; Turcuș, Veronica, *Ioan Lupaș (1880–1967), slujitor al științelor istorice, învățământului și Bisericii,* Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2008.

Giurescu, Constantin, Dobrescu, Nicolae, *Documente și regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu,* București, Institutul de Arte grafice „Carol Göbl", 1907.

Giurescu, Dinu C., Anafeterul. *Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brâncoveanu,* în „Studii și materiale de istorie medie", V, 1962.

Greceanu, Radu, *Cronicari munteni,* (ed. Liviu Onu), București, Editura Gramar, 1996.

Idem, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brîncoveanu Voievod (1688–1714),* ed. Aurora Ilieș, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970.

Iorga, Nicolae, *Documente privitoare la Constantin vodă Brâncoveanu, la domnia și sfârșitul lui,* București, Editura Minerva, 1901.

Idem, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor,* ediția a II-a, vol. 2, București, Editura Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, 1932.

Idem, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române,* Ediția a III-a, București, Editura Librăriei Socec &Co, S. A., 1930.

Lupaș, Ioan, *Averea confiscată de principele Mihail Apafi dela mitropolitul Sava Brancovici și fratele său Gheorghe,* în „Biserica și școala", XXXIX, 1915, nr. 37.

Idem, *Documente istorice privitoare la moșiile brâncovenești din Transilvania și Oltenia,* Cluj, Tipografia „Cartea Românească", 1933.

Idem, *Epocele principale în istoria românilor,* vol. 1, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul", 1928.

Idem, *Fazele istorice în evoluțiunea constituțională a Transilvaniei,* în „Anuarul Institutului de Istorie națională", X, 1945.

Idem, *I Principali periodi della storia dei Romeni,* trad. Aurelio Decei, Roma, Anonimo Romana editoriale, Roma, 1930.

Idem, *Istoria românilor,* București, Editura Librăriei Socec & Co S. A., 1930.

Idem, *Istoria românilor pentru clasa a VIII-a secundară,* Ediția a VIII-a, București, Editura Librăriei Socec & CO S. A., 1931.

Idem, *Lecturi din izvoarele istoriei române,* București, Editura „Cartea românească S. A.", 1928.

Idem, *Mucenicia Brâncovenilor,* în „Anuarul Academiei Teologice Ortodoxe Române din Cluj pe anii 1935–1937", Cluj, 1937.

Idem, *Mucenicia Brâncovenilor,* Cluj, Tipografia Eparhiei Ortodoxe Române, 1937.
Idem, *Regele Ferdinand,* în „Anuarul Institutului de istorie națională", IV, 1929.
Lupaș, Ioan, *Scrieri alese,* vol. 1, ed. Nicolae Edroiu, București, Editura Academiei Române, 2006.
Idem, *Silviu Dragomir: Istoria dezrobirii religioase a Românilor din Ardeal în sec. XVIII,* în „Anuarul Institutului de Istorie națională", I, 1922.
Lupaș, Marina I., *Mitropolitul Sava Brancovici (1656–1683),* în „Anuarul Institutului de Istorie națională", VIII, 1942.
Pava, R., *Criptogramele din însemnările de taină ale lui Constantin Vodă Brâncoveanu,* în „Studii și materiale de istorie medie", IV, 1960.
Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române,* ediția a 3-a, vol. II, Iași, Editura Trinitas, 2006.
Pippidi, Andrei, *Un episod al relațiilor româno-engleze. Corespondența dintre Constantin Brâncoveanu și lordul Paget,* în Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu, *Constantin Brâncoveanu,* București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1989.

Abstract

This study presents, based on the bibliography researched, the way how is reflected the image of Constantin Brâncoveanu prince in the historical work of Ioan Lupaș. Like Nicolae Iorga, he is one of the last authors which brings new informations about the Prince. He published some inedit documents and he offers some new informations and some syntesis about him in studyes, books or borchures like (*The posessions of Constantin Brâncoveanu from Transilvania and Oltenia* and *The Martyrdom of Brâncoveanu's family*). Studyg the works where are presented aspects from the life and activity of Constantin Brâncoveanu, this study presents aspects of his life and activity and shows what was the contribution of Ioan Lupaș at the presentation of historical image of the Prince.
The vision of the historian from Transylvania about the Prince is important because, while the most presentation about him repeat allready known informations, he is one of the last researchers which brings new informations.

Keywords: martirdom, unpublished documents, politics, historiography, Orthodoxy.

Cuvinte cheie: martiriu, documente inedite, politică, istoriografie, Ortodoxie.

În atenția colaboratorilor colecției „Personalități ale Universității Babeș-Bolyai”

Colecția *„Personalități ale Universității Babeș-Bolyai”* cuprinde o serie de volume cu tematici distincte. Fiecare dintre aceste volume va conține studii și cercetări dedicate activității științifice și vieții specialiștilor de renume național și internațional, din variate domenii, care au făcut parte din corpul academic și de cercetare al universității clujene, de la înființarea acesteia în 1872 și până în prezent.

Pentru a asigura o identitate specifică și cât mai unitară a colecției, recomandăm colaboratorilor noștri respectarea următoarelor norme minimale de publicare:

1. Manuscrisele vor fi trimise redacției în format electronic, fișier **.doc** sau **.docx.** Textele vor avea o lungime de minim 10 pagini și maxim 15 pagini, cu caractere Times New Roman, dimensiune 12, la 1,5 rânduri distanță.

2. Normele de redactare ale referințelor bibliografice și notelor sunt cele folosite de către Academia Română, conform http://www.ear.ro/files/ Normemweb.pdf

Pentru mai multe detalii, a se vedea și explicațiile următoare:

A. Notele:

Aparatul critic al lucrării va cuprinde doar note de subsol.

În cadrul notei, ordinea datelor este următoarea: prenumele autorului, numele, titlul lucrării (cu litere italice {cursive}), volumul, locul de apariție, editura (facultativ), anul, pagina. În anumite situații, cuvântul **Editura** poate lipsi. De exemplu, în loc de **Editura Polirom** se poate scrie, simplu, **Polirom.** În unele cazuri, editura nu menționează în lucrare anul de apariție. Atunci, în locul anului, se introduce **f. a.** (= fără an).

Exemplu: Keith Hitchins, *România*, București, Humanitas, ed. a 3-a, rev., 2004, p. 336.

Dacă în seria notelor se fac mai multe referiri la aceeași lucrare, se procedează astfel:

Când referirea se face imediat după prima menționare a lucrării, datele sunt substituite de termenul ***ibidem***, după care, atunci când se impune, se menționează pagina.

Când o nouă referire la aceeași lucrare urmează după mai multe note, se dă numele autorului, restul datelor fiind suplinite prin sintagma ***op. cit.*** (culeasă întotdeauna cu italice), urmată de pagină.

Când un autor este citat cu mai multe lucrări, intercalate cu alte note, se trece numele autorului, titlul (eventual prescurtat), apoi pagina.

Când un autor este citat, succesiv, cu mai multe lucrări, numele este înlocuit prin **idem** (același).

Când autorul lucrării preia un citat, nu din sursa primară, ci din altă carte, introduce mențiunea **apud** (= după).

Pentru a se sublinia existența unui punct de vedere identic cu opinia altui autor se introduce mențiunea **confer** (sau **cf.** = conform).

Autorul poate fi pus în situația de a cita informații de pe un număr mare de pagini ale unei alte lucrări. Pentru a evita riscul introducerii unei multitu- dini de note, poate redacta, în acest caz, o singură notă în care, în locul paginii se introduce termenul **passim** (= peste tot).

Exemple:

Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne,* vol. III: *Legile formației civilizației române*, București, Ancora, 1925, p. 101.

Ibidem.

Ibidem, p. 89.

Idem, *Istoria literaturii române contemporane,* București, Ancora, 1926, pp. 18-21.

Gazeta Transilvaniei, XC, nr. 33 din 1 aprilie 1925, apud Sextil Pușcariu, *Memorii*, București, Minerva, 1978, p. 333.

Cf. Ștefan Zeletin, *Burghezia română: Origina și rolul ei istoric*, București, Cultura Națională, 1925, pp. 35-39.

Raoul Bossy, *Jurnal*, București, Editura Enciclopedică, 2001, passim.

În cazul în care este citat un studiu dintr-un periodic de specialitate sau o revistă, numele periodicului se culege cu litere drepte și între ghilimele, iar titlul studiului cu italice. Cifrele romane indică, după caz, numărul anilor de apariție ai periodicului sau volumul acestuia:

Anton Golopenția, *Starea culturală și economică a populației rurale din România*, în „Revista de igienă socială", X, 1940, nr. 1-6, pp. 240-246.

În cazul în care este citat un studiu publicat într-un volum sau într-o culegere se procedează după următorul model:

Paul E. Michelson, *Semnificația Memorandului*, în *David Prodan – puterea modelului*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1995, pp. 250-257.

Tudor Vianu, *Alexandru Odobescu*, în idem, *Opere,* vol. 2, București, 1972, pp. 54-63.

Site-urile de pe Internet pot deveni surse valabile pentru cercetarea științifică. La citarea acestora, se va menționa și data accesării, deoarece se presupune că un *site* poate suferi modificări periodice: www.warmuseum.ca, 3 nov. 2004.

B. Bibliografia

Bibliografia se plasează la sfârșitul lucrării. Lucrările sunt prezentate în ordinea alfabetică a numelor autorilor, într-un mod similar următoarei exemplificări:

Barbu, Paul-Emanoil, *Din istoria cooperației de consum și de credit din România*, București, Universul, 2000.

Constantinescu, N. N., *Istoria economică a României*, București, Editura Economică, 1997.

Iorga, Nicolae, *O viață de om așa cum a fost*, vol. I-III, Chișinău, Universitas, 1991.

Slăvescu, Victor, *Istoria Băncii Naționale a României*, București, Cultura Națională, 1925.

3. Textele vor fi însoțite de un rezumat în limbă străină (de preferat engleză sau franceză), precum și de cuvinte cheie (câte 5 în limba română și 5 în limbă străină).

4. Autorii își vor preciza, la finalul manuscrisului, afilierea științifică și instituțională și datele de contact (email).

5. Articolele vor fi trimise pe adresa de email: colectia_ubb.personalitati@yahoo.com

Redacția

„Colecția *Personalități ale Universității Babeș-Bolyai* exprimă valorile universității noastre, și anume *Tradiție și Excelență*. Mintea umană are tendința să modifice trecutul pentru a-și justifica prezentul, generând uneori însă în acest proces un prezent defensiv, prin care ratăm oportunități actuale și viitoare. Valorizarea Tradiției aduce trecutul în prezent, cât mai fidel posibil, asigurându-ne astfel stabilitatea instituțională și psihologică pentru a aborda viitorul și impredictibilitățile acestuia cu raționalitate și curaj, spre Excelență. Iar această Colecție are tocmai o astfel de funcție fundamentală!"

Prof. univ. dr. **Daniel David**,
Rectorul Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca

„În șirul lucrărilor ce promovează o cultură euharistică aducem la lumină acest op comemorativ, la împlinirea a 140 de ani de la nașterea dascălului mărturisitor Ioan Lupaș – patronul Institutului de studii teologice comparate al Universității Babeș-Bolyai. Ioan Lupaș a fost personalitatea care arată că în chipul slujitorului pot coexista atât preotul, cât și omul de știință dăruit cu înțelepciune și jertfelnicie. Ca protopop de Săliște a fost sprijin puternic al Bisericii, ca membru al Adunării eparhiale de la Cluj a fost susținător al edificării Catedralei orașului și al dezvoltării Institutului Teologic Ortodox Român."

Preot prof. univ. dr. **Ioan Chirilă**

ISBN: 978-606-37-1104-6